

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΕΤΟΣ ΙΓ' — ΤΟΜΟΣ 26^{ΟΣ} — ΤΕΥΧΟΣ 305

Ἀθήναι, 1 Σεπτεμβρίου 1939

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ	Μετουσίωση (ποίημα).
ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ	Ἀπὸ τὴν Ζωὴν καὶ ἀπὸ τὴν Τέχνην: Στὶς Σποράδες.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ	Ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Βαλαωρίτη πρὸς τὸν Θωμαζαῖο.
ΟΛΜΟΣ ΠΕΡΑΝΘΗΣ	Μόνωση (ποίημα).
ΛΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ	Ἡ Μουσικὴ στὴν Ἀμερικὴ.
Ο. V. DE L. MIŁOSZ (μετάφρ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΓΕΡΑΛΗ)	Lofoten (ποίημα).
CALDERON (μετάφρ. Π. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ)	Ἡ ζωὴ εἶναι ὄνειρο (δρᾶμα, συνέχεια).
MONA ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ	Πῶς πρόδωσα ἕναν ἄνθρωπο (διήγημα).
SCHEREN KIERKEGAARD (μετάφρ. Γ. Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ)	Ὁ ὑποστασιακὸς στοχαστής.
Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	Κυκλάμινο (ποίημα).
Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ	Νέοι Γάλλοι πεζογράφοι: Henry de Montherlant.
H. DE MONTHERLANT (μετ. Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗ)	Τὰ γεροντοπαλλήκαρα (τὸ Α' κεφ.).
ΑΓΓ. ΠΑΛΛΗ ΒΑΡΘΟΛΟΜΕΙ (μετάφρ. Β. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ ΛΙΒΑΔΑ)	Τὸ δεῖλι [κι' ἡ νύχτα (ποίημα)].
JOHN GALSWORTHY (μετάφρ. ΣΟΦΙΑΣ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ - [ΠΑΠΑΔΑΚΗ]). Ὁ Ἰδιοκτῆτης (μυθιστόρημα, συνέχεια).	
ΡΟΥΛΑ ΒΑΡΕΛΛΑ - ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	Προορισμός.

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΤΗΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46

CLOUET

ΕΛΙΣΑΒΕΤ Η ΑΥΣΤΡΙΑΚΗ

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΙΓ' — 1939
ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1939

ΤΕΥΧΟΣ 305

ΜΕΤΟΥΣΙΩΣΗ

Πρωινό τ' Αύγουστου· τὸ νησί ὀλογύρα
χλόϊσμα χρωμάτων, σιγαλιά δροσάτη,
καί τ' ἄσπρο φῶς γαλάνιζε στὰ πλάτη
πέρ' ἀπ' τοὺς λόφους θάλασσα ἀπὸ μύρα...

Κ' ἐρωτική, μελωδική ἡ ψυχὴ σου
τῆς σάρκας βαθιανάβρυσμα ὑψωνόταν,
τὴν πᾶσαν ὁμορφιά γλυκὰ γεύοταν
κ' ἡ μυστικὴ ἀναγάλιαζε αἴσθησή σου...

Δεῖλι τ' Αὐγούστου· τὸ νησί ὀλογύρα
σάλευε μὲ τὰ κρίνα τῶν κυμάτων,
ἄνεμος στίς πλαγιές τῶν ἀρωμάτων
κι' ἀπ' τὴ ριπὴ τὸ χῶμα του πορφύρα...

Μνήμη πικρὴ τὸ πένθιμο δράμά σου!
τὰ μάτια σου γυρεύαν τὴ μορφή της,
τὰ χέρια σου ταυνόταν στὴ φυγὴ της,
τὰ χεῖλή σου στεγνώναν στὴν πυρά σου...

Νύχτα τ' Αὐγούστου· τὸ νησί ὀλογύρα
κρύφιο καὶ φάνταζε στὴν ὀπαλλίνῃ
τοῦ φεγγαριοῦ καὶ τῶν νερῶν γαλήνη
μεγάλῃ σκιά μέσ' ἀπὸ σκιῶν πλημμύρα...

Τὸ πάθος σου βοριᾶς καὶ σὲ πατοῖσε
στὰ στήθη, σοῦ βαλάντωνε τὰ μέλη,
στοὺς οὐρανοὺς ἄν ἔλαμπε νεφέλη,
πίσσα βουλκάνου ἐντός σου ἀχνοβολοῦσε...

Κι' ὡς ἔφυγες καὶ τὸ νησί ὀλογύρα
στ' Αὐγούστου τὰ μεσάνυχτα κοιμόταν,
μαύρη χλαλοὴ μυρμήκιαζε, σφιγγόταν
τὸ πνεῦμα σου στὴν ἄθληση τῆ στείρα . . .

Μὰ στ' ἅγια φρένα κρούσταλλο ἡ ψυχὴ σου
χρυσάνθισε στοῦ ἡλιοῦ τὴν πυροζάλη
καὶ τὸ νησί τ' Αὐγούστου τώρα θάλλει,
σαλεύει, θροεῖ στὴ λυρική αἴσθησή σου . . .

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ

ΣΤΙΣ ΣΠΟΡΑΔΕΣ

Πέρασα δέκα μέρες στὶς Σποράδες:
στὴ Σκιάθου, τὸ νησί τοῦ Παπαδιαμάν-
τη· στὴ Σκόπελο, τὴν πατρίδα τοῦ Νιρ-
βάνου· στὴ Σκύρο, ὅπου εἶναι θαμμένος,
κάτω ἀπὸ ἐλιές κι' ἀγνάντια στ' ἀνοι-
χτὸ πέλαγο, ὁ νέος Ἀγγλος ποιητὴς
Μπρούκ . . .

Δέκα μέρες δροσίστηκα ἀπὸ τὰ μελ-
τέμια τοῦ Αἰγαίου καὶ νανουρίστηκα
ἀπὸ τὸ ρόχθο του, σκαμπανέβασα
σὲ βενζινοκάϊκα καὶ καρβαλίκεψα σὲ
γαϊδουράκια, παρέπλευσα θαλασσό-
βραχους ποὺ τοὺς ἔδερναν τὰ κύμα-
τα καὶ γαλήνιους κολπίσκους γλυκύ-
τερους κι' ἀπὸ γυναικεῖες ἀγκαλιές,
ἀνεβοκατέβηκα γραφικὰ στενοσόκκα-
κα, θαύμασα ἡλιοβασιλέματα ἀπὸ ὑ-
ψώματα ποὺ ἀγνάντευαν στὴν ἀπε-
ραντwsύνη τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν νε-
ρῶν, λούστηκα σὲ κατάχρυσες ἀμμου-
διές, εἶδα παραδεισιακὲς τοποθεσίες
— ὅπως τὶς Κουκουναριές τῆς Σκιά-
θου ἢ τὸν Ἀγνῶντα τῆς Σκοπέλου
— ποὺ ἡ ὁμορφιά τους λίγωνε τὴν ψυ-
χή μου, ἐπισκέφτηκα ἀσβεστοχρισμένα
εἰρηνικὰ μοναστήρια, ἐπικοινωνήσα μ'
ἀπλοῦς, φιλόπονους κι' ἀγαθοὺς ἀν-
θρώπους, κι' ἔνιωσα ἓνα ἀπέραντο,
ἓνα θεῖο ξεκούρασμα.

Πρὶν φύγω γιὰ τὰ μικρὰ αὐτὰ νη-
σιά, ζοῦσα μέσα στὸ δρᾶμα τῆς ζέστης

καὶ τῶν θορύβων τῆς Ἀθήνας μὲ τὴν
ἀγωνία « ἐπὶ θύραις » — ad portas —
πολέμου. Θύρυβοι κι' εἰδήσεις σφυρο-
κοποῦσαν τὸ κεφάλι μου μὲ τὸν αὐ-
τοματικὸ συγχρονισμό ποὺ δυὸ σιδε-
ράδες σφυροκοποῦν κοκκινισμένο ἀπὸ
τὴ φωτιά σίδερο. Ξυπνοῦσα καὶ κοι-
μῶμουν μὲ τὸν ἐφιάλτη τοῦ Ντάντσιχ.
Κάθε πρωτὶ, μὲ τὸν καφέ μου μαζί, ἡ
ἐφημερίδα μοῦ σερβίριζε μιὰ δόση ἐκ-
νευρισμοῦ κι' ἀπαισιοδοξίας ποὺ δηλη-
τήριαζε ὀλόκληρη τὴν ἡμέρα μου. Αἰ-
σθανόμουν τὸν ἑαυτό μου σὰν ἓνα κα-
ταδικασμένο σὲ θάνατο, ποὺ δὲν περι-
μένει παρά τὴν ἡμέρα τῆς ἐκτελέσεώς
του . . .

Στὶς Σποράδες βρέθηκα ἄξαφνα πε-
νήντα χρόνια πίσω ἀπὸ τὴν ἐποχή μας,
— τίς φροντίδες τῆς καὶ τὸν « πολιτι-
σμό » τῆς. Οἱ μικρὲς τους κατάλευκες
« χῶρες » ζοῦν μὲ τὸν ἀργὸ καὶ πρᾶο
ρυθμὸ ποὺ εἶχε ἡ ζωὴ ὅταν δὲν ὑπῆρ-
χαν ἀκόμα ραδιοφῶνα, αὐτοκίνητα κι'
ἀεροπλάνο καὶ ὁ κόσμος δὲν εἶχε ξε-
χαρβαλωθεῖ ἀπὸ τὸ Μεγάλο Πόλεμο.
Ἡ ἐπαφὴ τους μὲ τὸν κόσμον περιορί-
ζεται στὸ βαπόρι ποῦ, κι' αὐτό, περ-
νᾶει μόνο μιὰ φορὰ τὴ βδομάδα γιὰ
νὰ ξεμπαρκάρει τὸν « ταχυδρόμο », με-
ρικὲς κάσες, ἓνα-δυὸ ἐπιβάτες καὶ δέ-
ματα μπαγιάτικων ἐφημερίδων μ' ἄνα-

δρομικό ενδιαφέρον. Τις άλλες μέρες βασιλεύει στα νησιά αυτά «της αγόνοου γραμμής» μιὰ σιγαλιά που φέρνει στο νοῦ τῆ βουβαμάρα ἐκείνη που, κατὰ τὸν Οὐγκώ, θ' ἀπλωνόταν ἀ-
ξαφνα στὸν κόσμο :

« si un jour Paris se taisait ».

Ἡ ἡχώ τοῦ « πολέμου τῶν νεύρων » που διεξάγουν τὰ ραδιόφωνα κι' οἱ ἐφημερίδες δὲ φτάνει ὡς ἐκεῖ οὔτε καν ὅπως τὸ περίφημο σονέττο τοῦ Βερλαίν, — θυμᾶστε :

Ça bas on dit qu' il est de longs combats sanglants ...

Δέκα μέρες που ἔμεινα στὰ νησιά αὐτὰ τὰ ζωσμένα ἀπὸ τὴν ἀπεραντοσύνη καὶ τὴ μοναξιά τῶν θαλάσσιων ὀριζόντων, δὲν ἄκουσα νὰ μιλᾷν γιὰ Ντάντσιχ καὶ Τιέν Τσίν, γιὰ πολεμικὲς προετοιμασίες καὶ συνοριακὲς συγκεντρώσεις στρατευμάτων, καὶ γνώρισα μάλιστα μιὰ γριά καλόγρια, σ' ἓνα μοναστήρι τῆς Σκοπέλου, που δὲν ἤξερε τί ἦταν ὁ Χίτλερ ... Οἱ γυναῖκες στὰ κατώφλια τῶν ἀσβεστοχρισμένων σπιτιῶν τους, οἱ ἀγρότες που πήγαιναν ἢ γυρνοῦσαν ἀπὸ τὰ χτήματά τους, οἱ ἄστοι κι' οἱ χασομέρηδες που στάλιαζαν στὰ καφενεδάκια, οἱ ἔμποροι που κάθονταν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ ἐμπορικοῦ τους, οἱ ναυτικοὶ που νύσταζαν στ' ἀραγμένα καίκια τους, δὲν εἶχαν ἄλλες φροντίδες ἀπὸ τίς συνηθισμένες ἐκεῖνες τῆς ἀπλῆς καθημερινῆς ζωῆς τους, που κάνουν τὸ αὔριο « σὰν αὔριο νὰ μὴ μοιάζει », ὅπως λέει ὁ Καβάφης.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς ἐξώκο-

σμης γαλήνης κι' ὁ ἴδιος ἐγὼ ἄρχισα, ὅστερ' ἀπὸ μιὰ μόλις ἡμέρα διαμονῆς, νὰ νιώθω σὰ νὰ ὀπισθοδρομοῦσαν καὶ νὰ μίκραιναν μέσα στὰ βάθη τῶν διαδρόμων τοῦ Καιροῦ ὅλες οἱ παγκόσμιες ἐπικαιρότητες, — ἀκριβῶς ὅπως ἓνα τοπίο ἢ ἓνα πρόσωπο, που τὸ κυττᾶμε ἀπὸ τοὺς ἀνάποδους φακοὺς τῶν κιαλιῶν. Τὴν τρίτη μέρα ἤμουν ἓνας ἄνθρωπος ἐντελῶς ἀποτοξινωμένος ἀπὸ τὸ παρόν. Δάγκανα μὲ βουλιμία τὸ ξεροκόμματο τῆς ἀπλῆς, λιτῆς ζωῆς τῶν νησιῶν, κι' ἀνέπνεα πλατεῖα καὶ μὲ ἡδονή, ὅπως ὅταν βγαίνουμε ἀπὸ τὰ χνώτα καὶ τοὺς καπνοὺς ἐνὸς καταγώγιου στὸν καθαρὸ ἀέρα. Ὅλες μου οἱ φροντίδες εἶχαν περιοριστεῖ στὴν ἐξασφάλιση τοῦ φαγητοῦ τῆς ἡμέρας, γιὰτὶ τὰ μαγέρικα τῶν Σποράδων δὲ διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὰ ἰσπανικὰ χάνια ὅπου, ὅπως ἔγραφε ὁ Γκωτιέ, δὲ βρίσκει κανεὶς νὰ φάει παρὰ ὅ,τι φέρνει μαζί του. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχα αἰστανθεῖ τὸν ἑαυτὸ μου τόσο ξέγνιαστο, τόσο εὐχαριστημένο, τόσο ἐλεύθερο ...

Ὅταν ἄφησα τὰ νησιά τῆς γαλήνης, ἀπεκόμισα, σὰ μιὰ ἐξάισια ἀνακάλυψη που εἶχα κάνει, τὴ διαπίστωση ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς μας, γιὰ τὴν τύχη τοῦ ὁποῖου τρέμουμε, εἶναι τὸ πιὸ περιττὸ πράμα, — ἂν ὄχι τὸ πιὸ βλαβερό, — καὶ τὴν ἀπόφαση ν' ἀποτρέψω στὸ ἐξῆς τὴ σκέψη μου καὶ τὸ ἐνδιαφέρον μου ἀπὸ τὰ παγκόσμια γεγονότα.

Ἀλλοίμονο ! Τὸ πρῶτο πράμα που ζήτησα ὅταν ἔφτασα στὴν Ἀθήνα ἦταν ... ἡ Ἐφημερίδα !

ΚΩΣΤΑΣ ΟΥΡΑΝΗΣ

Πρέπει πάντοτε νὰ λέει κανεὶς ἐκεῖνο που βλέπει. Προπάντων πρέπει πάντοτε, κι' αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ δύσκολο, νὰ βλέπει ἐκεῖνο που βλέπει.

Μιὰ λέξη δὲν εἶναι ἡ ἴδια σ' ἓνα συγγραφέα καὶ σ' ἓναν ἄλλο συγγραφέα. Ὁ ἓνας τὴν ξεριζώνει μέσ' ἀπ' τὰ σωθικά του. Ὁ ἄλλος τὴν παίρνει ἀπὸ τὴν τσέπη τοῦ πανωφοριοῦ του.

Ὁ ἄνθρωπος, που εἶναι ποιητὴς στὰ εἴκοσί του χρόνια, δὲν εἶναι ποιητὴς, εἶναι ἄνθρωπος. Ἄν ὅμως εἶναι ποιητὴς μετὰ τὰ εἴκοσί του χρόνια, τότε εἶναι ποιητὴς.

CHARLES PEGUY

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΩΜΑΖΑΙΟ

Μέσα στα διάφορα χαρτιά του Θωμαζαίου, που βρίσκονται στο Ρασσο 142 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας, και για τα οποία μου δόθηκε άλλοτε ή ευκαιρία να μιλήσω⁽¹⁾, σώζονται και μερικά ανέκδοτα γράμματα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, που άπειρος θαυμασμός και σέβας τόν ξωναν πριν το μεγάλο Δαλματό φιλόσοφο και πραγματικό φίλο της Ελλάδος και των Ελληνικών Γραμμάτων. Αυτός ο θαυμασμός συνοδεύονταν κι από μία βαθειά αγάπη και άφοβισμο, που τις αβξαιναν οι κοινοί δεσμοί με τους Τυπάλδους⁽²⁾ και ιδιαίτερα με την αγαπημένη γυναίκα του ποιητή μας, την Έλσιζια Τυπάλδου, που, καθώς ο Βαλαωρίτης γράφει στον Θωμαζαίο στο συλλυπητήριο γράμμα για το θάνατο της γυναίκας του, «φιλοστόργως ηγάπησες και ης ηπιόθεν έμαθε να συγχέη το όνομά σου μετά του όνόματος τών γονέων της». Σε κάθε γράμμα βρίσκουμε ανάλογες εκφράσεις για την Έλσιζια⁽³⁾, αλλά και για τόν ίδιο τόν Βαλαωρίτη, που μαρτυρούν την απεριόριστη εκτίμησι προς τόν έπιστήμονα και την ειλικρινή φιλία προς τόν άνθρωπο. Πότε τόν αποκαλεί «οεραστή μου φίλε», πότε «φιλτατέ μου κ. Θωμαζαίε», πότε «φίλε και πάτερ», πότε «αγαπητέ Νίκο», και τού δείχνει πάντα πόση χαρά και ένθουσιασμό τού φέρνουν τα γράμματα του και οι ειδήσεις του. Γενικώς τού μιλάει στόν πληθυντικό⁽⁴⁾, αλλά κάποτε τού μιλάει και στόν ενικό, όταν μάλιστα πρόκειται για θλιβερές περιστάσεις, στις όποιες θέλει πιό μεγάλη να τού δείξει

τήν άφοσίωσί του, και να τόν νιώση πιό κοντά⁽⁵⁾.

Τα γράμματα που σήμερα δημοσιεύουμε παρουσιάζουν όχι λίγο ενδιαφέρον, γιατί εκτός από μερικές καθαρώς οικγενειακές πληροφορίες για μία μικρή περιουσία τών όρφανών της γυναίκας τού Θωμαζαίου Διαιμάντως Παβέλλο, άπ' τόν πρώτο της γάμο με τόν Άρτάλε (κι' άπ' όπου έχουμε ακόμη μία απόδειξι για τó ενδιαφέρον και για τις φροντίδες που ó Θωμαζαίος έδειχνε για τά φτωχά άπροστάτευτα αυτά παιδιά)⁽⁶⁾, ó Βαλαωρίτης μιλάει και για τά πολιτικά πράγματα της πατρίδας του, και για τήν οικογένειά του, και για τά ταξίδια του, και κυρίως για τήν ποιητική δράσι του και για μερικά έργα του, χωρίς να παραλείψη να κάνει και μερικές παρατηρήσεις για τó γλωσσικό ζήτημα. Άλλά και από άλλης άπόψεως τά γράμματα τού Βαλαωρίτη παρουσιάζουν ένδιαφέρον, γιατί περιέχουν πολλές κρίσεις και γνώμες του για διάφορους συγχρόνους του λογοτέχνες και για διάφορα φιλολογικά ζητήματα⁽⁷⁾.

Μαζί με τά γράμματα τού Αριστοτέλη Βαλαωρίτη προς τόν Θωμαζαίο βρίσκονται και δυό άλλα γράμματα: Τό ένα είναι τού εξαδέλφου τού Βαλαωρίτη Σπυρίδωνος⁽⁸⁾ προς τόν Θωμαζαίο, μάλλον λιγόλογο και τυπικό, όπου τού παρέχει μερικές πληροφορίες για τήν εξέλιξι της δικής τών

(1) Βλ. τó άρθρο μου «Θωμαζαίος και Φωριέλ, άνέκδοτη άλληλογραφία για τά δημοτικά μας τραγούδια» («Νέα Έστια», τεύχος 281 της 1 Σεπτεμβρίου 1938).

(2) Βλ. τó άρθρο μου «Ένα ανέκδοτο και ένα άγνωστο γράμμα τού Βαλαωρίτη» («Νέα Έστια», τεύχος 290 της 15 Ιανουαρίου 1939). Ιδιαίτερα βλ. τή σημείωσι 1.

(3) «Έτσι και στό γράμμα που ó Βαλαωρίτης έγραψε στόν Θωμαζαίο άπ' τή Βενετία στις 3 Αυγούστου 1857, — και που αναφέρουμε παρακάτω, — μιλώντας του για τήν εύγνωμοσύνη της γυναίκας του, λέει μέσα σε άλλα: «Σίς, όστις υπήρξατε διά τήν Έλσιζιαν δεύτερος πατήρ, εύλογήσαί την».

(4) «Ο Βαλαωρίτης μεταχειρίζεται πότε τó «νοι» και πότε τó «lei», που είναι και οι δύο συνηθισμένοι τύποι εύγενειας στήν Ιταλία, αναλόγως με τις σχέσεις που συνδέουν τά πρόσωπα.

(5) Στόν ενικό ó Βαλαωρίτης μιλάει σ' ένα Ιταλικό που έγραψε άπ' τή Γένοβα στις 16 Μαΐου 1858 και στό έλληνο συλλυπητήριο για τó θάνατο της γυναίκας τού Θωμαζαίου της 8/20 Οκτωβρίου 1873.

(6) Βλ. σχετικά τó παράνω αναφερόμενο άρθρο μου «Ένα ανέκδοτο και ένα άγνωστο γράμμα τού Βαλαωρίτη», και ιδιαίτερα τή σημείωσι 4.

(7) Μεταξύ τών άλλων ó Βαλαωρίτης μιλάει και για τó Σολωμό. Σχετικά βλ. τó άρθρο μου «Σολωμικά Α'. Μία άγνωστη κρίση τού Βαλαωρίτη για τó Σολωμό», «Νέα Έστια», τεύχος 285 της 15 Νοεμβρίου 1938.

(8) Ο Σπύρος Βαλαωρίτης ήταν εξαδέλφος τού Αριστοτέλη σ' αυτόν ó Θωμαζαίος είχε αναθέσει να ενδιαφερθή για τήν δικαστική όπόθεσι τών όρφανών της γυναίκας του. Φαίνεται όμως ότι άργότερα — κατά πάσαν πιθανότητα έξ αιτίας της ύποθέσεως αυτής — ψυχράνηκαν, αλλά ó ποιητής μας κατώρθωσε να τούς συμφιλίωση και πάλι, καθώς φαίνεται άπ' τó γράμμα που έστειλε στόν Θωμαζαίο άπ' τó Μιλάνο στις 17 Οκτωβρίου 1857, που ό' αναφέρουμε σε λίγο.

παιδιῶν τῆς γυναίκας του· τὸ ἄλλο εἶναι τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸ φίλο του Μπανκέτι, ὁ ὅποιος, ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς τοῦ κάνει λόγο καὶ γιὰ τὸν Θωμαζαῖο, φαίνεται ὅτι ἔστειλε τὸ γράμμα στὸ Δαλματὸ φιλόλογο, ποῦ τὸ φύλαξε μαζί με τὰ δικά του.

Ὅλα τὰ γράμματα εἶναι γραμμένα ἰταλικά, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα, τὸ συλλυπητήριο γιὰ τὸ θάνατο τῆς γυναίκας τοῦ Θωμαζαίου, ποῦναι γραμμένο ἐλληνικά (!). Παρακάτω δημοσιεύουμε τὶς σχετικὲς μεταφράσεις κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ με μερικὲς διασαφητικὲς ἐπεξηγήσεις.

Τὸ πρῶτο γράμμα εἶναι τοῦ Σπυριδῶνος Βαλαωρίτη. Γράφτηκε στὴν Κέρκυρα στίς 12 Νοεμβρίου 1853 καί, καθὼς εἴπαμε, ἀφορᾷ τὴν ὑπόθεσι τῶν ὀρφανῶν Ἀρτάλε. Δὲ σημειώνεται πουθενὰ τὸ ὄνομα τοῦ παραλήπτη, δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Θωμαζαῖος. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασι:

Κερκύρα, 12 Νοεμβρίου 1853

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἡ ὑπόθεσις, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς σημερινῆς ἐπιστολῆς σας, δὲν ἐξητάσθη ἀκόμη ὑπὸ τῆς Γερουσίας. Οὐτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐπισπεύσωμεν μίαν ἀπόφασιν πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἡ ἐξόχτης τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς.

Ὅπως δὲ ποτε νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω, ὅτι εἰς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην, χωρὶς ἐνεκεν τούτων νὰ καταλατῶσιν οἱ νόμοι, οὐδέποτε ἀπεκλείσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὰ Κράτη ταῦτα.

Πιστεύσατέ με πάντοτε
λίαν ὑπόχρεον θεόροπιά σας

Σπυριδῶν Βαλαωρίτης.

Μετὰ τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Σπυριδῶνος Βαλαωρίτη ἀκολουθοῦν κατὰ σειρὰ τὰ γράμματα τοῦ Ἀριστοτέλη. Εἶναι ὀκτα-ὄκτα 11, καὶ γράφτηκαν ἀπ' τὰ 1857 ὡς τὰ 1873 ἀπὸ διάφορα μέρη.

Στὸ πρῶτο ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης μιλάει πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὴν ὑπόθεσι τῆς περιουσίας τῶν ὀρφανῶν Ἀρτάλε καὶ γιὰ ἓνα προσεχὲς ταξίδι του στὴ Βενετία, ὅπου βρίσκονταν ἡδὴ ἡ οἰκογένειά του. Ἐπειτα εὐχαριστεῖ τὸν Θωμαζαῖο γιὰ μερικὲς εὐ-

νοϊκὲς κρίσεις του, τοῦ δίνει μερικὲς ἐξηγήσεις γιὰ τὸ ἔργο του καὶ τοῦ ἐκθειάζει τὴ συμβολὴν στὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἡπείρου, ὅπου «ἐπολέμων καὶ ἀπέθνησκον πολὺ πρὸ τοῦ 1821». Τοῦ ἐξηγεῖ ἀκόμη τὴ γλῶσσα ποῦ μεταχειρίζεται, καὶ καταδικάζει ἐκείνους ποῦ ἂν καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἀξία τῆς τέχνης του καὶ τῆς ἐμπνεύσεώς του, τὸν κατακρίνουν γιὰ τὴ δημοτικὴν τῆς γλῶσσας. Ἐπειτα μιλάει γιὰ τὸ Σολωμό, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅμως δὲ δείχνει μεγάλο ἐνθουσιασμό, τόσο γιὰ τὴ γλῶσσα ποῦ μεταχειρίζεται, ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἀποσπασματικὸ ἔργο του, ποῦ τὸ κρίνει περισσότερο δυτικὸν χαρακτήρος παρὰ ἐλληνικοῦ καὶ ὅπως δὲ ποτε πολὺ λειψὸ καὶ χωρὶς ἐνότητα (!). Παραθέτουμε τὴ μετάφρασι:

Σεβαστέ μοι φίλε,

Καίτοι αἱ ἀσχολίαι μου εἶναι τοιαῦται καὶ τοιαῦται, ὥστε νὰ μὴ μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ σᾶς ἀφιερῶσω ὅλον τὸν καιρὸν μου, ὅμως δὲν δύναμαι νὰ ἀντιστῶ εἰς τὸν μέγιστον πειρασμὸν νὰ συνομιλήσω ὀλίγον μαζί σας.

Ἀφοῦ ἐνήργησα μετὰ πάσης δυνατῆς μυστικότητος τὰς ἐρεῖνας ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, τὴν ὁποίαν μοῦ συνειστήσατε, ἰδοὺ τὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ ἐμφύτευσις (2) τῶν 40 \$ ἐλευθεροῦται πρὸς 6 %¹⁰ δύναμι τοῦ συμβολαίου ἐμφυτεύσεως τῆς 7 Δεκεμβρίου 1842 τῶν πράξεων τοῦ συμβολαιογράφου Παπάκη.

Ὁ Ἡλίας Κολόμβος δικαιούται νὰ λάβῃ τὰ καθυστερούμενα δύο ἐτῶν, ἀνερχόμενα εἰς \$ 80, πλέον \$ 10, ὁποῖοις προηγουμένως λήξουν. Ἐπελήφθη τῆς διαδικασίας, ἵνα ἀπαιτήσῃ βάσει τῶν ἐγγράφων τὸν τῆν ἐκχώρησιν τοῦ πράγματος. Τοιαυτὴ ἐκχώρησις δὲν δύναται νὰ τοῦ παρασχεθῇ ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ τρίτου ἔτους, ἥτις συμπληροῦται τὸν μῆνα Νοέμβριον.

Ὁ Ἡλίας Κολόμβος ὑποστηρίζει ἐπίσης ὅτι ἡ ἐμφύτευσις του δὲν δύναται πλέον νὰ ἐλευθερωθῇ ἐνεκεν τῆς μὴ καταβολῆς τοῦ ὑπολοίπου τῶν 10 \$. Ἡ ἀπαιτήσις αὕτη εἶναι παράλογος καὶ δὲ ἀπορριφθῇ. Ἰδοὺ τί ἐπιπροσφορήθην θετικόν, καὶ νομίζω ὅτι ἀρκεῖ διὰ τὸν σκοπόν, τὸν ὁποῖον τόσοον χριστιανικῶς ἀνελάβατε. Ἀῖσιον ἐπιβιβάζομαι δι' ἔρετλαν, ὅπου ἀπὸ μηνὸς περίπου με ἀναμένει ἡ οἰκογένειά μου. Εἶναι ἐπομένως ἀπόλυτος ἀνάγκη

(1) Βλ. σχετικὰ τὸ προαναφερθὲν ἄρθρο μου «Σολωμικά Α'». Μία ἀγνωστὴ κρίσις τοῦ Βαλαωρίτη γιὰ τὸ Σολωμό.

(2) Στὸ ἰταλικὸ πρωτότυπο ὑπάρχει ὁ ὅρος «li-vello». Πρόκειται γιὰ ἓνα νομικὸ θεσμό, ποῦ φάνηκε τὴν μεσαιῶνα καὶ ἀφορᾷ τὴν ἐγγυεῖ ἰδιοκτησίαν. Εἶναι πολὺ ἀνάλογος με τὴν ἐμφύτευσι, γι' αὐτὸ καὶ τὸν μεταφράζουμε μ' αὐτὸν τὸν ὄρο. Ἡ λέξις προέρχεται ἀπ' τὸ λατινικὸ «libellum», δηλ. τὸ ἐγγραφο μετὰ τοῦ ὁποῖο γινότανε ἡ αἰτήσις στὸν ἰδιοκτήτη ἀπὸ μέρος τοῦ καλλιεργητῆ γιὰ νὰ τοῦ παραχωρηθῇ ἓνα μέρος τῆς ἰδιοκτησίας «ad laborandum et meliorandum», εἰς ἀντάλλαγμα ἐτήσιας ἀνταμοιβῆς, ποῦ στὴν ἀρχὴ ἦτανε σὲ εἶδος, κι' ἀργότερα χρηματικὴ καὶ ἀνάλογη με τὴν ἀξία τοῦ κτήματος. Ἡ διαχείρισις ἔμεινε στὸν ἰδιοκτήτη, καὶ σ' αὐτὸ ἔγκειται ἡ κυριώτερη διαφορὰ ἀπ' τὴν ἐμφύτευσι. Γώρα πλέον ὁ θεσμός αὐτός ἔχει καταργηθῇ στὴν ἰταλικὴ νομοθεσία.

(1) Τὸ συλλυπητήριο αὐτὸ γράμμα, ποῦ τὸ ἀναδημοσιεύουμε παρακάτω, ἐδημοσίευσεν γιὰ πρώτη φορά στὸ ἄρθρο μου «Ἐνα ἀνέκδοτο καὶ ἓνα ἀγνωστὸ γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη» ποῦ ἀνέφερα ἥδη.

νὰ μοῦ δώσετε τὰς ὁδηγίας σας ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διὰ νὰ δινηθῶ νὰ ἔχω τοῦλάχιστον καὶ ἐγὼ τὸ δικαίωμα νὰ εἶπω μίαν ἡμέραν· οὐδεὶς περισσότερον ἐμοῦ γνωρίζει τὴν καρδίαν τοῦ Θωμαζαίου.

Ὁ καλὸς Αἰμίλιος μοῦ ἀντέγραψε τὴν παράγραφον μίαν ἐπιστολῆς σας, ἡ ὁποία ἀφορᾷ τὰ ποιήματά μου. Δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐλπίσω τόσον πολὺ ἀπὸ σας, ὅστις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀντιπροσωπεύετε δι' ἐμὲ τὴν Ἰταλίαν ὁλόκληρον. Μοῦ γράφει ὁ Αἰμίλιος, ὅτι μερικαὶ λέξεις σας εἶναι νέαι, διὰ τοῦτο προσφέρωμαι νὰ σας παράσχω οἰανδήποτε διασφαγήσιον ἐπιθυμείτε.

Ἡ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο διέπνοσα ἰδέα εἶναι ἡ διαρκὴς ἀντίθεση, ὁ αἰώνιος ἀνταγωνισμὸς κατὰ τῆς τυραννίας, ἐπειδὴ ἡ Ἡπειρος ἐπὶ ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας καὶ ἐκεῖ ἐπολέμων καὶ ἀπέθνησκον πολὺ πρὸ τοῦ 1821. Ἡ γλώσσα εἶναι καθὼς ἄρῃσι εἰς σας, ἐλπίζω ὅμως ὅτι θὰ τὴν ἐκτιμῆσετε ὅταν σκεφθῇτε τὰς ὑπερμεγέθεις δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἠναγκάσθη νὰ ὑπερβῶ διὰ νὰ τὴν παρουσιάσω πλουσίαν, παρθένην, ρομαλεάν. Ἠθέλησα νὰ ἀποδείξω ὅτι εἶναι κατ'ἀλλήλους δι' ἄλλας τὰς περιγραφὰς καὶ ὅτι δύναται νὰ περὶ τόσον ἐννηλὰ, ὅσον οὐδέμια ἄλλη. Διὰ τὸ εἶδος τῆς ποιήσεώς μου ἠναγκάσθη νὰ προσφύγω εἰς τὴν διάλεκτον τῆς Ἡπείρου, καὶ διετήρησα μετὰ θοησκεινικῆς ἐλαβείας ὅλους τὸς διαλεκτικούς τύπους καὶ χαρακτηρισμοὺς τῶν ἐπαρχιῶν ἐκεῖνων. Κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον περισσότερον παντὸς ἄλλου διεφύλαξε ἀγνὸν τὸν ἀρχαῖον χαρακτῆρα, καὶ τὸ ὁποῖον δύναται μόνον, διὰ τὴν ἰστορίαν του, νὰ προσφέρῃ εὐρὺ πεδῖον εἰς ὅποιον θέλῃσι νὰ τὸ ἐξυμνήσῃ.

Εἰς ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον τὰ ποιήματά μου, ὡς ποιήματα, ἐγένοντο δεκτὰ μετ' ἐνθουσιασμοῦ—οἰκτεῖρον ὅμως, κατὰ τὸ σῆμα, τὴν πτωχὴν μου Μοῦσαν διὰ τὰ ῥάκη, ἅτινα τὴν ὑπερῆλθα νὰ ἐνδυνή. Εἰς ἅλα τὰ πεζογραφήματα τὰ περιεχόμενα εἰς τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ἠθέλησα νὰ τοὺς ἀποδείξω ὅτι ἐναπόκειται εἰς ἐμὲ νὰ ἐκλέξω μεταξὺ τῆς γλώσσας τῶν καθαραιονομιῶν ἢ τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Καὶ παρ' ὅλον ὅτι τοῦτο δὲν διέφυγε εἰς οὐδὲνα ἐξ ὧν μέχοι τῆς στιγμῆς ταύτης ἠσχολήθησαν μὲ τὰ ποιήματά μου, δὲν κατώρθωσαν ἀκόμη νὰ ἐννοήσουν, οἱ ὅποιοι γράφει ἢ δύναται νὰ γράφῃ δύο διαφόρους διαλέκτους καὶ προτιμᾷ τὴν μίαν ἀντὶ τῆς ἄλλης, ἔχει τοὺς λόγους του. Ὅλοι ὅμως, φίλοι καὶ ἐχθροί, εἶναι σύμφωνοι εἰς τὸ νὰ λέγουν ὅτι τὸ βιβλίον μου φέρει ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, ὅτι εἶναι νέον, ὅτι εἶναι τὸ πρῶτον δεῖγμα πραγματικῆς ἐθνικῆς ποιήσεως.

Ὁ κόμης Σολωμὸς, μέγας ποιητὴς, εἶναι μέγα αὐτῆριμα ὅτι δὲν ἐγνώριζε καλὰ τὴν δημοτικὴν γλώσσαν. Κατὰ δεύτερον λόγον ἡ ποιητικὴ του δὲν φέρει τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον, ὅστις διακρίνει τὴν ἑλληνικὴν ποιήσιν. Οἱ στίχοι του δὲν εἶναι ἑλληνικοί, αἱ δὲ ἐμπνεύσεις του ἀνήκουν εἰς τὴν Λύσιον. Ἀπέθανε χωρὶς νὰ ἀφήσῃ τίποτε. Μερικὰ ἀποσπάσματα, μερικὰ στροφὰι, ἰδοὺ τὸ ὅλον.

Ἀναμένω ἀπὸ σας μὲ ἀνυπομονησίαν τὴν κρίσιν δι' ἐμὲ. Εἴθε ἡ Ἰταλία νὰ δεχθῇ μὲ συμπάθειαν τοὺς στίχους μου καὶ εἴθε νὰ τοὺς θεωρήσῃ ὡς σύνθημα, τὸ ὁποῖον θὰ χρησιμεύσῃ μίαν ἡμέ-

ραν νὰ ἐνίσχῃ ὅλους ὅσοι ἔχουν δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσουν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀπόδοσιν ὧν ἀδίκως τοὺς ἀρροπάγησαν.

Εἰς τὴν διάθεσίν σας, πιστεύωσάτε μὲ πάντοις ὅπως ἀφωσιωμένον

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

21 Ἰουλίου 1857, Κέρκυρα.

Τὸ δεύτερον γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη γράφτηκε στὴ Βενετία στίς 3 Αὐγούστου 1857, δηλαδή σὲ μικρὸ διάστημα ἀπ' τὸ προηγούμενον. Καὶ σ' αὐτὸ ὁ Βαλαωρίτης μιλάει πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὴ γνωστὴ δικαστικὴ ὑπόθεσιν τῶν Ἀρτάλε, ἔπειτα γιὰ τὸν ἀναμενόμενον τοκετὸ τῆς Ἑλοῖζας τοῦ καὶ γιὰ τὴν ἀνυπομονησίαν μὲ τὴν ὁποία περιμένει τὸν «Ἀθανάσιον Βάγιαν», ποὺ καθὼς εἶναι γνωστὸ μετέφρασε ὁ Θωμαζαῖος, καὶ ἀναγνωρίζει τὴς δυσκολίας ποὺ παρουσιάζονται γιὰ νὰ μεταφρασθῇ σὲ ἄλλη γλώσσα ἓνα ποίημα μὲ καθαρὰς ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Τοῦ ζητάει ἔπειτα τὴ μεγάλη χάρι νὰ μεταφράσῃ ἱταλικά καὶ τὸ «Ψυχοσάββατο», ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸ θάνατον τῆς μικρῆς τοῦ Μαρίας, τῆς κόρης τῆς ἀγαπημένης τοῦ Ἑλοῖζας ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Θωμαζαῖος τὴν εἶχε γνωρίσει ἀκόμη πολὺ μικρῇ. Τέλος τὸν πληροφορεῖ ὅτι μὲ τὸν Παῦλον Λάμπρο τοῦ ἔστειλε τὰ πρακτικὰ τῆς Ἰονίου Βουλῆς, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τίς ὑπὲρ τῆς Ἑνώσεως ἐκδηλώσεις, καὶ ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων θὰ μὴ μὴ εἴη καὶ τὸ δικό του ὄνομα. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασιν:

Βενετία 3 Αὐγούστου 1857

Φίλτατε κύριε Θωμαζαῖο,

Ἀπαντῶ εἰς τὴν ἐπιστολήν σας τῆς 27 Ἰουλίου, ἀφοῦ τὴν ἀνέγνωσα καὶ ἐπανέγνωσα ἐπαινετικῶς. Ἐγγραφα ἀμέσως εἰς Κέρκυραν, ἵνα ἔχω τὸ ταχύτερον ἀκριβεῖς ὁδηγίας ὅπως φέρω τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ ἐπιθυμητὸν τέμα, παρακάμπτον οἰονδήποτε τυχὸν ἐμπόδιον καὶ ἀποφεύγων οἰανδήποτε ἀμφιβολίαν, ἥτις τυχὸν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνακινήσῃ ἵνα ἐνοχλήσῃ τὰ ἀγαπητὰ ὁφθαλμὰ σας εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν των. Μόλις πληροφορηθῶ κατὰ σχετικόν, θὰ σας κρατήσω ἀμέσως ἐνήμερον. Βεβαίωθῃτε ὅμως, σεβαστέ μοι φίλε, ὅτι ὁ κ. Ναπολέον Ζαμπέλης καὶ ὁ κ. Στεφανίτσος δὲν εἶναι οἱ μόνον, οἱ ὁποῖοι εἰς οἰανδήποτε περίπτωσιν θὰ ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ ἀποδεχθῶν ἀπὸ καρδίας τὴν ὑπεράσπισίν σας. Μεταξὺ τῶν πολλῶν τοὺς ὁποίους γνωρίζω, μετ' ὑπερφανεῖας ἐπιθυμῶ νὰ συγκαταλεχθῶ καὶ ἐγὼ, οὐδὲν ὑπάρχει τι τὸ ὁποῖον δὲν εἶμαι πρόθυμος νὰ πράξω δι' ἐκεῖνον ὅστις, εἶμαι βεβαίωτος, θὰ εἶδε τὸ αἶμα καὶ τὴν ζωὴν εἰς περιπτώσιν καθ' ἣν θὰ ἐπρόκειτο νὰ προστατεύῃ ἐξόριστός τις Ἕλληνα ἢ εἰς μάστιγος τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλοίμονον εἰς ὅποιον θὰ ἤρνετο νὰ βοηθήσῃ τὰς πορευμένας ψυχάς.

Ὁ Αἰμίλιος, ἡ Μαριέττα, ἡ Ἐλιοῦζια καὶ ἐγὼ ὅλοι ἠγωνιζόμενοι σὰς ἀποστελλόμεν ἕνα ἀσπασμόν. Ἡ Ἐλιοῦζια, φθάσασα εὐτυχῶς εἰς τὸ τέρμα τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς, ἀναμένει ἀνὰ πᾶσαν σιγὴν τὰς ὁδῖνας τοῦ τοκετοῦ. Τρέμω ἀναλογιζόμενος τὸν κίνδυνον. Σῆς, ὅστις ὑπῆρξας διὰ τὴν Ἐλιοῦζαν δευτέρου πατὴρ, εὐλόγησάς τιν. Ἀναμένο με ἀνυπομονοῖαν τὸν « Ἀθανάσιον Βάγιας ». Ἡ πόησις, ὅταν φέροι τὸν ἄνδρα καὶ διακριτικὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, δυσκόλως δύναται νὰ μεταφρασθῇ εἰς ἄλλην γλῶσσαν, ἐγὼ δὲ προσεπάθησα ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτυπώσω εἰς τοὺς στίχους μου τὸν ἰδιαιτέρον ἐκείνου χαρακτῆρα τῶν βουνῶν τῆς Ἡπείρου, τὸν βαρύν, πρωτότυπον, αὐστηρόν, ἀλλὰ δίκως ἑλληνικόν. Ὁ « Ἀθανάσιος Βάγιας », καίτοι πολὺ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸν « Σαμουήλ », τὸν « Εὐθύμιον Βιαζάβαν », τὸν « Καταστώνην », ἀνῆκει ὁμοῦ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν, καὶ δὲν ἠδύνατο εἰ μὴ μόνον ἡ ἰδική σας γραφὴ νὰ κοσμήσῃ ὀλίγον τὰ ἀγοῖκα ἡθῆ τῆς Ἀλβανίας. Ἄν μοῦ ἐπετρέπετο νὰ σὰς ζητήσω μίαν χάριν, θὰ σὰς παρακάλουν νὰ μεταφράσας ἐμμέτρως τὸ « Ψυχασάββατον » μου.

Θὰ ἐπιθυνοῦσα ἡ Μαρία μου, ἥτις τόσον με ἔκαμε νὰ κλαῖσω, διὰ τῆς χειρὸς σας καὶ οὐχὶ δι' ἄλλης χειρὸς νὰ θρηνηθῇ καὶ εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν. Κύριε Θωμαζαῖε, κάνετε μου αὐτὴν τὴν χάριν. Σὰς τὸ ζητῶ ἐν ὀνόματι ἐκείνης, ἥτις ὑπῆρξεν κόρη τῆς Ἐλιοῦζας καὶ ἥτις ἀναμφιβόλως θὰ εὐχαριστηθῇ ἀκούουσα ἐξ οὐρανοῦ τὸ ὄνομά της ἐπαγαλαμβανόμενον διὰ τὴν ἀγάπην καὶ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος μικρὰν-μικρὰν τὴν ἠσπάσθη μίαν ἡμέραν ἐπὶ τοῦ μετώπου. Μὲ τὸν κ. Παῦλον Δάμπρον σὰς ἀπέστειλα τὰ χρονικά τῆς Ἰονίου Βουλῆς. Ἡ 20 Ἰουνίου ὑπῆρξεν διὰ τὰς νήσους μία ὥραία ἡμέρα, ἀλλ' ὡς θελήσῃ ὁ Θεὸς νὰ μὴν ἀποβῇ εἰς βλάβην τῆς Ἑλλάδος. Θὰ συναντήσετε τὸ ὄνομά μου μεταξὺ πολλῶν ἄλλων καλλιτέρων μου. Σὰς παρακαλῶ νὰ μοῦ εἴπητε τὴν γνώμην σας διὰ τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο « Ἑλληνισμός καὶ Ξενισμός ».

Σὰς χαίρειν καὶ πάλιν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

Τὸ τρίτον γράμμα γράφτηκε ἐπίσης στὴ Βενετία, ὕστερ' ἀπὸ λίγες μέρες, στὶς 17 Αὐγούστου 1857. Ὁ Βαλαωρίτης ἀναγγέλλει στὸ Θωμαζαῖο τὴ διπλὴ χαρὰ καὶ λύπη τῆς οικογενείας του: τὴ γέννησιν τῆς κόρης τοῦ καὶ τὸ θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου. Ἐνῶ ὁ ἕνας γεννιέται, ὁ ἄλλος πεθαίνει, λέει ὁ ποιητής. Ἐπ' ἀνέρχεται ἔπειτα στὴν οικογενειακὴ ὑπόθεσιν τῶν Ἀρτάλε καὶ δίνει μερικὰς νέας σχετικὰς πληροφορίες στὸν Θωμαζαῖο, τὸν εὐχαριστεῖ γιὰ 8, τὴ εἶχε δημοσιεύσει γι' αὐτὸν στὸ περιοδικὸ « Diritto » καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ στείλῃ μερικὰ ἀντίτυπα σὲ διάφορους κοινούς φίλους. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασιν:

Βενετία 17 Αὐγούστου 1857

Φίλε καὶ πάτερ

Ἡ Ἐλιοῦζια ἔφερε εἰς φῶς ἕνα ὥραιότατον κοράσιον τὴν 9 τρέχοντος κατὰ τὴν 7ην τῆς πρωΐας. Ὁ τοκετὸς ὑπῆρξεν ἄριστος, ἡ δὲ μήτηρ καὶ τὸ νεογέννητον ἔχουν καλῶς.

Προχθὲς τὴν πρώτην μεταμεινόντικον ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, ὁ πατὴρ τοῦ Αἰμίλιου, ἐξέμετρεσε τὸ ζεῖν. Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος συγγένοι ἐν τῇ αὐτῇ οἰκογενείᾳ: ταυτοχρόνως σχεδὸν εἰς ἄνθρωπος ἐγεννήθη καὶ εἰς ἄνθρωπος ἀπέθανε.

Ἐλάβον ἀπάντησιν ἐκ Κερκύρας, μοῦ παρουσιάσαν εὐνοϊκὴν τὴν ὑπόθεσιν, καὶ τοιαύτην ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέσῃ νὰ γεννηθοῦν ἐν τῷ μέλλοντι δις κδικήσεις, ἐκτὸς ἐάν, λέγει ὁ φίλος, ὅστις μοῦ γράφει, ὑποκορύπτοιται ἐλαττώματα ἀφανῆ. Καὶ ἐμὲ, πιστεύω ὅχι. Ἐγραψα ἐκ νέου καὶ ἠρώτησα τὸν πληρεξούσιον δικηγόρον μου ἂν ἦτο δυνατόν δυνάμει τοῦ νόμου νὰ ἐξαγορασθῇ ἡ ἐμφύτευσις προτοῦ ἐκδοθῇ τελικὴ ἀπόφασις ἐπὶ τῆς παρὰ τοῦ Κολόμβου ἐγερθείσης δίκης διὰ τὰ καθυστερούμενα ὑπόλοιπα. Φρονῶ ὅμως ὅτι δὲν θὰ ἐδέχετο ἐκουσίως οὐδὲν συμβόλαιον, διότι, θὰ μᾶς ἔλεγε, καὶ νομίζω δικαίως: περὶ τίνος ἐμφυτεύσεως μοῦ ὁμιλεῖτε; ἐγὼ κατέχω τὴν οἰκίαν δυνάμει τοῦ νόμου, ὁ ὁποῖός μοῦ παρέχει τὴν ἐκχώρησιν τοῦ πράγματος, ὅταν ὁ ἐμφυτεύων ἐπὶ τριετίαν καθυστερήσῃ τὴν πληρωμὴν· εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τὰ ὁρατὰ δὲν συνεπληρώθη ἡ περίοδος αὕτη, εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὑπολείπονται σχεδὸν ἐξ ἡμέρας, ἀλλ' ἐγὼ ὑποστηρίζω ὅτι τὰ εἰς ἐμὲ ὀφειλόμενα ὑπόλοιπα ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἐν τὸ ποσὸν τῆς ἐμφυτεύσεως ἐνὸς ἔτους, τὸ δὲ τὰ τοῖα συμπληρωθέντα ἔτη. Αὕτη εἶναι ἡ δίκη, τὴν ὅποian μᾶς ἠγείρε ὁ Κολόμβος καὶ ἥτις ἐκκρεμεῖ.

Ἄν δύναιμι ποτὲ νὰ πιστεύσω ὅτι οὐδεμία ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη θὰ τοῦ ἐδίδε δίκαιον, ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι πλέον οὔτε ἀνθρωπίνη, οὔτε θεία. Τί ἡξέσω; Μία ἰδιοτροπία . . . μία προστασία . . . Καὶ ἐμὲ λοιπὸν πρόκειναι νὰ ἀναμείνωμεν τὴν ἀπόφασιν, ὅμως θὰ λάβωμεν τὴν νομικὴν γνώμην ἐκείνων, οἵτινες γνωρίζουν καλλίτερον ἐμοῦ, καὶ ἐάν μᾶς εἴπουν ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐπιγράψωμεν τὸ συμβόλαιον ἀγοραπωλησίας, τότε θὰ δώσω διαταγὴν ἡ ἀγορὰ νὰ γίνῃ ἐν ὀνόματι μου. Ἐν τῷ μεταξύ νὰ μοῦ ἀποστείλετε πληρεξούσιον δι' οὗ νὰ μοῦ παρέχεται σαφὴς ἡ ἐξουσιοδότησις νὰ δύναιμι νὰ ἐνεργῶ διὰ λογαριασμόν σας καὶ ἡ ἄδεια νὰ δύναιμι νὰ ἀντικαθίσταμαι παρ' ἄλλου πληρεξουσίου, ἐν περιπτώσει ἀπουσίας μου.

Προτοῦ προβλῶ εἰς οὐρανὸν ἔνεργειαν θὰ σὰς εἰδοποιήσω. Μὴ ἔχετε οὐδένα φόβον, διότι τὸ τρίτον ἔτος δὲν λήγει εἰμὴ τὸν Δεκέμβριον. Ἄν ὁ Κολόμβος θελήσῃ νὰ ἀνταγθῇ, δύναται νὰ τὸ πράξῃ ἀκωλύτως καὶ θὰ ἐκδοθῇ ὅσον χρόνον θέλει, διότι ἐβρισκόμεθα εἰς περιόδον διακοπῶν.

Ἐδιάβασα μετ' εὐχαριστήσεως καὶ ἐπρηφάνειας τὰ δύο σημειώματα, τὰ ὁποῖα με ἀφοροῦν. Ὑπάρχει κίνδυνος μήπως τὰ σχόλια ὑπερβάλλουν τὸ σχολιαζόμενον ἄσμα, καὶ τοῦτο τὸ λέγω μετ' εἰλικρινείας καὶ πεπεισμένως. Ἄν ἡξέσω νὰ κάμνω φι-

λοφρονήσεις. Ἀναμένω μετὰ διαρκῶς αὐξανούσης ἀνυπομονήσας τὴν συνέχειον τῆς ἐργασίας σας. Εἶναι καλὸν ἢ Ἱταλία νὰ ἐννοήσῃ τὴν Ἑλλάδα, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ Ἑλλὰς θὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐννοήσῃ καὶ ὡς τὴν Ἱταλίαν τὸ αἶνγμα τῆς μᾶς νὰ λυθῇ παρὰ τῆς ἄλλης. Ὁμογαστρικαὶ ἀδελφαί, κατ' ἀνάγκην θὰ ἐννοηθῶν ἀμοιβαίως μίαν ἡμέραν.

Ἡ μετάφρασις εἶναι ὥραιότη· ὁ χωματισμός, ὁ ὁποῖος λείπει, εἶναι καθαρὸς ἐλληνικὸς καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ δυνηθῇ τις νὰ τὸν συλλάβῃ ἢ τὸν μιμηθῇ.

Ὁ Αἰμίλιος θέλει αἱ ἐπιφυλλίδες τοῦ «*Diritto*» νὰ ἀναδημοσιευθῶν εἰς «*Gazzette*» τῆς Βενετίας. Δὲν ἤξεύρω ἂν θὰ τὸ ἐπιτρέψουν. Διὰ τοῦτο σὰς παρακαλῶ νὰ μοῦ ἀποστείλῃς ὀλίγα περισσότερα ἀντίτυπα, καὶ ταῦτοχρόνως νὰ ἀποστείλῃς ἐν ἀντίτυπον εἰς Κέρκυραν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μονστοξόδη, καὶ εἰς τὸ Καζίνο ἢ τὸ ἀγνωστήριον, ἐν εἰς Λευκάδα εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δρος Ἀγγέλου Τσιτσιλιάνη καὶ τρία εἰς Ἀθήνας, ἐν ἢ περιτώσει δὲν ἀποστέλλεται τὸ «*Diritto*», ἐν εἰς τὸν Μάρκον Ρενιέρην, ἐν εἰς τὸν Γεώργιον Τυπάλδον Κοζάκην καὶ τέλος ἐν τελευταίον εἰς τὸν Φίλιππον ντὶ Τζιοβάννι. Θὰ σὰς ἤμην λίαν ὑπόχρεως φυνικά, θὰ κρατήσετε λογαριασμὸν τῶν ἐξόδων.

Ὁ Αἰμίλιος, ὁ ὁποῖος κλαίει τὸν νεκρόν, ἢ Ἐλοῖζία, ἥτις χαίρει μετὰ τοῦ τέκνου της, ἢ Μαριέττα, ἥτις δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ τὴν χειραφότησιν της, ἐγὼ, ὅλοι μαζί σὰς ἀποστέλλομεν ἐγκάρδιον ἀσπασμόν.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

Τὸ τέταρτον γράμμα εἶναι ἀπὸ τὸ Μιράνο (1) καὶ γράφτηκε δυὸ μῆνες ἀργότερα, στίς 17 Ὀκτωβρίου 1857. Εἶναι γραμμένο ἀρκετὰ βιαστικὰ καὶ ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ τὴν δικαστικὴν ὑπόθεσιν τῆς Κερκύρας, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Βαλαωρίτης παρέχει νέες εἰδήσεις καθὼς καὶ κατάλογο τῶν σχετικῶν ἐξόδων. Στὰ ἐπόμενα γράμματα δὲ γίνεται πιά λόγος γιὰ τὸ ἴδιον θέμα, γιὰτὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ὑπόθεσις εἶχε κανονιστῇ τελειωτικὰ. Παραθέτομε τὴ μετάφρασιν:

Μιράνον, 17 Ὀκτωβρίου 1857

Σεβαστέ μοι φίλε

Ἄν ἄφῃσα μὲρσι τῆς στιγμῆς ταύτης, ἂν ἐπαντήσεως τὴν τελευταίαν σας ἐπιστολήν, ἀντιθέτως δὲν παρέλειψα νὰ φροντισῶ κατὰ πάντα τρόπον νὰ φέρω εἰς τέλος τὴν ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν μοῦ συνεστήσατε ὑπὲρ τῶν μικρῶν ὀφθαλμῶν. Ἀνέμενον μετ' ἀδημονίας τὴν ἀφίξιν ἐκάστου ἀτμο-

σίου, νὰ δυνηθῶ νὰ σὰς δώσω τὴν εὐχάριστον εἰδήσιν, ἀλλ' αἱ δυσκολαί, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ὑποβῶμαι, ἦσαν μεγάλαι καὶ ἡττητάσθημεν νὰ περιμένωμεν ἕως τοῦτο.

Εἶχον στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ ἐξαδέλφου μου Σπύρου, καὶ ἠθελῆσα νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς παρ' αὐτοῦ ἐπαρκεταμένης ἐκφρασθεῖσης ἐπιθυμίας, ὅπως ἐξαλείψω τὴν μνημὴν ἐνὸς τόσον δι' αὐτόν, ὅσον καὶ διὰ σὰς λυπηροτάτων παρελθόντων. Πράγματι ὁ ἐξαδέλφος μου Σπύρος μετὰ τῆς μεγίστης σπουδῆς ἀνέλαβε τὴν ἐντολήν νὰ ἀποπερατώσῃ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, καὶ διὰ τῆς σήμερον ληφθεῖσης ἐπιστολῆς του, ἱκανοποιημένος διὰ τὸ ἔργον του, μοῦ ἀναγγέλλει ὅτι συνήψε συμβόλαιον μεθ' ὧν τῶν δυνατῶν ἐγγυήσεων καὶ ὅτι θὰ μοῦ ἀποστείλῃ ἀντίγραφον διὰ τοῦ προσεχοῦς ἀποστολίου.

Ἡ ἀγορά τῆς ἐμπυτεύσεως § 40	πρὸς 6 % ₁₀	666, ⁰⁰ / ₁₀₀
Διὰ καθυστέρουμένα 2 καὶ 1/2 ἐ-		
τῶν καὶ διὰ δικαστικὰ ἐξόδα		100,90
Διὰ δέκα μῆνας μέχρι τῆς ἡμέ-		
ρας τῆς συμπεριφοράς		33,30
Δι' ἐν ἀντίγραφον τοῦ συμβολαίου	ἐμπυτεύσεως	7,72
Δι' ἐγγραφήν τοῦ συμβολαίου		1,20
Δι' ἐν ἀντίγραφον τοῦ ἴδιου συμ-	βολαίου	— 60
Καταβληθέντα δικαιώματα		1,50
Εἰς τὸν δικηγόρον διὰ δύο συμ-	βούλια	2,—
Εἰς τὸν μεσίτην		2,—
		810,11

Αὐτὸ εἶναι τὸ ποσὸν τῶν γενομένων ἐξόδων. Μόλις λάβω τὸ ἀντίγραφον τοῦ συμβολαίου, θὰ σὰς τὸ ἀποστείλω τὸ ταχύτερον.

Μὲ ἀνυπομονήν ἂν ἐπισκόμωμαι πάρα πολὺ ἀπρησχολημένος νὰ ἀπαντήσω εἰς πολλὰς ἐπιστολάς ἐκ τῶν νήσων, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τελειώσω τὴν παρούσαν.

Ὁ Αἰμίλιος, ἢ Μαριέττα, ἢ Ἐλοῖζία μου καὶ τὰ τέκνα μου ἡγαίνονται. Σὰς στέλλω ἐγκάρδιον ἀσπασμόν καὶ τρέφω τὴν ἐλπίδα νὰ δυνηθῶ νὰ σὰς παρῶχω καὶ περισσότερον φανερά δείγματα τῆς ἀγάπης μου, τῆς ἐλθρομοσύνης μου καὶ τοῦ σεβασμοῦ μου.

Ὁ πάντοτε ὑμέτερος

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

Τὸ πέμπτον γράμμα εἶναι γραμμένο στίς 16 Μαΐου 1858 ἀπ' τῆς Γένοβας, ὅπου ὁ Βαλαωρίτης βρισκότανε μετὰ τὴν γυναῖκα του, ἐτοιμαζόμενος νὰ φύγῃ τὸ ἄλλο βράδυ γιὰ τὴν Φλωρεντία. Ὁ ποιητής, ἀπαντώντας σὲ σχετικὸ γράμμα τοῦ Θωμά·αἰοῦ γιὰ κάποιο δῶρον ποῦ τοῦ εἶχε στείλει (ἴσως νὰ ἦταν κανένα χρηματικὸ βοήθημα), τοῦ λέει ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὸ θεωρήσῃ γιὰ πρᾶγμα ταπεινωτικόν, γιὰτὶ ἡ διάθεσις μετὰ τὴν ὁποία ἐγίνε — κι εἶναι αὕτη ποῦ πρέ-

(1) Τὸ Μιράνο εἶναι πόλιν τῆς Βενετίας δίπλα στὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Βενετίας - Πάδοβας κοντὰ στὸ σταθμὸ τοῦ Μαρανῶ. Εἶναι ὁμορφόν, καὶ στὰ περασμένα χρόνια κυρίως ἦταν κέντρο παραθερισμοῦ.

πει κανεῖς νὰ ἐξετάζη — εἶχε κάθε ἄλλο παρὰ ταπεινωτικὸ σκοπὸ. Τοῦ ὑπόσχεται ἀκόμη μιὰ φορά ὅτι θὰ φροντίσῃ, ἂν παρῶσιν ἀνάγκη, νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ μικρὰ ὄρφανὰ τῆς γυναίκας του, καὶ προσπαθεῖ νὰ τοῦ δώσῃ θάρρος βεβαιώνοντάς τον ὅτι ὅταν ἡ καρδιά εἶναι νέα καὶ τὸ πνεῦμα ἰσχυρὸν, δὲν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος. Φαίνεται ὅτι ὁ Βαλαωρίτης ἐνίωθε ἐκεῖνο τὸν καιρὸ πολὺ κουρασμένο καὶ ἀπαισιόδοξο τὸ Θωμαζαῖο γι' αὐτὸ σὲ τοῦτο τὸ γράμμα τοῦ μιλάει μὲ ἰδιαίτερη γλυκύτητα καὶ ἀφοσίωσι, τὸν ἀποκαλεῖ μὲ τὸ μικρὸ του ὄνομα «ἀγαπητὲ Νίκο» καὶ τοῦ μιλάει στὸν ἐνικό μὲ λόγια πολὺ παρηγορητικὰ καὶ ἐγκάρδια. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασι :

Ἀγαπητὲ Νίκο,

Ἡ ταπεινώσις δὲν ἔγκειται εἰς τὸ δῶρον, ἀλλ' εἰς τὴν πρόθεσιν ἐκείνου, ὅστις το προσφέρει. Ἡ δὲ ἰδιότης μας ἦτο ἀγνοία τῆς ἐρώτησε τὴν καρδίαν σου καὶ θὰ τὸ γνωρίζῃς.

Εἶπες ἴσως σὺ τὴν πρόθεσιν νὰ μὲ ταπεινώσῃς, διὰν ἀσπαζόμενος μοῦ προσέφερες ὡς δῶρον τὰς τελευταίας ἐκείνας λέξεις εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ; Ἐγὼ τὰς ὑπεδέχθην καὶ τὰς ἐκρυψα εἰς τὴν καρδίαν μου.

Δὲν θὰ μείνουν ἄκαρποι οἱ διαταγαί σου, οὔτε οἱ πόθοι σου θὰ διαφνευθοῦν, σοῦ τὸ δοκίζομαι εἰς τὴν τιμὴν μου. Ἄν ἐγὼ ἐπιζήσω σοῦ, τὰ τέκνα σου δὲν θὰ ἀπομείνουν καθ' ὁλοκληρίαν ὄρφανὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἔλαβα τὰς ἐπιστολάς σου καὶ σὲ εὐχαριστῶ. Ἡ ἐπιστολὴ διὰ τὴν Πυλοῦνται θὰ ἐφθανε πολὺ ἄργα. Ἡ Ἑλοῖζία τοῦρχει διαρκῶς διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ ἀξιοθέατα τῆς Γενούης. Ἐγὼ τὴν συνοδεύω χωρὶς νὰ ἀποθάνομαι ἐνχαριστήσιν, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ τετάρτη φορά κατὰ τὴν ὁποίαν διέσχουμι ἀπ' ἐδῶ. Ἰσως πολὺ ἠνθεομοῖς ἐραστῆς τῶν ξώων, σταματῶ μόνον διὰ νὰ θανατώσω τὴν ἐξαιρετικὴν ὥραιότητα τῶν ὄνων καὶ τῶν ἡμιόνων τῆς Γενούης, τόσον καλῶς ἐξησκημένων εἰς τὴν ἔλξιν καὶ τὸν ζυγόν.

Ἀφ' οὗ τοῦτο ἔσπερας ἴσως ἀναχωρήσωμεν διὰ Φλωρεντίαν. Πήλῃσε ἐκ μέρους μου καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἑλοῖζας τὸν Ἰερώνυμον καὶ τὴν Αἰκατερίνην σου, χαιρέτησε ἐκ μέρους μίς τὴν γυναικα σου, καὶ ἂν πραγματικῶς σοῦ εἴμεθα ἀγαπητοί, γράψε μας δύο γραμμὰς εἰς Φλωρεντίαν διὰ νὰ μίς δώσῃς νέα σου. Δὲν ἔχεις ἀνάγκην θάρρους, ἀλλ' ἔχεις ἀνάγκην ἡτομονῆς, καὶ ἡμεῖς θὰ παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν νὰ σοῦ τὴν δώσῃ. Θὰ ζήσῃς, πρέπει νὰ ζήσῃς : μὲ καρδίαν τόσο νεαράν καὶ μὲ τοὺς τῶν σου ἐρωστον δὲν δύναται τις, δὲν πρέπει νὰ ἀποθάνῃ.

Χαῖρε, χαῖρε. Εὐλόγει τὴν Ἑλοῖζίαν σου καὶ ἀγάπα τὸν σὸν Ἀριστοτέλην.

Γίνουα, 16 Μαΐου 1858.

Τὸ ἕκτο γράμμα εἶναι ἀπὸ τὴ Βενετία καὶ γράφτηκε στὴς 30 Σεπτεμβρίου 1858, ὕστερ' ἀπὸ ἔνα ταξίδι τοῦ Βαλαωρίτη στὸ Παρίσι. Ὁ ποιητὴς εὐχαριστεῖ τὸν ἀγαπημένον φίλον του γιὰ τὴν πολυτιμὴν γνωριμίαν ποῦ τοῦ ἔκανε μὲ τὸν ἀββᾶ Στέφανι, ποῦ καθὼς φαίνεται ἀπ' τὸ γράμμα του, τοῦ στάθηκε πολὺ χρήσιμος καὶ δείχτηκε πολὺ εὐγενικός μαζί του. Τὸν εἰδοποιεῖ ἔπειτα ὅτι πρόκειται νὰ φύγῃ προσεχῶς ἀπ' τὴν Ἰταλίαν, καὶ ὅπως σ' ἔλα του τὰ γράμματα, τοῦ κάνει διάφορες φιλοφρονήσεις καὶ τοῦ στέλλει πολλές εὐχὰς καὶ χαιρετισμοὺς ἐκ μέρους του καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἑλοῖζας. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασι :

Βενετία, 30 Σεπτεμβρίου 1858

Σεβαστὲ μου φίλε

Ἀνέμενα μίαν ἀπάντησιν ἀπὸ τὸν ἄριστον ἀββᾶν Στέφανι διὰ νὰ σὰς γράψω, βλέπων ὅμως ὅτι οὗτος ἀργεῖ, δὲν θέλω νὰ ἀφήσω τὴν Ἰταλίαν χωρὶς νὰ σὰς εὐχαριστήσω ἀπέλθως διὰ τὴν γνωριμίαν, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐπρομηθεύσατε, καὶ ἡ ὁποία ἐπῆρξε δι' ἐμὲ μεγάλης ὠφελείας. Ὀλίγα πρόσωπα ἐγνώρισα τόσον καλὰ καὶ τόσον ἐξυπηρετικά ὥστε ὁ ἀββᾶς Στέφανι. Θὰ διατηρήσω πάντοτε δι' αὐτὸν εὐγνώμονα ἐνθύμιον. Καίτοι προσεπάθησα, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω τὸν κ. Μαρίνι, οὗτος δὲ γνωρίζετε ὅτι τὸ Παρίσι εἶναι λαβύρινθος, ἰδίᾳ δι' ὅποιον τὸ ἐπισκεπτεῖται ὡς ταξιδιώτης. Ἀφήσαμεν τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ φέρομεν μαζί μας, χαλαγμένον εἰς τὴν καρδίαν, τὸ ὄνομά σας καὶ τῆς οἰκογενείας σας. Εἶθε ὁ οὐρανὸς νὰ σὰς διαφυλάττῃ ἐπὶ μακρόν διὰ νὰ μίς τιμᾷτε πάντοτε τὴν Ἰταλίαν, καὶ εἶθε νὰ σὰς διαφυλάττῃ πρὸς παρηγορίαν τῶν πολλῶν φίλων σας καὶ θανασιῶν σας, μεταξὺ τῶν ὁποίων οὐδενὸς ὑστερεῖ,

ὁ εἰς Σὰς εὐγνώμων

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

Ἡ Ἑλοῖζία μου θὰ σὰς γράψῃ ἀπὸ τὴν Λευκάδα καθὼς καὶ εἰς τὸν καθηγητὴν Μπερνάντι, τὸν ὅποιον χαιρετᾷτε ἐνκαρδίως.

Τὸ ἕβδομο γράμμα γράφτηκε ὕστερ' ἀπὸ ἐνάμιση σχεδὸν χρόνον ἀπ' τὴν Λευκάδα. Ὁ Βαλαωρίτης πληροφορεῖ τὸ Θωμαζαῖο ὅτι ὁ Αἰμίλιος καὶ ἡ Μαριέττα Τυπάλδου εἶναι δεκαπέντε μέρες ποῦ βρίσκονται στὴν Κέρκυρα καὶ ὅτι, ἐφ' ὅσον τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἰταλίας δὲν καλλιτερέψουν, δὲν πρόκειται νὰ ξαναγυρίσουν στὴ Βενετία. Τοῦ περιγράφει ἔπειτα τίς πιέσεις ποῦ ὑφίσταντο ἐκ μέρους τῶν Αὐστριακῶν καὶ τοὺς βαρεῖς φόρους ποῦ ἐκείναι εἶχαν ἐπιβάλεῖ στοὺς κατοίκους. Ἐπειτα τοῦ μιλάει κάπως μακρὰ γιὰ ἓνα νέο βιβλίον του — πρόκειται φυσικὰ γιὰ τὴν «Κυρά Φρο-

σύνη» — πού εἶχε τυπώσει στὴν Κέρκυρα, μά πού δὲ μπόρεσε ἀκόμη νὰ τὸ κυκλοφορήσῃ, γιατί ὁ τυπογράφος εἶχε παραμελήσει μίαν σπουδαιότατη διασαφητικὴ σημείωσι, πού ἔπρεπε νὰ προστεθῇ σὲ παράρτημα. Ὡμῶς ἀποφάσισε νὰ στείλῃ ἕνα ἀντίτυπο, ἔστω καὶ χωρὶς τὴ σημείωσι, στὸ φίλο του τὸ Θωμαζαῖο, βέβαιος ὅτι αὐτὸς θὰ μποροῦσε μόνος του νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἑλλειψι ἐκεῖνη. Ἐξηγεῖ ἀκόμη ὁ Βαλαωρίτης τὴ γλῶσσα πού μεταχειρίστηκε καὶ τοὺς λόγους πού τὸν ἔπεισαν νὰ γράψῃ τὸ ποίημα στὴ δημοτικὴ καὶ τίς σημειώσεις στὴν καθαρεύουσα. Πάντως, δείχνει μεγάλο ἐνδιαφέρον καὶ ἀνυπομονήσῃ γιὰ τὴν κρίσι τοῦ Δαλματοῦ φιλέλληνας, τρέμει σχεδὸν γιὰ τὴν ἀπάντησι: «Τί θὰ εἴπῃ ὁ Θωμαζαῖος; Ποῖαν κρίσιν θὰ προσφέρῃ ὁ κριτὴς μου;» διερωτᾶται. Ὁ σκοπὸς του ἦταν νὰ δώσῃ στὴν Ἑλλάδα ἕνα πρωτότυπο μεγάλο ποίημα, ξεχωριστὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη του παραγωγή, μὲ θέμα καθαρῶς ἑλληνικόν, παρμένο ἀπ' τὴν ἱστορίαν καὶ συνοδευμένο μὲ διάφορες — καθὼς λέει ὁ ἴδιος — ὅλως διόλου ἄγνωστες εἰδήσεις. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασι:

Λευκάς, 21 Σεπτεμβρίου 1859

Φίλε,

Ὁ Αἰμίλιος καὶ ἡ Μαριέττα ἐδρίσκονται εἰς Κέρκυραν ἀπὸ δεκαπέντε ἡμερῶν. Ἄν ἡ κατάστασις τῆς Ἰταλίας δὲν διασαφηνισθῇ, θὰ διέλθουν τὸν χειμῶνα εἰς τὰς νήσους. Ἐν τῇ μεταξὺ ἀφαιμάσσονται τρομερὰ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας. Φόροι ἐπὶ φόρων, δάνεια ἐπὶ δανείων. Εἰς Μιράνον ἔχουν τοὺς Κροάτας εἰς τὰς οἰκίας των καὶ τοὺς Ἰππους τῶν Οὐσσάρων εἰς τοὺς σταύλους των.

Ὁ Μαρκέλλος, πρῶν ἡμιαρχος τῆς Ἐνετίας, ταξιδεύων ἀνὰ τὴν Ἀνατολήν, θὰ διέλθῃ τὸν χειμῶνα εἰς αὐτὰ τὰ μέρη. Ἡ Ἀνατολὴ μένει ἀφωνή καὶ ἐμβρόνιχος, ἀναμένονσα τί θὰ πράξῃ ἡ Δύσις. Ἀς γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Πρὸ ὀκτώ ἡμερῶν μετέβην εἰς Κέρκυραν μόνος, καὶ παρέμεινα πέντε ἡμέρας. Ταξίδιον χειρίστον κατὰ τὴν μετάβασιν, φοικτὸν κατὰ τὴν ἐπιστροφήν. Μὲ εἶχον εἰδοποιήσει, ὅτι ἐν νέον ποιητικὸν ἔργον μου, δοθὲν πρὸς ἐκτύπωσιν, εἶχε τελειώσει, καὶ ὅτι ἔσπερε νὰ πιάγῃ καὶ ἐγὼ διὰ τὴν διανομήν καὶ διὰ νὰ κάμω τοὺς λογαριασμοὺς μὲ τὸν ἐκδότην. Ἀντελήφθην ὅμως ὅτι ἐκ σφάλματος ἢ ἐξ ἀπροσεξίας εἶχον παραλείψει μίαν σπουδαιότατην σημείωσιν, καὶ ἐνεκεν τούτου ἠναγκάσθην νὰ διακόψω κάθε σχετικὴν ἐνέργειαν ἕως ὅτου τυπωθῇ εἰς χωριστὸν φύλλον πρὸς προσθήκην εἰς τὸ τέλος τοῦ τόμου.

Ἡ σημείωσις αὕτη διασαφηνίζει τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον ἔλαβα ὡς ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματός μου, καὶ καθιστᾷ γνωστὸν ὅτι τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον ἐνδύσκειται ἐν ἀρχῇ τῶν Προλεγομένων, εἶναι ἕνα δημοτικὸν ἀνέκδοτον τραγούδι, συλλεγὲν φροντίδι φίλου μου. Ἐσκέφθην κατ' ἀρχὰς νὰ μὴ σὰς ἀποστείλω τὸ βιβλίον, ποιοτὶ σφαλῇ ὁ μικρὸν ἐκεῖνο κενόν. Ἀλλ' ἔπειτα, σκεπτόμενος ὅτι μία

ἀπλὴ εἰδοποίησις θὰ ἐπάρκει, παρέδωκα τὸ βιβλίον μου εἰς τὸ ταχυδρομεῖον Κερκύρας, διευθύνων τοῦτο μέσῳ Μάλτας καὶ Γενούης εἰς Τορίνον. Κατὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην ᾤθανόμην τὴν καρδίαν μου νὰ κτυπᾷ, αἱ δὲ χεῖρες μου ἦσαν ζοφαὶ καὶ ἔτρεμον. Ἐλεγον κατ' ἐμάντιόν: Τί θὰ εἴπῃ ὁ Θωμαζαῖος; Ποῖαν κρίσιν θὰ προσφέρῃ ὁ κριτὴς μου; Αἱ ἐλπίδες του θὰ διαφρανοθοῦν; Ἰδοὺ με λοιπὸν ἐκ νέου ἐνώπιόν σας.

Κάμπετε δικαιοσύνην, ἀλλὰ μετ' ἀγάπης, μετ' ἐπιεικειᾶς.

Ἡθέλησα νὰ ἀναλάβω βαρεῖαν ὑποχρέωσιν, τὸ νὰ δώσω εἰς τὴν Ἑλλάδα ἕνα πρωτότυπον ποίημα. Πολλὰι πληροφροῖαι καθ' ὁλοκληρίαν νείαι τὸ συνοδεύουν. Αὗται θὰ εἶναι ἴσως ἡ μόνη ἄγκυρα σωτηρίας τοῦ ποιήματός μου. Τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει γραφῇ, ἠθέλησα νὰ διορθώσω καὶ πλουτίσω ὅσον ἦτο δυνατόν. Τὰ πεζογραφήματα εἶναι γραμμένα εἰς τὴν καθαρεύουσαν. Εἰς τὸ νὰ πράξω τοῦτο ἐπεσχώρησα ἐν μέρει εἰς τὰς περιστάσεις τῆς σιγῆς, ἐν μέρει εἰς τὰς πεποιθήσεις μου.

Συγχωρεῖτε τὴν αὐθαιρέσιάν μου ταύτην.

Ἀναγνώσατε καὶ ἀναγνώσατε ἐκ νέου μετ' ὑπομονῆς καὶ ἀγάπης. Ἄν κατάρθωνα νὰ σὰς ἀποσπάσω ἐν ὅκρυν ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σας, πιστεύσατέ με εὐνυχῇ. Ἀσπασμούς ἐκ μέρους τῆς Ἑλοῦζας εἰς τὴν Κυρίαν καὶ τὰ τέκνα σας. Οἱ ἰδιόκοι μου ἔχουν καλῶς.

Ἐνα ἐναγκαλισμὸν διὰ τὸν Μπερτάρνι καὶ τὴν εὐλογίαν διὰ τὸν πάντοτε ὑμέτερον

Ἀριστοτέλην Βαλαωρίτην.

* *

Τὸ ὄγδοον γράμμα ἔχει γραφῇ ὕστερ' ἀπὸ τρία ὀλόκληρα χρόνια, ἀπ' τὸ Μιράνο, στίς 10 Αὐγούστου 1862. Εἶναι τὰ χρόνια τῶν πολιτικῶν ταραχῶν καὶ τῆς ἀβεβαιότητος κι' ὁ Βαλαωρίτης δείχνει πῶς εἶναι ἀρκετὰ κουρασμένος καὶ ἀποκαρδιωμένος ἀπ' τὴν κατάστασι. Λέει ὅτι ἡ θύελλα πού συνετάραιε τόσο τὴν Ἰταλίαν ὅσο καὶ τὴν Ἑλλάδα, τὸν ἔκανε νὰ χάσῃ τὴν ἡρεμία καὶ τὴν ἡσυχίαν του, καὶ παρασυρμένος ἀπ' τὰ γεγονότα, νὰ μὴ μπορῇ πιά νὰ προσανατολισθῇ. Πληροφορεῖ μὲ κάποια πίκρα τὸν Θωμαζαῖο ὅτι ἐδῶ καὶ τρία χρόνια δὲν ἄσχολεῖται πιά μὲ τὴ λογοτεχνίαν, ἀλλὰ μόνον μὲ τὴν πολιτικὴν, γιατί ἔτρεφε τὴν ἐλπίδα ὅτι εἶχε φθάσει ἡ στιγμή τῆς δράσεως καὶ δὲν ἤθελε νὰ μείνῃ κατὰ μέρος καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς δεῖλός. Δυστυχῶς, λέει, ἂν καὶ ἔγινε ὅ,τι ἦταν δυνατόν, οἱ προσπάθειες δὲν εἶχαν μεγάλας ἐπιτυχίες, γιατί ἡ Ἀγγλία τοὺς περιέπαιξε καὶ τοὺς ἀπαντοῦσε μὲ σαρκαστικὴν εἰρωνείαν. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ Βαλαωρίτης δὲ μπόρεσε νὰ κἀνῃ τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ περιορισθῇ στὴ συλλογὴ ὕλικου γιὰ ἕνα θέμα, πού ἀπὸ καιρὸ τὸν ἀπασχολοῦσε, ἀλλὰ διάφορα οἰκογενειακὰ ἐπιστάδια τὸν εἶχαν ἐμποδίσει ὡς τὴ στιγμὴ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν

του. Ἐξ ἄλλου, συνεχίζει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Βαλαωρίτης μὲ ἐξαιρετικὸ πόνον καὶ πίκρα, στὴν Ἑλλάδα δὲν καταλαβαίνουν πιά τὴν ποίησι, κί' αὐτὸ τὸν λυπεῖ, γιὰ τὴ φοβᾶται μήπως τὰ πολύχρονα πάθη κί' οἱ κακουχίες ἐσκήληρυναν τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁ ἴδιος νὰ θεωρῇ περιττὸ νὰ ξελαρυγγίζεται μὲ ἀνθρώπους ποὺ δὲ θέλουν καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ τὸν νιώθουν. Εἶχε μάλιστα ἀποφασίσει, ὁμολογεῖ, νὰ μὴν καταπιαστῇ πιά μὲ τὴν ποίησι, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιθυμία καὶ ὁρμὴ τὸν ἐσπρωξαν νὰ ξαναπάρῃ τὴν πέννα καὶ νὰ γράψῃ μερικὰ μνημόσυνα ποιήματα γιὰ μικρὰ παιδάκια, καὶ σ' αὐτὸ τὸ εἶδος εὗρισκε κάποια ἀνακούφισι, γιὰ τὸ φαινόταν ὅσα νὰ πλησιάζῃ τὴν ἀγαπημένην του Μαρία, ποὺ τόσο ἀκαίρα τοῦ εἶχε ἀρπάξῃ ὁ Χάρος. Εἶναι βέβαια ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα αὐτὰ ποὺ γράφει ὁ Βαλαωρίτης, γιὰ τὴ μᾶς δείχνουν τὴν τότε ψυχὴν τοῦ κατὰστασι καὶ πᾶς ἐξηγοῦν τὴν ποιητικὴν του δρᾶσι τῆς περιόδου αὐτῆς. Τέλος ὁ Βαλαωρίτης πληροφορεῖ τὸν Θωμαζαῖο ὅτι ἡ Ἑλοῖζία τὸν περιμένει καὶ ἄλλο παιδάκι, καὶ ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα νὰ ἰδωθοῦν γρήγορα. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασι:

Μιρᾶνο 10 Αὐγούστου 1862

Σεβαστέ μου φίλε,

Ὁ ἀνεμοστρόβιλος, ὅστις συνετάραξε τὴν Ἰταλίαν καὶ κατ' ἀκολοῦθον ὑπῆρξεν αἰτία σοβαροτάτης συγχύσεως καὶ εἰς τὰς νήσους μας, ὅχι μόνον μοῦ ἀφῆρασε τὴν ἡρεμίαν ἐκείνην, ἥτις εἶναι τόσον ἀναγκαία διὰ τὰς πνευματικὰς ἐργασίας, ἀλλὰ παρούσα μὲ ἑξὺ τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχον διαγράψει, μὲ ὠθεῖ ἀκόμη νὰ τρέχω ὁπίσω τῆς λαλῆσεως, χωρὶς νὰ δύναμαι πλέον νὰ προσανατολισθῶ.

Ἀπὸ τοῦ 1859 καὶ ἔπειτα δὲν ἠσχολήθην πλέον εἰμὶ μόνον περὶ τῆς πολιτικῆς. Ἦλπιζον ὅτι καὶ εἰς Ἑλλάδα θὰ ἐνεκαινιζέτο μία νέα ἐποχὴ καὶ ἐφοβούμην μήπως κατηγορεύμην δι' ἀνδροίαν, ἂν δὲν παρουσιαζόμην μεταξὺ τῶν πρώτων ἢ νὰ ὑπερασπίσω τὰς νέας ἰδέας ἐναντίον ἐκείνων, οἵτινες ἤλπιζον νὰ τὰς καταπατήσουν.

Ἐσπράξαμεν ὅτι ἦτο δυνατόν. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλία μᾶς περιπαίζει καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ πολέμου διὰ τοῦ χλευασμοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ πλέον καταστρεπτικὸν καὶ αἰσχρὸν ὅπλον ἀπὸ ὅσα μετεχειρίσθησαν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐναντίον μας οἱ Προσάται μας.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων πολὺ ὀλίγη ἡ μᾶλλον οὐδεμίαν φροντίδα εἶχον διὰ τὴν ποίησιν.

Προσπάθησα μόνον νὰ συλλέξω τὸ ἀναγκαῖον ὅλιγον διὰ νὰ πραγματευθῶ ἐν θέμα, τὸ ὅποιον ἀπὸ πολλοῦ χρόνον περιτρέφεται εἰς τὸν νοῦν μου καὶ εἰς τὸ ὅποιον αὐθάνομαι πράγματι τὸν εἰνόν μου προσηλωμένον.

Ἀλλ' ἡ ἄσασία τῶν καιρῶν καὶ διάφορα οἰκογενειακά περιστατικά, ἴδια ὁ μετὰ τῶν ἐξαδέλφων

μου μερισμὸς τῆς περιουσίας, δὲν μοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἐπιληφθῶ τῆς ἐργασίας μου.

Ἐξ ἄλλου ἀντιλαμβάνομαι, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἡ ποίησις ἔχει ὀλίγην σημασίαν, καὶ τοῦτο μὲ ἀποθαρρύνει καὶ μὲ λυπεῖ, διότι μὲ κάμνει νὰ φοβῶμαι ὅτι ἡ καρδία τοῦ ἔθνους μου, ἐνεκεν τῶν μακρῶν ταλαιπωριῶν, ἐξησθένησεν εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ πάλλῃ πλέον οὔτε διὰ τὰς ἀρχαίας παροδόσεις, οὔτε διὰ τὰς ἐλπίδας αἰτινες ἐνυπάρχουν διὰ τὸ μέλλον.

Δὲν γνωρίζω ἂν δικαίως ἢ ἀδίκως, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι αὐθάνομαι ποιᾶν τινα ἀπέχθειαν νὰ κοιτάξω δι' ἀνθρώπους, οἵτινες ἀγορεύουσι νὰ ἀκούσουν καὶ ἐνίοτε περιπαίζουν ἐκείνων, ὁ ὁποῖος ἀναζητεῖ εἰς τοὺς τάφους τὰ δὲ τῶν παλαιῶν, ἀντὶ νὰ κολακεύῃ τοὺς ζῶντας ἐπωφελοῦμενος τῆς κοινωνικῆς θύσεώς του, ἵνα προχωρήσῃ περισσύτερον παντὸς ἄλλου.

Καὶ ἡ κατάπτωσις αὐτῶν πνευμάτων εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐγὼ θὰ ὀρκιζόμην νὰ μὴ γράψω πλέον καὶ νὰ μὴ δημοσιεύσω ἕνα μόνον στίχον, ἂν εἰσέχουν τὴν ὁρμὴν μου. Ἀλλ' αἱ ὁρμαὶ τῆς καρδίας δὲν περιορίζονται πάντοτε καὶ οὕτω γραμμὴν πρὸς γραμμὴν καὶ σχεδὸν ἀσυναίσθητως ἔρριπα εἰς τοῦ χάριτος μερικάς σκέψεις μου μᾶλλον ἐνεκεν ἰδίας ἀνάγκης ἢ δι' ἱκανοποίησιν ἄλλων.

Συνέθεσα νεκρικὰς τινὰς ὁδὰς ἐκ' εὐκαιρίας τοῦ θανάτου παιδίων ἀγαπητῶν εἰς ἐμέ ἢ εἰς τοὺς ἰδιούτους μου, καὶ σιγχοροῶν ἀντελήφθην ὅτι ἀπεκόμίζον μεγαλύντερον ὄφελος ἐκ τῆς συντροφίας τῶν νεκρῶν ἢ τῶν ζώντων, ἀκόμη δὲ ᾔσθάνθην ὅτι δι' ἐκείνης τῆς ὁδοῦ συνηντώμην πάντοτε μετὰ τῆς Μαρίας μου.

Εἰς σὰς, ὅστις ὑπῆρξατε ὑποστηρικτὴς μου καὶ ἠδελύσατε ὅπως τὸ ταπεινὸν μου ὄνομα διατηρηθῇ μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων σας, ἀντιγράφω τινὰς τῶν νεκρικῶν μου τούτων στίχων. Ἀκολουθῶν τὰς ρουθῆσας σας, ἐγκατέλειπα τελικῶς τὴν ὁμοιοκαταληξίαν. Ἀπὸ σὰς θὰ μάθω ἂν κατόρθωσα νὰ προχωρήσω ἐν βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ὅσον ἀφορᾷ τὸν ποιητικὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ στίχου.

Ἡ Ἑλοῖζία ἐνοχλεῖται πολὺ ἀπὸ τὰς διαταράξεις τοῦ στομάχου καὶ τῆς κεφαλῆς. Διέσχεται τὰς ἡμέρας τῆς πάντοτε ἐξηλωμένης. Εὐτυχῶς ἡ διάγνωσις τῆς ἀσθενείας τῆς εἶναι ἐνδοκωϊκῆς, καὶ ἐγὼ, ὁ ὁποῖος δὲν εἰμαι λατρός, δύναμαι νὰ εἶπω μετὰ βεβαιότητος, ὅτι μετὰ ἐννέα μῆνας θὰ θεραπευθῇ. Σὰς ἀποστέλλει ἕνα ἀσπασμὸν ἐκ τοῦ μακρόθεν, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ σὰς τὸν δώσῃ ἴσως ἐκ τοῦ πληρόν ἂν αἱ ἀδιδασκαίαι τὴν λάβον ἐλθόν.

Φιλῆσατε τὰ παιδάκια σας. Χαιρετίσατε τὴν προσφιλεῖ σύζυγόν σας καὶ μὴ κουρασθῆτε νὰ ἀγαπάτε

τὸν πάντοτε ὑμέτερον

Ἀριστοτέλην Βαλαωρίτην.

Ἐκτός ἀπ' αὐτὰ τὰ γράμματα βρίσκονται μέσα στὸ φάκελλο τοῦ Βαλαωρίτη καὶ μερικά ποιήματά τοῦ χειρόγραφα ἢ τυπωμένα, ὅλα γνωστά, δηλαδή:

1) Τὸ ποίημα: «Εἰς τὸν θάνατον Ἑμμάς

Οὐκῃ, ἑπταστοῦς θνητὸς τοῦ Κυρίου Αδρούμιονδ Οὐκῃ, Ἀγγλίδος». «Ἐοβύστηκε σὰν τὸν ἀφρό στὸ φῶσκα τοῦ ἀνέμου... κλ.», δλόκληρο τὸ γνωστό κείμενο ἐπίσης χειρόγραφο, μὲ τὴν ἐξῆς ἐλληνικὴ σημειώσει: «Τὸ κοιμητήριον ὅπου ἐτάφη ἡ μικρὰ Ἑμμα εἶναι ἀδενδρον, κεῖται δὲ ἐπὶ λοφίσκῳ θεωροῦντος κατὰ πρόσωπον τὰ ὄρη τῆς Σελλίδος».

2) Τὸ ποίημα: «Εἰς ἐπέτειον μνημόσυνον τοῦ νεανίσκου Μάσκου Φλαμπουριάου. Τὰ Χρόνια.» «Πᾶρε, παπᾶ, τὸ θυμιάτο, φρόσσε πετραχῆλι... κλ.» δλόκληρο τὸ κείμενο χειρόγραφο μὲ τὴν ἡμερομηνία «τῇ 8 Ἰουλίου 1862, Ἐν Λευκάδι» καὶ μὲ τὴν ἐξῆς σημειώσει: «Τὰ χρόνια.» — Ἐκλαμβάνεται ἡ λέξις εἰς τὴν δημοτικὴν ἔννοιαν, οὕτως ἐπονομαζομένην παρὰ τοῦ λαοῦ τοῦ μνημοσύνου, ὅπου τελεῖται μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἔτους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου. — Ὁ νεανίσκος ἦτο υἱὸς μοναχοῦ. — Ὁ πατήρ αὐτοῦ ἐδρίσκειτο εἰς Λευκάδα, δεξ ἔμαθε τὴν ἀσθένειαν τοῦ τέκνου. Ἀναχωρήσας ἀμέσως, ἐνεκεν τῆς ἐπικρατοῦσης γαλήνης, δὲν ἔφθασεν εἰς Ζάκυνθον εἰμὴ ὀλίγας σιγῆς πρὶν τοῦ θανάτου».

Εἰς τὸ τέλος τῆς σελλίδος ὁ Βαλαωρίτης προσθέτει μιὰ ἱταλικὴ σημειώσει πρὸς τὸν Θωμαζαῖο, ποὺ τὴ μεταφράζουμε: «Λυποῦμαι διότι δὲν δύναμαι νὰ εἶρω εἰς τὰ χαρτιά μου ἄλλα ποιήματα τοῦ ἰδίου εἶδους. Ἰδιαιτέρως ἕνα, τὸ ὁποῖον κατέστη λαϊκώτατον καὶ ἐγράφη ἐπ' ἐνκαιρίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ νεοῦ Στεφάνου Μεσοαλά. Θὰ καταβάλω πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ τὰ εἶρω. Προικισμένος μὲ κακὴν μνήμην καὶ γράφων σχεδὸν πάντοτε χωρὶς μεγάλην μελέτην, μὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ ἐνθυμηθῶ».

Διὰ νὰ σὰς ἀποζημιώσω ἢ μᾶλλον διὰ νὰ σὰς κατενῶσω, ἂν τυχὸν ἠθέλετε με ἐπιληψίᾳ διὰ τὴν ἑλλειριν ταύτην, σὰς ἐσωκλείω τὴν φωτογραφίαν μου καὶ τῆς Ἐλοῖζας.

Ἐρχομένη διὰ τῆς φωτογραφίας νὰ σὰς κάμωμεν μίαν μικρὰν ἐπίσκεψιν καὶ ἀπαιτοῦμεν τὴν ἀπόδοσιν, καὶ μὴ ὅντος δυνατοῦ διαφοροτρόπως, ἅς γίνῃ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

A. B.

3) Τὸ ποίημα: «Κωσταντίνῳ Κόμητι Μεσοαλά. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς 10ης Δεκεμβρίου 1860 Μνημόσυνον». «Ὁργον' ὁ Χάρος, ὥργονε τῇ γῇ πὸν τόνε τρέμει... κλ.» δλόκληρο τὸ γνωστὸ σύνθεμα χειρόγραφο, μὲ τὴν ἐλληνικὴν σημειώσει: «Πρὸς διαφώτισιν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γινώσκῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι συνετεθῇ τὸ σιγχοῦρημα πρὶν ἢ ἐκπνεύσῃ ὁ υἱὸς Μεσοαλά. — Ὅτι ἐτελεύτησεν ἐν Λευκάδι, μακρὰν τῆς πατριδὸς αὐτοῦ χώρας, ὅπου δὲν ὑπάρχει οἰκογενειακὸς τάφος».

4) Τὸ ποίημα: «Ὁ Βράχος καὶ τὸ κῆμα» μὲ τὰ ἀνταλλαγέντα γράμματα μεταξὺ τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου «Ἡ Ἀναγεννήσις» Γουργουράκη. Ἀνάτυπο «ἐκ τοῦ 12ου ἀριθ. τῆς Ἀναγεννήσεως», τυπογραφεῖον Ἑρμῆς, Ἀντωνίου Τερζάκη». — Στὸ περιθώριο ἀριστερὰ τὸ ἐξῆς σημειώσαμε σὲ ἱταλικὴ γλώσσα:

«Φίλιπτε Θωμαζαῖε. Ἡ Ἐλοῖζα ἀπέκτησε ἕνα ὥρατον καρσίον, ἐγὼ δὲ ἔφερα εἰς φῶς τοὺς ὀλιγίστους αὐτοὺς στίχους. Μὴ ἀπεξιώσαστε νὰ τοὺς δεχθῆτε μετ' εὐμενείας. Εἰς τὸν Ρενιέρην μας ἤρσαν ἀπείρους καὶ ὁμιλῶν περὶ τούτων, παρασιτίζομενος ἀπὸ τὴν πρὸς με ἀγάπην τὸν, ἐφθάσε μὲ χωρὶς ὑπεροβῆς. Ἐγὼ καὶ ἡ Ἐλοῖζα σὰς φιλοῦμεν μὲ πραγματικὴν ἀφυσίωσιν εἰς τὸ μέτωπον».

Αἰκὸς σας
Ἀριστοτέλης.

Τέλος βρίσκουμε ἕνα ἀκόμη γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη πρὸς τὸν Θωμαζαῖο, μετὰ δλόκληρην δεκαετία. Εἶναι γραμμένο ἐλληνικὰ, ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατον τῆς γυναίκας τοῦ Θωμαζαίου Διαμάντως Παβέλλο, τῆς πιστῆς συντρόφισσας καὶ πολυτίμης βοηθοῦ τοῦ γέροντος καὶ τυφλοῦ φιλοσόφου, ποὺ τόσο ἀγάπησε ὅσο ζοῦσε καὶ τόσο τίμησε μετὰ τὸ θάνατό της (!).

Ὁ Βαλαωρίτης παρηγορεῖ τὸ λυπημένον φίλον του καὶ τοῦ ἐκφράζει τὸν βαθύ πόνον ποὺ ἔνιωσαν γιὰ τὸ κακὸ αὐτὸ κι ὁ ἴδιος κι ἡ γυναῖκα του Ἐλοῖζα. Ἰδοὺ τὸ κείμενον:

Νικολάῳ τῷ Θωμαζαῖῳ

Τεθλιμμένε μου φίλε,

Ἐλοῖζην ὁ θάνατος ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ οἴκου σου καὶ ἀφῆρασε τὸν πιστὸν ἀντροφον τῶν παθημάτων σου, τὸ στήριγμα τοῦ γῆρατός σου, τὴν ἀετὶδα τῶν δοξασιμῶν ὁμιλιῶν σου.

Ἀπέντι τοιαύτης συμφορᾶς, πῶς νὰ μὴ συμμερισθῶ τὸ πένθος τῆς βαρυντικοῦς καρδίας σου ἐγὼ, ὅστις ὡς ἀντάλλαγμα τῆς μεγάλῃς πρὸς σὲ ὀφειλῆς μου οὐδὲν ἄλλο ἐδυνάμην νὰ πράξω παρὰ νὰ δώσωμι ἵνα μὴ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου νέαι τρικυμῖαι ταραῖσαι τὸν φωτοβόλον σὺρανὸν τῆς διανοίας σου;

Πῶς νὰ μὴ συναισθανθῇ τὴν μικρίαν σου ἢ προσφιλής Ἐλοῖσίᾳ μου, ἣν φιλοστόργως ἡγάπησες καὶ ἦτις νηπιόθεν ἔμαθε νὰ συγχέῃ τὸ δρομά σου μετὰ τὸν ὁρόματός τῶν γονέων τῆς;

Οὐδεὶς σοῦ ζηταῖ αἰτέσις κατὰ τοῦ θανάτου. Καὶ ὅμως, ἂν εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῆς ψυχῆς οἱ δοιμότεροι πόνου κατενύσσονται καὶ ἐξημεροῦνται ὅταν κοινωνοῦν αὐτῶν καὶ μεταλαμβάνουν, ἔστιν ὅτε καὶ μακροῦθεν, πιστοὶ καὶ ἀμεταίτητοι φίλοι, παρηγοροῦνται, γλυκύνονται, ὅτι βεβαίως κατέστημεν ἀντροφοὶ καὶ συμμέτοχοι τῆς δυστυχίας σου.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

Ἐν Λευκάδι τῇ 8/20 Ὀκτωβρίου 1873.

(!) Καθὼς ἀνέφερα καὶ παραπάνω, τὸ ἐλληνικὸ αὐτὸ γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη πρωτοδημοσίευσεν στὸ ἄρθρον μου «Ἐνα ἀνέκδοτο καὶ ἕνα ἀγνώστο γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη» («Νέα Ἑστία» τεύχος 290 τῆς 15 Ἰανουαρίου 1939).

* * *

Ἐκτός ἀπ' αὐτά τὰ γράμματα τοῦ Βαλαωρίτη πρὸς τὸν Θωμαζαῖο, σώζεται, καθὼς εἴπαμε, στὸν ἴδιο φάκελλο κι' ἓνα γράμμα τῆς 22 Νοεμβρίου 1863 ἀπ' τὴ Λευκάδα, τοῦ ἴδιου Βαλαωρίτη πρὸς τὸν Μπανκέττι, ὅπου εὐχαριστεῖ τὸ φίλο του γιὰ μερικά φυτῶρια πού ὁ τελευταῖος τοῦ εἶχε στείλει, καί τοῦ ζητάει πληροφορίες γιὰ τὸν Θωμαζαῖο, ἀπ' τὸν ὁποῖο πολὺν καιρὸ δὲν εἶχε εἰδήσεις. Τοῦ μιλάει ἔπειτα γιὰ τὴν ἀρίστη ἐντύπωσι πού εἶχε κάνει στὴν Ἀθήνα ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καί γιὰ τὴν ὑποδοχὴ πού τοῦ εἶχαν ἐτοιμάσει καί στὴν Κέρκυρα καί πού δυστυχῶς εἶχε ἀναβληθῇ ἐξ αἰτίας τῆς γνωστῆς θλιβερᾶς ἀποφάσεως τῆς κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων τοῦ νησιοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βαλαωρίτης ζητοῦσε πληροφορίες καί γιὰ τὸ Δαλματὸ φιλόλογο, καθὼς καί παραπάνω ἐσημειώσαμε, φαίνεται ὅτι ὁ φίλος του ἔστειλε στὸν ἴδιο τὸν Θωμαζαῖο τὸ γράμμα κι' αὐτὸς τὸ φύλαξε μαζί με τὴν ἄλλη ἀλληλογραφία τοῦ Βαλαωρίτη. Παραθέτουμε τὴ μετάφρασι καί τοῦ γράμματος αὐτοῦ:

Λευκάς, 22 Νοεμβρίου 1863

Φίλατέ μου Μπανκέττι,

Ἐλαβα τὸ δέμα μετὰ τὰ φυτὰ καί οἷς εἶμαι λίαν εὐγνώμων. Ἐλπίζω ὅτι τὴν φορὰν ταύτην δὲν θὰ μείνῃ ἄκαρπος οὔτε ἡ προθυμία σας, οὔτε οἱ ἰδιόκοί μου κόποι, διότι ἔφθασαν εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἡ δὲ ἐποχὴ φαίνεται εὐνοϊκὴ διὰ τὴν φύτευσιν.

Ἡ Ἐλοιζία μου ἐδέχθη μετὰ ἄμετρον εὐχαρίστησιν τοὺς χαιρετισμούς σας καί τοὺς ἀνταλλάσσει ἐγκαρδίως.

Διὰ τὸν Θωμαζαῖον δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἀπὸ πολλοῦ εἰμὶ ὅτι ἀσχολεῖται πάντοτε ἵνα δώσῃ ζωὴν τοῦ τεραστίου πνεύματός του.

Ἡμεῖς ἐδῶ ζῶμεν μετὰ τὴν ἐλπίδα μᾶς προσε-

χοῦς πολιτικῆς ἀλλαγῆς. Ὁ Βασιλεὺς μας Γεώργιος ἐνεποίησε ἀρίστην ἐντύπωσιν εἰς Ἀθήνας. Ἦδη ἐν Κερκύρᾳ γίνονται μεγάλα ἐτοιμασίαι πρὸς ὑποδοχὴν του, καί θὰ εἶχε ἤδη μεταβῇ, ἂν τὰ φρούρια τῆς νήσου ταύτης δὲν εἶχον φέροι μερικὰς δυσκολίας διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν συμβάσεων.

Χαιρετήσατε ἐκ μέρους μου τὸν νεαρὸν Βιτάλε καί πιστεύσατέ με πάντοτε ἰδικῶν σας.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης.

* * *

Αὐτὰ εἶναι τὰ σωζόμενα γράμματα στὸ φάκελλο τοῦ Βαλαωρίτη (1). Δὲν εἶναι δυνατόν σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ ποιητὴς τῆς «Κυρᾶς Φροσύνης» νὰ μὴν ἔγραψε κι ἄλλες φορές στὸ Δαλματὸ φίλο του φαίνεται ὅμως ὅτι τ' ἄλλα γράμματα χάθηκαν. Πάντως κι' ἀπ' αὐτὰ ἔχουμε μιὰ τρανὴ ἀπόδειξι τῆς εἰλικρινοῦς φιλίας πού ἔκρινε δυὸ μεγάλα πνεύματα: τὸν ἐθνικὸ μας, γεμάτο ἐνθουσιασμό καί φιλοπατρία, ποιητὴ, καί τὸ σοφὸ φιλέλληνα πού ἀγάπησε τὴν Ἑλλάδα μας σὰ δεύτερη πατρίδα του· ἔδειξε πάντα μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀναγέννησί της, γιὰ τὰ γράμματα της καί γιὰ τοὺς ἀνθρώπους της.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

(1) Στὰ γράμματα τοῦ ὁ Βαλαωρίτης δείχνει ὅτι γνώριζε πολὺ καλὰ τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα, πού γράφει μετὰ εὐχέρεια. Ὅμως στὰ γράμματα τοῦ δὲν λείπουν μερικὲς — σχετικὰ λίγες — ἀνορθογραφίες, πού ἴσως νὰ ὀφείλονται καμμιά φορά στὴ βιασύνῃ ἢ σὲ παραδρομὴ. Ἀναφέρω τίς κυριώτερες: *Stugito* (γράμμα 1ο), *stroffe* (γράμμα 1ο), *diffesa* (γράμμα 2ο), *protegere* (γράμμα 2ο), *diffetti* (γράμμα 3ο), *liveltario* (γράμμα 3ο), *gazette* (γράμμα 3ο), *aprofittare* (γράμμα 4ο), *diffatti* (γράμμα 4ο), *coragio* (γράμμα 5ο), *diffendere* (γράμμα 8ο), *rissentimento* (γράμμα 8ο), ἐκτός ἀπὸ μερικὲς ἄλλες λίγες σημάσις καί τὴν παράλειψι μερικῶν τόνων. Ἀκόμη πρέπει νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι ὁ Βαλαωρίτης γράφει ἰταλικά *Tomaseo*, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *Tommaso*.

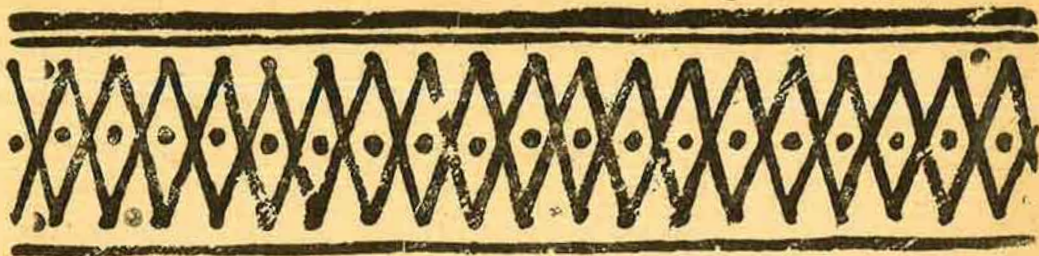
ΜΟΝΩΣΗ

Ἡ ψυχὴ μου πλέει στὴ λύπη.
Γύρω της, σάμπως τολύπη
νὰ κατέβηκε κι' ἀπλώνει...

Μόνωση τεφρὴ κοσμεῖ
τίς ἡμέρες της. Κι' ὁσμὴ
φθινοπώρου τὴν κυκλῶνει.

(Στὸν ὀρίζοντα, ρεμβά,
δύση πορφυρὴ ἀκουμβά,
πού τὴν κρύβουν πυκνοὶ κλώνοι.)

ΟΛΜΟΣ ΠΕΡΑΝΘΗΣ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

Υπάρχει αμερικανική μουσική; Το έρωτημα αυτό δεν μου τὸ ἔθεσαν μόνο δικοί μας, πού θά ἦταν βέβαια δικαιολογημένοι, μιά καί δέν τούς δόθηκε ποτέ ἡ εὐκαιρία ν' ἀκούσουν ἔργα Ἀμερικανῶν συνθετῶν, ἀλλ' ἀκόμα καί Ἀμερικανοί. Καί θυμήθηκα τὴν ἀπάντησή πού ἔδωσε ἓνας δικός μας μαέστρος, ὅταν τοῦ ζήτησαν στήν Ἀμερική πληροφορίες γιά τὴν ἑλληνική μουσική. Ἀρνήθηκε ἀπλούςτατα τὴν ὑπαρξή της. "Ἄς μὴ μάς φαίνεται παράξενο. Μιά τέτοια στάση ἀπέναντί στή δική τους καλλιτεχνική δημιουργία εἶναι κοινὴ στοὺς λαοὺς πού, νέοι ἀκόμα, δέν ἔχουν ἀποκρυσταλλώσει ἓνα δικό τους πολιτισμὸ καί, μὴν ἔχοντας πεποίηση στὸν ἑαυτό τους, ἀντικρύζοντας μὲ θαυμασμὸ κάθε τι ξένο, ἀξίζει δέν ἀξίζει. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ βρίσκεται καί ἡ Ἀμερική, πού δέν ἔχει συμπληρώσει καλὰ-καλὰ τριῶν αἰώνων ἔθνικη ζωὴ σ' αὐτὴν βρισκόμαστε καί μεῖς, πού μόλις κλείσαμε τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἔθνική μας ἀποκατάσταση.

Καί ὅμως, ὅσο κι' ἂν εἶναι ἀγνωστὴ σέ μάς, ὅσο κι' ἂν τὴν ἀγνοοῦν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἀμερικανούς, *υπάρχει* αμερικανική μουσική. Αὐτὸ θά προσπαθίσω ν' ἀποδείξω σήμερα.

Ἐδῶ ὅμως παρουσιάζεται ἓνα ἄλλο ζήτημα πού χρειάζεται νὰ ξεκαθαριστῇ: *Τί* εἶναι αμερικανική μουσική; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μπορεῖ νὰ τεθεῖ γιά τὴ μουσικὴ κάθε χώρας. Φυσικά, ὅπου ὑπάρχει παράδοση αἰώνων, ἐξέλιξη βαθμιαία καί μακροχρόνια, ὅπως στὴ Γερμανία, στὴ Γαλλία, στὴν Ἰταλία, ὑπάρχουν γνωρίσματα πού ξεχωρίζουν τὴν τέχνη τῆς μῆς χώρας ἀπὸ τῆς ἄλλης, ἀκόμα κι' ὅταν ἡ μουσικὴ τους δέν παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ λαογραφικά, ὅπως στὶς νεώτερες ἔθνικες σχολές. Στὴν Ἀμερική ὅμως, πού δέν ἔχει κατασταλάξει σ' ἓναν τύπο ἔθνικὸ ἑνῆτο, μὲ κάποια ὁμοιογένεια, πού μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς βρίσκεται ἀκόμα στὰ ἐφηβικά της χρόνια, πὼς θά ζητήσουμε ἀπὸ τὴν τέχνη της, σὲ ὁποιοδήποτε φανέρωμά της, νὰ παρουσιάζει ἓνα χαρακτῆρα ξεχωριστό; Σὲ χώρα, πού ἴσαμε τώρα δέχεται ἀδιάκοπα τὴν ἐισροὴ τῶν ξένων, πού ἄλλοι καταφεύγουν σ' αὐτὴν ὡς μετανάστες, γιά ν' ἀναζη-

τήσουν τύχη καλύτερη ἀπὸ κείνη πού βρίσκουν στὸν τόπο τους, ἄλλοι πηγαίνουν καλεσμένοι ὡς κορυφὲς τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τέχνης, γιά νὰ καθοδηγήσουν μὲ τὰ φῶτά τους τὸ νέο λαό;

"Ἡ μήπως μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε αμερικανική μουσικὴ ἐκείνη πού ἔγραψαν ἔξνοι, ὅπως ὁ Ντβόρσак, πού χρησιμοποίησε ρυθμοὺς νέγκρων στὴ « Συμφωνία τοῦ Νέου Κόσμου »; "Ὅχι βέβαια, ὅπως δέν μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε ἑλληνική μουσικὴ τὴν Οὐβερτούρα τοῦ Γκλαζούνοφ, μὲ τὰ τρία ἑλληνικά θέματα πού πήρε ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Ντκουντραί.

Νομίζω πὼς θά προχωρούσαμε ἀσφαλῆστερα στὴν ἔρευνά μας, ἂν μέναμε σύμφωνα πὼς αμερικανική μουσικὴ εἶναι ἐκείνη πού ἔγραψαν συνθέτες γεννημένοι στὴν Ἀμερική, ἢ εἶναι ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ ἀπὸ χρόνια κι' ἔχουν ἀφομοιωθεῖ μὲ τὴ γενικὴ ἀτμόσφαιρά τοῦ τόπου, εἴτε χρησιμοποιοῦν εἴτε ὄχι τὰ τοπικά μουσικά στοιχεῖα ἢ κι' ἂν βρισκονται ἀκόμα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς τέχνης τῆς Εὐρώπης, ὅπου πήραν τὴ μουσικὴ τους μόρφωση. Τέτοιους συνθέτες θά βροῦμε πολλούς, πού τὰ ὀνόματα μερικῶν ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν γίνῃ γνωστὰ στὸν κόσμον ὅλο, ὅπως τοῦ Μάκ Ντόουελ, τοῦ Γκέρσβιν, τοῦ Λόεφλερ καί πολλῶν ἄλλων. Καί φτάνουμε ἔτσι στὸ συμπέρασμα πὼς *ὑπάρχει* αμερικανική μουσικὴ, καί πολλὴ μάλιστα.

"Ἄς οἰζουμε τώρα μιά γρήγορη ματιὰ στὴν ἐξέλιξη τῆς μουσικῆς αὐτῆς, νὰ βροῦμε τίς πηγές της, γιά νὰ νιώσουμε καλύτερα τὸ χαρακτῆρα της.

Οἱ πρῶτοι ἀποικοὶ τῆς Ἀμερικῆς, οἱ Ἀγγλοὶ Πίλγκριμς, πού ξεκίνησαν ἀπὸ τὸ Λέυδεν τῆς Ὁλλανδίας μὲ τὸν Μαίυφλάουερ στὰ 1620, δέν ἤξεραν, οὔτε ἤθελαν νὰ ξέρουν, ἄλλη μουσικὴ ἀπὸ τὸ Ψαλτήρι πού εἶχαν φέρεי μαζί τους. Κάθε ἄλλη μουσικὴ ἦταν γι' αὐτοὺς μάταιη καί βέβηλη ψυχαγωγία, πού δέν ταίριαζε στοὺς αὐστηροὺς καί θεοσεβεῖς αὐτοὺς πουριτανούς. Ἐτοί περάσαν τὰ πρῶτα 150 χρό-

νία χωρὶς καμιά ἀπολύτως μουσικὴ δημιουργία. Στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα βρίσκουμε τὸν πρῶτο ἐπαγγελματία μουσικό, ἕναν περιεργότατο τύπο, τὸν Μπίλλιγκς, βυρσοδέψη μονόψαλμο, κουτσό, κουλό, φιλόμυσο, αὐτοδίδαχτο, ποὺ ἀποφασίζει νὰ χειραφετηθεῖ ἀπὸ τὴν παλιά μουσικὴ παράδοση γράφοντας μιὰ δική του συλλογὴ ψαλμῶν. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ αὐτοῦς, μὲ τὴν ἀπερίοριστη αὐτοπεποίθηση τῆς ἡμιμάθειας, ὡς «εἰκοσι φορὲς καλύτερους καὶ ὠραιότερους ἀπὸ τοὺς παλιούς».

Ἦταν τόσοσὶς ὁ ζῆλος τοῦ γιὰ τὴ μουσικὴ, ποὺ ἐγκαταλείπει τὴ βυρσοδεψικὴ, ἀφοσιώνεται στὴ μουσικὴ, ὀργανώνει χορωδίες γιὰ τὶς ἐκκλησίες, γράφει φοῦγκες, πρωτόγονες ἀντιστικτικὲς ἀκμήσεις, καθορθώνει ν' ἀναγνωριστεῖ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τοῦ ὡς «ἐξαιρετικὴ μεγαλοφυΐα», καὶ ὁμως μόλις καὶ μετὰ βίας γλυτώνει ἀπὸ τὸ θάνατο ἐξ αἰτίας, αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του, χάρις σὲ συναυλίες ποὺ ὀργανώνουν πρὸς δφελὸς τοῦ οἱ θαυμαστὲς τοῦ. Ὡστόσο, μ' ὅλη τὴν ἀμάθεια τοῦ, ὁ φτωχὸς βυρσοδέψης καθορθώσε, μὲ τὸ μεγάλο ζῆλο τοῦ, νὰ ξυπνήσει στὴ νέα χώρα τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ μουσικὴ.

Ὅταν, στὰ 1783, ἀνακηρύχθηκε ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἄρχισε καινούργια ζωὴ γιὰ τὴ μουσικὴ στὴν Ἀμερικὴ. Στὴ Φιλαδέλφεια, στὴ Νέα Ὑόρκη, στὸ Μπόστον ἀρχίζουν νὰ ὀργανώνονται συναυλίες. Πλῆθος ξένοι μουσικοὶ καταφθάνουν στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες καὶ παίρνουν στα χέρια τοὺς τὴ μουσικὴ κίνηση. Ἡ εἰσβολὴ αὐτῶν τῶν ξένων ἦταν εὐεργετικὴ μαζί κι' ἐπιζήμια γιὰ τὴν ἀμερικανικὴ μουσικὴ. Οἱ ντόπιοι μουσικοὶ, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ συναγωνιστοῦν μὲ τοὺς μορφωμένους ξένους, καταδικάστηκαν σὲ σιγὴ καὶ ἀφάνεια. Ἔτσι, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τῆς Ἀνεξαρτησίας ὡς τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 19ου αἰώνα, ἀπαντοῦμε μονάχα ξένα ὀνόματα στὰ προγράμματα τῶν συναυλιῶν, Ἀγγλῶν, Γάλλων, Ὁλλανδῶν, Αὐστριακῶν, Γερμανῶν. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔγραψαν μουσικὴ, κομμάτια γιὰ πιάνο, βιολί, ὄπερες, τραγούδια, ἔδιναν μαθήματα μουσικῆς. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μορφωνόταν σιγά-σιγά τὸ κοινόν.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα βρίσκουμε τὰ τραγούδια ποὺ ἔμειναν ἀπὸ τότε τὰ πιὸ ἀγαπημένα τῶν Ἀμερικανῶν, τὸ σατιρικὸ «Yankee Doodle», τὸ πατριωτικὸ «Hail Columbia» καὶ τὸ «The star-spangled banner» ποὺ ἔγινε ὁ ἀμερικανικὸς ἐθνικὸς ὕμνος. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ἡ μουσικὴ τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν δὲ γεννήθηκε στὴν Ἀμερικὴ κι' ὁμως ἀφομοιώθηκε τόσο ἀπ' τὸν τόπο, ποὺ συγκινοῦν κι' ἐνθουσιάζουν καὶ σήμερα κάθε Ἀμερικανό, ὅσο τὸ γνησιώτερο ἐθνικὸ τραγούδι. Ὑπάρχουν ἀπειροὶ θρύλοι γύρω ἀπὸ τὸ

καθένα, ἄλλοι βᾶσιμοι, ἄλλοι φανταστικοί. Γιὰ τὸ «Yankee Doodle» εἶναι βέβαιον πὼς οἱ Ἀγγλοὶ στρατιῶτες, γιὰ νὰ σατιρίσουν τοὺς Ἀμερικανούς, τὸ τραγουδοῦσαν ἀπ' ἐξῶ ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες ὅπου αὐτοὶ ἔψελναν τοὺς ὕμνους τοὺς. Οἱ Ἀμερικανοὶ τὸ πῆραν ἔπειτα καὶ τὸ μεταχειρίστηκαν γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ. σατιρίζοντας τοὺς Ἀγγλους. Ἀλλάξαν μόνο τὰ λόγια καὶ κράτησαν τὴ μελωδία. Ὁ σημερινὸς ἐθνικὸς ἀμερικανικὸς ὕμνος εἶναι ἕνα ἀγγλικὸ τραγούδι ἀνακρεόντειο, πολὺ ἀγαπητὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ἀπάνω στὸν ἦχον αὐτὸ γράφηκαν στὰ 1814 τὰ πατριωτικὰ λόγια ποὺ ἐξυμνοῦν τὸ θρίαμβο τῆς ἐλευθερίας. Ὡστε βλέπουμε πὼς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ποιητικὸ κείμενο, οὔτε καὶ οἱ ἐθνικοὶ ὕμνοι δὲ γράφηκαν ἀπὸ Ἀμερικανούς.

Ὡστόσο τὰ ξένα μουσικὰ στοιχεῖα ἀπορροφήθηκαν κι' ἀφομοιώθηκαν σιγά-σιγά. Ἡ Ἀμερικὴ ἦταν τώρα πατρίδα τους, τὰ παιδιὰ τους αὐτὴ μονάχα γνώριζαν. Μιὰ μεγάλη φυσιογνωμία παρουσιάζεται στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, ὁ Λόουελ Μάσον. Σ' αὐτὸν χρωστᾷ ἡ Ἀμερικὴ τὸ σπουδαιότερο καὶ θετικώτερο μουσικὸ τῆς κεφάλαιο, τὴ μουσικὴ στὰ σχολεῖα. Ὁ Μάσον ξαναζωντάνεψε τὴν παλιά παράδοση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁμνωδίας κι' ἔγραψε ὕμνους ποὺ ψάλλονται καὶ σήμερα στὶς προτεσταντικὲς ἐκκλησίες καὶ συγκινοῦν μὲ τὴν ἀπλή καὶ εἰλικρινῆ τους θρησκευτικότητά. Ὁ Μάσον κατάλαβε πρῶτος πὼς, γιὰ νὰ δημιουργήσει μουσικὴ συνείδηση στὴν Ἀμερικὴ, ἔπρεπε ν' ὀρχίστηκε ἀπ' τὸ σχολεῖο. Πίστευε πὼς κάθε παιδί ἔχει δικαίωμα νὰ διδαχθεῖ δωρεάν τὰ στοιχεῖα τῆς μουσικῆς κι' ἐργάστηκε μ' ὅλη τοὺς τὴν ψυχὴ γιὰ νὰ τὸ ἐξασφαλίσει αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Γιὰ νὰ πετύχει τὸ σκοπὸ τοῦ, ἱδρύσε, μαζί μὲ μερικοὺς ἄλλους φιλόμους, τὴν Ἀκαδημία τῆς Μουσικῆς τοῦ Μπόστον στὰ 1832, ὅπου, ἀμέσως τὸν πρῶτο χρόνο, φοίτησαν δωρεάν 1500 παιδιά. Στὴν ἀρχὴ βρῆκε μεγάλη ἀντίδραση ἀπ' τοὺς δασκάλους, ποὺ πίστευαν πὼς ἡ μουσικὴ θὰ ξελόγιαζε τὰ παιδιά ἀπὸ τ' ἄλλα τους μαθήματα. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Τὰ παιδιά ποὺ σπούδαζαν μουσικὴ ἔδειχναν πολὺ περισσὸ ζῆλο καὶ γιὰ τὰ γενικὰ μαθήματα. Ἔτσι πείστηκε τὸ κράτος νὰ βάλε τὴ μουσικὴ ὑποχρεωτικὴ στὰ δημόσια σχολεῖα. Ὁ Λόουελ Μάσον ἦταν, στὸ σημεῖο αὐτό, πρωτοπόρος κι' ἐπαναστάτης. Ὁ σπῆρος ποὺ ἔσπειρε ἔφερε ἀφθονοὺς καρπούς. Σήμερα ἡ Ἀμερικὴ κατέχει τὴν πρώτη ἴσως θέση στὴν προσπάθεια γιὰ τὴ μουσικὴ μόρφωση τῶν μαζῶν, ἀρχίζοντας ἀπ' τὸ σχολεῖο. Δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ δημοτικὸ σχολεῖο ποὺ νὰ μὴν ἔχει μιὰ διαλεχτὴ δισκοθήκη. Οἱ συμφωνικὲς ὀρχήστρες δίνουν πάντα, μιὰ φορὰ τὴ βδομάδα, συναυλίες γιὰ τὴ μαθητικὴ νεολαία, καί, ὅπως μοῦ

ἔλεγε ὁ Μητρόπουλος, ἡ μεγαλύτερή του χαρὰ εἶναι οἱ συναυλίες αὐτές, ποὺ τὶς παρακολουθοῦν χιλιάδες παιδιά, ὅπου τοὺς ἀναλύει κάθε ἔργο ποὺ θὰ ἐκτελεστεῖ καὶ καταρτίζει τὸ πρόγραμμα σὲ τρόπο ποὺ νὰ τοὺς κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ νὰ τὰ μορφώνει συγχρόνως.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα τὸ μουσικὸ κοινὸ τῆς Ἀμερικῆς εἶχε αὐξήσει σημαντικὰ καὶ μετὰ καταπληκτικὴ ταχύτητα. Οἱ κυριώτερες πόλεις εἶχαν ὁργανώσεις μουσικῆς καὶ δὲν ἄργησαν οἱ ξένοι καλλιτέχνες νὰ καταλάβουν πὼς ἡ Ἀμερικὴ, ποὺ βρισκόταν τότε στὴ μεγαλύτερη οικονομικὴ τῆς ἀκμῆ, ἦταν ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας γιὰ τοὺς μουσικοὺς. Ἐκατοντάδες λαμπροὶ καλλιτέχνες, ἐξαντλημένοι οικονομικὰ ἔπειτ' ἀπὸ τὶς ἐπαναστάσεις τοῦ 1848 στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπῃ, ζήτησαν τότε καταφύγιον στὴν Ἀμερικὴ. Οἱ μεγαλύτεροι πιανίστες τῆς ἐποχῆς, τραγουδιστὲς διάσημοι, σάν τιν Τζένυ Λίντ, τὴ Μαλιμπράν, τὴ Σόντταγ, ξετρέλλαναν τὸ ἀμερικανικὸ κοινὸ κι' ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ἐξυψωθεῖ τὸ μουσικὸ τοῦ ἐπίπεδο. Ἐπειτ' ἀπὸ μερικὰ χρόνια ἀρχίζει ἡ ἀντίθετη κίνησις. Τὰ νέα ταλέντα τῆς Ἀμερικῆς τρέχουν ὅλα νὰ μορφωθοῦν στὴν Εὐρώπῃ, καὶ προπάντων στὴ Γερμανίᾳ. Τὸ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ γυρίζουν ὅλοι θαμπωμένοι ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Δύσης καὶ νὰ γράφουν κατὰ τὸ πρότυπο τῶν Γερμανῶν.

Ἡ ἐπικράτησις τῶν ξένων ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖ κάποια ἀντίδραση ἀνάμεσα στοὺς Ἀμερικανοὺς συνθέτες. Ξυπνᾷ μέσα τους ἡ ἐθνικὴ συνειδησις, ποὺ ζητοῦν νὰ τὴν ἐκφράσουν μὲ λαϊκὰ τραγούδια, ἄλλοι γιατί πιστεύουν πὼς αὐτὰ εἶναι ἡ μουσικὴ ἔκφρασις τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ. ἄλλοι γιατί ζητοῦν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ χειραφετηθοῦν ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ τέχνη καὶ νὰ δημιουργήσουν δική τους μουσικὴ γλῶσσα. Ἡ προσπάθεια αὕτη παρουσιάζεται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμη τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὁ Στίβεν Φόστερ (1826-1864), ὁ Ἀμερικανὸς Σούπερτ, ὅπως τὸν δνόμασαν, εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ χρησιμοποίησε τὶς μελωδίες τῶν νέγκρων ἀπὸ τὶς Νότιες Πολιτεῖες κι' ἔγραψε πάνω σ' αὐτὲς πολλὰ τραγούδια ποὺ ἔγιναν δημοφιλέστατα, ὅπως τὸ «Old folks at home». Οἱ γονεῖς τοῦ Φόστερ, ἀνθρώποι πρακτικοί, δὲν ἔβλεπαν μ' εὐχαρίστησιν τὴν κλίση ποὺ ἔδειχνε ἀπὸ μικρὸς γιὰ τὴ μουσικὴ. Οὔτε κι' ὁ ἴδιος τὴν εἶχε πάρει στὰ σοβαρά. Ὅταν ὅμως εἶδε πὼς οἱ ἐκδότες ἐπλοῦτιζαν ἀπὸ τὰ τραγούδια ποὺ ἔγραφε γιὰ νὰ περνᾷ τὴν ὥρα του στὰ διαλείμματα ἀπὸ τὶς σοβαρὰς ἐμπορικὲς του ἀσχολίες, τότε μόνο ἀποφάσισε ν' ἀφοσιωθεῖ στὴ μουσικὴ.

Ὡστόσο οἱ προσπάθειες αὐτὲς τῶν Ἀμερικανῶν συνθετῶν δὲν ἔβρισκαν ἀκόμη καμιά πλατύτερη ἀπήχησις στὸ κοινόν. Ὅπως συνέβηκε κι' ἄλλοι, — ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται, — ἔπρεπε νὰ βρεθεῖ ἕνας ξένος γιὰ νὰ ἐμπνεύσει στοὺς Ἀμερικανοὺς τὸ σεβασμὸ γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ τόπου τους. Ὁ Τσέχος Ντβόρσνακ, στὰ τέσσαρα χρόνια ποὺ διεύθυνε τὸ Ἐθνικὸ Ὡδεῖο τῆς Νέας Ὑόρκης, κατόρθωσε νὰ ἐμπνήσει μίαν ἐθνικὴ μουσικὴ συνειδησις στοὺς μαθητὲς του καὶ νὰ τοὺς δεῖξει, μὲ τὰ ἔργα του καὶ προπάντων μὲ τὴ «Συμφωνία τοῦ Νέου Κόσμου», πὼς νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ντόπιο μουσικὸ ὕλικόν.

Ἀπὸ τότε πλῆθος τραγούδια τῶν νέγκρων βρῆκαν θέσιν στὰ προγράμματα τῶν συναυλιῶν, ἄλλα ἀπλά, ἄλλα μὲ περίτεχνες ἀναπτύξεις, εἴτε γὰ χορωδίες, εἴτε ὡς ὕλικόν σὲ συμφωνικὰ ἔργα.

Καὶ τώρα παρουσιάζεται τὸ πρόβλημα, ποῦ σήμερα ἀκόμα μένει ἄλυτον: Ποιὰ ἀπὸ τὰ τραγούδια τῆς ἀπέραντης αὐτῆς χώρας εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ; Εἶναι βέβαιον πὼς ὁπάρχει λαϊκὴ μουσικὴ στὴν Ἀμερικὴ, θὰ περάσουν ὅμως ἴσως γενεὲς ὁλόκληρες πρὶν γίνουν μουσικὴ ἔκφρασις ὅλου τοῦ ἔθνους. Μπορεῖ κανένας νὰ ἱσχυριστεῖ πὼς ἡ πρωτόγονη Ἰνδιάνικη μουσικὴ εἶναι ἀμερικανικὴ; Οἱ σημερινοὶ Ἀμερικανοὶ ἀπέχουν τόσο ἀπὸ τοὺς Ἰνδοὺς ἐρυθροδέρμους, ὅσο καὶ οἱ Ἑσκιμῶι. Ἐπειτα ἡ λέξη Ἰνδὸς (ἐρυθρόδερμος) εἶναι πολὺ γενικὴ. Ὑπῆρχαν 342 διάφορες φυλὲς Ἰνδῶν, ποὺ ἡ κάθεμία τους εἶχε διαφορετικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα. Τὰ τραγούδια τους ἔχουν μὴ ἐξωτικὴ γοητεία. Ἄλλο ὅμως νὰ χρησιμοποιοῦνται οἱ Ἰνδιάνικοι σκοποὶ γιὰ τὴ μουσικὴ τους ἀξία καὶ ἄλλο νὰ τοὺς μεταχειρίζονται γιὰ λόγους ἐθνικιστικοὺς. Ὑπάρχουν ἀκόμα τὰ τραγούδια τῶν νέγκρων. Πλούσια σὲ χρῶμα, θερμὰ, ζωντανὰ, εἰλικρινῆ, εἶναι χαρακτηριστικὰ ἐκείνων ποὺ ἦταν ἄλλοτε σκλάβοι. Τὰ θρησκευτικὰ τους τραγούδια — spirituals — εἶναι ἄλλα λυπητερά, μὲ νοσταλγία γιὰ τὴ μέλλουσα ζωὴ, μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ μαύρου σκλάβου νὰ λυτρωθεῖ στὸν ἄλλον κόσμον ἀπὸ τὰ δεσμά του, ἀλλὰ ζωηρὰ καὶ φαιδρὰ, ἀπάνω σὲ θρησκευτικὸ κείμενον. Διαφορετικὰ εἶναι πάλι τὰ τραγούδια τῶν cow-boys ποὺ ἀνήκουν στὶς Δυτικὲς Πολιτεῖες. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ, ἐκεῖνα ποὺ πῆραν περισσότερὴν θέσιν στὴ ζωὴ τῶν Ἀμερικανῶν εἶναι τὰ τραγούδια τῶν νέγκρων, εἴτε τὰ θεωρήσουμε ὡς ἀμερικανικὴ μουσικὴ, εἴτε ὄχι. Ἐχουν κατακτήσει τὸ μουσικὸν κόσμον μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ. Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ rag-time μὲ τὸ σπασμωδικὸ του ἀντιχρονισμό, τῆς τζάζ μὲ τὶς γοερὰς κραυγὰς τοῦ σαξόφωνου, τῶν «blues» μὲ τὸ μελαγχολικόν καὶ ἡδυπαθὲς ρυθμό, τὴ βρίσκουμε ὄχι μόνον στὰ ἔργα τῶν νεωτέρων Ἀμερικανῶν συνθε-

τῶν, ἀλλὰ, κατὰ μέγα μέρος, καὶ σὲ πολλῶν σημερινῶν Εὐρωπαίων.

Ὅσο κι' ἂν λέμε πὼς οἱ μελωδίες τῶν νέγκρων καὶ τῶν ἐρυθρῶν Ἰνδῶν δὲν ἀντιπροσωπεύουν τὸ σημερινὸ ἀμερικανικὸ λαό, ἦταν ὅμως φυσικὸ οἱ Ἀμερικανοὶ συνθέτες νὰ νιώθουν πὼς εἶχαν περισσότερα δικαιώματα σ' αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους κι' ὅτι ὅπωςδήποτε ἦταν πιὸ κοντὰ τοὺς γεωγραφικά. Γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ Ντβόρσακ καὶ χρησιμοποίησαν τὰ ντόπια μουσικὰ στοιχεῖα. Ὁ Charles Wakefield Cadman, ὁ γνωστότερος ἀπὸ τοὺς σύγχρονους συνθέτες, ποὺ τὸ δημοφιλέστερο τραγούδι του εἶναι: «From the land of the sky-blue waters», ἐκτός ἀπὸ διάφορα τραγούδια ἀπάνω σὲ Ἰνδιάνικες μελωδίες, ἔγραψε καὶ ὅπερες με ὑποθέσεις ἀπ' τὴ ζωὴ τῶν ἐρυθροδέρμων, «Shanewis», «The sunset trail» καὶ «The witch of salem».

Στὴ νεώτερη ὁμάδα τῶν συνθετῶν ποὺ ἔστρεψαν τὴν προσοχὴ τους στὴν Ἰνδιάνικη μουσικὴ εἶναι καὶ ὁ Φρέντερικ Ζάκομπι. Τὰ σπουδαιότερα ἔργα του εἶναι τὸ «Κουαρτέτο ἑγχόρδων», ποὺ παίχτηκε στὸ Διεθνικὸ Φεστιβάλ Μουσικῆς Δωματίου Ζυρίχης στὰ 1926 καὶ οἱ «Ἰνδιάνικοι χοροί». Καὶ στὰ δύο αὐτὰ ἔργα χρησιμοποιεῖ αὐθεντικὲς Ἰνδιάνικες μελωδίες.

Ἡ κ. Μπῆτες, μουσικὸς με ἐξαιρετικὴ δημιουργικότητα, ἀπέκτησε διεθνὴ φήμη μετὰ τὴ «Γαλιτικὴ» συμφωνία της, ἕνα κονσέρτο γιὰ πιάνο, ἕνα κουίντετο, μιά σονάτα γιὰ βιολί καὶ πιάνο, πᾶνω ἀπὸ 150 τραγούδια, καθὼς καὶ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ὡστόσο καὶ ὁ Ζάκομπι, ποὺ ἀσχολήθηκε πολὺ μετὰ τὴ μελέτῃ τῆς μουσικῆς τῶν Ἰνδῶν τοῦ Μεξικοῦ καὶ τῆς Ἀριζόνας, ὁμολογεῖ πὼς, μ' ὅλο ποὺ τὴ βρῖσκει πολὺ ὥρα καὶ ἰδιότυπη, δὲν πιστεύει πὼς πρέπει νὰ στηριχτῇ ἡ ἀμερικανικὴ μουσικὴ οὔτε στὴ μουσικὴ τῶν Ἰνδῶν οὔτε τῶν νέγκρων. Καὶ ἡ κ. Μπῆτες μεταχειρίστηκε ντόπια μοτίβα, ὅχι γιὰ ἐθνικιστικοὺς σκοποὺς, ἀλλὰ μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ τῆς ἄρεσαν ὡς μουσικὸ ὕλικό. Πιστεύει πὼς ὁ ἐθνικισμὸς στὴ μουσικὴ εἶναι κάτι πολὺ λεπτότερο καὶ ἐσωτερικότερο ἀπὸ τὸ χρῶμα ποὺ μποροῦν νὰ δώσουν οἱ μελωδίες τῶν νέγκρων ἢ τῶν Ἰνδῶν.

Ἐκτός ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανούς, ὑπάρχουν καὶ ἄρκετοὶ καθατὸ νέγκροι συνθέτες, ποὺ χρησιμοποίησαν τὰ θρησκευτικὰ τους τραγούδια — spirituals — σὲ ἔργα πλατύτερης μορφῆς, χορωδίες, μουσικὴ δωματίου καὶ ὀρχήστρα, γιὰ ν' ἀναφέρω μόνο τοὺς Burleigh, Nathaniel Dett, Clarence White καὶ Johnson.

* *

Ἡ πλουσιώτερη καὶ χαρακτηριστικότερη συμβολὴ τῆς Ἀμερικῆς στὴ νεώτερη

μουσικὴ εἶναι ἡ τζάζ. Γέννημα αὐτόχθονο τοῦ Νέου Κόσμου, παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορά σ' ἕνα καμπαρέ τοῦ Σικάγου στὰ 1915. Ἡ σταδιοδρομία της ἀπὸ τότε εἶναι καταπληκτικὴ. Σ' ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα κατακτᾷ ὁλόκληρὴ τὴν Ἀμερικὴ, ἀπὸ τὸν Εἰρηνικὸ Ἰσμε τὸν Ἀτλαντικὸ ὠκεανό. Δὲν ὑπάρχει κέντρο διασκεδάσεως χωρὶς τζάζ. Ἀπὸ τὰ καμπαρέ προβιβάζεται γρήγορα στὶς αἰθουσες τῶν συναυλιῶν, γάρη σὲ δυὸ μουσικοὺς πρωτοπόρους, τὸν Πῶλ Οὐάιτμαν, ποὺ ὀργανώνει συστηματικὴ ὀρχήστρα μετὰ τζάζ, καὶ τὸν George Gershwin, ποὺ ἔγραψε τὴ «Rhapsody in blue» γιὰ πιάνο καὶ τζάζ καὶ θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ὁ ἀντιπροσωπευτικότερος σύγχρονος συνθέτης τῆς Ἀμερικῆς. Μεγάλοι μουσουργοί, σὺν τὸν Ραβέλ, τὸν Πουλάνκ, τὸν Κρένεκ, τὸν Στραβίνσκυ, γοητεύονται μετὰ τὰ νέα καὶ παράδοξα ἡχητικὰ της χρώματα, τοὺς ἄδρους ρυθμούς της, τὴ χρησιμοποίησιν σὲ ἔργα καθὲ μορφῆς, καὶ τὴν εἰσάγουν ἐπίσημα στὸ βασίλειο τῆς συμφωνικῆς μουσικῆς.

Παράλληλα μετὰ τὴν ἐθνικιστικὴ κίνησιν βρῖσκει ἀπήχηση στὴν Ἀμερικὴ καὶ ὁ ρομαντισμὸς, ποὺ παρουσιάζεται πρῶτα στὰ ἔργα τῶν μεγάλων της ποιητῶν καὶ συγγραφέων Οὐάλλτ Οὐίτμαν, Ἐδγερ Πόε, Μάρκ Τουαῖν. Στὴ μουσικὴ εἶναι φανερὴ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ρομαντισμοῦ προπάντων στὸ ἔργο τοῦ Μάκ Ντόουελ, τοῦ πρώτου Ἀμερικανοῦ συνθέτη ποὺ ἀναγνωρίστηκε ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα του. Ποτίστηκε μετὰ τὸ γερμανικὸ ρομαντισμὸ στὸ διάστημα ποὺ σπούδαζε στὴ Λειψία κι' ἔχει πολλὰς ἀναλογίες μετὰ τὸν Γκρήγκ. Ὅμως οἱ τέσσερις σονάτες του εἶναι ἡ ἔκφρασις μιᾶς ποιητικῆς ψυχῆς μετὰ ἐντονὴ ἀτομικότητα, ποὺ ζητεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ μετὰ ἐπικές μορφές. Τὰ μικρότερα κομμάτια του γιὰ πιάνο, «Σκίτσα τοῦ δάσους», «Θαλασσινὰ κομμάτια» καὶ ἄλλα, ἀπηχοῦν τὴ βαθεῖα συγκίνησιν ποὺ ἐνιωσε πάντα μέσα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς φύσης, στὸ ξύλινο σπιτάκι ποὺ εἶχε στήσῃ μετὰ τὸ δάσος, στὰ βουνὰ τοῦ Πίτσμπορο, γιὰ νὰ βρῖσκει τὴ γαλήνη ποὺ τοῦ χρειαζόταν γιὰ τὴ δημιουργία του. Τὴν ἀξία τῆς συγκέντρωσης καὶ τῆς περισυλλογῆς τὴν ἐνίωσε τόσο πολὺ τιμὴ γιὰ κάθε καλλιτέχνη δημιουργό, ποὺ ἤθελε νὰ τὴ μοιραστεῖ καὶ μετὰ ἄλλους, νὰ χτίσει ἐκεῖ, στὰ μακρυνὰ βουνὰ, μιὰν ἀποκλίσαν καλλιτεχνῶν. Τὴν ἐπιθυμία του αὐτὴ τὴν πραγματοποιοῖσεν ἡ γυναίκα του ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατό του, στὰ 1908. Ἐστησε πολλὰ ξύλινα σπιτάκια, καὶ μουσουργοί, ποιητὲς, ζωγράφοι καταφεύγουν ἐκεῖ, ὅπου ὁ Μάκ Ντόουελ ἔγραψε τίς τελευταῖες του σονάτες. Τὸ παράδειγμα του ἀκολούθησε ἡ κ. Κούλιτζ, ποὺ ἔχτισε τὸ «Ναὸ τῆς Τέχνης», ὅπως τὸν δνόμασε, καὶ ὅρισε κι' ἕνα βραβεῖο γιὰ μουσικὴ δωματίου καθὼς κι' ἕνα ἐτήσιο μουσικὸ

φεστιβάλ. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἐξύψωσε σημαντικὰ τὴ γενικὴ μουσικὴ στάθμη. Τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐθνικισμοῦ, ὁ Μὰκ Ντίουελ ζήτησε νὰ προσφέρει στὸν κόσμον τὴ μουσικὴ συμβολὴ τῆς Ἀμερικῆς μὲ τὰ «Ἀμερικάνικα εἰδύλλια» του καὶ τὴν «Ἰνδιάνικη Σουίτα» γιὰ ὀρχήστρα. Κι' ὅμως ὁ ἴδιος δὲν πίστευε πὼς εἶχε λύσει αὐτὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀμερικανικῆς μουσικῆς. «Ὁ ἐθνικισμὸς στὴ μουσικὴ», ἔλεγε, «εἶναι κάτι ἐξωτερικόν, ποὺ δὲν ἔχει τὴ θέση του στὴν καθαρὴ τέχνη. Ἀν πάρουμε ἕνα τραγούδι λαϊκόν, μποροῦμε νὰ τὸ ἐναρμονίσουμε μὲ τρόπο ποὺ νὰ κρῖνουμε ἀντελῶς τὴν καταγωγή του καὶ νὰ μεταβάλουμε τὴν πρὶν χαρακτηριστικὴ σκωτσέζικη μελωδία σὲ κινέζικη ἢ ἀραβικὴ. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἦθελα νὰ βρῶ στὴν ἀμερικανικὴ μουσικὴ εἶναι ἡ νεανικὴ αἰσιοδοξία, ἡ ζωτικότητα καὶ ἡ ἀδελίσσιστη ἐπιμονὴ ποὺ χαρακτηρίζουν τὸν Ἀμερικανόν.»

Φυσικά, ὑπάρχουν σήμερα καὶ στὴν Ἀμερικὴ, ὅπως παντοῦ, οἱ μουσικοὶ ἐπαναστάτες, τὰ ἀνήσυχτα πνεύματα, ποὺ ἀρνοῦνται κάθε παράδοση καὶ χαράζουν δικούς τους δρόμους. Στὴ χώρα τῶν παράτολμων δοκιμῶν σὲ κάθε κλάδο, δὲ μᾶς φαίνεται παράξενο νὰ συναντοῦμε φυσιογνώμεις σάν τοῦ Ἀνθεῖλ, τοῦ Ρότ Χάρρις, τοῦ Ἀρῶν Κόπλαντ, τοῦ Οὐάλτερ Πίστον, τοῦ Ρότζερ Σέσσιονς, τοῦ Ἑρρίκου Κάουελ, τῶν «ἔξν» πρωτοπόρων τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ ζητοῦν ὅλο καὶ καινούργιους τρόπους ἐκφράσεως μὲ τὰ πρὶν πρωτότυπα καὶ παράξενα μέσα. Ὁ Γεώργιος Ἀνθεῖλ ἔχει γίνῃ γνωστός στὴν Εὐρώπῃ ὡς προφήτης τῆς μηχανικῆς μουσικῆς. Πιστεύει πὼς ἡ μουσικὴ πρέπει νὰ συγχρονιστεῖ μὲ τὴ σημερινὴ μηχανικὴ ἐποχὴ, καὶ βρίσκει πὼς ἔχει κι' αὐτὴ τὴν αἰσθητικὴ τῆς. Ἐπειτα τοῦ ἦρθε ἡ ἰδέα νὰ γράψει μιὰ πολιτικὴ ὄπερα, «Υπερατλαντικός», ποὺ πρωτοπαίχτηκε στὴ Γερμανία στὰ 1927 καὶ ἐγκαινίασε τὴ μόδα τῆς σατιρικῆς πολιτικῆς ὄπερας. Τὸν ἴδιο χρόνον παίχτηκε στὴ Νέα Ὑόρκη τὸ «Μηχανικὸ Μπαλέτο» του, ὅπου μεταχειρίζεται στὴν ὀρχήστρα ὡς νέο ὄργανον ἕναν ἔλικτα ἀεροπλάνου, ποὺ κάνει δαιμονιώδη θόρυβο.

Ὁ Ρότ Χάρρις κατάγεται ἀπὸ χωρικοῦς. Ἀρχίζοντας ἀπὸ μελέτες φιλοσοφικῆς καὶ θρησκευτικῆς, ἔφτασε στὸ συμπέρασμα πὼς ἔπρεπε νὰ μάθει μουσικὴ. Μελέτησε μόνος του θεωρίαν καὶ σύνθεσιν κι' ἔπειτα κάποιος ποὺ τὸν προστάτευε τὸν ἔστειλε στὴ Γαλλία νὰ σπουδάσει μουσικὴ μὲ τὴ Νάντια Μπουλανζέ. Τὰ ἔργα του, μιὰ «Συμφωνία γιὰ φωνές», χωρὶς ὄργανα, ἄλλες δυὸ συμφωνίες, διάφορα ἄλλα ἔργα γιὰ μουσικὴ δωματίου καὶ χορωδίες, ἔχουν μεγάλῃ ἐπιτυχίᾳ στὴν Ἀμερικὴ.

Ὁ Ἀρῶν Κόπλαντ μεταχειρίζεται πρῶτος τὴ τζάζ σὲ κλασικὴ χορευτικὴ μορφή, στὴ σουίτα του «Μουσικὴ γιὰ τὸ Θέατρο».

Στὸ κονσέρτο του γιὰ πιάνο καὶ ὀρχήστρα χρησιμοποιεῖ τὰ ρυθμικά καὶ μελωδικὰ στοιχεῖα τῆς τζάζ ὅπως ὁ Λιστ τοὺς οὐγγρικοὺς ρυθμούς καὶ τὶς μελωδίες στίς Ραψωδίες του.

Ὁ ἐπαναστατικώτερος ἀπ' ὅλους εἶναι ὁ Κάουελ. Αὐτοδίδακτος, ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε σχολικὴ ἐπιδραση, ἐνδιαφέρθηκε ἀπὸ πολὺ μικρὸς γιὰ προβλήματα ἡχητικῆς. Κάνοντας πειράματα σ' ἕνα πιάνο ὄρθιο, βρῆκε σ' αὐτὸ ἀπεριόριστες ἡχητικὰς δυνατότητες, διὰν χτυποῦνται πολλὰ μαζὺ πληκτρα, σχηματίζοντας «γρούπους» ἀπὸ ἦχο, ὅπως τοὺς δνόμαζε. Δεκαπέντε χρόνων ἔκαμε μιὰ ἐπίδειξιν στὸ Σάν Φρανσίσκο, ὅπου ὅσοι δὲν τὸν ἐβλεπαν ἔμειναν κατὰπληκτοι μὲ τὸν ἀσυνήθιστον δυναμικὸν πλοῦτον τοῦ ἦχου του. Ὅσοι ὅμως τὸν ἐβλεπαν, βρέθηκαν μπροστὰ σ' ἕνα παραξενεθῆμα: τὸ παιδί αὐτὸ ἔπαιζε μὲ τὶς γροθιές του, μὲ τὰ μπράσता του, ἔκανε ἕνα ἀπαλῶτατο «γκλισάντο» ἀπὸ τὸν ἀγκώνα ὡς τὶς ἄκρες τῶν δαχτύλων του. Ὁ Κάουελ βρῆκε ἀκόμα τὸν τρόπο νὰ παίξει στίς χορδές τοῦ πιάνου ὅπως στὴν ἄρπα.

Ἡ σύντομη αὐτὴ μελέτη δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ δώσει μιὰ πλέρια ἰδέαν γιὰ τὸ χαραχτήρα καὶ τὶς τάσεις τῆς ἀμερικανικῆς μουσικῆς. Ὅμως γιὰ μᾶς, ποὺ ἐργαζόμαστε τώρα γιὰ νὰ δημιουργήσουμε τὴ μουσικὴ μας συνειδησιν, εἶναι χρήσιμο νὰ μάθουμε πὼς ἐργάζεται ἡ Ἀμερικὴ, ἐνάμιση αἰῶνα τώρα, γιὰ τὸν ἴδιον σκοπόν, καὶ θὰ μᾶς εἶναι πολὺτιμος ὁδηγὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὸν ἐπιδιδώκει. Μὲ τὴ μουσικὴ μόρφωσιν τῆς νεολαίας, ἀπὸ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἴσαμε τὸ πανεπιστήμιον, ποὺ γι' αὐτὴν ἐργάστηκαν μὲ ἀπειρες θυσίες ὁ Λόουελ Μάσον καὶ ὁ Παῖν, μὲ τὶς συμφωνικὰς ὀρχήστρας, ποὺ πρῶτος ἐδημιούργησε μὲ θρυμαστὴ ἀφιλοκέρδεια ὁ Φέοντορ Τόμας, μὲ τὴ γενναϊδῶρη ἰδιωτικὴ πρωτοβουλίαν ποὺ ἐπιχορηγεῖ τὶς συμφωνικὰς ὀρχήστρας, ὀρίζει μουσικὰ βραβεῖα, ὀργανώνει ἐκδόσεις ἔργων Ἀμερικανῶν συνθετῶν, χωρὶς νὰ περιμένῃ κέρδη, μὲ τὴν ἱδρυση μουσικῶν λεσχῶν σὲ ὅλες τὶς ἠνωμένες Πολιτεῖς μὲ σκοπὸν τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τὴ διάδοσιν τῶν ἀμερικανικῶν ἔργων στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὸ ἐξωτερικόν, ἡ μουσικὴ παίρνει ὁλοένα καὶ σημαντικώτερη θέσιν στὴν κοινωνικὴν ζωὴ τῆς Ἀμερικῆς.

Ἡ σημασία ποὺ δίνει μιὰ χώρα στὴν πνευματικὴν τῆς δημιουργίαν καθορίζει τὸ μέτρο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Μὲ τὴν σημασίαν ποὺ δίνει στὴ μουσικὴ ἡ Ἀμερικὴ, μπαίνει σήμερα στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν πολιτισμένων λαῶν.

Ὅμως τὴ θέσιν στὴ μουσικὴ ἱεραρχίαν τοῦ κόσμου ὅλου τὴν καθορίζει τὸ σύνολον καὶ ἡ ἀξία τῆς μουσικῆς παραγωγῆς κάθε

χώρας. Τὴν ἀξία αὐτὴ θὰ τὴ δώσουν μὲ τὸ ἔργο τους οἱ μεγάλοι δημιουργοὶ ποὺ θὰ γεννηθοῦν, ὅταν θὰ ἔχει ἐξυψωθεῖ γενικὰ τὸ μουσικὸ ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ, ὅταν θὰ ἔχει δημιουργηθεῖ ἡ κατάλληλη μουσικὴ ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τὶς γενεές τῶν μουσουργῶν ποὺ θὰ ἔχουν προηγηθεῖ καὶ θὰ ἔχουν ἐργαστεῖ γιὰ τὴν Τέχνη μὲ ἀφοσίωση, μὲ πίστη. μὲ εὐλικρίνεια. Δὲν εἶναι δυνατόν

ἀπὸ τώρα νὰ προεξοφλήσουμε τὸ μουσικὸ μέλλον τῆς Ἀμερικῆς. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺμποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε χωρὶς δισταγμό, εἶναι ὅτι ἡ μουσικὴ κατέχει σήμερὰ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ θέση στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, καὶ ὅτι ἔχει ἀναγνωριστεῖ ἡ ἠθικὴ καὶ ἐξυψωτικὴ τῆς ἀξία ἐκεῖ ὅπου « ἡ ἀστερόστικτὴ σημαία κυματίζει στὴ χώρα τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν γενναίων ».

ΑΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

O. V. DE L. MILOSZ *

LOFOTEN

«Οἱ οἱ νεκροὶ εἶναι μεθυσμένοι ἀπὸ παλιὰ καὶ ρυπαρὴ βροχὴ
στὸ κοιμητήρι τὸ παράξενο τοῦ Λοφότεν·
τὸ ρολοῖ τῶν πάγων ποὺ λιώνουν ἀπόμακρα ἤχει
στὴν καρδιά τῶν ταπεινῶν φερέτρων τοῦ Λοφότεν.

Καὶ χάρη στὶς σχισμές ὅπου ἄνοιξε ἡ σκότεινὴ ἄνοιξη,
τὰ κοράκια παχαίνουν ἀπὸ κρύα σάρκα ἀνθρωπινή,
καὶ χάρη στὸ ἀδύναμο ἀγέρι μὲ τὴν παιδικὴ φωνή
ὁ ὕπνος εἶναι γλυκὸς τῶν νεκρῶν τοῦ Λοφότεν.

Εἶναι βέβαιο σχεδὸν πὼς ποτέ μου δὲ θάχω γνωρίσει
οὔτε τοὺς τάφους κι' οὔτε τὴ θάλασσα τοῦ Λοφότεν,
κι' ἐν τούτοις αἰσθάνομαι μέσα μου σὰ νάχω ἀγαπήσει
τὴ μακρινὴν αὐτὴ γωνιά τῆς γῆς μὲ τὸν καημὸ τῆς.

«ὦ! ἔσεῖς αὐτόχειρες, ἔσεῖς χαμένοι, ἔσεῖς μετανάσται
στὸ κοιμητήρι τὸ ἀπόξενο τοῦ Λοφότεν...
Τ' ὄνομα αὐτὸ στὴν ἀκοή μου παράξενο ἤχει καὶ γλυκό,
γιὰ πέστε μου ἀλήθεια, κοιμᾶστε, κοιμᾶστε ;...

... Θὰμποροῦσες καὶ πράγματα πιδ φαιδρὰ νὰ μοῦ λές,
ὁμορφο κρασί ποὺ λάμπεις στὸ ἀσημένιο μου ποτήρι,
ἱστορίες πιδ εὐχάριστες ἢ λιγώτερο τρελλές...
«Ἄσε με πιά σὲ ἡσυχία μ' αὐτὸ τὸ Λοφότεν...

... Κι' ἔτσι, καλὰ. Μέσ' τὸ τζάκι μου σέρπει ἀπαλὰ
ἡ φωνὴ τοῦ πλέον μελαγχολικοῦ ἀπὸ τοὺς μῆνες...
«ὦ, οἱ νεκροί, καὶ μαζί τους κι' αὐτοὶ τοῦ Λοφότεν,
οἱ νεκροί, οἱ νεκροὶ εἶναι στὸ βάθος πιδ λίγο νεκροὶ ἀπὸ μένα...»

Μεταφρ. ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΛΗΣ

(*) Σημ. τοῦ μεταφρ.— Ποιήματα τοῦ Μιλόζ, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐλεγειακοῦ ποὺ πέθανε τελευταῖα, ἔχει ἀποδώσει στὴ γλῶσσα μας ὁ κ. Μήτσος Παπανικολάου μὲ ἀριστοτεχνικότητα ποὺ δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ ἀρμόδιος νὰ σχολιάσω.

CALDERON DE LA BARCA

Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΟΝΕΙΡΟ*

(LA VIDA ES SUEÑO)

ΔΡΑΜΑ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΜΕΡΕΣ(*)

Μετάφραση από τὰ Ισπανικά σ' έντεκασύλλαβους στίχους
από τόν Π. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

ΤΡΙΤΗ ΜΕΡΑ

ΣΚΗΝΗ Α'

Κελλί στόν πύργο του Σιγισμούνδου.

Κλαρίν

- Σε στοιχειωμένον πύργο για δσα ξέρω
μ' έχουν κλεισμένο. Τι έχουν να μου
για δσα δέν ξέρω! Μά ποιός θεός τό
[κάμουν
[θέλει,
νά σου καίει τό στομάχι τέτοια πείνα
5 και ζωντανός να πεθαίνεις; 'Αλί μου!
Και να σε λένε Κλαρίνο και νάσαι
από ανάγκη μουγγός! Μά ποιόν να
[πιάσω
κουβέντα, που ν'ανοίξω την καρδιά μου;
Τά ποντίκια κ' οι άράχνες συντροφιά
[μου
10 είναι μονάχη: Κοίτα τί γαρδέλια!
'Απ' τὰ όνειρα της νύχτας τό κεφάλι
τό άθλιο τόχω γεμάτο από χιλιάδες
πίφερα και τρομπέτες, και παιγνίδια
και λιτανείες, σταυρούς και ταξιμά-
[ρηδες:
15 άλλοι σηκώνουνται, άλλοι πέφτουν
[χάμω,
τούτοι λιγοθυμούν μπρός στο αίμα
[που άλλοι
χύνουν... Μά εγώ, για να πώ την
[αλήθεια,
απ' την αναφαγιά λιγοθυμάω.
"Αν στο καινούριο καλαντάρι υπάρχει
20 κανένας "Άγιος Σιώπιος, ή νηστεία
κ' ή άργία που κρατώ θάν' για τη
[χάρη του.

(*) Συνέχεια από τό προηγούμενο.

Μά καλά τὰ παθαίνω! Θά μου άξιζαι
και πιότερα! Τι ό δοϋλος σάν σωπάσεν
πέφτει στη μεγαλήτερη άμαρτία.

('Ακούεται τυμπανολάλημα, σάλπιγγες και
φωνές έξω από τόν πύργο.)

ΣΚΗΝΗ Β'

Στρατιώτες και Κλαρίν

Πρώτος στρατιώτης

('Απ' έξω)

- 25 Σ' αυτόν έδω τόν πύργο είναι κλει-
[σμένος.
Γκρεμίσετε την πόρτα, κι όλοι μέσα!

Κλαρίν

Δόξα σου, Θέ μου! 'Εμένα θά γυρεύουν,
αφοϋ λένε πώς είμαι έδω κλεισμένος.
Τί να με θέλουν άραγε;

Πρώτος στρατιώτης

(Μέσα)

Περάστε!

(Μπαίνουν μερικοί στρατιώτες.)

Δεύτερος στρατιώτης

- 30 Είναι έδω μέσα.

Κλαρίν

"Οχι, δέν είναι.

Ὅλοι

Ἀφέντη . . .

Κλαρίν

(Κατὰ μέρος)

Κι ἂν ἦρθαν ὅλοι τοῦτοι μεθυσμένοι;

Πρῶτος στρατιώτης

Ἐσύ 'σαι τὸ δικό μας βασιλόπουλο!
Οὔτε δεχόμαστε, οὔτε θέλουμε ἄλλον
παρὰ τὸ διάδοχο, κι ὅχι τὸν ξένο
35 τὸν πρίγκηπα, ποῦ γιὰ ὅλους μας τυ-
μελετᾷ. [ράννια

Στρατιῶτες

Νὰ μᾶς ζήσει τὸ δικό μας
τὸ βασιλόπουλο!

Κλαρίν

(Κατὰ μέρος)

Τί περιτρέχει
δῶ-χάμου δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω.
Φαίνεται νάναι συνήθεια σὲ τοῦτο
40 τὸ βασίλειο νὰ παίρνουν κάθε μέρα
κι ἀπὸ ἕναν, νὰ τὸν κάνουν βασιλέα,
κ' ὕστερα νὰ τὸν γυρίζουν στὸν πύργο.
Ἔτσι θάναι. Τὸ βλέπω κάθε μέρα:
πρέπει κ' ἐγὼ νὰ μῶ μες στὸ παιγνίδι.

Στρατιῶτες

45 Δῶσ' μας νὰ σοῦ φιλήσουμε τὰ πόδια.

Κλαρίν

Νὰ σᾶς τὰ δώσω δὲν μπορῶ, γιατί' ἔχω
χρεῖα ἀπὸ δάφνα. Πρίγκηπα σακάτη
δὲ θέτε μήδε σεῖς!

Δεύτερος στρατιώτης

Στὸν κύρη σου ὅλοι
50 τῶπαμε πῶς δὲ θέλουμε τὸν ξένο
κι ἀναγνωρίζουμε μονάχα ἐσένα.

Κλαρίν

Στὸν κύρη μου; Λοιπὸν ἔχετε χάσει
κάθε σέβας; Ἀχρεῖοι!

Πρῶτος στρατιώτης

Τὴν ἁμαρτία μας
φιλονομία τὴ γέννησε.

Κλαρίν

σᾶς συχωρῶ.
Ἄν εἶν' ἔτσι

Δεύτερος στρατιώτης

Πιάσε τᾶρματα, ἀνέβα
στὸ θρόνο. Ζήτω ὁ Σιγισμούντος!

Ὅλοι

Ζήτω!

Κλαρίν

(Κατὰ μέρος)

Ὁ Σιγισμούντος λένε; Σιγισμούντους
τοὺς κάλπικους τοὺς πρίγκηπες θά
[κράζουν.

ΣΚΗΝΗ Γ'

Σιγισμούντος, Κλαρίν, στρατιῶτες.

Σιγισμούντος

Ποιὸς φωνάζει ἀπὸ δῶ τὸ Σιγισμούντο;

Κλαρίν

(Κατὰ μέρος)

Τὸ βασιλίκι μου ξόφλησε κι ὅλα!

Πρῶτος στρατιώτης

Ποιὸς εἶναι ὁ Σιγισμούντος;

Σιγισμούντος

Ἐγώ!

Δεύτερος στρατιώτης

(Στὸν Κλαρίν)

60 πῶς ἐσύ, ἀδιάντροπε καὶ βλάκα, κάνεις
τὸ Σιγισμούντο;

Κλαρίν

Ἐγὼ τὸ Σιγισμούντο;
Τὸ ἄρνοῦμαι. Σεῖς μονάχα Σιγισμούντο
65 με κάματε· ἢ βλακεία κ' ἢ ἀδιαντροπία
εἶναι δικά σας χαρίσματα, θάλεγα.

Πρῶτος στρατιώτης

Ρηγόπουλε μεγάλη Σιγισμούντο,
δικές σου εἶναι οἱ σημαῖες ποὺ κρα-
[τοῦμε
κι ἀφέντη μας σὲ κράζουμε ἀπὸ πίστη.
Ὁ πατέρας σου, ὁ ρήγας ὁ Βασίλειος,
70 ἀπὸ φόβο μὴ λάχει κι ἀληθῆψει
τὸ μάντεμα ποὺ μὴνησε πῶς ἄθλιος
καὶ νικημένος στὰ πόδια σου μέλλει
νὰ κυλιστεῖ, γυρεύει νὰ σοῦ πάρει
τὸ δικαίωμα τοῦ θρόνου, νὰ τὸ δώσει
75 στὸν Ἀστόλφο, τῆς Μόσκοβας τὸ
[δοῦκα.
Κάλεσε τὴ βουλή γι' αὐτό· μὰ ὡστόσο,
ὁ λαός, μαθαίνοντας πῶς ζεῖ κ' ὑπάρ-
[χει

- διάδοχος στην κορόνα, πιά δὲ στέργει
 νὰ προσκυνήσῃ βασιλιά τὸν ξένο.
 80 Κι ἀψήφώντας μαντεῖες καὶ σημάδια,
 ἔρχεται νὰ σὲ βρεῖ στὴ φυλακὴ σου,
 μὲ τάρματα βοήθεια νὰ σοῦ φέρει,
 νὰ σὲ βγάλει ἀπ' τὸν πύργο, νὰ σοῦ
 [δώσει
 ξανὰ βασιλοράβδι καὶ κορόνα.
 85 Ρηγόπουλε, σηκώσου, σὲ προσμένει
 καὶ σὲ κράζει στὴν ἔρμην ἐτούτη
 ἀμέτρητον ἀσκέρι χερομάχοι
 κι ἀντάρτες. Σὲ φωνάζει ἡ λευτεριά!
 *Ἀκου! Ἡ φωνὴ τῆς!

Φωνὲς ἀπέξω

Ζήτω ὁ Σιγισμούντος!

Σιγισμούντος

- 90 Θέλεις ξανὰ (μ' ἄχ, τί νὰ αὐτό, οὐ-
 [ρανέ μου!]
 νὰ ὀνειρευτῶ μεγαλωσύνες κι ὥρα
 τὴν ὥρα νὰ προσμένω νὰ σκορπίσουν;
 Θέλεις ξανὰ νὰ ἰδῶ ἀγερογραμμένη
 τὴ δόξα νὰ διανεύει σὰν τὴν πάχνη;
 95 Θέλεις ξανὰ νὰ μπερδευτῶ σὲ πλάνη
 καὶ κίντυνο ὅπου ἡ δύναμη τοῦ ἀν-
 [θρώπου
 νιώθῃ πὼς ἐγεννήθῃ ὑποταγμένη;
 *Ὅχι! Δὲν πρέπει νὰ ἰδῶ τὸν ἀτόμου
 πάλι νᾶναι τῆς τύχης μου τὸ μπαίγνιο.
 100 Κι ἀφοῦ ξέρω πὼς ὀνειρό εἶναι ἡ ζήση,
 ἴσκιος διαβατικοὶ ποῦχετε δώσει
 στοὺς νεκροὺς στοχασμοὺς ψυχὴ καὶ
 [σῶμα,
 φύγετε, σκορπιστεῖτε! Τὶ δὲ θέλω
 μεγαλωσύνες ψεύτικες, δὲ θέλω
 105 φαντάσματα καὶ πλάνες ποὺ μιά μόνη
 τῆς αὐγῆς φτάνει ἀνάλαφρη πνοοῦλα
 νὰ τίς μαθήσῃ, σὰν πρῶϊμα ἀνθισμένη
 μυγδαλιὰ τοὺς ἀνθοὺς τῆς στὸν πρῶτο
 βοριά. Σὰς ξέρω πιά, σὰς ξέρω τώρα...
 110 *Ὅποιοι κοιμᾶται αὐτὰ παθαίνει πάντα,
 μὰ ἐγὼ πιά δὲ γελιέμαι, δὲν πλανιέμαι
 γιὰτὶ ξέρω πὼς ὀνειρο εἶν' ἡ ζωὴ.

Δεύτερος στρατιώτης

- *Ἄν τὸ θαρρεῖς πὼς σὲ γελοῦμε, γύρνα
 στὰ περήφανα αὐτὰ βουνὰ τὰ μάτια
 115 καὶ θὰ δεῖς τὸ λαὸ ποὺ ἀρματωμένους
 τὴν προσταγὴ σου προσμένει.

Σιγισμούντος

Τὸ ἴδιο
 κι ἄλλη φορὰ, καθάριο, τετραφάνερο,
 ὅπως καὶ τώρα τῶδα κι ὅμως εἶταν
 ὀνειρο.

Δεύτερος στρατιώτης

*Ἀφέντη, τίς μεγάλες πράξεις

- 120 ψυχανεμίσματα μνηοῦνε πάντα.
 Σημάδι τέτοιο θάταν τόνειρό σου.

Σιγισμούντος

- Καλὰ λές: ψυχανέμισμα θεὸς νᾶταν.
 Μὰ κι ἂν εἶταν ἀλήθεια, ἀφοῦ διαβαίνει
 ἡ ζήση, ὅς νειρευόμαστε, ψυχὴ μου,
 125 ὅς νειρευτοῦμε καὶ πάλι! Στοχάσου
 ὅμως καὶ πιά μὴν τὸ ξεχνᾷς, πὼς
 [μέλλεις
 νὰ ξυπνήσεις μιὰν ὥρα. Σὰν τὸ ξέρεις
 αὐτό, λιγώτερος θάναίς ὁ καημός σου
 καὶ τὴ ζημιὰ μὲ τὴ γνώση θὰ προλάβ-
 [βεις.
 130 Μὴν ξεχνᾷς δανεικὴ πὼς εἶναι ἡ κάθε
 ἐξουσία καὶ πὼς μέλλεις πάντα πίσω
 νὰ τὴ γυρίσεις σ' αὐτὸν ποὺ τὴν ἔχει.
 Μὲ τὴ γνώσην αὐτῇ, κουράγιο κάμε
 γιὰ κάθε τι. Βασσάλοι, εὐχαριστῶ σας
 135 γιὰ τὴ φιλονομία σας* θὰ βρεῖτε
 σὲ μένα λυτρωτὴν ἀπὸ τοῦ ξένου
 τὴν τυραννίαν. Μόν' σῦρτε τὰ σπαθιά
 [σας
 καὶ θὰ δεῖτε τί ἀξίζω. Τοῦ πατέρα μου
 σηκώνω πόλεμο, νὰ βγεῖ ἡ μαντεία
 140 τοῦρανοῦ ἀληθινή. Γονατισμένο
 θὰ τότε δῶ νὰ μοῦ φιλάει τὰ πόδια.

(Κατὰ μέρος)

Μ' ἂν λάχει κι ἀπὸ τοῦτο πρὶν ξυ-
 [πνήσω; ...
 Κάλλιο δὲν εἶναι τὸ στόμα νὰ κλεισῶ
 σὰ νὰ μὴν εἶχα τίποτα νὰ κάμω;

*Ὅλοι

- 145 Νὰ ζήσει ὁ Σιγισμούντος μας! Νὰ
 [ζήσει!

ΣΚΗΝΗ Δ'

Κλοτάδος, Σιγισμούντος, Κλαρίν,
στρατιῶτες

Κλοτάδος

Τὶ σαματὰς εἶν' αὐτός, οὐρανέ!

Σιγισμούντος

*Ὁ Κλοτάδος...

Κλοτάδος

*Ἀφέντη... (Τὴ σκληράδα του
θὰ δείξει πάνω μου.)

Κλαρίν

(Κατὰ μέρος)

Θὰ τὸν γκρεμίσει
ψηλὰ ἀπὸ τὸ βουνό, στοιχηματίζω.

(Βγαίνει ἔξω)

Κλοτάλδος

- 150 Πέφτω στὰ πόδια τὰ βασιλικά σου
καὶ τὸ ξέρω πὼς μέλλω νὰ πεθάνω.

Σιγισμουντος

- Σήκω πάνω, πατέρα, ἀπὸ τὸ χῶμα,
σὴκω πάνω νὰ γίνεις σύμβουλός μου
κι ὁδηγὸς μπιστικός μου, γιατί ξέρω
155 πὼς μ' ἀνάστησες σὺ μὲ τὴν ἀγάπη.
Πάρε με στὴν ἀγκάλη σου...

Κλοτάλδος

Τί ἀκούω;

Σιγισμουντος

Πὼς εἶμαι μέσα σ' ὄνειρο καὶ θέλω
νὰ πράξω τὸ καλὸ, γιατί δὲ χάνεται
τὸ καλὸ τὸ ἔργο μήτε μέσα στὸνειρο.

Κλοτάλδος

- 160 Στὸ καλὸ, ἀφέντη, ἂν ἔχεις τέτοια
[πίστη
σὲ προσβολὴ δὲ θὰ τὸ πάρεις βέβαια
κ' ἐγὼ ἂν ποθῶ τὸ ἴδιο. Τοῦ πατέρα
[σου
σὴκωσες πόλεμο. Νᾶρθω μαζί σου
δὲν μπορῶ, μήτε βοήθεια νὰ σοῦ δώσω
στὸ βασιλιά μου ἐνάντια. Μόνο πέφτω
165 στὰ πόδια σου καὶ πάρε μου τὴ ζήση.

Σιγισμουντος

Χωριάτη, ἀχάριστε, προδότη!

(Κατὰ μέρος)

Ὡστόσο,

πρέπει νὰ μαζευτῶ, γιατί δὲν ξέρω
ἂν εἶμαι τόντι ξυπνητός.

(Δυνατὰ)

Κλοτάλδε,

- 170 ζουλεύω τὴν ἀξία σου... Εὐχαριστῶ σε.
Τὰ βασιλιά σου σύρε νὰ δουλέψεις
καὶ θάνατάμωσουμε μέσα στὴ μάχη,
Καὶ σεῖς, τάρματα πιάστε!

Κλοτάλδος

Φιλῶ χίλιες
φορὲς τὰ πόδια σου.

Σιγισμουντος

- Ἐμπρὸς γιὰ τὴν κορόνα,
175 Μοῖρα, καὶ μὴ μὲ ξυπνᾷς ἂν κοιμοῦμαι,
κι ἂν εἶν' ἀλήθεια, μὴ μ' ἀποκοιμῶσεις.
Μὰ ὄνειρο ἂν εἶναι γιὰ ἀλήθεια, τὸ
[πρῶτο
εἶναι γιὰ μένα τὸ καλὸ νὰ κάνεις.

Μὲς στὴν ἀλήθεια γιὰ χάρη δική της
καὶ μὲς στὸνειρο φίλους νὰ κερδίσεις
γιὰ τὴν ὥρα ποὺ μέλλει νὰ ξυπνήσεις.
(Βγαίνουν ἔξω, χτυπώντας τὰ τοῦμπανα.)

ΣΚΗΝΗ Ε'

Σάλλα στὸ βασιλικὸ παλάτι.

Βασίλειος, Ἀστόλφος.

Βασίλειος

- Ἀστόλφε, ποιὸς μπορεῖ νὰ σωφρονίσει
τοῦ ξαγριεμένου ἀλόγου τὴ μανία,
νἀνακρατήσῃ ποταμοῦ τὸ ρέμα
185 ποὺ ἀνταριασμένο κυλᾷ γιὰ τὴ θά-
[λασσα;
Καὶ ποιὸς μπορεῖ τὸ βράχο νὰ βαστήξῃ
ποὺ ἀπὸ κορφὴ βουνοῦ ξεθεμελιώσῃ;
Κι ὅμως! Πιὸ δύσκολο ἀπὸ τοῦτο
[πάντα
τοῦ λαοῦ τὴν ὀργὴ εἶναι νὰ μερῶσεις...
190 Χωρίστηκε σὲ κόμματα, σηκώθη
καὶ τὴ φωνὴ του ἀντιλαλοῦν τὰ βάθη
τῶν βουνῶν: « Σιγισμουντο », φωνάζουν
ἀπὸ τὴ μιὰ κι « Ἀστόλφο » ἀπὸ τὴν
[ἄλλη
καὶ τοῦτο τὸ βασίλειο, ποὺ στεριώθη
195 πάνω στὸ δίκιο, σαλεύει, κατάρρα
σὰ νὰ τὸ χτύπησε.

Ἀστόλφος

- Ἀφέντη, σταμάτα
γιὰ τὴν ὥρα τὴν κάθε ἐτοιμασία
τῆς γιορτῆς, καὶ τὸ δῶρο τὸ τρανὸ
ποὺ κρατοῦσε τὸ χέρι σου γιὰ μένα,
200 ἀνάβαλέ το. Ἄν σήκωσε ἀνταρσία
ἢ Πολωνία σήμερα, (ποὺ ἐλπίζω
νὰ κυβερνήσω κάποτε), θὰ πρέπει,
φαίνεται, πρῶτα ἀντάξιδός της νὰ γίνω.
Δῶσε μου ξν' ἄλογο, πὼς νὰ κερδίσω
205 τὸ ξέρω ἐγὼ τὴ ρηγικὴ κορόνα.
(Βγαίνει ἔξω.)

Βασίλειος

- Τῆς μοίρας τὸ γραφτὸ γιαιτρεῖα δὲν
[παίρνει
καὶ κίντυνος νὰ θὲς νὰ τὸ νικήσεις;
μάταιη ἢ κάθε ἀντίσταση, πηγαίνει
νὰ τὸ ξορκίσῃς κ' εἶναι σὰ νὰ τρέχεις
210 σ' ἀντάμωσή του. Σκληρὸς νόμος, φρίκη,
τρομάρα! Ὅποιος γυρεῖ νὰποφύγει
τὸν κίντυνο, νὰ τὸν συναπαντάει
τρέχοντας! Κοίτα πὼς ἡ φρονιμάδα
μ' ἀφάνισε καὶ μὲ καὶ τὴν πατρίδα.

ΣΚΗΝΗ Σ'

Ἐστρέλια, Βασίλειος.

Ἐστρέλια

- 215 Ἡ παρουσία σου, μεγάλε ἀφέντη,

ἂν δὲν μπορεῖ νὰ φέρεي τὴν εἰρήνην
 στὴ μάχη ποὺ σηκώθη καὶ ξεχύθη
 στὶς πλατεῖες καὶ στοὺς δρόμους, τὸ
 [βασιλῆιο σου
 220 θὰ τὸ δεῖς μὲς σὲ κύματα νὰ πλέξει
 ἀπ' τὸ αἷμα τὸ δικό του, γιατί γύρω
 ὅλα πιά σκοτεινιάσαν κι ἀγριευτήκαν.
 Τόσος εἶν' ὁ ὄλεθρος, τόση κατάρρα
 πλάκωσε, ποὺ τὰ μάτια μου σαστίζουν
 ἂν κοιτάξουν κ' ἡ γλῶσσα μου κομπῶθη.
 225 Πιάστηκε ὁ ἥλιος, οἱ ἀνέμοι χολιάσαν,
 κάθε ἀγκωνάρι ταφόπετρας μοιάζει,
 οἱ ἀνθοβραγιές στεφάνια τοῦ θανάτου,
 τὰ σπῖτια θλιβερά ταφοπαλάτια,
 κ' οἱ στρατιῶτες σὰ ζῶνεκρα κουφάρια.

ΣΚΗΝΗ Ζ'

Κλοτάλδος, Βασίλειος, Ἑστρέλια.

Κλοτάλδος

230 Δόξα νάχει ὁ Θεός! Ζωντανὸς φτάνω
 στὰ πόδια σου!

Βασίλειος

Κλοτάλδο, τί συμβαίνει
 λοιπὸν στὸ Σιγισμοῦντο;

Κλοτάλδος

Τυφλὸ τέρας
 235 ὁ λαὸς κι ἀνεκράτητο, τὸν πύργο
 πάτησε καὶ λευτέρωσε τὸν πρίγκηπα
 καὶ τὸν προσκάλεσε πάλι στὸ θρόνο
 νάνεβεῖ. Χωρὶς τρόπο κι ἀγριεμένος
 κείνος, ἀμώνει τοῦρανοῦ νὰ βγάλει
 ἀληθινὰ τὰ σημάδια.

Βασίλειος

Σελλώστε
 240 τὸ ἄλογό μου! Κ' ἐγὼ μοναχὸς μου
 τὸν ἀχάριστο γιὸ θὰ πολεμήσω
 καί, τὴν κορόνα μου σὰ διαφεντεύω,
 ὅπου ἔσφαλεν ἡ γνώση, τὸ σπαθί μου
 θὰ νικήσει!

(Βγαίνει ἔξω.)

Ἑστρέλια

Θὰ βγῶ κ' ἐγὼ μαζί του
 στὸν πόλεμο, Παλλάδα πλάϊ στὸν
 [ἥλιο,
 245 καὶ τῆνομά μου δοξασμένο ἐλπίζω
 μὲ τὸ δικό του ἀντάμα νὰ τὸ ποῦνε.
 (Βγαίνει ἔξω. Βαράει συναγεμῶ.)

ΣΚΗΝΗ Ζ'

Ἡ Ροδαυγὴ μπαίνει πάνω στὴν ὥρα
 ποὺ πάει νὰ βγεῖ ὁ Κλοτάλδος καὶ
 τὸν κρατᾷ.

Ροδαυγὴ

Τῆς ἀντρείας ποὺ κρύβεται στὸ στή-
 [θος σου
 ἀπὸ δῶ γρικῶ τὴ φωνή. Μ' ἄκουσέ με:
 —Ξέρω πῶς εἶναι πόλεμος τὰ πάντα.—
 250 Φτωχούλα, ταπεινὴ, δυστυχισμένη,
 ἦρθα στὴν Πολωνία, καθὼς τὸ ξέρεις,
 κι ἀπ' τὴν ἀξία σου βοηθημένη, σπλά-
 [χνος
 ποὺ τὴν εἶχε κινήσει, καταφύγι
 βρήκα. Μὲ πρόσταξες νὰ ζῶ κρυμμένη
 255 στὸ παλάτι καὶ κάλλιο ἀπ' τὸν Ἄ-
 [στόλφο
 νὰ φυλαχτῶ. Στὸ τέλος ὅμως μ' εἶδε,
 μὲ γνώρισε, κι ὥστόσο τὴν τιμὴ μου
 ποδοπατώντας, τὴ νύχτα ἀνταμώνει
 τὴν Ἑστρέλια στὸν κήπο. Νά! τῆς πήρα
 260 τὸ κλειδί, καὶ σ' τὸ δίνω. Θὰ μπορέσεις
 νὰ μπεῖς μέσα, νὰ κάμεις στὴ γτρο-
 [πή μου
 ἕνας τέλος. Καὶ πίσω μὲ περφάνει
 κι ἀντρεῖα νὰ μοῦ φέρεις τὴν τιμὴ μου,
 ἂν τῶχεις κι ὅλα ἀπόφαση νὰ πάρεις
 265 γιὰ μένα ἐκδίκηση, σκοτώνοντάς τον.

Κλοτάλδος

Εἶναι ἀλήθεια πῶς ἔνιωσα συμπάθεια
 γιὰ σένα ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ σὲ πρω-
 [τόδα
 καὶ πάσκισα ὅτι μπορούσα νὰ κάμω
 (κ' εἶτανε μάρτυρας τὰ κλάματά σου).
 270 Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα θέλησα τὰ ρούχα
 τὰ γυναικεία νὰ βγάλεις μήπως λάχει
 ὁ Ἄστόλφος νὰ σὲ δεῖ καὶ σὲ προσ-
 [βάλει
 γιὰ τόση ἀναμυαλιά καὶ τόλμη τόση.
 Κ' εἶχαμε τότες ἔγνοια πῶς θὰ μπόρει
 275 νὰ κερδίσω καὶ πάλι τὴν τιμὴ σου
 τὴ χαμένη, κ' ἄς εἶταν νὰ σκοτώσω
 τὸν Ἄστόλφο. Μὰ κοίτα πῶς πλακώ-
 [σαν
 ἀνάποδα τὰ πράματα! Τὴν ὥρα
 ποὺ ὁ Σιγισμοῦντος πῆγε νὰ μοῦ πάρει
 280 τὸ κεφάλι, μὲ γλύτωσεν ὁ Ἄστόλφος
 μὲ τῆς ζωῆς του κίντυνο. Πῶς τώρα,
 μὲ ὑπόχρη τὴν ψυχὴ μου, θὰ μπορούσα,
 σ' αὐτὸν ποὺ μοῦδωσε τὴ ζήση, θάνατο
 285 ἐγὼ νὰ δώσω; Δυὸ λοιπὸν μὲ σκίζουν
 βουλές: τὸ τάμα ποὺ σοῦκαμα ἐσένα
 κ' ἡ χάρη ποὺ σὲ κείνον χρωστῶ:
 [Κ' εἶναι
 στὸ ναὶ καὶ σὸχι ἡ γνώμη μου δεμένη.

Ροδαυγὴ

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ σ' τὸ μάθω ἐγὼ
 πῶς πράξη γιὰ τὸν ἀρχοντα λογιέται
 290 εὐγενική τὸ νὰ δίνει καὶ χυδαῖα
 τὸ νὰ παίρνει. Σὲ τοῦτο ἂν συμφω-
 [νῆσεις,
 δὲν μπορεῖς χάρη νὰ χρωστᾷς σὲ κεί-
 [νον

295 πού σοῦδωσε νὰ ζήση, μόν' σέ μένα
 πού μοῦ τὴν ἔδωκες σύ. Γιατὶ κείνος
 τὴν εὐγένεια σου στάνεψε νὰ κάμει
 πράξη χυδαία, μὰ ἐγὼ σοῦχω δώσει
 εὐκαιρία γιὰ πράξη εὐγενική.
 Αὐτὸς σέ πρόσβαλε λοιπόν, σέ μένα
 ὅμως εἶσαι ὀφειλέτης. Δὲ νομίζεις;

Κλοτάλδος

300 Ἀλήθεια, εὐγενικό 'ναι τὸ νὰ δίνεις,
 ἀλλὰ καὶ χάρη ἂν χρωστᾷς, ἄλλο τόσο
 εὐγενικό 'ναι. Ἐμένα μοῦχει λάχει
 τὸ πρῶτο καὶ γενναιόδωρο μὲ λένε,
 305 μὰ καὶ στὸ χρέος πιστὸ νὰ μὲ ποῦνε
 θὰ τῷθελε ἡ ψυχὴ μου, γιατί εὐγένεια
 χαρίζει ἢ βνώμονη καρδιά.

Ροδαυγὴ

Ἐλαβα τὴ ζωὴ καὶ σὺ μονάχος
 μοῦπες, σὰ μοῦ τὴν ἔδινες, πῶς ζήση
 310 ντροπιασμένη δὲν εἶναι ζήση. Τίποτα
 ἀπὸ σένα λοιπόν δὲν ἔχω λάβει.
 Μόν' σὰ θέλεις γενναιόδωρος νὰ ποῦνε
 πῶς εἶσαι κ' ὕστερα πιστὸς στὸ χρέος,
 (καθὼς τῷπες καὶ μόνος σου), προ-
 315 τῶς
 τὴ ζωὴ νὰ μοῦ δώσεις πού δὲ μοῦδωσες.
 Καὶ τότε, ἅμα σέ ποῦν ἀνοιχτοχέρη,
 δείχνεις πιστὴ πῶς εἶναι κ' ἡ καρδιά
 [σου.

Κλοτάλδος

Τὰ ἐπιχειρήματά σου μὲ νίκησαν.
 Πρῶτα λοιπόν ἀνοιχτοχέρης θάμαι,
 320 καὶ θὰ σοῦ δώσω, Ροδαυγῇ, τὴν προίκα
 πού χρειάζεσαι νὰ μπεις σὲ μοναστήρι.
 "Ἐτσι κ' ἐγὼ ἀπὸ φόνο θὰ γλυτώσω,
 κ' ἐσύ θὰ νάβρεις ἱερὸ καταφύγι.
 Γιατὶ σὰν τὸ βασίλειο μας διχόνοιες
 325 τὸ σπαράζουν, δὲν εἶναι τῆς σειρᾶς μας
 νὰ τίς πληθαίνουμε μὲ φόνους. Τέτοιο
 θεράπειο διάλεξα καὶ θάμαι
 μ' αὐτὸ φιλόνομος στὸ βασιλιά μου,
 γενναιόδωρος μαζί σου καὶ στοῦ Ἀ-
 [στόλφου
 330 τὴ δούλεψη πιστός. "Ο,τι ταιριάζει
 στὴ δύσκολη περίσταση θὰ κάμω
 καὶ πύότερο δὲ θάκανα κι ἂν εἴμουν
 πατέρας σου.

Ροδαυγὴ

Πατέρας μου σὰν εἴσουν,
 τὴν ἀδικιὰν αὐτὴ θὰ τὴ βαστοῦσα.
 Μὰ τώρα δὲ τὴν στέργω!

Κλοτάλδος

335 Καὶ τί 'ναι κείνο πού μπορεῖς νὰ κά-
 [μεις;

Ροδαυγὴ

Νὰ σκοτώσω τὸ δούκα!

Κλοτάλδος

Μιά γυναίκα
 πού πατέρα δὲ γνώρισε, νὰ κρύβει
 μπορεῖ τόσο κουράγιο;

Ροδαυγὴ

Ναί!

Κλοτάλδος

Μὰ ποῦ
 τόση δύναμη βρίσκεις;

Ροδαυγὴ

Στὴν τιμὴ μου.

Κλοτάλδος

340 Μέλλει νὰ δεῖς τὸν Ἀστόλφο, στοχά-
 [σου...

Ροδαυγὴ

Τὸν ἀψηφάει ἡ τιμὴ μου.

Κλοτάλδος

...βασιλιά σου
 καὶ τῆς Ἑστρέλιας ἀντρά.

Ροδαυγὴ

Μὰ τὴν πίστη
 δὲ θὰ ἀφήσω νὰ γίνει!

Κλοτάλδος

Μὰ 'ναι τρέλα!

Ροδαυγὴ

Καὶ μόνη μου τὸ βλέπω.

Κλοτάλδος

Συγκρατήσου
 λοιπόν.

Ροδαυγὴ

Δὲν τὸ μπορῶ

Κλοτάλδος

345 Μὰ σὺ πηγαίνεις
 γιὰ τὸ χαμό...

Ροδαυγὴ

Τὸ ξέρω.

Κλοτάλδος	Κλοτάλδος
καὶ τῆς τιμῆς σου.	Στὸ τέλος δὲν μπορῶ νὰ βρῶ κανένα
... τῆς ζωῆς	θεράπειο στὸ τυφλὸ σου πάθος ;
Ροδαυγὴ	Ροδαυγὴ
Τὸ πιστεύω.	Ὁχι !
Κλοτάλδος	Κλοτάλδος
τί ξετρέχεις λοιπόν ;	Καὶ ποιὸς θὰ σέ βοηθήσει ;
Τότε,	Ροδαυγὴ
Ροδαυγὴ	Μοναχὴ μου.
Τὸ θάνατό μου.	Κλοτάλδος
Κλοτάλδος	Κι ἄλλη γιατριά δὲν ἔχει ;
Αὐτό 'ναι πείσμα.	Ροδαυγὴ
Ροδαυγὴ	Λέω, δὲν ἔχει !
Ἐγὼ τιμὴ τὸ λέω !	Κλοτάλδος
Κλοτάλδος	Τρόπος ἂν βρίσκεται ἄλλος, συλλο-
Αὐτό 'ναι τρέλλα.	[γίσου...
Ροδαυγὴ	Ροδαυγὴ
350	Γιὰ νὰ χαθῶ μ' ἄλλον τρόπο ;...
Γιὰ μένα ἀρετὴ 'ναι !	(Βγαίνει ἔξω.)
Κλοτάλδος	Κλοτάλδος
Αὐτό 'ναι τύφλα.	Σὰ μέλλεις
Ροδαυγὴ	νὰ χαθεῖς, θυγατέρα μου, καὶ μένα
Ναί, θυμὸς καὶ λύσσα !	περίμενέ με νὰ χαθοῦμε ἀντάμα.
	(Βγαίνει.)
	(Ἀκολουθεῖ)

ΠΩΣ ΠΡΟΔΩΣΑ ΕΝΑΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ΔΙΗΓΗΜΑ

— 'Η δεσποινίς τάδε;

Σήκωσα τὰ μάτια ἀπ' τὰ χαρτιά μου: Δυὸ γυναῖκες. Πάνω ἀπ' τὰ πενήντα ἢ μιὰ, γύρω ἀπ' τὰ τριάντα ἢ ἄλλη, ντυμένες ἔτσι σεμνὰ κι' ἀσήμαντα ποὺ δὲ μπορούσες νὰ κρατήσης καμμιά λεπτομέρεια, κανένα χρῶμα, δυὸ ἀπ' τὴς χιλιάδες γυναῖκες, ποὺ περνοῦν πλάι μας ἀπαρατήρητες.

— Ναί. Οἱ κυρίες;

— Δὲ μᾶς ξέρετε, μὰ πρέπει νὰ σᾶς μιλήσουμε ἰδιαίτερος, εἰπ' ἡ μεγαλύτερη. 'Ιδιαίτερο δὲν εἶχαμε στοῦ γραφείου. Τὶς ἔβγαλα στοῦ μπαλκόνι.

— Σῶστε μας, ἄρχισαν κι' οἱ δυὸ μόλις εἶδαν ὅτι εἴμαστε μόνες. Σῶστε μας Τάχασα:

— Μὰ τί ἔχετε, τί σᾶς βρῆκε;

— 'Η κόρη μου ἀπὸ δῶ, εἰπ' ἡ μεγάλη, ἔχασε τὸν ἄντρα της.

— 'Ω, τὰ συλλυπητήριά μου! Ἐκαμα σὰν ἀποβλακωμένη.

— Μὰ δὲν πέθανε. Χάθηκε, ἔφυγε, τὴν ἄφησε... μοῦ ἐξήγησε.

— Λυπᾶμαι, ἀλλὰ δὲ βλέπω τί σχέση ἔχω ἐγὼ μ' αὐτό.

— Μόνο σεῖς, μόνο σεῖς μπορείτε νὰ τὸν βρῆτε.

— 'Εγώ; Ἐσφινάστηκα. 'Απὸ ποῦ κι' ὡς ποῦ;

— 'Ελᾶτε, μὴν ἀρνιόσαστε.

— Εἰσάστε βέβαιες πὼς ζητᾶτε μένα;

— 'Εσᾶς, μὰ δὲ μᾶς ξέρετε. Μᾶς στέλνει κάποιος γνωστός σας.

— Ποιός;

— 'Υποσχεθῆτε μας πρῶτα πὼς θὰ μᾶς βοηθήσετε.

— 'Αν μπορῶ...

Μοῦπαν τὸ ὄνομα ἐνὸς δικηγόρου ποὺ σύχναζε στοῦ γραφείου.

— 'Αμα θέλῃ αὐτή, θὰ σᾶς τὸν βρῇ, μᾶς εἶπε.

— Περιμένετε ἓνα λεπτό.

Μπήκα μέσα καὶ τὸν πῆρα στοῦ τηλέφωνο:

— Μοῦ στείλατε δυὸ κυρίες λέγοντάς τους ὅτι μπορῶ νὰ βρῶ τὸν ἄντρα τῆς μιανῆς. Γιατί;

— Μὴν εἶναι καμμιά κοντὰ στ' ἀκουστικό; ρώτησε.

— 'Οχι.

— Μ' ἔχουν σταυρώσει μῆνες τώρα, δὲ μ' ἀφίνουν νὰ κάμω βῆμα, καὶ σήμερα πιά, ὅταν μ' ἔσκασαν μὲ τὴς κλάψες καὶ τὰ παράπονά τους, σκέφτηκα νὰ τὴς στείλω σὲ σᾶς. Πέστε τους ὅτι θὰ φροντίσετε, ἀπασχολήσετε τὴς κάμποσο καιρὸ κι' ἔπειτα βλέπουμε. Κάντε μου αὐτὴ τὴ χάρη.

Μοῦρθε νὰ τοῦ τὰ πῶ ἓνα χεράκι. Μὰ εἶδα κείνη τὴ στιγμή τὴ πρόσωπα τῶν δυὸ γυναικῶν γυρισμένα πρὸς ἐμένα μὲ τέτοια ἔκφραση ἐμπιστοσύνης, μὲ τέτοια λαχτάρα, ποὺ δὲν ξέρω πὼς τοῦ εἶπα μόνο ἓνα «Καλὰ· καλὰ», καὶ κόβοντας στὴ μέση τὰ εὐχαριστῶ του, ἄφισα τὸ τηλέφωνο καὶ γύρισα στοῦ μπαλκόνι ἀποφασισμένη νὰ τὴς βοηθήσω.

Μὴ βιασθῆτε νὰ πῆτε «τί καλὸ κορίτσι!». Μοῦ φαίνεται πὼς μαζὶ μὲ τὴν καρδιά μου, ποὺ τῶχει νὰ μὴ μένῃ ἀσυγκίνητη στὰ παρακάλια, ἦταν κι' ὁ ἐγωῖσμός. Νὰ βλέπῃς δυὸ ἀνθρώπους νὰ κρέμονται ἀπὸ σένα σὰ Θεό, δὲν εἶναι λίγο.

'Εφερα καρέκλες κι' ἄρχισα νὰ ἐξετάζω στὰ σοβαρὰ τὴν ὑπόθεσιν.

'Η κόρη, μονάκριβο παιδί τῆς χήρας Φέρνη, εἶχε παντρευτῇ ἐδῶ κι' ἑπτὰ χρόνια τὸν Πέτρο Δελή (μακρὰ περιγραφή, μὲ τί βασανὰ τῆς μάννας ἀνατράφηκε ἡ Σίτσα, πὼς ἔβγαλε τὸ Γυμνάσιο, πὼς στόμα εἶχε καὶ μιλιὰ δὲν εἶχε, πὼς δὲ σήκωνε τὰ μάτια τῆς ἄντρα νὰ κυττάξῃ).

— 'Απὸ ἔρωτα;

— 'Ε, ἦταν κάποια συμπάθεια στὴ μέση. Πλούσιος δὲν ἦταν ὁ Πέτρος, μὰ γερός κι' ὁμορφος, τριάντα χρονῶν ἄντρας (πὼς τὰ εἶδε ἡ Σίτσα, ἤθελα νὰ ρωτήσω, ἀφοῦ μάτι δὲ σήκωνε σ' ἄντρα; Μὰ κρατήθηκα) κι' εἶχε μιὰ καλὴ δουλειὰ στοῦ μηχανοῦργεῖο μιᾶς μεγάλῃς ἐταιρίας.

'Η κυρία Φέρνη μὲ μιὰ θεία τοῦ τὰ τελίωσε καὶ πῆγε μαζὶ μὲ τ' ἀντρόγυνο. 'Οχι βάρος (εἶχε τὴ σύνταξή της), μὰ γιὰ νὰ μὴ μένῃ μοναχὴ. Κι' ἄρχισε ἡ ζωὴ τους ἥσυχη, ἁρμονικὴ. 'Η Σίτσα μὲ τὴς συμβουλὲς τῆς μάννας τῆς ἔγινε τέλεια νοικοκυρὰ, τὸ σπῆτι τους ἔλαμπε, τίποτα δὲν τοὺς ἔλειπε, κι' ἀκόμα μπορούσαν νὰ βάζουν κάτι στὴν ἄκρη.

'Εκαμαν δυὸ παιδιά, δυὸ ἀγοράκια μιὰ

χαρά, τώρα τὸ ἓνα ἦταν ἔξη, τὸ ἄλλο πέντε (ἀπ'τὴν τσάντα τῆς γριάς βγήκε ἀμέσως μιὰ φωτογραφία δυὸ συνηθισμένων ἀγοριῶν καλοθεριμένων μ' ἡσυχὰ ἀνέκφραστα μάτια).

Ἀπόχτησαν καὶ σπῖτι δικό τους. Τάχτιζε ἡ Ἐταιρία σ' ἓνα συνοικισμό, κοντὰ στὸ ἐργοστάσιο, ὅλα ὅμοια, μὲ τὸν κῆπο, τὶς εὐκολίες τους, καὶ τὰ ξεπληρώσαν μὲ κρατήσεις ἀπ' τὸ μισθὸ τους κι' οὔτε τοὺς ἀποφαίνονταν.

Πῆραν ἑπιπλα, ραδιόφωνο μὲ δόσεις.

— Κάθε Κυριακὴ πρωτὶ, γυρίζοντας ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, εἶπ' ἡ χήρα, καθὼς ἀνοίγα τὴν ἐξώθυρα κι' ἔτρεχαν τ' ἀγγονάκια μου νὰ μὲ ὑποδεχτοῦν ἀνάμεσ' ἀπ' τὸν ἀνθισμένο κῆπο κι' ἔμπαινα μέσα στὸ καλοσυγυρισμένο σπῖτι κι' ἔβλεπα τὴν κόρη μου καθαρὴ καὶ σιωπηλὴ νὰ πηγαινόρχεται ἑτοιμάζοντας τὸν ἀντρα τῆς καὶ φροντίζοντας γιὰ ὅλα, εὐλογοῦσα τὸ Θεό.

» Μὰ ξαφνικὰ λὲς καὶ μὰς ἔφαγε τὸ μάτι τοῦ κόσμου, λὲς καὶ φθόνησε τὴν εὐτυχία μας δαίμονας κακός, ὅλα ἀναποδογυρίστηκαν.

» Ἐνὰ πρωτὶ ὁ Πέτρος ἔφυγε γιὰ τὴ δουλειά του ἡρεμὸς καὶ χαμογελαστός ὅπως πάντα, φίλησε τὴ γυναίκα καὶ τὰ παιδιὰ του, εἶπε «γεια σου μητέρα» καὶ δὲν ξαναγύρισε.

» Βάλαμε στὸ νοῦ μας κακό, πήγαμε στὸ Ἐργοστάσιο. Εἶχε φύγει. Οἱ φίλοι του τὸν εἶδαν νὰ πέρνῃ τὸ δρόμο ποῦ βγάζει στὴν Ἀθήνα. Παραξευέτηκαν, μὰ νόμισαν ὅτι εἶχε δουλειά.

» Προσμέναμε ἄγρυπνες ὅλη νύχτα, μὰ δὲ φάνηκε, μήτε τὸ πρωτὶ, μήτε τ' ἄλλο βράδυ. Πήγαμε στὴν ἀστυνομία. Γυρίσαμε στὰ νοσοκομεῖα, στὸ νεκροτομεῖο, ἐξετάζοντας τοὺς πληγωμένους, τοὺς σκοτωμένους, τοὺς πνιγμένους. Τίποτα.

» Βάλαμε στὶς ἐφημερίδες εἰδοποίηση. Τίποτα.

» Ἐνας χρόνος τώρα αὐτὴ ἡ δουλειά. Ὁ κύριος Τάκης (ἦταν ὁ δικηγόρος) καὶ τί δὲν ἔκαμε, ὁ καημένος. Στὰ διαβατήρια εἰδοποίησε μὴ τυχόν κι' ἦθελε νὰ φύγῃ ἔξω, στὰ Ὑπουργεῖα, στὴν Ἀσφάλεια, τίποτα. Αὐτὸς κρύβεται καλὰ καὶ δὲ θέλει νὰ παρουσιασθῇ.

— Καὶ πῶς λέτε μὲ τόση βεβαιότητα ὅτι κρύβεται; Μπορεῖ καὶ νὰ τοῦτυχε κάτι κακό.

— Ἄ, ὄχι. Λίγες μέρες ἀφοῦ εἶχε γραθῇ, παρουσιάστηκε στὸ ἐργοστάσιο. «Βρέ, τί γίνηκες, Πέτρο;» «Μοῦτυχε κάτι ἐξαιρετικό, θὰ σὰς τὰ ἐξηγήσω σὲ λίγο ποῦ θὰ γυρίσω» Πῆγε ἴσα στὸ ντουλαπάκι του (ἔχει κάθε ἐργάτης τὸ δικό του καὶ φυλάει τὰ βιβλιάρια κι' ἄλλα πράγματα), πῆρε κάτι χαρτιά κι' ἔφυγε.

» Ἐδῶ καὶ τρεῖς μῆνες μιὰ συμπεθέρα μας στὴν Καβάλλα τὸν βρῆκε νὰ δουλεύῃ ἐκεῖ σ' ἓνα καφενεῖο. Τὸν γνῶρισε ἀπὸ μιὰ φωτογραφία. Ρώτησε κιόλας κι' ἔμαθε ὅτι

ἦταν νιόφερτος. Μοῦγραψε, μῆψαμε ἀμέσως στὸ πλοῖο, μὰ κείνος ἔμαθε φαίνεται ὅτι ρώτησαν γι' αὐτὸν κι' ἔγινε ἀφαντοῦς πρὶν φτάσουμε κεῖ.

» Ἐπειτα ἓνας πατριώτης του τὸν εἶδε ἓνα βράδυ στὴ Θεσσαλονίκη. Περιπατοῦσε μεσάνυχτα στὴν προκουαῖα μὲ ξεκούμπωτο τὸ σακκάκι, χωρὶς καπέλλο, μὲ τὸ κεφάλι ἀνασηκωμένο πρὸς τὸν οὐρανὸ σὰ ν' ἄβλεπε ποῖος ξέρει τί ἐκεῖ πάνω, κι' ἀνασπίνοντας βαθεῖα σὰ νὰ τοῦχε λείψει πολὺν καιρὸ ὁ ἀγέρας. Ὁ πατριώτης εἶχε ἀραγμένο τὸ καίκι του στὸ λιμάνι καὶ καθόταν στὴν πλῶρη καπνίζοντας. «Πέτρο, ἔ, Πέτρο!» τοῦ φώναξε. Κείνος ξαφνίστηκε, γύρισε, εἶδε ἀπὸ ποῦ ρχόταν ἡ φωνὴ καὶ μὲ μιὰς τῶβαλε στὰ πόδια. Πῆδησε ὁ ἄλλος ξυπόλητος καθὼς ἦταν στὴν προκουαῖα κι' ἄρχισε νὰ τὸν κυνηγᾷ. Κοντὰ στὸ Λευκὸ Πύργο ὁ Πέτρος ἀρπάχτηκε ἀπὸ ἓνα τράμ καὶ πάει.

» Ἀπ' τὰ τότε, πάνε δυὸ μῆνες καὶ δὲν τὸν ξανάειδε κανεὶς...

Σώπασαν, γιατί μιλοῦσαν κι' οἱ δυὸ μαζί κι' ἡ μιὰ συμπλήρωνε τὴν ἄλλη, καὶ μὲ κύταξαν σὰ νὰ περίμεναν ν' ἀρχίσω ἀμέσως ποῖος ξέρει τί ταχυδακτυλουργίες καὶ νὰ τοὺς τὸν παρουσιάσω.

Συγκέντρωσα τὶς ἀναμνήσεις μου ἀπὸ τ' ἀστυνομικὰ μυθιστορήματα κι' ἄρχισα νὰ ρωτῶ:

— Μὴν ἀκολούθησε καμμιά ἄλλη γυναίκα;

— Ὁ Πέτρος; ἔκαμε ἡ χήρα. Εἶχε νὰ τὸ λὲθ ὅλος ὁ κόσμος πόσο σεμνὸς ἦταν.

— Ποῦ ξέρετε καμμιά φορὰ, ἐπέμεινα. Μὴν ἐρχόταν σπῖτι σας καμμιά χαριτωμένη γυναίκα, εὐθύμη, γλεντζοῦ;

— Ἡ κόρη μου ὅλο μὲ νοικοκυρὲς σάν κι' αὐτὴν πάει. Τὸ σπιτάκι τους, τὸν ἀντρα τους, τὰ παιδιὰ τους.

— Μὴν τοῦ ἄρεσε τὸ κρασί;

— Μόνο σὲ καμμιά διασκέδαση ἔπινε κανένα ποτήρι. Στὸ σπῖτι ποτέ.

— Χαρτιά;

— Οὐτε τάπιανε στὰ χέρια του.

— Δὲν εἶχε δηλαδὴ ἐλαττώματα, ρώτησα φουρκισμένη, γιατί δὲ μπορούσα νὰ βρῶ κάτι ν' ἀρχίσω νὰ χτίζω τὸ οἰκοδόμημα τῆς ντετεκτιβικῆς μου φαντασίας.

— Κανένα; καὶ δουλευτῆς καὶ τίμιος καὶ καλός.

Πάνω σ' αὐτὸ ἡ Σίτσα ἔβαλε τὰ κλάμματα.

— Μὴν κάνετε ἔτσι, τὴν παρηγόρησα. Ἐλάτε, ἀπαντᾶτε μου, ἂν θέλετε νὰ τὸν ξαναβροῦμε. Μὴν εἶχατε καμμιά φιλονεικία πρὶν φύγῃ;

— Φιλονεικία; μῆψα στὴ μέση ἡ γριά. Μὰ τί νὰ τῆς βρῇ; Ταχτική, νοικοκυρά, τίμια, λιγομίλητη, μήτε λουσοῦ, μήτε γλεντζοῦ. Τὸ σπῖτι τοῦ ρολοῖ, τὰ παιδιὰ τοῦ πριγκιπόπουλα, ἐκεῖνος σάν τὴ χαρὰ τοῦ Θεοῦ.

— Αφήστε τη να μιλήσει! Έκαμα έντονα. Πέστε μου, γύρισα κι' είπα στη Σίτσα.

— Τίποτα.

— Σας είχε μιλήσει ποτέ για καμμιά του φιλοδοξία; Νά ήθελε ν' αποκτήσει λεφτά, νά κάνη δουλειά δική του;

— Δέ φαινόταν νά είχε τέτοιες ιδέες. Δέ μούχε πη τίποτα.

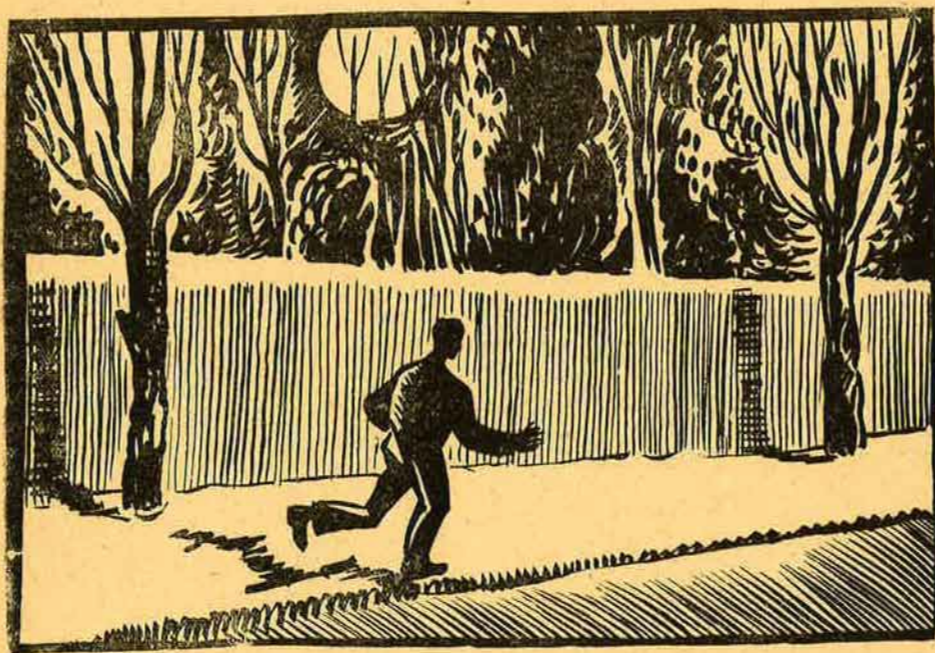
— Για τί μιλούσατε;

— Νά. για τὸ σπίτι, τὸ ἐργοστάσιο, τὰ

παιδιά. Τ' ἀπόγιομα ἐρχόταν κανέναν φίλος, ἢ πηγαίναμε μεις σ' ἄλλα σπίτια.

— Δέ σας πέρασε ποτέ ἀπὸ τὸ νοῦ μὴν εἶχε κανέναν καμμό, καμμιάν ἐπιθυμία; Δέ φροντίσατε νά τὸν γνωρίσετε;

— Νά τὸν γνωρίσω; Ἐφτά χρόνια παντρεμένοι, νά τὸν γνωρίσω; ἔκαμε ξαφνιασμένη. Τί καμμό νά εἶχε; Δέ θά μού τῶλεγε; Ἐπειτα, δὲν ἔδειχνε στενοχωρημένος. Μπορεῖ καμμιά φορά νά ρχόταν κα-

παιδιά, τις ἀρρώστιες τους, τοὺς γνωστούς, ἔκαμε ἡ μητέρα.

— Κι' ὅταν μένατε οἱ δυό σας, ρώτησα τὴ Σίτσα, τὴ νύχτα, πρὶν κοιμηθῆτε, τὰ πρωῒνα;

— Ὡσπου νά τελειώσω τις δουλειές, πήγαινα νά πέσω πεθαμένη στὴν κούραση κι' ἀποκοιμιόμουν τις περισσότερες φορές ἀμέσως.

— Αὐτὸς τί ἔκανε;

— Πολλές φορές ἀγρυπνοῦσε, στριφογύριζε. Καμμιά φορά ἔλεγε σιγά: « Σίτσα », μὰ ἔκανα τὴν κοιμισμένη. Ἐργατικοὶ ἄνθρωποι, δὲν εἶχαμε καιρὸ γιὰ κουβεντολόι. Τὸ πρωῒ πάλι ἔπρεπε στίς ἑφτά νά εἶναι στὸ Ἐργοστάσιο. Σηκωνόμουν πρώτη, ἑτοίμαζα ὄλα, καὶ στίς ἐξήμισι τὸν ξυπνοῦσα. Ὡς πού νά πλυθῇ, νά ντυθῇ, ἔφευγε γιὰ τὴ δουλειά του.

— Καὶ τις Κυριακές;

— Κοιμόταν λίγο πὶο πολὺ. Ἐπειτα ἔβγαινε στὸν κήπο. Ἐγὼ εἶχα τὸ σπίτι, τὰ

τσουφιασμένος ἀπ' τὴ δουλειά του, μὰ ὅλοι μας συννεφιάζουμε ποῦ καὶ ποῦ. Τί θέλει ἡ γυναῖκα νά ζαλλίξῃ τὸν ἄντρα μ' ἐρωτήματα ἀνώφελα; Τὸ καλύτερο εἶναι νάχη τὸ σπίτι καθαρὸ, τὰ παιδιά συγυρισμένα, τὸ φαί ἔτοιμο, καὶ νά σωπαίνῃ.

— Μὴ σας μίλησε ποτέ γιὰ τὴ ζωὴ του πρὶν σας γνωρίσῃ, γιὰ τὰ παιδικὰ του χρόνια;

— Στὴν ἀρχή, ὅταν εἴμαστε ἀρραβωνιασμένοι, ὅπως ὅλος ὁ κόσμος. Μὰ δέ θυμάμαι πιά καθαρὰ.

Οἱ ἀστυνομικοὶ ἀρχισαν νά στολίζωνται μὲ ἱκανότητες ὑπερφυσικὲς μέσα μου. κι' ἔβλεπα νά μεγαλώνῃ ἡ ἀπόσταση ποῦ μὲ χῶριζε ἀπ' αὐτούς.

Ἀφισα νά περάσουν λίγα λεπτά σιωπῆς κι' ἔπαψα νά ψάχνω νά βρῶ ἐρώτηση, σὰ νά περίμενα κάτι νάρθῃ σὲ βοήθειά μου.

— Ἀγόραζε στὰ παιδιά παιχνίδια; ἀνέβηκαν τὰ λόγια στὰ χεῖλιά μου.

— Ποιός είν' εκείνος ο πατέρας που δέν τ'ό κάνει;

Είχε δίκιο. Έρώτηση νά σοῦ πετύχη! "Άργησα, μά τή βρήκα! Κάτι ὅμως μ' ἔσπρωχνε νά ἐξακολουθήσω.

— Σάν τί παιχνίδια;

— Άρκοῦδες, τόπια ὅταν ἦταν πολὺ μικρά.

— Κι' ἔπειτα, στρατιωτικά;

— Ποτέ.

— Μεκανό;

— Όχι.

— Αετούς;

— Πολλοὺς. "Εφτιαχνε καὶ μόνος του.

— Καράβια;

— Άπ' αὐτὰ πιά ἓνα σωρό, τόσο ποὺ τοῦλεγα: «Στόλο ὀλόκληρο μοῦ μάζεψες», καμμένε!» Καὶ τὰ παιδιά τάχαν βαρεθῇ.

— "Επαιζε καμμιὰ φορὰ μὲ τὰ παιδιά;

— Άμολοῦσε μαζί τους τὸν αἰτό, μαστόρευε στὰ καράβια τους, ἔφτιανε φλόκους, πανιά.

Θάλαμψαν φαίνεται τὰ μάτια μου ἀναθαρρημένα, γιατί μὲ ρώτησαν μ' ἔλπιδα κ' οἱ δύο τους:

— "Ε, λέτε νά γίνη τίποτα;

Κάτι στριφογύριζε στό κεφάλι μου, κάτι πήγαινε νά δέση σέ συλλογισμό, κι' ἄργιστα νά τοὺς ἀποκριθῶ.

Κάτι θά γινόταν ἴσως. Εἶχαν καμμιὰ φωτογραφία:

Δυὸ μούδωσε ἡ μητέρα ἀμέσως. Στὴ μιὰ, μὲ τὴ Σίτσα γαμπρός. "Ενας νέος ἄντρας καὶ μιὰ κοπέλα συμπαθητική: "Η Σίτσα κάπως πιὸ γελοῦμενη, κάπως πιὸ πεταχτή, πιὸ ἀνάλαφρη ἀπ' τὰ τώρα. Τὴν κύταξα. Τῶνισσε.

— "Ε, τὰ παιδιά, τὰ χρόνια ἀπ' τὰ τότε, ἔκαμε.

Καὶ ὅμως δέν ἦταν πιά γερασμένη. Κάτι ἄλλο μοῦ φαινόταν πὼς τῆς ἔλειπε, ποὺ δέν μπορούσα νά τὸ καθορίσω.

Στὴν ἄλλη μόνος του ὁ Πέτρος μὲ τὴ φόρμα τῆς δουλειᾶς, προστά στό λουλουδισμένο σπίτι του. Μιὰ φωτογραφία ποὺ θά μπορούσε τέλεια νά μπῇ σ' ἀμερικάνικο περιοδικό μὲ τὴ λεζάντα «Ο εὐτυχημένος ἐργάτης».

Κι' ὅμως κάτι στὴν ὄψη του, στὴ στάση του, θά μ' ἔκανε νὰ δειλιάσω ἂν ἦταν νά βαζα ἔγῳ τὴ λεζάντα.

— Τώρα πηγαίνετε, καὶ νά μὴν ξανάρθετε ἂν δὲ σᾶς στείλω μήνυμα.

Σάν ἔφυγαν, ρίχτηκα μὲ τὰ μούτρα στὴ δουλειά ποῦπρεπε νά τελειώσω, καὶ τίς ἔεχασα ὀλότελα.

Μόνο τὴ νύχτα στὸν ὕπνο μου ξανάρθαν ὅλα τὸ νοῦ μου.

"Εβλεπα ὅτι βρισκόμουν μπρὸς σὲ μιὰ πόρτα κλειστή καὶ προσπαθοῦσα νά τὴν ἀνοίξω μὲ μιὰ δέσμη ἀντικλειδία, μά κανένα δέν ἔκανε.

Τὸ πρωτὶ, μὲ τὴν πρώτη αἴσθηση τοῦ κόσμου, ξανάρθε κι' ἡ ὑπόθεση, «ἡ ὑπόθεσή μου», ὅπως τὴν ἔβγαλα.

Μ' ἄδικα παιδεύτηκα ὅλη τὴν ἡμέρα, καὶ τὴ νύχτα, καὶ τὴν ἄλλη μέρα, καὶ τὴν παράλλη γὰ νά βρῶ λύση.

Τὸ τέταρτο πρωτὶ μούρθε μιὰ ἐμπνευση.

"Εστειλα ἀμέσως ἓνα μικρὸ μὲ μιὰ σημείωση στὴ Σίτσα: «Τὶ ἔφημερίδες διάβαζε ὁ Πέτρος;» Καὶ κατὰ τὸ μεσημέρι εἶχα τὴν ἀπάντηση, συνοδευμένη μ' ἓνα σωρὸ παρακάλια κι' εὐχές: τὸ ὄνομα μιᾶς καθημερινῆς ἔφημερίδας κι' ἐνὸς ἐπαγγελματικοῦ δελτίου.

"Εβαλα καὶ στὶς δυὸ μιὰ δημοσίευση: «Κύριος ἀνεξάρτητος οἰκονομικά, ποὺ θά κἀνὴ μακρινὸ ταξίδι, ζητάει σύντροφο ποὺ ν' ἀγαπᾷ τὰ ταξίδια καὶ τίς περιπέτειες, νά μὴν ἔχη οἰκογένεια καὶ νά μὴ νιάζεται τί θὰ τὸν βρῇ. Νά εἶναι γερὸς, 35-40 χρονῶν, καὶ νά μπορῇ νά βοηθήσῃ στὴν κυβέρνηση μικροῦ ἱστιοφόρου. Δέν εἶναι ἀνάγκη νάχη χρήματα». Διεύθυνση: στὸ γραφεῖο μου. "Ωρα 9-10 τὸ πρωτὶ (πρὶν ἔρθῃ ὁ προϊστάμενος).

Δέν πρόφτασε νά κυκλοφορήσῃ ἡ ἔφημερίδα κι' ἄρχισαν νά καταφθάνουν οἱ ὑποψήφιοι.

Ποτὲ δὲ φανταζόμουν ὅτι ὑπάρχουν τόσοι ἄνθρωποι ἔτοιμοι νά ριχτοῦν σὲ μιὰ περιπέτεια ἔτσι στὰ τυφλά, τόσοι ἄνθρωποι ζητώντας νά φύγουν, νά ξεφύγουν.

Δέν ἦταν μονάχα οἱ ἀνέστιοι, οἱ ἀπόκληροι τῆς μοίρας, μά κι' ἄλλοι μὲ μιὰ κάποια θέση, μιὰ σταδιοδρομία, ἓνα ὄνομα, ἄνθρωποι ἀκόμα ποὺ μάντευες ὅτι εἶχαν οἰκογένεια κι' ἦταν ἔτοιμοι νά τὴν ἀφίσουν, νά τ' ἀφίσουν ὅλα.

Παρουσάζομουν σὰ γραμματέας τοῦ ἰδιότροπου κυρίου τῆς ἀγγελίας καὶ μιλοῦσα μὲ τὸν καθένα γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους ὁρους τοῦ ταξιδιοῦ στὴν περίπτωση ποὺ θάπεφτε σ' αὐτόν ἡ ἐκλογή. Πολλοὶ δέν ἤθελαν νά μάθουν κἀν τοὺς ὁρους, τοὺς ἀποδέχονταν ἀπὸ πρὶν ὅποιοι καὶ νᾶταν, φτάνει νά ἔφευγαν. "Επερνα τ' ὄνομα, τὴ διεύθυνσή τους, κι' ὅποσχομουν ἀπόλυτη ἐχεμύθεια. Κι' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τὴν τελευταία τὴν τήρησα πιστά, γιατί δέν ἤθελα τίποτα ἀπ' αὐτούς.

"Εναν ζητοῦσα ἀνάμεσα σ' ὅλους, καὶ μιὰ Δευτέρα πρωτὶ φάνηκε μόλις ἀνοίξε τὸ γραφεῖο.

Ψηλός, καλοδεμένος, ξανθός, μὲ σκοῦρα μπλὲ μάτια ξυπνά, λαμπερά κι' ἀνικανοποίητα, ἀφοῦ βεβαιώθηκε γιὰ τὸν ἀριθμὸ τοῦ γραφείου, δρασκέλισε χαρούμενος τὸ κατῳφλι σὰ νά βιαζόταν νά φτάσῃ.

"Ημουν μόνη μου στὸ γραφεῖο. Καθὼς τὸν εἶδα νά μπαίνει ἔτσι γελαστά, ἔτσι μπιστεμένα, ἔνωσα κάτι παράξενο: Ξαναβρέθηκα χρόνια πῶς περπατώντας ἐμπόλητη πλάϊ σὲ μιὰ νεροσυρμὴ καὶ μα

ζεώντας βατόμουρα. Μιά σταρίθρα τρυγοῦσε μαζί μου τούς βαθυκόκκινους καρπούς και κάθε τόσο κατέβαινε στο νερό, δροσιζόταν και ξαναέβαινε στὸν ἀγέρα ἀφίνοντας ἕνα περήφανο ξεφωνητό. Μιά στιγμή, ξεθαρρεμένη ἀπ' τὴν ἀπόλυτη γαλήνη, περπατοῦσε πάνω στὸ χῶμα. Ἀξαφὰ ἕνα κράκ, ἕνα ξεφωνητό ἀπελπισμένο, καὶ πάει ἡ σταρίθρα. Εἶχε πέσει σὲ μιὰ παγίδα. Ἐκλαψα τότε καὶ ντράπηκα γιὰ τὸ παιδί πού θά τὴν εἶχε στήσει...

Ὁ ἄνθρωπος προχώρησε. Κράκ δὲν ἀκούστηκε. Οἱ παγίδες πού στήνουν οἱ ἄνθρωποι στοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἀθέατες, ὑποφύες, ἀθόρυβες.

Ταράχτηκα, ἤθελα νὰ τοῦ φωνάξω! «Φύγε!», μὰ δὲν τόκαμα.

Ἡ φωνὴ πνίγηκε μέσα μου σὰν κρατημένη ἀπ' τὸ λογικὸ καὶ τὸν ἐγωϊσμό πού θελουν νὰ φέρουν σὲ τέλος τὴ δουλειὰ τους.

Ὅταν μπόρεσα νὰ μιλήσω, ἀκουσα τὴ φωνή μου νὰ βάζει μ' ἀπάθεια κι' ὑποκριτικά τὰ συνηθισμένα ἐρωτήματα:

— Ἐρχόσαστε γιὰ τὴν ἀγγελία; Πόσων χρόνων;

Ἀπάντησε σ' ὅλα μὲ εἰλικρίνεια.

Κι' ὅταν τοῦ εἶπα ὅτι ὅρος ἦταν νὰ μὴν ἔχη ὑποχρεώσεις καὶ πῶς γίνονται αὐτὸς μ' οἰκογένεια, ὅπως ἔλεγε, νὰ ζητᾶ νὰ φύγει, μοῦ ἀπάντησε:

— Ἐχετε ποτὲ νιώσει ὅτι εἰσάστε ἕνα κομμάτι μηχανῆς, ἀπ' αὐτὰ πού βγαίνουν μὲ τίς χιλιάδες, τὰ ἑκατομύρια, καὶ δὲν μπορεῖτε νὰ κάνετε τίποτ' ἄλλο παρὰ ὅ,τι σὰς βάζουν νὰ κάνετε; Μέρα-νύχτα, πρωτῆ-βράδυ, ὅλη σας τὴ ζωὴ;

Πῶς δὲν μπορεῖτε νὰ ξεφύγετε ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀπάνθρωπο ρυθμὸ, παρὰ πρέπει νὰ κάνετε κάτι πάντα τὸ ἴδιο σ' ἕνα κομμάτι σίδερο πού περνάει ἀπὸ μπροστὰ σας, χωρὶς νὰ ξέρετε ἂν πάη νὰ γίνη μέρος κανονικοῦ ἢ κατασρόλου, χωρὶς νὰ νιώθετε τὸ ξεκούρασμα τοῦ τεχνίτη, τὴ χαρὰ τῆς δημιουργίας;

Φτιάχνετε ἢ καλύτερα βοηθᾶτε στὸ φτιάσιμο ἀπὸ κάτι πού βγαίνει σὲ χιλιάδες χιλιάδων ἀντίτυπα, πού θά γίνουν καὶ χωρὶς ἑσᾶς, πού δὲ θά σταματήσουν νὰ γίνονται κι' ἂν ἑσεῖς χαθῆτε ἢ πεθάνετε τὴν ἴδια στιγμὴ τῆς δημιουργίας τους. Κἀ ποίος ἄλλος ἀνώνυμος, ἀσήμαντος σὰν καὶ ἑσᾶς, θά μῆ στὴ θέση σας, ἢ καλύτερα θά τὸν βάλουν ἐκεῖ σὰν ἀνταλλακτικὸ.

— Λίγο πολὺ ὅλοι μας τὸ νιώθουμε αὐτὸ, τὸν ἔκοψα, καὶ παραξευεύτηκα πόσο φιλικὴ προσπαθοῦσε νὰ γίνη ἡ φωνή μου. Μὰ σ' ἀντάλλαγμα τῆς περιορισμένης ἀτομικῆς δημιουργίας πού χάνουμε, ἔχουμε τὴν περηφάνεια τῆς ὁλότητας πού ἀντιφεγγίζει ἀπάνω μας. Κάθε κατάχτηση τοῦ συνόλου εἶναι δική μας, κάθε νίκη του εἶναι καὶ τῶν δικῶν μας χερῶν, τοῦ δικοῦ μας νοῦ νίκη.

— Δεσποίνες, εἶπε μὲ πίκρα, τ' ἀκουσα

αὐτὰ καὶ τὰ εἶπα καὶ τὰ ξανάπα στὸν ἐαυτό μου χίλιες φορές.

Μὰ ἔλατε στὴ θέση μου. Νὰ εἶσαι τριανταεφτάχρονὼν καὶ νὰ νιώθεις ὅχι σὰν ἄνθρωπος, μὰ σὰ ρολοῖ. Ξύπνημα στὶς ἐξήμιση. Στὶς ἑπτὰ μπαίνει στὸ ἐργοστάσιο, κάνουν τὰ ἴδια βήματα, ρίχνεις τὸ χαρτονάκι σου στὸ κουτὶ παρουσίας. Φορᾶς τὴ φόρμα. Προχωρεῖς σὲ μιὰν αἰθουσα πάντα τὴν ἴδια (κι' ἂν προαχθῇ, σ' ἄλλη πάλι ὁμοία θά πᾶς). Πέρνεις θέση μπρὸς στὸν πάγκο, τὴν ἴδια θέση πάντα, κι' οἱ ἄλλοι μαζί σου χωμένοι κάτω ἀπ' τὴ φόρμα τῆς ἀνωνυμίας.

Ἐνα βουητό, πάντα τὸ ἴδιο, ἀκούγεται. Μπήκαν μπροστὰ οἱ μηχανές. Τὸ σιδηροδρομὰκι περνάει ἀπ' τὸν πάγκο σου. Τὴ στιγμὴ πού φέρνει ἀκριβῶς μπροστὰ σου τὸ κομμάτι τὸ σίδερο, θά τὸ πάρης καὶ θά τοῦ ἀλλάξης θέση ἢ θά στερεώσης μιὰ βίδα ἢ θά δώσεις μιὰ σφυριά, κι' ἔπειτα στὸ ἀμέσως ἐπόμενο καὶ στὸ ἄλλο καὶ στὸ ἄλλο μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ, εἴτε ξεκούραστος εἶσαι καὶ θές νὰ κάνης γοργὸ καὶ χαρούμενο τὸ ρυθμὸ τῆς δουλειᾶς σου, εἴτε πονᾶς καὶ θές νὰ πηγαίνῃ ἀργά. Περνοῦν μπροστὰ σου τὰ κομμάτια ἑτοιμικὰ κι' ἀναλλοίωτα πού δὲ μπορεῖς μὴτε μιὰ στιγμὴ ν' ἀφαιρεθῇς, νὰ σκεφθῇς τίποτ' ἄλλο. Στὸ τέλος τὸ μυαλό σου ἀποκοιμῖται, κλείνουν ὅλα τὰ μάτια τοῦ νοῦ σου ἐκτός ἀπὸ ἕνα μικρὸ μικρὸ φεγγίτη πού σοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ διακρίνης τὸ κομμάτι πού ἔρχεται. Ὅλες οἱ νευρικές σου ἱκανότητες μωδιάζουν, ἐκτός ἀπὸ κείνη πού χρειάζεται στὰ χέρια σου γιὰ νὰ ἐπαναλάβουν τὴν ἴδια μονότονη κίνηση.

Στὴν ἀρχὴ θαμπώνεσαι ἀπ' τίς μηχανές, τὴ δύναμη, τὸν ὄγκο τους, καὶ νομίζεις πῶς κάνεις κάτι. Μὰ ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, κάτι μέσα σου ἐπαναστατεῖ.

Ἐπειτα μὲ τὸν καιρὸ σβῶνει κι' αὐτὸ καὶ γίνεσαι πιά τέλεια ἕνα κομμάτι μηχανῆς καὶ οὐ. Κι' αὐτὸ εἶναι κείνο πού μὲ φόβιζε πῶς πολὺ.

Νὰ ὑποφέρης νιώθοντας τὴν κατάστασή σου εἶναι κάτι, εἶναι πολὺ, σοῦ δίνει τὴν αἴσθηση ὅτι εἶσαι ἄνθρωπος ἀκόμη. Μὰ τὸ φοβερὸ εἶναι νὰ πάψῃ πιά νὰ σοῦ κάνῃ ἐντύπωση, νὰ σὲ συνεπάρῃ τὸ ποτάμι καὶ νὰ μὴ σὲ νιάξῃ πιά ἢ νὰ εὐχαριστιέσαι κιόλας τέτοιους ποῦσαι.

Καὶ τὸ σπῖτι σας, ἢ γυναῖκα σας; εἶπα μαλακά.

(Εἶχα σχεδιάσει μιὰ κορώνα: «Πέτρο Δελή», θά τοῦ ἔλεγα, κι' αὐτὸς θά ζάρωνε, γιατί θά μοῦ εἶχε κρύψει τ' ὄνομά του καὶ θά προσπαθοῦσε νὰ μεξεγελάσῃ, «πού εἶναι ἡ γυναῖκα σου, ποῖος φροντίζει γιὰ τὰ παιδιά σου;» Καὶ θ' ἀποσβολωνόταν. Τώρα πού τὰ ὁμολογοῦσε ὅλα, μοῦ ἀναποδογύριζε τὰ σχέδια.)

— Ἐδῶ εἶναι, ἔκαμε, τὸ ἄλλο μέρος τῆς

δυστυχίας μου. Αυτή η γυναίκα, πού σάν την παντρεύτηκε έδειχνε χαριτωμένη, ξένιαστη, άνθρωπος τελοςπάντων πού θά είχε έναλλαγές στη διάθεση και τή ζωή του, βγήκε κι' αυτή ένα ρολόι. Δέ σκάρταρε στο παραμικρό.

—Ωραίο κι' αυτό. Παραπονιόσαστε γιατί βγήκε καλή!

—Προσπαθήστε νά με νιώσετε, στέναξε. Βγήκε καλή, ήθικη, θησαυρός θά λέγαν όλοι. Μά τόσο ρυθμισμένη! Ξυπνούσε κάθε πρωί την ίδια ώρα και μου έτοιμάζε βιαστικά τα πράματα μου γιά νά μήν άργήσω. Θά πήτε, ήξελες ν' άργης και νάχης πρόστιμα; Μ' άς γινόταν κι' αυτό καμμιά φορά, άλλα νά μπορείς νά πής δυό λόγια παραπάνω μαζί της, ένα άστείο, έστω κι' ένα τσάκωμα, και νά ξεχαστής, νά λησμονήσης τό χαρτονάκι παρούσιás, νά φτάσης στο Έργοστάσιο όταν ό δείχτης του ρολογιού θάχη περάσει τις έφτά και θα προχωρή θριαμβευτικά προς τις όχτώ!

—Τό βράδυ φρόντιζε νά κοιμάμαι νωρίς γιά νά μη μου λείψει ύπνος και νυστάζω την άλλη μέρα στη δουλειά. "Ας καθόταν νά ξευχήσουμε καμμιά φορά κουβεντιάζοντας γιά πράματα τρελλά, σχεδιάζοντας ταξίδια πού δέ θά κάναμε ίσως ποτέ, προσπαθώντας νά μπορούμε σέ κόσμους πού θά μέναν κλειστοί σέ μäs γιά πάντα.

—"Ας γινόταν λίγο πιό όμορφη γιά χάρη μου, κι' άς με ξόδευε.

—"Ας μη θεωρούσε την όμορφιά άσκοπη πολυτέλεια. "Ας αγοράζε πότε-πότε και κανένα περιττό πράμα γιά τό σπίτι, γιά μένα.

—"Ας έρχόταν κάπου-κάπου νά κουλουριαστή σά γάτα κοντά μου, νά με κυττάη με μάτια πού δέ θά καθρέφτιζαν καμμιάν έγνια, κανένα «πρέπει», τίποτ' άλλο εκτός από μένα.

—"Ήταν κάτι τέλειο, άλάθητο, κι' έγώ ήθελα νά νιώσω τή ζωή πλάι σ' έναν άνθρωπο κι' όχι σ' ένα ρομπότ. "Ετσι τά φαντάζομαι κι' αυτά άπεγάδιαστα, άκριβή σάν τή γυναίκα μου, μά θά τους λείπη κάτι γιά νά γίνουν άνθρωποι.

—Πολλές φορές,—μή με πάρτε γιά κακοϋργο ή τρελλό,—ένιωσα την άνάγκη νά την κάμω νά ξεκουριστή λιγάκι, νά φανή άνθρωπος, νά συνεπαρθής από μιá τρελλή ιδέα, νά σπαταλήσει λίγο τόν καιρό της σέ πράματα χωρίς άμεση και πρακτική σημασία, κι' όταν την έβλεπα νά σηκώνη τά μάτια της σοβαρά κι' επιτιμητικά άπάνω μου, μου ρχόταν νά τή σκοτώσω.

—Και τά παιδιά σας;

—Γίνονται κι' αυτά δυό παιδιά ύποδεύματα. Δέν κλαίνε, δέ φωνάζουν, παίζουν σ' όρισμένες ώρες, δέν παθαίνονται γιά τίποτα.

—"Ετσι, μιá βραδυά πέρου τό Μάρτη, καθώς σχολάσαμε άπ' τή δουλειά, την ώρα

πού βγήκα χωρίς φόρμα, πλυμένος, κι' ό χλιός άγέρας με χάιδεψε παιχνιδιάρικα και τρελλά, ξεχώρισα άσυναίσθητα άπ' τους συντρόφους και πήρα την αντίθετη διεύθυνση γιά νά μείνω μόνος.

—Περπατούσα και χίλια πράματα ζωντανευαν μέσα μου, δνειρα, επιθυμίες παλιές άνεκπλήρωτες, ταξίδια, καράβια, φούσκωνε ή καρδιά μου. Κατάλαβα πώς ήταν άδύνατο νά χωρέση όλο αυτό τό τρελλό και χαρούμενο φορτίο σπίτι μου.

—Μπροστά μου άπλωνόταν άτέλειωτος, πλατύς, ό δρόμος πούφερνε στην Άθήνα.

—"Ενίωσα πώς ήταν ή τελευταία εύκαιρία πού μου παρνούσιάζόταν γιά νά ζήσω, κι' ότι άν ξεναγούριζα στο σπίτι, θά ύποταζόμουνα γιά πάντα.

—Και τράβηξα ίσια μπροστά...

—Τους δικούς μου τους σκέφτομαι. "Ακόμη προχτές κανόνισα με τό Ταμείο νά τους δίνουν κάτι σά σύνταξη, γιατί έχω πολλά χρόνια δουλειάς.

—Τους σκέφτομαι, μά δέν μπορώ νά ξαναγυρίσω κοντά τους. Νιώθω πώς θά πεθάνω, δηλαδή, πώς νά σäs τό πώ, θά ζώ, μά όχι πιά έγώ, άλλα ένα ρομπότ πού θάχη τά μάτια, τή φωνή, τό κορμί τό δικό μου,—και δέν τό θέλω, δέν τό θέλω.

Κυτταχτήκαμε.

—Νιώθω πώς με καταλαβαίνετε και σäs εύχαριστώ.

Κι' έπειτα, φεύγοντας:

—Θά περιμένω είδοποίησή σας, είπε γεμάτος έμπιστοσύνη.

"Ενας άνθρωπος κι' ή λευτεριά του, ή τουλάχιστον αυτό πού νόμιζε λευτεριά, κρεμόταν άπ' τά χέρια μου.

Και τί έκαμα;

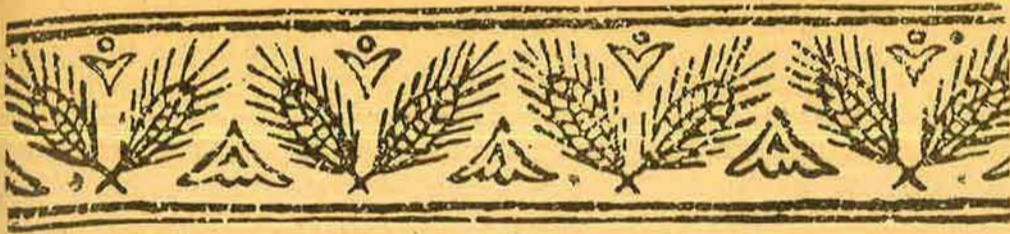
Τ' άλλο πρωί κιόλας τοϋστείλα τή Σίτσα με τή μάννα της, στο δωμάτιό του, στο κατάρυγό του πού μουχε έμπιστευτή.

"Εδωσα τότε στον έαυτό μου τή δικαιολογία ότι τδκαμα γιά τή γυναίκα, τά παιδιά του. Δέ βρήκα τή δύναμη νά πώ ότι ίσως-ίσως ή καρδιά μου δέιλιασε και ζήλεψε στη σκέψη ότι ένας όμοιός μου θά ξέφευγε άπ' τόν καθημερινό ζυγό χάρη σέ μένα.

Μόνο έπειτ' από λίγες μέρες πούρθε ή Σίτσα και μ' εύχαριστούσε, την έκοψα απότομα. Δέ μου χρώσταγε τίποτα, δέν είχα καμει τίποτα.

"Εφυγε πέρνοντας γιά μετριοφροσύνη τό θυμό μου, τό θυμό μου με τόν ίδιο μου τόν έαυτό, και με προσκάλεσε νά πάω νά τους δώ στο σπιτάκι τους.

Μά δέν πήγα κι' ούτε περνάω πιά από κεί κοντά. Ντρέπομαι ν' αντικρύσω τά σκορπα μπλέ μάτια του ανθρώπου πού πρόδωσα...

SOEREN KIERKEGAARD

Ο ΥΠΟΣΤΑΣΙΑΚΟΣ ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ

(ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ, ΤΟ ΥΦΟΣ ΤΟΥ)

“Όταν μέσ’ στὸν ἀφηρημένο στοχασμό πασχίση κανεὶς νὰ καθορίσῃ ἂν ἕνας ἄνθρωπος πρέπη, ναὶ ἢ ὄχι, νὰ λέγεται στοχαστής, ὁ ὑποκειμενικός (ὑποστασιακός) τέτοιος ἀπορρίπτεται εὖ ἰπσο. Ἀλλὰ τὴν ἴδια ὥρα πού ἀπορρίπτεται, ὅλα τὰ προβλήματα τῆς ὑπαρξῆς γίνονται καπνός, καὶ ἡ θλίβερὴ συνέπεια, πού προκύπτει, ἀντιλαλεῖ, μέσ’ στὰ χαρούμενα ξεφωνητὰ τῆς νεώτερης γύρω ἀπὸ τὸ σύστημα θεωρητικῆς συζήτησης, σὰ μιὰ σοβαρὴ προειδοποίηση.

“Ἐνα παλιὸ ρητὸ λέει: oratio, tentatio, meditatio faciunt theologum. Ἐτσι καὶ γιὰ νὰ γλῆη κανεὶς ὑποστασιακὸς στοχαστὴς χρειάζεται φαντασία, αἴσθημα, διαλεκτικὴ

τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς καὶ πάθος. Ἀλλὰ πρὶν ἀπ’ ὅλα πάθος. Εἶναι ἀδύνατο πραγματικὰ σ’ ἕνα ὄν πού ὑπάρχει νὰ στοχάζεται πάνω στὴν ὑπόστασι διχῶς νὰ παθαίνεται, γιὰτὶ ἡ ὑπαρξὴ εἶναι μιὰ τεράστια ἀντίφαση, πού ὁ ὑποστασιακὸς στοχαστὴς δὲ μπορεῖ νὰ τῆς κάνῃ ἀφαίρεση (γιατὶ τότε ὅλα εἶναι εὐκόλα), μὰ ἀντίθετα πρέπει νὰ μένῃ σ’ αὐτὴ.

Σὲ μιὰ διαλεκτικὴ τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, τὰ άτομα ἐξαφανίζονται μέσ’ στὴν ἀνθρωπότητα: σὺ κι’ ἐγώ, αὐτὸς καὶ κεῖνος. Εἶναι δύσκολο σ’ ἕναν τέτοιο διαλεκτικὸ ν’ ἀνακαλύψῃ ἕνα καὶ μόνον ἄνθρωπο πού νὰ ὑφίσταται ἀκόμα κι’ ἂν εἶχανε ἀνακαλυφτῇ γιὰ τὸ συγκεκριμένο νέοι μεγεθυντικοὶ φακοί. Ὁ ὑποστασιακὸς φιλόσοφος εἶναι διαλεκτικὸς γιὰ ὅτι, ἀφορὰ τὸ ὑποστασιακὸ, ὁ στοχασμὸς του παθαίνεται γιὰ νὰ κρατήσῃ γερά τὸν ποιοτικὸ διαχωρισμό. Ἀλλὰ ἂν χρειαστῇ, ἀπὸ μιὰν ἄλλην πλευρά, νὰ μεταχειριστοῦμε τὸν ποιοτικὸ τοῦτο διαχωρισμό καθαρά καὶ ἀπλά, ἂν ἐφαρμοστῇ κατὰ τρόπον ἀπόλυτα ἀφηρημένο στὸν καθέκαστον ἄνθρωπο, διατρέχουμε τὸν κοινὸ κίνδυνο νὰ ποῦμε κάτι τετελεσμένο καὶ νὰ ἔχουμε δίκιο γιὰ ὅτι λέμε, μὰ ὥστόσο νὰ μὴ λέμε ἀπολύτως τίποτα. Γιὰ τοῦτο, ἀπὸ ἀποψὲ ψυχολογικῇ, εἶναι παρόδοξο ὅταν βλέπουμε πῶς μεταχειρίζονται τὸν ἀπόλυτο διαχωρισμό μ’ ἕνα λαθεμένο τρόπο, ἴσα ἴσα γιὰ νὰ εὐνοήσουν τίς ψευτοπροοπτικές.

“Όταν ἡ θανατικὴ ποινὴ εἶναι κοινὴ γιὰ ὅλα τὰ ἀδικήματα, κατανάει νὰ μὴ τιμωρῇται κανένα ἀδίκημα.

Ἐτσι καὶ ὅταν ὁ ἀπόλυτος διαχωρισμὸς ἐφαρμόζεται ἀφηρημένα καὶ ἀπλά, κατανάει γράμμα νεκρό. Δὲν ἐκφράζεται, ἢ καλύτερά ἀφήνεται νὰ ἐκφράζεται, μὰ δὲ λέει τίποτα. Γιὰ τοῦτο ὁ ὑποστασιακὸς στοχαστὴς κατέχει τὸν ἀπόλυτο διαχωρισμό πού ἀνήκει στὴν ὑπαρξὴ, μὲ τὸ πάθος τῆς σκέψης, μὰ τὸν κατέχει σὰ μιὰ τελευταία λύση πού ἐμποδίζει νὰ γίνουν τὰ πάντα ποσότητα. Ἐτσι τὸν ἔχει στὴ διάθεσή του, μὰ ὄχι μὲ τρόπον ἀφηρημένο πού νὰ ἐμπο-

(*) Μὲ τὸ ψευδώνυμο Johannes Climacus κυκλοφόρησαν τὸν Ἰούνιο τοῦ 1844 στὴν Κοπεγχάγη τὰ «Φιλοσοφικά Ψυχία» καὶ λίγο πὺ ὕστερά τὰ «Μήμηα τῆς Ἀγωνίας» μὲ ὑπογραφὴ Virgilius Hafniensis (B.A. «Soeren Kierkegaard: Ὁ Φιλόσοφος τοῦ Χριστιανισμοῦ», «Νέα Ἑστία» 15 Ἰουν. 1938, τευχ. 276). Δυὸ χρόνια ὕστερ’ ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο ὁ Δανὸς φιλόσοφος γράφει ἕνα συμπληρωματικὸ ἔργο πού τὸ δυνάμει «Ὑστερόγραφο τελευταῖο καὶ μὴ ἐπιστημονικὸ τῶν Φιλοσοφικῶν Ψυχίων ὑπὸ Ἰωάννου Κλιμάκου» (Κοπεγχάγη 1846). Τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα εἶναι παρμένο ἀπὸ τὸ τελευταῖο τοῦτο συμπληρωματικὸ βιβλίο καὶ εἰδικὰ ἀπὸ τὴν παρ. 4 τοῦ κεφ. 3 (2ος τόμος II μέρος). Στὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ὁ φιλόσοφος τῆς ἀγωνίας πασχίζει ν’ ἀποκριθῇ στὸ ἐρώτημα πού ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ στοχασμοῦ του: τί εἶναι ἕνας ὑποκειμενικός (ὑποστασιακός) στοχαστὴς σὰν ἄνθρωπος καὶ σὰν ἔργο (μορφή). Ἀπὸ τὴ μιὰν ἀκρὴ ὡς τὴν ἄλλη ὑπογραμμίζεται τοῦτο τὸ νόημα: «Νὰ στοχάζεσαι ἐνῶ δὲν ὑφίστασαι (δηλ. ἀφηρημένα) εἶναι πολὺ εὐκόλο, μὰ νὰ στοχάζεσαι καὶ νὰ ὑφίστασαι τὴν ἴδια ὥρα πού στοχάζεσαι, ἴδου τὸ πρόβλημα». Ζῶντας ὁ ἴδιος μέσ’ στὴν ἀντίφαση τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐξήγησε πάντα μέσ’ στὴν ἀγωνία, καὶ βέβαιος πῶς ἡ ἀντίφαση τοῦτῃ δὲ λύνεται μὲ τὴ θεωρία, ρίχνει τὴν κραυγὴ τῆς «Ἰδανικῆς ἐπιταγῆς».

Ἡ πυκνότητά τοῦ στοχαστικοῦ βάθους, ἡ οὐσιαστικότητά του καὶ ἡ «παράδοξη» τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς μορφῆς παίρνουν ἕναν τόσο προσωπικὸ σχηματισμό, πού χρειάζεται ὁ μεταφραστὴς νὰ προσέξῃ μὴπως ἀπὸ μιὰ ἐργασία τέτοια βγῇ ὁ φιλόσοφος ξένος πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ δυὸ φορές ἀλλιώτικος. Ἡ προσπάθειά μου ὥστόσο ἦταν τοῦτῃ: πῶς, χωρὶς νὰ ξεμακρυνῶ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ὕψος τοῦ Δανὸς φιλόσοφου (ὅσα τοῦτο γίνεται), νὰ μείνω κοντὰ στὴν οὐσία τοῦ ἐκχωριστοῦ στοχασμοῦ του. Χρὸς στὸν εἰδικὸν ἀναγνώστη νὰ κρίνῃ ἴσα μὲ ποιὸ σημεῖο ἔγινε τοῦτο καταρθωτό. (Σημ. τοῦ μεταφρ.)

δίζη την ύπόστασιν. Ο ύποστασιακός στοχαστής κατέχει ταυτόχρονα ένα αισθητικό πάθος κι' ένα ήθικό πάθος, πού απ' αυτά παράγεται η συγκεκριμένη πρηνιματικότητα. Όλα τὰ προβλήματα της ύπαρξης είναι κάτω από τὸ πάθος, γιατί ἡ ύπαρξη, ἂν εἴμαστε συνειδητοὶ σ' αὐτήν, δίνει τὸ πάθος.

Όταν στοχάζεται κανεὶς τὰ προβλήματα ἀφήνοντας στήν μπάντα τὸ πάθος, εἶναι σὰ νὰ μὴ στοχοῦνται καθόλου, εἶναι σὰ νὰ ξεχνᾷ τὴν ἀρχή. πὼς δηλαδὴ εἶναι ὁ ἴδιος ἕνα ὄν πού ὑφίσταται. Όμως ὁ ύποστασιακὸς φιλόσοφος δὲν εἶναι ποιητὴς ἂν καὶ εἶναι ποιητής, δὲν εἶναι «ἡθικός» ἂν καὶ εἶναι «ἠθικός», δὲν εἶναι διαλεχτικός. Ὁ διαλεχτικὸς οὐσιαστικῶς ὑφίσταται «ἀφ' ἑαυτοῦ», ἐνῶ ἡ ύπόστασις τοῦ ποιητῆ εἶναι ἐξαρτημένη καὶ σχετικὴ μὲ τὴν ποίησιν, τὸ ἴδιο καὶ τοῦ ἠθικοῦ σχετικῶς μὲ τὴ διδασκαλίαν καὶ τοῦ διαλεχτικοῦ σχετικῶς μὲ τὴ σκέψιν. Ὁ ύποστασιακὸς στοχαστής δὲν εἶναι ἐπιστήμονας, μὰ καλλιτέχνης. Τὸ νὰ ὑφίστασαι εἶναι μιὰ τέχνη.

Ὁ ύποστασιακὸς εἶναι αισθητικὸς τόσο, πού ἡ ζωὴ του νὰ μπορῇ νὰ ἔχη ἕνα αισθητικὸ περιεχόμενο, τόσο ἠθικὸς πού νὰ τὴν κανονίζῃ, τόσο διαλεχτικὸς πού νὰ τὴν κυβερνᾷ μὲ τὴ σκέψιν.

Τὸ ἔργο τοῦ ύποστασιακοῦ εἶναι νὰ νιώσῃ τὸν ἑαυτὸ του μέσ' στήν ύπόστασιν: Ἡ ἀφηρημένη σκέψιν μιλάει πολὺ γιὰ ἀντίφασιν καὶ γιὰ τὸ ἔμμοιο σκάνδαλο τῆς ἀντίφασης, κι' ἀκόμα, κάνοντας ἀφαίρεσιν τῆς ύπαρξης καὶ τοῦ ὑπάρχοντος, σβύνει τὴν ἀντίφασιν καὶ τὴ δυσκολίαν. Ἀλλὰ ὁ ύποστασιακὸς εἶναι ἕνας ἄνθρωπος πού ὑφίσταται καὶ ὥστόσο εἶναι στοχαστής, δὲν κάνει ἀφαίρεσιν τῆς ύπαρξης καὶ τῆς ἀντίφασης, ἀλλὰ εἶναι μέσα σ' αὐτὴ καὶ ὥστόσο πρέπει νὰ σκέφτεται. Γιὰ ὅ,τι κι' ἂν στοχάζεται πρέπει λοιπὸν νὰ σκέφτεται πὼς εἶναι ὁ ἴδιος ἕνα ὄν πού ὑφίσταται. Ἀλλὰ ἔτσι θὰ ἔχη πάντα ἀρκετὰ νὰ ξανασκέφτεται. Γρήγορα τέλεψαν μὲ τὴν ἀφηρημένη ἀιθροπότητα καθῶς καὶ μὲ τὴν παγκόσμιαν ἱστορίαν, γιατί τὸ λιμασμένο τέρας, ἡ κρίσις τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, καταβροχθίζει ὅπως κανένα ἄλλο πρᾶγμα, ἀκόμα καὶ τέτοια τεράστια κομμάτια καθῶς ἡ Κίνα, ἡ Περσία κ. ἄ. Μὲ τὴν πλοτὴν, τελειώσαμε ἀπὸ τὴν ἀποψὲ τῆς ἀφαίρεσης. Ἀντίθετα, ὁ ύποστασιακὸς, πού ὅταν στοχάζεται στηρίζεται ταυτόχρονα καὶ στὴν ύπαρξιν, θὰ τὴ βρῇ ἀνεξάντλητη, ἂν πρέπη ἡ πλοτὴ του νὰ κλίνῃ στὶς διάφορες περιπτώσεις τῆς ζωῆς. Δὲν πρόκειται γιὰ κανένα ἀστέιο, γιατί ἡ ύπαρξη εἶναι ὅ,τι πιὸ δύσκολο γιὰ ἕνα πού στοχάζεται ἂν πρέπει νὰ μείνῃ μέσα σ' αὐτήν, γιατί ἡ στιγμή λογαριάζεται στὶς ἀνώτερες λύσεις, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλην, ὥστόσο, εἶναι ἕνα μικρὸ λεπτὸ πού

λιγοθυμᾷ μέσα σὲ μιὰ ζωὴ πάνω κάτω ἐξήντα χρόνων.

Ὁ Paul Moeller⁽¹⁾ παρατηρεῖ σωτὰ πὼς ἕνας γελωτοποιὸς ξοδεύει μέσα σὲ μιὰ χρονιά περισσότερο πνεῦμα ἀπ' ὅσο ξοδεύουν σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ πολλοὶ πνευματώδεις συγγραφεῖς. Ἀπὸ πού λοιπὸν προέρχεται τοῦτο, ἂν ὄχι ἀπὸ τὸ γεγονός πὼς ὁ ἕνας εἶναι ἕνα ὄν πού ὑφίσταται, πού σὲ κάθε στιγμή τῆς μέρας πρέπει νὰ ἔχη στὴ διάθεσίν του τὸ πνεῦμα του, ἐνῶ ὁ ἄλλος εἶναι ἕνας ἄνθρωπος κάποτε πνευματώδης. Ἄν δὲν θέλωμε νὰ πιστέψουμε πὼς εἶναι δύσκολο νὰ μείνῃ κανεὶς μέσ' στὴν ύπαρξιν, εὐχαρίστως καταπιάνομαι μὲ τὴν παρακάτω δοκιμὴ Ἄς ἀναλάβῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς συστηματικὸς στοχαστὲς μας νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ ἕνα ὁποιοδήποτε ἀπλό πρόβλημα τῆς ύπαρξης, καὶ εἶμαι πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίσω πὼς εἶμαι ἀνάξιος νὰ κατέχω μιὸ θέμα μέσα στὸ σύστημα τῆς συστηματικῆς λογιστικῆς, καὶ δὲν πρέπει νὰ λογαριάζωμαι γιὰ τίποτε⁽²⁾ ἂν χρειαστῇ νὰ συγκριθῶ μὲ τέτοιους ἀνθρώπους. Εἶμαι ἔτοιμος νὰ δεχτῶ πὼς τὰ καθήκοντα τῆς συστηματικῆς σκέψης εἶναι πολὺ μεγαλύτερα καὶ πὼς τέτοιοι στοχαστὲς κατέχουν μιὰ θέσιν ἀνώτερη ἀπὸ ἕνα ύποστασιακὸ. Ἄν εἶναι ἔτσι ἀληθινά, πρέπει ἐπίσης νὰ ἐξηγηθῇ ποῖο εἶναι ἀπλοῦστερο. Ἐνῶ ἡ ἀφηρημένη σκέψιν ἔχει δουλεῖα τῆς νὰ νιώθῃ ἀφηρημένα τὸ συγκεκριμένο. ὁ ύποστασιακὸς ἀντίθετα προσπαθεῖ νὰ νιώσῃ συγκεκριμένα τὸ ἀφηρημένο. Ἡ ἀφηρημένη σκέψιν μεταθέτει τὸ βλέμμα ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον ἄνθρωπο στὸν «καθ'αυτὸν» ἄνθρωπο. Ὁ ύποστασιακὸς νιώθει τὸ ἀφηρημένο: ὄντας ἕνας ἄνθρωπος μέσ' στὸ συγκεκριμένο: μὲ τὸ νὰ εἶναι τέτοιο, πού ξεχωριστὰ ὑφίσταται. Νὰ νιώθῃς τὸν ἑαυτὸ σου μέσ' στὴν ύπαρξιν, ἦταν καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅσο κι' ἂν ἦταν κάποτε μέτριο τὸ περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας ἑνὸς Ἑλλήνα φιλοσόφου, τοῦτοσ τοῦ φιλόσοφου εἶχε ἕνα προτέρημα: δὲν ἦταν ποτὲς τοῦ κωμικοῦ. Ξέρω πὼς ἂν κανένας στὶς μέρες μας ἤθελε νὰ ζήσῃ σὺν Ἑλληνας φιλόσοφος, δηλαδὴ ἂν ἤθελε νὰ ἐκφραστῇ ύποστασιακά, νὰ ἐμβαθύνῃ ύποστασιακὰ πάνω σ' αὐτὸ πού λέγε ἀντίληψιν ζωῆς, θὰ τὸν πέρνανε γιὰ τρελλό. Μπορεῖ. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἔχη κανεὶς πνεῦμα, καὶ πάντα πνεῦμα, καὶ τεράστιο πνεῦμα, καὶ τόσο πνεῦμα, πού νὰ μὴν τοῦ κόβῃ τὸ μυαλό, τοῦ ἐντιμοῦ φιλοσόφου, πού ὥστός οὐ συζητεῖ πάνω στὰ προβλήματα τῆς ύπαρξης, νὰ διερωτηθῇ ποῖον στὸν κόσμον, γιὰ νὰ μὴ μιλήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του,

(1) Ἀνάμικτα, 1, Ἔργα, III 6, 9 (Σημ. Συγγρ.).

(2) Holberg: Ὁ πολυάσχολος ἄνθρωπος, Β' πράξις, σκηνὴ β' (Σημ. Συγγρ.).

μποροῦν καὶ καλὰ νὰ ἐνδιαφέρουν τοῦτα τὰ προβλήματα: τὸ βρίσκω γελοῖο. Κάθε σκεπτικισμὸς εἶναι ἓνα εἶδος ἰδεαλισμοῦ· ὅταν λόγου χάρι ὁ σκεπτικὸς Ζήνωνας⁽¹⁾ πήγαινε νὰ μνηθῇ στὸ σκεπτικισμὸ καὶ ἤθελε νὰ μείνῃ ἀπαθὴς σὲ ὅ,τι κι' ἂν συναντοῦσε, ὁμολογοῦσε μὲ ντροπὴ τοῦ πῶς κάποτε ἀναγκάστηκε νὰ ξεκλίνη ἀπὸ τὸ δρόμο του γιὰ ν' ἀποφύγῃ ἓνα λυσασμένο σκύλο καὶ πῶς ἓνας σκεπτικιστὴς φιλόσοφος ὑπῆρξε καὶ μιὰ φορὰ ἄνθρωπος: Δὲ βρίσκω σὲ τοῦτο τίποτα τὸ γελοῖο. Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀντίφαση, καὶ τὸ κωμικὸ ὑπάρχει πάντα μέσ' στὴν ἀντίφαση. "Ὅταν ἀντίθετα σκεφτῇ κανεὶς τὰ φτηνὰ ἰδεαλιστικὰ λογοπαίγνια τῶν καθηγητῶν, μὲ τ' ἀστεῖα καὶ τὴν κοκεταρία, πού χαρακτηρίζει τοὺς ἀπὸ καθέδρας ἰδεαλιστές, δηλαδὴ ὄχι τοὺς ἀληθινούς, μὰ αὐτοὺς πού κάνουν τοὺς ἀληθινούς (πολὺ ὥραϊο παίχνιδι καὶ πολὺ τῆς μόδας)· ὅταν θυμηθῇ κανεὶς τὴν καθηγητικὴ φράση πού σύμφωνα μ' αὐτὴν πρέπει — αὐτὸ ἀκούγεται ἀπὸ τὴν ἔδρα — νὰ ἀμφιβάλλουμε γιὰ ὅλα, τότε, ναί, τότε εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ γράψῃ μιὰ σάτιρα, ὅταν δὲ συναντᾷ παρὰ μονάχα τὴν ἀλήθεια. "Αν θέλαμε νὰ εἰμαστε ὑποστασιακὸ ἰδεαλιστές, θὰ μαθαίναμε μέσα σ' ἕξιν μῆνες ἐντελῶς ἄλλα πράγματα, καὶ ὄχι νὰ παίζουμε τὸ κρυφτούλι πίσω ἀπὸ τὴν καθηγητικὴ ἔδρα. Δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο νὰ εἶναι κανεὶς ἰδεαλιστὴς μὲ τὴ φαντασία του, μὰ νὰ πρέπει νὰ ὑπάρξῃ σὺν ἰδεαλιστῆς εἶναι ἓνα ἔργο γιὰ ὅλη τὴ ζωὴ, ἓνα ἔργο ἐξαιρετικὰ κοπιῶδες, γιατί ἡ ὑπαρξὴ ἰσα - ἰσα εἶναι ἓνα ἐμπόδιο πάνω σ' αὐτό.

Τὸ νὰ ἐκφράζῃς ἐνῶ ὑπάρχεις (ὑποστασιακὰ) ὅ,τι ἐνιώσας «ἀφ' ἑαυτοῦ σου», τὸ νὰ νιώθῃς ἔτσι τὸν ἑαυτό σου, δὲν εἶναι καθόλου κωμικὸ, μὰ νιώθοντάς τα ὅλα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτό σου, τοῦτο εἶναι πολὺ κωμικὸ. Μὲ μιὰ κάποια ἔννοια, ὁ ὑποστασιακὸς μιλάει μιὰ γλῶσσα τόσο ἀφηρημένη, ὅσο καὶ ὁ ἀφηρημένος στοχαστής, γιατί τοῦτος μιλεῖ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα καθαυτὴ, γιὰ τὴν ὑποκειμενικότητα καθαυτὴ, ὁ ἄλλος μιλάει γιὰ ἓνα μοναδικὸν ἄνθρωπο (unum poris omnes)⁽²⁾. Μὰ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνας ἄνθρωπος πού ὑπάρχει, καὶ ἡ δυσκολία δὲν παραμερίστηκε.

Τὸ νὰ νιώθῃς τὸν ἑαυτό σου μέσ' στὴν ὑπαρξή, τοῦτο εἶναι καὶ ἡ *χριστιανικὴ ἀρχή*, μονάχα αὐτὸ πού λέμε «ἐαυτός» φέρνει λύσεις πολὺ βαθύτερες, πού εἶναι ἀκόμα πολὺ πιὸ δύσκολο νὰ κατανοηθοῦν στὴ σχέση τους μὲ τὴν ὑπαρξή. Ὁ πιστὸς εἶναι ἓνας ὑποστασιακὸς στοχαστής, καὶ

ἡ διαφορὰ εἶναι μονάχα, καθὼς τὸ δείξαμε πιὸ πάνω, αὐτὴ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν ἀπλὸν ἄνθρωπο καὶ στὸν ἀπλὸ σοφὸ. Αὐτὸ τὸ «ἐγὼ ὁ ἴδιος» δὲ σημαίνει ξανά ἐδῶ τὴν ἀνθρωπότητα καθαυτὴ, τὴν ὑποκειμενικότητα καθαυτὴ καὶ ἄλλα παρόμοια, πού καταντοῦν εὐκόλα, ἀφοῦ ἡ δυσκολία παραμερίστηκε καὶ ὅλο τὸ ζήτημα μετατοπίστηκε μέσ' στὸ παίγνιδι τῶν ἀφηρημένων σκιῶν. Ἡ δυσκολία εἶναι πιὸ μεγάλη παρὰ στοὺς "Ελληνες, γιατί οἱ ἀντιθέσεις, πού εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερες, μπαίνουν μαζί, γιατί ἡ ὑπαρξὴ χαρακτηρίζεται παραδόξως σὺν ἀμαρτημα καὶ ἡ αἰωνιότητα σὺν χρονικὸς θεός. Ἡ δυσκολία εἶναι νὰ ὑφίστασαι μέσα, ὄχι νὰ σκέφτεσαι τὸν ἑαυτό σου ἀφηρημένα ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπαρξή, οὔτε καὶ νὰ στοχάζεσαι ἀφηρημένα πάνω λόγου χάρι σὲ μιὰν αἰώνια ἐνσάρκωση ἢ ἄλλα παρόμοια, πού φανερώνονται ὅταν παραμερίζουμε τὴ δυσκολία. Γιὰ τοῦτο, ἡ ὑπόσταση τοῦ πιστοῦ εἶναι ἀκόμα πιὸ θερμὴ ἀπὸ κελὴν τοῦ "Ελληνα στοχαστῇ (πού ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν ἀταραξία του εἶχε ἀνάγκη μιὰ ἰσχυρὰ δόση πάθους), γιατί ἡ ὑπαρξὴ δίνει τὸ πάθος, μὰ ἡ παράδοξη ὑπαρξὴ δίνει τὸν παροξυσμὸ τοῦ πάθους.

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν ὑπόσταση, παραμερίζουμε τὴ δυσκολία, ἀλλὰ μένοντας μέσ' στὴν ὑπόσταση κατὰ τέτοιον τρόπο πού νὰ νιώθουμε τὴ μιὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄλλη ἐκεῖνο, δὲ θὰ πῇ πῶς μένουμε στὸν ἑαυτό μας. Ἐξ ἄλλου, τὸ νὰ νιώθουμε μαζί τὰ πιὸ ἀντίθετα καὶ νὰ μένουμε στὸν ἑαυτό μας, τοῦτο εἶναι πολὺ δύσκολο. Ἀς δώσῃ κανεὶς προσοχὴ στὸν ἑαυτό του καὶ στὰ λόγια τοῦ κόσμου, καὶ θὰ ἰδῇ πόσο σπάνια καταφέρνει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Αὐτὸς εἶναι καλός, ἐκεῖνος εἶναι συνετός, ἡ καλύτερα ὁ ἴδιος ἄνθρωπος ἐνεργεῖ τὴ μιὰ ἀπὸ καλωσύνη, τὴν ἄλλη ἀπὸ συμφέρο, ἀλλὰ τὸ νὰ βλέπῃ κανεὶς στὸν ἴδιον ἄνθρωπο ταυτόχρονα τὸ χειρότερο πού ὑπάρχει, νὰ τὸ βλέπῃ, ἀλλὰ μονάχα γιὰ νὰ θέλῃ τὸ καλὸ, τοῦτο εἶναι κιόλα πολὺ δύσκολο. Ὁ ἓνας γελᾷ, ὁ ἄλλος κλαίει, ἡ καλύτερα ὁ ἴδιος ἄνθρωπος τὸ κάνει, ἀλλὰ σὲ διαφορετικὲς στιγμές· τὸ νὰ βλέπῃς ὅμως τὴν ἴδια ὥρα, πάνω στὸν ἴδιον ἄνθρωπο τὸ τραγικὸ καὶ τὸ κωμικὸ, αὐτὸ εἶναι τὸ δύσκολο. Νὰ αἰσθάνεσαι πικρία γιὰ τὰ ἐλαττώματά σου καὶ ὕστερα νὰ γίνεσαι ξανά ἓνας χαρούμενος κομπάρσος, δὲν εἶναι δύσκολο· ἀλλὰ νὰ εἶσαι τὴν ἴδια στιγμή πικραμένος καὶ ἀμέριμνος, αὐτὸ εἶναι τὸ δύσκολο. Τὸ νὰ σκέφτεσαι κάτι καὶ νὰ ἔχῃς ξεχάσει κάθε ἄλλο πρᾶγμα, δὲν εἶναι δύσκολο, ἀλλὰ νὰ σκέφτεσαι κάτι καὶ τὸν ἴδιον καιρὸ νὰ ἔχῃς μέσα σου τὸ ἀντίθετό του καὶ νὰ τὰ συνενώνῃς μέσ' στὴν ὑπόσταση, τοῦτο εἶναι τὸ δύσκολο. Τὸ νὰ ἔχῃς στὸ διάστημα μιᾶς ζωῆς ἐβδομήντα χρόνων ὅλες τίς δυνατές ἰδιο-

(1) Μαλλον ὁ Πύρωνας, βλ. Διογ. Λαέρτιο, IX, 11 (Σημ. Συγγρ.).

(2) Τερεντίου Φορμιων, 255 (Σημ. Συγγρ.).

τροπές και να παρατᾶς πίσω σου τὴ ζωὴ σὰν ἓνα δειγματολόγιο πῶς μπορείς νὰ τὸ ἀνοίξεις καὶ νὰ διαλέξεις κατὰ τὸ κέφι σου, δὲν εἶναι, μὰ τὴν ἀλήθεια, δύσκολο· ἀλλὰ τὸ νὰ ἔχῃς πλέρια μιὰ ἐπιθυμία καὶ νὰ ἔχῃς ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ἀντίθετό της, νὰ δίνῃς τὸ λόγο καὶ τὸ «πάθος» στὴν πρώτη βάζοντας στὴ θέσση της ἐπίβουλα τὸ ἀντίθετο, τοῦτο εἶναι δύσκολο, κ.τ.λ.

Μ' ὅλες τίς προσπάθειές του, ὁ ὑποστασιακὸς δὲν ἀμείβεται παρὰ μ' ἓνα φτωχὸ λάφυρο: "Ὅσο πιὸ πολὺ ἔχει ἐξυψωθῇ ἀκόμα καὶ στὴν κοινὴ σκέψη ἡ ἰδέα τῆς γενεᾶς, τόσο πιὸ φοβερὸ εἶναι τὸ πέρασμα ποὺ βρίσκεται στὸ γεγονὸς πὼς πρέπει τοῦτη ἡ σκέψη νὰ εἶναι μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ καιροῦ της καὶ νὰ λήη «ἐμεῖς, ἡ ἐποχὴ μας, ὁ δέκατος ἑνατος αἰώνας», νὰ γίνῃ ἓνας ἄνθρωπος ποὺ ὑφίσταται ξεχωριστά. Δὲν ἀρνοῦμαι πὼς τοῦτο εἶναι πολὺ λίγο καὶ χρειάζεται μεγάλῃ καρτερίᾳ γιὰ νὰ μὴν τὸ συχαθῇ. Τί εἶναι λοιπὸν ἓνας ξεχωριστὸς ὑποστασιακὸς ἄνθρωπος; Ναί, ἡ ἐποχὴ μας ἔχει πολὺ καλὰ πόσο εἶναι μικρὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ἐδῶ Ἰσα-Ἰσα βρίσκεται ἡ ἰδιαίτερη ἀνηθικότητα τοῦ αἰῶνα! Κάθε αἰώνας ἔχει τὴ δικιά του, ἡ ἀνηθικότητα τοῦ δικοῦ μας δὲ συνίσταται ἴσως στίς ἡδονές, οὔτε στίς διασκεδάσεις, οὔτε στὸν αἰσθησιασμό, ἀλλὰ πιὸ πολὺ σὲ μιὰ παράλογη πανθεϊστικὴ περιφρόνηση γιὰ τὸν ξεχωριστὸν ἄνθρωπο.

"Ἀνάμεσα σ' ὅλες τίς θριαμβικὲς κραυγὲς τῆς ἐποχῆς μας καὶ τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀντηχεῖ μιὰ κρυφὴ νότα γιὰ τὸν ἄνθρωπο: Στὴ μέση τῆς σοβαρότητας ποὺ ἡ γενεὰ δίνει στὸν αὐτὸ τῆς βασιλεύει ἡ ἀπελπισία γιὰ τὸ τί εἶναι ἓνας ἄνθρωπος. "Ὅλοι θέλουν νὰ εἶναι μὲ μιὰ μερίδα, θέλουν νὰ φαντάζωνται πὼς παίζουν ἓνα ρόλο στὸ σύνολο τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, κανεὶς δὲ θέλει νὰ εἶναι ἓνας ἄνθρωπος ποὺ ξεχωριστὰ ὑπάρχει. "Ἀπ' αὐτὸ ἴσως προέρχονται καὶ οἱ πολλὰς προσπάθειες γιὰ νὰ μείνουν πιστοὶ στὸν "Εγέλο, προσπάθειες ἀκόμα κι' ἀπ' ὅσους εἶδανε τὸ ἀμφίβολο τῆς φιλοσοφίας του. Φοβοῦνται μὴπως, ἂν γίνον ἓνας ἄνθρωπος ποὺ ὑφίσταται ξεχωριστά, χαθοῦν χωρὶς νὰ ἀφήσουν ἱχνῆ, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ποὺ οἱ καθημερινὲς ἐφημερίδες, γιὰ νὰ μὴν πῶ τὰ κριτικά περιοδικὰ καὶ πιὸ πολὺ οἱ παγκόσμιοι στοχαστές, δὲ ρίχνουν ἀπάνω τους τὸ παραμικρὸ βλέμμα. Φοβοῦνται πὼς ἂν γίνον ἓνας ξεχωριστὸς ἄνθρωπος, θὰ ζήσουν πιὸ ξεχασμένοι καὶ παραπεταμένοι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐξοχῆς, καὶ πὼς ἂν φύγουν ἀπὸ τὸν "Εγέλο, θὰ χάσουν τὴ δυνατότητα νὰ πάρουν μιὰν ἐπιστολή. Πραγματικά, εἶναι τοῦτο δεχτό: ἂν δὲν ἔχῃ κανεὶς ἓναν ἠθικὸ καὶ θρησκευτικὸ ἐνθουσιασμό, πρέπει ν' ἀπελπισίῃ πὼς θὰ γίνῃ ἓνας ξεχωριστὸς ἄνθρωπος. "Ὅταν ὁ Νά-

πολέων μπῆκε στὴν Ἀφρικὴ, θύμωσε στοὺς στρατιῶτες του πὼς σαρᾶντα αἰῶνες τοὺς καμάρωναν ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν πυραμίδων. Φτάνει νὰ διαβάσῃ κανεὶς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, γιὰ νὰ φανταστῇ μὲ ρίγος πὼς τὴ στιγμή τῆς θερμῆς αὐτῆς ἐκκλήσεως δὲν εἶναι θαῦμα νὰ μεταβάλλεται καὶ ὁ πιὸ δειλὸς στρατιώτης σὲ ἥρωα.

"Ἀλλ' ἂν δεχτοῦμε πὼς ὁ κόσμος ὑπάρχει ἐδῶ καὶ ἔξῃ χιλιάδες χρόνια καὶ πὼς ὁ Θεὸς ὑπῆρξε τόσο ὅσο καὶ ὁ κόσμος, τότε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἔξῃ χιλιάδες χρόνια καμαρώνει τοὺς ἀνθρώπους: δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνθουσιαστικό! "Ἀλλὰ μέσα στὸ ὁμαδικὸ θάρρος τῆς γενεᾶς, εὐκολὰ διακρίνει κανεὶς τὴν ἀποθάρρυνση καὶ τὴ δειλία τῶν ἀτόμων. Καθὼς, ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου τῶν ληστῶν καὶ τῶν θηρίων, πρέπει νὰ ταξιδεύῃ κανεὶς σὲ μεγάλα καραβάνια, ἔτσι καὶ τὰ ἄτομα σήμερᾳ ἔχουν ἓνα αἶσθημα ἀποστροφῆς γιὰ τὴν ὑπόστασι, ἐπειδὴ ἔχει ἐγκαταλειφθῇ ἀπὸ τὸ Θεό, καὶ γιὰ τοῦτο ἀποφασίζουν νὰ ζοῦν μονάχα σὲ μεγάλες κοινωνίες, en masse⁽¹⁾, πιασμένοι χέρι-χέρι γιὰ νὰ νιώθουν πὼς κάτι εἶναι τέλος πάντων.

1) Πρέπει νὰ δεχτοῦμε πὼς κάθε ἄνθρωπος κατέχει οὐσιαστικὰ ὅτι οὐσιαστικὰ ἀνήκει σ' ἓνα ἀνθρώπινο ὄν. Τὸ καθῆκον τοῦ ὑποστασιακοῦ στοχαστῆ εἶναι νὰ μεταβληθῇ ὁ ἴδιος σὲ ὄργανο ποὺ νὰ ἐκφράζῃ ὀριστικὰ καὶ μὲ ἐνάργεια τὸ ἀνθρώπινο μέσ' στὴν ὑπάρξη. Σ' αὐτὸ ἀπάνω εἶναι σφάλμα νὰ παρηγοριεῖται κανεὶς ἀπὸ τίς διαφορές, γιὰτί τὸ νὰ ἔχῃ ἓνας λίγη περισσότερη φινέτσα ἢ καὶ κάτι τέτοιο δὲ σημαίνει τίποτα. "Ἀν ἡ ἐποχὴ μας κατέφυγε στὸ πλῆθος βάζοντας στὴν μπᾶντα τὸ ἄτομο, ὁ λόγος ἀκριβέστατα βρίσκεται στὸ γεγονὸς μιᾶς αἰσθητικῆς ἀπογοήτευσής ποὺ δὲν ἔφτασε στὴν ἠθικὴ. Εἶδαν πὼς λίγο ἐνδιαφέρει νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος ξεχωριστός, ὅσο κι' ἂν διακρίνεται, ἀφοῦ καμιά διάκριση δὲν ἔχει σημασία. Τότε ἐκλέγουν μιὰν ἄλλη διαφορὰ: Τὸ νὰ εἰσὶν γεννημένοι τὸ 19ον αἰῶνα. "Ὁ καθένας λοιπὸν βιάζεται ὅσο μπορεί νὰ δοκιμάσῃ νὰ καθορίσῃ τὴ λιγοστή του ὑπόστασι σχετικὰ μὲ τὴ γενεά του, καὶ παρηγοριεῖται. "Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὠφελεῖ σὲ τίποτα, καὶ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ καινούργια αὐταπάτη, πιὸ λαμπρὴ καὶ πιὸ ἀνώτερη. Καὶ καθὼς στὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχαν τρελλοὶ, ὅπως ἄλλωστε καὶ σὲ κάθε γενεά, τρελλοὶ ποὺ μέσ' στὴν κενοδοξία τοὺς ταυτίζονταν μὲ κάποιο μεγάλον ἢ διάσημον ἄντρα, κι' ἤθελαν νὰ εἶναι τοῦτος ἡ ἐκεῖνος, τὸ ἴδιο καὶ στὴν ἐποχὴ μας, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς οἱ τρελλοὶ δὲν ἀρκοῦνται νὰ ταυτίζονται μ' ἓναν μεγάλο, μὰ μὲ τὴν ἐποχὴ, μὲ τὸν αἰῶνα, μὲ τὴ γενεά, μὲ τὴν

(1) Γαλλικὰ στὸ κείμενο (Σημ. τοῦ Μεταφρ.).

άνθρωπότητα. Τό νά θέλῃ κανείς νά εἶναι ἕνας ξεχωριστός ἄνθρωπος (καί εἶναι ἀνάντηρητα μέ τή βοήθεια καί μέ τή δύναμη τῆς διαφορᾶς), τοῦτο λέγεται ἀδυναμία· ἀλλά νά θές νά εἶσαι ἕνας ἰδιαίτερος ἄνθρωπος (καί εἶσαι δίχως ἄλλο) μέ τήν ἴδια ἔννοια πού τό μπορεῖ κάθε ἄλλος· τοῦτο εἶναι ἠθική νίκη πάνω στή ζωή, πού μέσ' στό «θεοκεντρικό» 19ον αἰῶνα εἶναι ἴσως ἀπ' ὅλες ἡ πιό δύσκολη.

Ἡ φόρμα τοῦ ὑποστασιακοῦ, ἡ φόρμα τοῦ μηνύματός του, εἶναι τό ὕψος του. Ἡ φόρμα του πρέπει νά εἶναι τόσο διαφορετική, ὅσο εἶναι καί οἱ ἀντιθέσεις πού συγκεντρώνει μέσα του. Τό ἕνα, τό δύο, τό τρία τοῦ συστήματος εἶναι ἀφηρημένη φόρμα, καί γιά τό λόγο τοῦτο δυσκολεύεται συχνά διὰν πρόκειται νά ἐφαρμοσθῇ στό συγκεκριμένο. Μέ τήν ἴδια ἀναλογία πού ὁ ὑποστασιακός εἶναι συγκεκριμένος, πρέπει καί ἡ φόρμα του νά εἶναι συγκεκριμένα διαλεχτική. Μά καθὼς ὁ ἴδιος δέν εἶναι μήτε ποιητής, μήτε ἠθικιστής, μήτε διαλεχτικός, ἔτσι καί ἡ φόρμα του δέν πρέπει νά εἶναι ἄμεσα τίποτ' ἀπ' αὐτά. Ἡ φόρμα του πρέπει νά ἀναφέρεται ἀδιάκοπα στήν ὑπόσταση, καί γι' αὐτό χρειάζεται νά διαθέτῃ τό ποιητικό, τό ἠθικό, τό διαλεχτικό καί τό θρησκευτικό. Σχετικά μέ τή φόρμα τοῦ ποιητῆ, ἡ δικιά του θά εἶναι συνοπτική, σχετικά μέ τή φόρμα ἐνός ἀφηρημένου διαλεχτικοῦ θά εἶναι μακροσκελής. Τό συγκεκριμένο μέσ' στήν ὑπαρξή εἶναι πραγματικά, ἀπό τήν ἀποψη τῆς ἀφαίρεσης, μακρολογία. Τό χιούμορ λόγου χάρι εἶναι μακρολογία ἀν τό συγκρίνουμε μέ τήν ἀφηρημένη σκέψη, ἀλλά συγκριτικά μέ τή συγκεκριμένη σχέση τῆς ὑπόστασης δέν εἶναι καθόλου μακρολογία, ἐκτός ἀν εἶναι μακρόλογο τό ἴδιο. Τό πρόσωπο ἐνός ἀφηρημένου στοχαστῆ εἶναι ἀδιάφορο ἀναφορικά μέ τή σκέψη. Ἀλλά ὑποστασιακά εἶναι σπουδαιότατο ἕνας στοχαστής νά ἐμφανίζεται στοχαστής, ἔτσι πού ἐκθέτοντας τή σκέψη του νά περιγράψῃ καί τόν ἑαυτό του. Ἡ ἀστειολογία εἶναι μακρολογία συγκριτικά μέ τήν ἀφηρημένη σκέψη, ἀλλά ὄχι καί μέ τή συγκεκριμένη σχέση τῆς ὑπόστασης, ἐκτός ἀν ἡ ἴδια ἡ ἀστειολογία εἶναι μακρολογία. Ἀλλά τήν ποιητική γαλήνη, γιά νά δημιουργήσῃ στό πεδίο τῆς φαντασίας καί νά δώσῃ ἀνιδιοτελεῖς αἰσθητικές σχέσεις, δέν τήν ἔχει ὁ ὑποστασιακός, γι' αὐτό ὁ ἴδιος εἶναι οὐσιαστικά ἕνας ἄνθρωπος πού ζεῖ μέσ' στήν ὑπόσταση· δέ βρίσκεται στό πεδίο τῆς φαντασίας πού εἶναι πρόσφορο γιά τήν ἀνταπάτῃ τῆς αἰσθητικῆς παραγωγῆς. Ἡ ποιητική γαλήνη εἶναι μακρολογία συγκριτικά μέ τό ὑποστασιακό μήνυμα τοῦ ὑποστασιακοῦ στοχαστῆ.

Τά βοηθητικά μέσα· πρόσωπα βοηθητικά, σενάρια κ.τ.λ., ὅτι καθ'αὐτό εἶναι κίνητρο τῆς αἰσθητικῆς παραγωγῆς, εἶναι μα-

κρολογία· γι' αὐτό ὁ ὑποστασιακός δέν ἔχει παρά μιὰ καί μόνη σκηνή, τήν ὑπόσταση, καί δέν ἔχει καμιὰ δουλειά μέ τοπία καί μέ παρόμοια πράγματα. Ἡ σκηνή δέν βρίσκεται στή μαγική χώρα τῆς φαντασίας, ὅπου ἡ ποίηση ὠριμάζει τοὺς ὠραίους καρπούς τῆς· δέν εἶναι στήν Ἀγγλία, μήτε καί εἶναι ἀνάγκη νά νιάζεται γιά τήν ἱστορική ἀκρίβεια· ἡ σκηνή εἶναι τό βάθος τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης, τό συγκεκριμένο εἶναι ἡ σχέση τῶν ὑποστασιακῶν κατηγοριῶν ἀναμεταξύ τους. Ἡ ἀκρίβεια καί ἡ ἱστορική ἀλήθεια εἶναι μακρολογία. Ἀλλά ἡ ὑποστασιακή πραγματικότητα δέν ἀνακοινώνεται καί ὁ ὑποστασιακός ἔχει μέσ' στήν ἠθική του ὑπαρξή τήν ἴδια του τήν πραγματικότητα. Ἄν χρειάζεται νά κατανοηθῇ ἡ πραγματικότητα ἀπό ἕναν τρίτο, πρέπει νά νοηθῇ σά δυνατότητα, καί ἕνας πού ἀντλεῖ συνείδηση ἀπ' αὐτήν πρέπει νά προσέξῃ τό ὑποστασιακό του μήνυμα, σάν τέτοιο ἀκριβῶς πού εἶναι, νά παραχθῇ μέ τή μορφή τῆς δυνατότητας. Ὁ τρόπος αὐτός τῆς ὁμολογίας πλησιάζει τό τέτοιο μήνυμα σ' ἐκεῖνον πού τό δέχεται, ὅσο εἶναι τοῦτο εὐκόλο νά γίνεταί ἀνάμεσα σέ δυο ἀνθρώπους. Ἀς μοῦ ἐπιτραπῇ νά τό ξεκαθαρίσω ἀκόμα μιὰ φορά. Θά νόμιζε κανείς πῶς ἀπό τήν ἀφήγηση τοῦ ἐνός ἡ τοῦ ἄλλου βγαίνει πῶς ἐγίνε πραγματικά τοῦτο ἡ ἐκεῖνο (μεγάλο ἡ ἀδιόλογο), καί πῶς θάρχονταν στόν ἀναγνώστη περισσότερο ἡ ἐπιθυμία νά κάνῃ τό ἴδιο καί νά τό ὑφίσταται ὁ ἴδιος μέσα του, φτάνει νά τοῦ παρουσιάσουν αὐτό τό πρᾶγμα σά δυνατό. Ἀλλά ἀν γίνῃ ἀφαίρεση ἐκεῖνου πού δειχτήκε στή θέση του, πού θά πῇ, ὁ ἀναγνώστης δέ μπορεῖ ὥστόσο νά καταλάβῃ τό μήνυμα παρά διαλύοντας τό *esse* τῆς πραγματικότητος σέ *posse*, πού δίχως αὐτό *φαντάζεται* μόνον πῶς τό νιώθει· τό γεγονός πῶς ὁ ἕνας ἡ ὁ ἄλλος ἔκαναν τοῦτο ἡ ἐκεῖνο, μπορεῖ νά ἐπιδράσῃ τόσο σάν ἐμπόδιο, ὅσο καί σάν παροξυντικό. Ὁ ἀναγνώστης δέν ἔχει παρά νά μεταβάλῃ τό πρᾶγμα, πού γι' αὐτό πρόκειται, μέ τή βοήθεια τοῦ γεγονότος πῶς εἶναι ἕνα πραγματικό πρόσωπο σέ μιὰ σπάνια ἐξάρση· τό θαυμάζι καί λέει: ὅσο γιά μένα, ἐγώ εἶμαι πολὺ ἀδύνατος γιά νά κάνω κάτι παρόμοιο. Ὡστε ὁ θαυμασμός μπορεῖ νά ἔχῃ πέραση στό διαφορετικό, μά στό γενικό εἶναι ἕνα πλέριο σφάλμα. Ἄν τοῦτος μπορεῖ νά περάσῃ τή Μάγνη κολυμπώντας καί κείνος νά μιλά 24 γλῶσσες κι' ἕνας ἄλλος νά βαδίξῃ πάνω στό κεφάλι κ.τ.λ., μπορεῖ κανείς *si placet* νά θαυμάζῃ· ἀν, ἀντιθετα, αὐτός πού περιγράφεται πρέπει νά εἶναι μεγάλος κατὰ ἕνα γενικό τρόπο γιά τίς ἀρετές του, τήν πλότη του, τήν εὐγένεια του, τήν ἀλήθεια του, τήν ἀντοχή του κ.τ.λ., τότε ὁ θαυμασμός εἶναι μιὰ σχέση ἀπα-

τηλή και μπορεί εύκολα να γίνει. "Ο,τι είναι μεγάλο κάτω από τη σχέση της γενικότητας, δε μπορεί να τεθή σαν αντικείμενο θαυμασμού, μά σαν *ἀπαίτηση*. Μὲ τὴ μορφή της δυνατότητας ἡ περιγραφή γίνεται ἀπαίτηση. Ἀντί, ὅπως γίνεται συχνά, νὰ παρουσιάζουμε τὸ καλὸ μὲ μορφή πραγματικότητας, λέγοντας πὼς οἱ τάδε ἔζησαν πραγματικά και κάνανε τοῦτο και κείνο, και νὰ μεταβάλλουμε ἔτσι τὸν ἀναγνώστη σὲ θεατὴ, σὲ θαυμαστή και ἔκτιμητὴ. Θὰ εἶναι καλύτερα νὰ τὸ παρουσιάσουμε μέσα σὲ μιὰ μορφή δυνατότητας πού νὰ ζυγώνει ὅσο μπορεί περισσότερο τὸν ἀναγνώστη, ἂν θέλῃ τοῦτος νὰ ὑφίσταται μέσα του. Ἡ δυνατότητα ἐνεργεῖ μὲ τὸν ἰδανικὸν ἄνθρωπο (ὄχι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ διάφορου, μὰ τοῦ γενικοῦ) πού ἀναφέρεται στὸν καθένα σαν ἀπαίτηση. Μὲ τὸ μέτρο πού ἐπιμένουν πάνω στὸ γεγονός πὼς πρόκειται γιὰ τὸν ὀρισμένον αὐτὸν ἄνθρωπο, ἀποδίδουν στοὺς ἄλλους τὴν πιὸ εὐκολὴ ἐξαίρεση⁽¹⁾. Δὲ χρειάζεται νὰ εἶναι κανεῖς ψυχολόγος γιὰ νὰ ξέρῃ πὼς ὑπάρχει μιὰ ἀπάτη, πού μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θαυμασμοῦ διεκδικεῖ μιὰν ἐξαίρεση πάνω στὸν ἠθικὸ κανόνα. Αὐτὸ τὸ ἠθικὸ ἢ θρησκευτικὸ ὑπόδειγμα θὰ ἔχῃ σαν ἀποτέλεσμα νὰ στρέφῃ πρὸς τὰ μέσα τὸ βλέμμα ἐκείνου πού τὸ βλέπει, αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εἰπωθῇ ὅτι συμβαίνει ἀκριβῶς γιὰ τὸ λόγον πὼς μπαίνει ἡ δυνατότητα σαν κοινὸ ἔδαφος ἀνάμεσά τους ἢ παρουσίαση σὲ μορφή πραγματικότητας τραβάει αἰσθητικὰ τὰ μάτια τοῦ πλήθους, καὶ ἐρευνοῦν καὶ ἐξετάζουν καὶ γυρνοῦν καὶ ξαναγυρνοῦν τὸ πρᾶγμα ἀπ' ὅλες τὶς μεριές γιὰ νὰ μάθουν ἂν εἶναι ἀληθινὸ, κτλ., καὶ χύνουν δάκρυα θαυμασμοῦ πού εἶναι ἀληθινὸ, κτλ. Γιὰ

νὰ γίνῃ πιστευτὸς ὁ Ἰώβ, ἂς πάρω αὐτὸ τὸ παράδειγμα, πρέπει νὰ παρουσιαστῇ ἔτσι πού νὰ σημαίνῃ γιὰ μένα: δὲν ὀφείλω κι' ἐγὼ νὰ θέσω σαν ἀπαίτηση τὴν πίστη; Ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει σὲ καμιὰ περίπτωση νὰ σημαίνῃ πὼς εἶμαι στὸ θέατρο ἢ πὼς ἀνῆκα κι' ἐγὼ σ' ἓνα « διακεκριμένο » κοινὸ πού πρέπει νὰ ἐξετάσῃ ἂν εἶναι ἀληθινὸ γιὰ νὰ χειροκροτήσῃ. Εἶναι ἀληθινὰ κωμικὴ ἡ στάση τῶν μελῶν μιᾶς ἐνορίας ἀπέναντι σ' ἓναν αἰθρῶπο πού τὸν βάλανε γιὰ πάστορα, νὰ θέλουν νὰ ἔχουν ἓναν ἄνθρωπο πού νὰ εἶναι πραγματικά τοῦτο ἢ ἐκείνο, καὶ εἶναι μιὰ γελοία χαρὰ κι' ἓνας γελοῖο θαυμασμὸς τὸ νὰ ἔχουν ἓναν πού εἶναι τέτοιος στὴν πραγματικότητα. Ποτὲ στὸν αἰῶνα δὲν ἀλήθευε τὸ γεγονός πὼς κάποιος σπρώχτηκε στὴν ἀγαθοεργία γιὰ τὸ λόγο πὼς κάποιος ἄλλος τὸ ἔκανε *στὴν πραγματικότητα*· γιατί ἂν ἔφτασε νὰ τὸ κάνῃ πραγματικά, εἶναι γιατί ἔνωσε τὴν πραγματικότητα τοῦ ἄλλου σὰ δυνατότητα. "Ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς⁽¹⁾ ἔχασε τὸν ὕπνον του ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θριάμβου τοῦ Μιλτιάδου, ἦταν γιατί ἔνωσε τὴν πραγματικότητα σὰ δυνατότητα. "Ἀν κάθονταν νὰ διερωτᾶται ἂν πραγματικά ὁ Μιλτιάδης ὑπῆρξε τοῦτο ἢ ἐκείνο καὶ περιορίζονταν σ' αὐτό, δὲ θὰ εἶχε ἀϋπνίες, μὰ θὰ ἦταν ἓνας κοιμισμένος θαυμαστής ἢ καλύτερα ἓνας εὐπειθὴς θαυμαστής τοῦ Μιλτιάδου, ἀλλ' ὄχι ἓνας Μιλτιάδου Νο 2. Καὶ τώρα, γιὰ νὰ μιλήσω ἠθικά: δὲν κοιμᾶται κανεῖς πιὸ ὥραϊα, ὅσο δταν κοιμᾶται θαυμάζοντας τὴν πραγματικότητα. Κι' ἀκόμα, ἂν κάτι μπορεῖ νὰ κεντρίσῃ ἓναν ἄνθρωπο, αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι ἡ δυνατότητα, δταν μπαίνῃ ἡ ἴδια σαν ἀπαίτηση τοῦ ἀνθρώπου.

Μεταφρ. ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

(1) Ἐκφραση τοῦ Ρωμ. Δικαίου: Ἐξαίρεση τοῦ Γεν. Δικαίου (Σημ. Συγγρ.).

(1) Θεμιστοκλῆς 3, 3, Πλουτάρχου (Σημ. Συγγρ.).

ΝΕΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΚΥΚΛΑΜΙΝΟ

Λουλούδι, τὸ φθινόπωρο πού φέρνεις τὸ χρυσὸ
σὰ γέρνεις στὸ κελάρυσμα τοῦ ρυακιοῦ μὲ χάρη,
κι' ἄρωμα μὲς στ' ἄρώματα σκορπᾶς τὸ πιὸ λεπτό,
πόσο σὲ νιώθω ἰ καὶ θρηνῶ τὴ μοῖρα πῶχεις πάρει.
Ἀνοιξὺς θύμηση γλυκειᾶς νὰ φέρνῃ τὸν καὺμό
καὶ νὰ ξανοίγῃ παγωνιάς βαρυχειμῶνα ἀχνάρι.

Λ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΝΕΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΙ

HENRY DE MONTHERLANT

Ο Άνρ ντε Μοντερλάν, αν πάρουμε για κριτήριο την ηλικία του, πρέπει να καταταχθεί στους νέους Γάλλους πεζογράφους, τους μεταπολεμικούς. Η επιτυχία όμως που είχε στο παγκόσμιο κοινό (επιτυχία που όφειλεται περισσότερο στις κακές παρά στις καλές πλευρές του έργου του), τον έχει φέρει, χρόνια τώρα, στην πρώτη σειρά του προσκήνιου, ώστε να μην υπάρχει ανάγκη να τον παρουσιάσω στους αναγνώστες της «Νέας Έστίας» όπως άλλους συγχρόνους συναδέλφους του, το ίδιο καλούς ή και καλύτερους απ' αυτόν, μα όχι πολύ γνωστούς.

Εδίστασα πολύ να κάνω αυτή την «παρουσίαση», όπως θα δίσταζα και για έναν άλλον νέο Γάλλο πεζογράφο, τον Ζάκ ντε Λακρετέλ, αν η εισόδός του στην Ακαδημία δεν του έδινε εκείνη την καθιέρωση που σβύνει κάθε ζωντανό ενδιαφέρον γύρω απ' το όνομά του. Στο τέλος όμως αποφάσισα να μεταφράσω ένα κομμάτι του Μοντερλάν για τη «Νέα Έστία», με τη σκέψη πως ο συγγραφέας αυτός είναι γνωστός στους Έλληνες από τις μέτριες κι άβαντοδόρικες σελίδες του, ενώ οι λιγότες καλές του δεν έχουν φτάσει στο μεγάλο κοινό.

Τα κυριώτερα έργα του Μοντερλάν είναι: «Το όνειρο», μυθιστόρημα, «Ο παράδεισος κάτω απ' τη σκιά των σπαθιών», «Οι ένδεκα μπροστά στη Χρυσή Πύλη», «Οι Bestiaires» (λέξη δυσκολομετάφραστη έννοει αυτούς που έχουν ένα σύνθετο ψυχοδιανοητικό ενδιαφέρον για τα κτήνη), μυθιστόρημα, «Η μικρή Ίνφαντη της Καστίλλιας», ιστοριούλα, «Τρυφερές σελίδες», «Θάνατος και Ζωή», «Στις Κρήνες της Επιθυμίας», «Τα νησιά της Εύδαιμονίας», «Η πρωινή αλλαγή φρουράς», «Ακόμα μία στιγμή ευτυχίας», «Τα γεροντοπαλλήκαρα» (Μεγάλο Λογοτεχνικό Βραβείο της Γαλλικής Ακαδημίας 1934), «Άχρηστη υπηρεσία», «Τα κορίτσια», «Ελεος για τις γυναίκες».

Ο υποφαινόμενος δε συμπάθησε ποτέ τη λογοτεχνία του Μοντερλάν, που τη διακρίνει περιαυτολογία δίχως καμιά μετριο-

φροσύνη. Ο Μοντερλάν βάζει τον εαυτό του κεντρικό πρόσωπο των έργων του, και για το ένδεχομένο μήπως τυχόν κανείς αναγνώστης δεν το καταλάβει, προειδοποιεί για το σπουδαίο γεγονός από την πρώτη σελίδα, με ύφος αντιπαθητικά περιφρονητικό: «Εγώ είμαι ο ήρωας αυτού του βιβλίου». Κι' ο ήρωας αυτός είναι συνήθως ένας συγγραφέας με πολλήν επιτυχία, που τον κυνηγάν οι γυναίκες κι' αυτός τις μυκτηρίζει. Υποκείμενο πάντοτε περιαυτολόγο, επηρμένο, κενό, αντιπαθητικότατο. Και τίποτα δε δείχνει πως ο συγγραφέας θέλει να μυκτηρίσει τον εαυτό του παρουσιάζοντάς τον έτσι. Άπεναντίας, οι ήρωες του Μοντερλάν (δηλαδή ο ίδιος ο Μοντερλάν) έχουν μιάν ανόητη αυτάρκεια που άντανακλά φανερά την Ικανοποίηση του συγγραφέα για το περιεχόμενο των ήρώων του (δηλαδή το δικό του περιεχόμενο).

Με τον Μοντερλάν βρίσκουμε πολύ μακριά από κείνους τους μυθιστοριογράφους που αυτοπροσωπογραφούνται στις σελίδες τους, βάζοντας τις αγωνίες τους, τα πάθη τους, τις αδυναμίες τους, τις παλιανθρωπιές τους ακόμα, με τάση έκδηλη αυτοκριτικής, αυτοσαρκασμού, αυτοοικτιριμού. Άπεναντίας, ο Μοντερλάν είναι τόσο ένθουσιασμένος με τον εαυτό του, ώστε τον πετάνε ως ακόλουθητέο παράδειγμα, αν όχι ως αξιομίμητο φαινόμενο, στους αναγνώστες του. Sui generis έκδηλωση κενού δανδισμού, αντιπαθητική και, ως ποίμε τη λέξη, προκλητική.

Πλάϊ όμως σ' αυτό το βασικό μειονέκτημα, ο Μοντερλάν έχει προσόντα εξαιρετικά δυναμικά. Όξυτάτη παρατήρηση, αίσθηση του γελοίου (δχι βέβαια του εαυτού του, μα των άλλων), σκληρό σαρκασμό, χιούμορ τσουχτερό, ψυχαναλυτική διαίσθηση, γνώση των ανθρώπων, διάθεση ειρωνικά φιλοσοφική και πέννα λαμπρά προικισμένη. Όταν ο Μοντερλάν δέ μιλάει για τον εαυτό του, το ταλέντο αναπηδάει καταπελτικό. Μα σπάνια αυτός ο δανδής της λογοτεχνίας ξεχνάει ν' απασχοληθεί με το εξαιρετικό ύποκειμένό του. Και τότε τα πράγματα χαλούν.

Οι «Bestiaires», τα «Κορίτσια» και το

«Ἐλεος γιὰ τὶς γυναῖκες» (τὰ πιὸ γνωστά του ἔργα) ἔχουν τὴ σφραγίδα αὐτοῦ τοῦ ἀνιάρου κάπως αὐτοπαρρηλήματος... Στὰ «Γεροντοπαλλήκαρα» ὁμῶς ὁ Μοντερλάν δὲν ἔβαλε τὸν ἑαυτό του μέσα. Κι' ἔτσι ἔκανε ἕνα βιβλίο πολὺ καλὸ. Τὸ καλύτερό του. Τόσο καλὸ, ποὺ δὲν ἔχει καμιά λογοτεχνικὴ συγγένεια μὲ τὶς προηγούμενες καὶ μετανέστερες περιαιτολογίες του.

Παρακάτω, οἱ ἀναγνώστες τῆς «Νέας Ἑστίας» θὰ διαβάσουν τὸ πρῶτο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, ὅπου ζωγραφίζονται θαυμάσια οἱ δυὸ ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἥρώες του: Ὁ βαρὼνος Ἡλίας ντὲ Κοετκιντάν, ἡλίθιος ποὺ δὲν ἔκαμε ποτὲ τίποτα στὴ ζωὴ του, κι' ὁ ἀνεψιὸς του κόμης ντὲ Κοαντρέ, τὸ ἴδιο ἡλίθιος καὶ τὸ ἴδιο ἀκαμάτης. Ὅσο ζοῦσε ἡ κ. ντὲ Κοαντρέ (ἀδερφή τοῦ πρῶτου, μητέρα τοῦ δεύτερου), ἄφισαν σ' αὐτὴ τὴ γυναῖκα νὰ φροντίζει καὶ νὰ σκέπτεται γιὰ λογαριασμὸ τους. Μὲ τὸ θάνατό της ἔρχεται ἡ καταστροφή. Ἡ περιουσία τοῦ κ. Ἡλίας εἶναι πολὺ μικρὴ ὥστε νὰ τοῦ ἐπιτρέψη νὰ ζήσει. Ὅσο γιὰ τὸν κ. ντὲ Κοαντρέ, αὐτὸς μένει ἀπένταρος.

Μόνη σανίδα σωτηρίας εἶναι καὶ γιὰ τοὺς δυὸ ὁ κ. Ὁκτάβ ντὲ Κοετκιντάν, ἀδερφὸς τοῦ κ. Ἡλίας. Ὁ κ. Ὁκτάβ ἔγινε πλούσιος χάρις στὴν ἀγάπη ἑνὸς παιδικοῦ του φίλου τραπεζίτη, ποὺ τὸν ἔβαλε μέτοχο στὴν Τράπεζά του. Ὁ κ. Ὁκτάβ, ποὺ εἶναι κι' αὐτὸς ἡλίθιος, θαρεῖ πὼς ἔγινε πλούσιος χάρις στὴν ἀξία του καὶ παριστάνει τὸν ἀγγλοσάξωνα μπλινεσμαν. Γεροντοπαλλήκαρο κι' αὐτὸς, ζεῖ μέσα στὸν

πλοῦτο, μὲ μόνη φροντίδα τὴν ὑγεία του, τὴν καλοπέρασή του, τὴν ἐμφάνισή του, μαῖμουδίζοντας στὰ φερσίματά του τοὺς μεγαλοεπιχειρηματίες τοῦ Σίτυ καὶ τῆς Γουὼλ στρήτ.

Τὸ ἀγγελμα τῆς οἰκονομικῆς καταστροφῆς τοῦ ἀδερφοῦ καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του τὸν καταταράζει. Γιατὶ εἶναι τσιγκούνης στὰ χρήματά του κι' ἐξηνταβελώνης στὴν ἀτομικὴ του γαλήνη. Προσπαθεῖ νὰ μὴν ἀνοίξει τὸ πουγγί του, μὰ ὁ ἀδερφὸς του τὸν καταφέρνει μὲ κάτι κωμικοὺς ἐκβιασμούς, κι' ἔτσι ἀναγκάζεται νὰ τακτοποιήσει τὸ μέλλον τοῦ κ. Ἡλίας.

Γιὰ τὸν ἀνεψιὸ του ὁμῶς, τὸν κ. ντὲ Κοαντρέ, δὲν κάνει τίποτα. Βέβαια, ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ εἶναι ἀνίκανος ὄχι νὰ κάμει, μὰ νὰ βρεῖ κιόλας δουλειά. Ὅταν μένει πιὰ ἀπένταρος, καταφεύγει ἀκόμα μιὰ φορὰ στὸν πλοῦσιο θεῖο. Κι' αὐτὸς, γιὰ νὰ τὸν ξεφορτωθεῖ, τὸν στέλνει σὲ κτῆμα του νὰ ζήσει μόνος κι' ἔρημος σ' ἕνα σπιτάκι. Καὶ μὲ συντριβὴ καρδιάς τοῦ δίνει ὅσα χρήματα χρειάζονται γιὰ νὰ μὴν πεθάνει τῆς πείνας. Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ, πάντοτε ὀλιγαρκῆς, εἶν' ἐνθουσιασμένος ποὺ θὰ ζήσει στὴν ἐξοχή. Μὰ ἡ μοναξιά, ἡ αἰσθησιὴ πὼς δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος νὰ νιάζεται στὸν κόσμον γι' αὐτόν, τὸν τσακίζει. Καὶ πεθαίνει.

Ὁ μῦθος τοῦ ἔργου εἶναι ἀπλός. Μὰ ὁ συγγραφέας κεντάει ἀπάνω του μὲ θαυμαστὴ δεξιότητι. Τὰ «Γεροντοπαλλήκαρα» δὲν εἶναι βιβλίο ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβει κανεὶς ἀπὸ διήγηση τρίτου. Πρέπει νὰ διαβαστεῖ λέξη-λέξη γιὰ νὰ κατανοηθεῖ.

M. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ

HENRY DE MONTERLANT

ΤΑ ΓΕΡΟΝΤΟΠΑΛΛΗΚΑΡΑ

ΤΟ Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ

Αὐτὸ τὸ κρὺο φλεβαρίτικο βράδυ τοῦ 1924, κατὰ τὶς ἑφτά, ἕνας ἄντρας ποὺ ἔδειχνε τουλάχιστο ἐξηντάρης, μὲ γένια ἀχτένιστα σταχτιά καὶ μᾶλλον βρωμερά, στεκόταν στὸνα πόδι μπροστὰ σὲ κάποιο μαγαζί τῆς ὁδοῦ Γκλασιέρ, ὅχι μακριὰ ἀπ' τὴ λεωφόρο Ἀραγκό, καὶ διαβαζε τὴν ἐφημερίδα του στὸ φῶς τῆς βιτρίνας, μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς τετραγώνου μεγάλου φακοῦ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ μεταχειρίζονται οἱ μανιακοὶ τῶν γραμματοσήμων... Φοροῦσε μιὰ μαύρη μεταχειρισμένη πατατούκα, ποὺ τοῦ ρχόταν ὡς τὴ μέση τῆς ἄντζας, καὶ μιὰ σκούρα

τραγιάσκα τῆς μόδας τοῦ 1885, μὲ δυὸ παραμαγουλίσθρες σηκωμένες ἀπὸ κάθε μεριά πρὸς τὰ πάνω. Ὅποιος τὸν κύτταζε ἀπὸ κοντά, θάβλεπε πὼς κάθε σουσουμί τῆς φορεσιάς του ἦταν «σάν κανενὸς ἄλλου». Ἡ τραγιάσκα του ἦταν τῆς μόδας ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνια ἢ πατατούκα του κρατιόταν ἀπ' τὸ λαιμὸ μὲ δυὸ μπλεγμένες παραμάνες σάν ἄλυσιδίτσα· ὁ κολάρος, ραμμένος σὲ ἄσπρο κολαριστό του πουκάμισο, ἦταν ξεφτισμένος σὰ νταντέλα, ἀφίνοντας νὰ φαίνεται ἡ φόδρα, κι' ἡ γραβάτα του ἔμοιαζε περισσότερο μὲ τριχιά σκεπασμένη

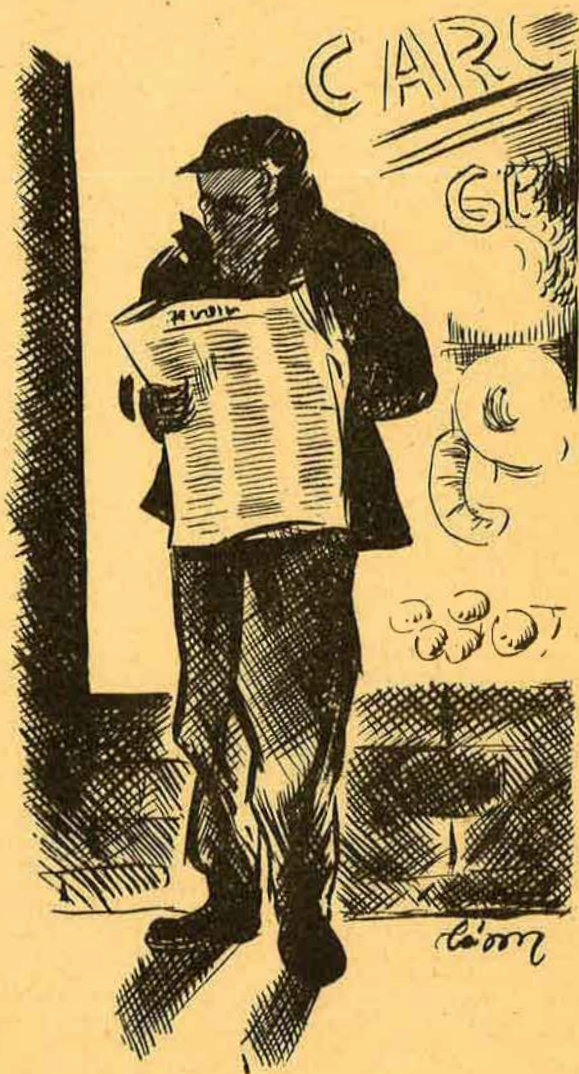
πού και ποῦ μὲ ξέβαφο μαῦρο πανί, παρὰ μὲ γραβάτα· τὸ μπόλικο παντελόνι του κρεμόταν δεκαπέντε σωστοὺς πόντους κάτω ἀπ' αὐτὸ πού οἱ ράφτες ὀνομάζουν «καβάλο»· τὸ κορδόνι τοῦ ἑνὸς στιβανιοῦ του (κάτι τεράστια στιβάνια) ἦταν ἓνα κομάτι σπάγγος πού εἶχαν τὴν «πρόθεση» νὰ τὸ βάψουν μαῦρο μὲ μελάνι.

Ἄν ὁ παρατηρητὴς ἔσπρωχνε πιὸ μακριὰ τὴν ἀδιακρισία του, θάβλεπε πῶς ἓνας χοντρός σπάγγος ἔκανε χρεία ζωὴς στὸ λεγόμενο, κι' ὅτι δὲ φοροῦσε σῶβρακο. Τὰ σώρουχά του ἦταν φίσκα στὶς παραμάνες, ὅπως τῶν Βορειοαφρικανῶν. Σὲ κάθε πόδι φοροῦσε δυὸ μάλλινες κάλτσες τῇ μιᾷ πάνω στὴν ἄλλη (ἔτσι ξηγιέται τὸ φάρδος τῶν ἀρβυλῶν του). Γυρνώντας τὶς τσέπες του, ὁ παρατηρητὴς θάβρισκε ἀξιόλογα πράγματα: ἓνα ξεροκόματο ψωμιοῦ, δυὸ κομάτια ζάχαρη, ἓνα βρωμερὸ χαρμάνι ἀπὸ καπνὸ καὶ παλιά στερεοποιημένα ψίχουλα, κι' ἓνα χρυσὸ ρολοὶ πού ἀξίζει νὰ ἐξεταστεῖ χωριστά... Ἦταν ἓνα ρολοὶ παλιό, πλακωτό, πού ἀνάδινε ἀπ' ὅλο τὸ εἶναι του τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀκριβοῦ καὶ τέλειου ἀντικείμενου. Τὸ καπάκι ἦταν ὅλο σκεπασμένο ἀπὸ τὶς τζιριτζάντουλες ἐνὸς θυρεοῦ ἐξαιρετικὰ πολὺπλοκου (λέων, φλόγες κ.τ.λ. κ.τ.λ.) μὲ μιὰ βαρωνικὴ κορώνα πάνωθ' αὐτοῦ. Τέλος, τελειώνοντας τὴν ἔρευνα μὲ τὸ πορτοφόλι, — ἓνα κουρελιάρικο πορτοφόλι δίχως μολύβι στὴ θέση τοῦ μολυβιοῦ, — ὁ παρατηρητὴς θάβρισκε καμιά ἑκατοστὴ φράγκα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη μιὰ ρεκλάμα «Τζέννου, ψιμίθια θεάτρων κ.τ.λ.» καὶ τρία μπιλιέτα πού πρέπει νὰ βρίσκονταν ἐκεῖ πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια· τόσο κιτρινισμένα ἦταν, πού κατάντησαν βαθυκάστανα στὶς γωνιές. Εἶχαν προστυχοτυπωμένη τὴν ἐπιγραφή: Ἦλιος ντὲ Κοετκιντάν, 11 ὁδὸς Λισαβῶνος. Κι' ἀπὸ μιὰ παραξενιά πού δὲν ἀπαντιέται πιά παρὰ στὶς ἐπαρχίες, καὶ ἴσως ἀκόμη μόνο στὴ Βρετάννη, ἡ ἐπιγραφή ἦταν στεφανωμένη μὲ στέμμα βαρωνικό.

Ὁ κ. Ἦλιος ντὲ Κοετκιντάν, σκεπόμενος στὸνα πόδι, σκουνηγμένος ἀπὸ τοὺς διαβάτες, μὰ ἀτάραχος, διάβασε ὁλόκληρη τὴν ἐφημερίδα του στὸ φῶς τοῦ κουρελοῦ, ἐκεῖ πού τὴ διάβαζε κάθε βράδι τὴν ἴδιαν ὥρα — μολονότι τὰ πλαῖνά μαγαζιά εἶχαν καλύτερο φωτισμὸ — ἐδῶ κι' ἑννιά χρόνια... Τὸ κείμενο τὸν ἔκανε κάθε τόσο νὰ μουγκρίζει ἓνα χρρρ... πολὺ χαρακτηριστικὸ καὶ προσωπικὸ, ἢ κιόλας μιὰ παρατή-

ρησὴ: «Παλιανθρώποι!» — «Παλιανθρώπι!» — «Χρρρ, τέτοιοι εἶναι οἱ νέοι!...» Καὶ τέλος, κρατώντας ἀπὸ μιὰν ἄκρη τὴν ξεδιπλωτὴ ἐφημερίδα, ξεκίνησε γιὰ τὴ λεωφόρο Ἀραγκό. Κάθε τόσο κοντόστεκε γιὰ ν' ἀνακατέψει μὲ τὴν ἄκρη τοῦ μπαστουνιοῦ του κάποιο πανέρι ἢ καμιά βρωμιὰ στὸ πεζοδρόμιο, μὲ τὴν κλασικὴ χειρονομία τοῦ παλιατζῆ πού μαζεὺει παλιοπράματα.

Στὴ λεωφόρο Ἀραγκό στάθηκε μπροστὰ σὲ μιὰ καγγελόπορτα, πού πισωθὲ τῆς πρόβαλε, μέσ' στὸ σκοτάδι, ἓνα περιβολάκι καὶ μιὰ μονοκατοικία κοινὴ στὴν ἐμφάνιση, πού τὰ παράθυρά της φαίνονταν σκοτεινὰ σὰ νὰ ἦταν ἀκατοίκητη. Ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν

ἔβγαλε ἓνα γροῦπο κλειδιά δεμένο — ὅπως τὸ πανταλόνι καὶ τὸ στιβάνι — μ' ἓνα σπάγγο μαλιαρὸ, τόσο ἦταν μεταχειρισμένος, κι' ἄνοιξε τὴν καγγελόπορτα. Κατόπι, κόβοντας ἀπὸ ἓνα δεντράκι ἓνα φύλλο πού τῶχωσε στὸ στόμα του, πήρε βόλτα τὸ σπίτι καὶ μπήκε στὴ μοναδικὴ φωτισμένη κάμαρα, τὴν κουζίνα, ὅπου μιά ψηλὴ κοκκαλιάρα γερασμένη γυναίκα μὲ πουλαδίσιο κεφάλι ἀνακατευόταν μὲ τὶς φουφούδες.

— Λοιπόν, ἐγυρίσατε, ἐπιτέλους! εἶπε ἡ γυναίκα.

Κι' ἀπὸ τὸν ἦχο τῆς φωνῆς, καθὼς κι' ἀπ' τὴν ἔκφραση, — ἡ Μελανία τοῦ μιλοῦσε συνηθιστὰ τὸ τρίτο πρόσωπο, — ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν κατάλαβε πὼς ἦταν πιωμένη.

Μὲ ἀπλόχερη κίνηση, μπράτσο τεντωμένο, μ' ἓνα εἶδος ἐϋγενικοῦ ἀέρα πού θύμιζε θεατρίνο ἐπαρχιώτικο μπουλουκιοῦ, πρόσφερε στὴ Μελανία τὴν ξεδίπλωτη τσαλακωμένη ἐφημερίδα, τὴ λεκιασμένη ἀπὸ τὰ διαρκῶς ἀγνωστο ἀπὸ τί λερωμένα του δάχτυλα, τὰ πάντοτε βρώμικα.

— Νά! σοῦ τὴ χαρίζω!

Κι' ἡ χειρονομία του, καὶ τὸ «σοῦ τὴ χαρίζω» του, δὲ θάταν πιδ μεγαλόπρεπα ἂν τῆς ἔκανε δῶρο ἓνα διάδημα. Μὰ ἔξαφνα ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν, ψάχνοντας τὴν κουζίνα μὲ ματιὰ ἀγωνιακὴ, σχεδὸν ἀπελπισμένη:

— Ἡ Μινίνα δὲν εἶν' ἐδῶ; Ποῦ εἶναι ἡ Μινίνα;

— Ἡ Μινίνα; Νά! ἔχει ξεπορτίσει! Μὰ ἡ Σταχτιά ἦταν ἐδῶ. Μάλιστα μοῦ ἔκανε μιά μαγαρισιά. Νά, αὐτοῦ πού βρισκόσαστε. Ἀκόμα βρωμαί.

— Ὅσκει, δὲ βρωμαί, εἶπε ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν σὲ τόνο πού δὲ δέχεται ἀπάντηση.

— Λοιπόν, ἂν εἴσαστ' ἐδῶ! Ἄ, αὐτὲς οἱ γάτες! Τέσσερα χρόνια πού τὶς ἔχουμε, κι' ἀκόμα μαγαρίζουν παντοῦ!

— Στὴν κάμαρά μου δὲ μαγαρίζουν, εἶπε ὁ γέρος στὸν ἴδιο τόνο.

Μὰ ἔξαφνα φωτίστηκε τὸ πρόσωπό του, μετουσιώθηκε, καὶ μ' ἓνα ὅν! Νά ἡ Μινίνα! ἔσκισε ἀπότομα τὴν κουζίνα σκουτώντας τὴ Μελανία κι' ἄνοιξε τὴν πόρτα σὲ μιά γατίτσα πού τρύπωνε μέσα καὶ μ' ἓνα σάλτο βρέθηκε σὲ μιά καρέκλα κι' ἄλλο ἓνα σάλτο στὸν ὦμο τοῦ κ. ντὲ Κοετκιντάν, ὅπου ἄρχισε νὰ χαϊδολογίεται.

Οἱ γάτες ἔχουν μεγάλη ἐκτίμηση στὸν κ. ντὲ Κοετκιντάν. Ἦξερε νὰ τὶς χαϊδεύει στὴ ρίζα τῆς οὐρᾶς, ἀνάμεσα στὰ πόδια κ.τ.λ., ἓνα ὁλόκληρο σύστημα νὰ ξεμυαλίζει τὶς γάτες, πού μόνο τὰ γεροντοπαλλήκαρα τὸ ξέρουν. Τὶς ξετρελλαίνει.

— Λοιπόν, δὲ θά φᾶμε ἀπόψε; εἶπε ἡ ἔξαφνα μὲ βραχνὴ φωνή.

— Περιμένω τὸν κ. ντὲ Κοαντρέ. Εἶχε πάει στὸ συμβολαιογράφο. Μόλις γύρισε. Ἀλλάξαι ρούχα.

Δίχως νὰ πεῖ λόγο, ὁ γέρος ἄρπαξε ἓνα

κουδοῦνι, μισάνοιξε τὴν πόρτα πού ἔδινε πρὸς τὸ σπίτι καὶ ταρακούνησε τὸ κουδοῦνι νευρικά μ' ἓνα εἶδος γεροντίσας φρενιτίδας καὶ συνάμα μὲ πρόσωπο πολὺ ἀποφασιστικό, σὰ νάδινε σινιᾶλο γιὰ μιά ἐπίθεση ἢ τὸ: «ὄλον τὸ πλήρωμα εἰς τὰς λέμβους». Μασοῦσε πάντοτε τὸ φύλλο σὰ γέρικος τράγος. Μιά φωνὴ ἀκούστηκε: «Κατεβαίνω! Κατεβαίνω!»

Ἡ κουζίνα ἦταν ἀπλόχωρη καὶ παστρική· ἐξάλλου, ἦταν ἡ μοναδικὴ παστρική κάμαρα τοῦ σπιτιοῦ. Δυὸ σειρὲς χαλκωματένιες κατσαρόλες λαμποκοποῦσαν σάν ἡλιοι. Στὴ μέση, πάνω στὸ τραπέζι, τὸ σκεπασμένο μὲ καλῆς ποιότητος τραπεζομάντηλο, δυὸ σερβίτσια ἦταν ἀπιθωμένα, μὲ ποτήρια καὶ καράφες ἀπὸ κρύσταλλο· τὶς ψυχρὲς μέρες ἔτρωγαν στὴν κουζίνα, γιὰ νὰ μὴν ἀνάψουν φωτιά στὴν τραπεζαρία, ὅπου ἡ ζεστασιά τῆς μεγάλης σόμπας, πού θέρμαινε ὅλο τὸ σπίτι, δὲν ἔφτανε ἀρκετά. Τ' ἀσημικά, τὸ τραπεζομάντηλο, οἱ πετσέτες, εἶχαν κορῶνες κομητικές. Στὸ πίσω μέρος μιάς καρέκλας ἦταν δεμένος ἓνας σπάγγος τοῦ κ. ντὲ Κοετκιντάν! Μόνο ἀπὸ θυρεὸ τοῦ πού δὲν ἦταν ζωγραφισμένος! Γιατὶ αὐτὴ ἡ καρέκλα ἦταν ἡ καρέκλα «του». Πραγματικά, ἀπὸ τὶς δέκα καρέκλες τῆς τραπεζαρίας μόνο μιά, καθὼς φαίνεται, δὲν ἦταν κουτσὴ, κι' ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν τὴν εἶχε μονοπωλήσει ἂν ἡ Μελανία ξεχνοῦσε καὶ τοῦ ἔδινε μιὰν ἄλλη, γινόνταν μεγάλῃ φασαρία. Ὡς καὶ σήμερα, πρὶν καθῆσει, μολονότι εἶδε τὸ σπάγγο, ὁ κ. Ἡλίας δοκίμασε τὴν ἀπόλυτη σταθερότητα τῆς καρέκλας του. Ὅταν, ἔνας κοντὸς ἀνθρωπάκος μπήκε καὶ εἶπε ζωηρά:

— Σὰς ἔκανα νὰ περιμένετε, θεῖε; Θάρῶ πὼς δὲν πρέπει νάναί πάνω ἀπὸ ἐφτάμιση. Τί ὥρα εἶναι, κυρία Μελανία;

(Ἐλεγε «κυρία Μελανία», ἐνῶ ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν ἔλεγε μονάχα «Μελανία».)

— Ὅχι, κύριε, εἶναι ἀκριβῶς ἐφτάμιση. Μὰ ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν ἦταν βιαστικός!

— Ἐρχομαι ἀπὸ τὸ συμβολαιογράφο, εἶπε ὁ ἀνθρωπάκος.

Καὶ πρόσθεσε μὲ χαμηλὴ φωνή:

— Θὰ σὰς μιλήσω γι' αὐτὸ μετὰ τὸ δεῖπνο.

Κάθησε, κι' οἱ δυὸ κύριοι, ἀφοῦ ἔδεσαν τὶς πετσέτες γύρω ἀπ' τὸ σβέρκο τους σὰ γελαδάρηδες, ἄρχισαν νὰ τρώει.

Ὁ κόμης ντὲ Κοαντρέ φαινόταν τὸ πολὺ γιὰ σαρανταοχτὼ χρονῶν, ἂν καὶ εἶχε κλείσει τὰ πενήντα τρία· πρόσωπο στρογγυλὸ, μουστάκια καὶ γενάκι δίχως ἄσπρη τρίχα, κεφάλι περασμένο μὲ τὴν ψιλή. Φοροῦσε ἓνα σακάκι τόσο τριμένο μπροστά, πού ἔδειχνε σὰ νάχε ἓνα μεγάλο ἄσπρο λεκέ. Ἦταν τὸ στήμονι τῆς τσόχας πού πρόβαλε. Φοροῦσε πουκάμισο ἐργατικό ἀπὸ χοντρή φανέλα χακί μὲ κολάρο λιγδωμένο. Οἱ δυὸ καστορένιες παντοφλές του ἦταν τρύπιες

καὶ τὸ παντελὸν τοῦ εἶχε τὸ ἴδιο λασκάρισμα ὅπως καὶ τοῦ κ. ντὲ Κοετκιντάν: τὴν δεκαπέντε πόντους πού προβλέπει ὁ κανονισμὸς κάτω ἀπ' τὸν καβάλο. Ἐνῷ τὰ χέρια τοῦ κ. Ἡλία, παράξενα σχεδιασμένα ἀπὸ τὶς γρατσουνιὲς τῶν γάτων, ἦταν φίνα, περίπου γυναικεῖα (ἦταν γι' αὐτὸ πολὺ περήφανος, ὅπως καὶ γιὰ τὰ εὐαίσθητα πόδια του, πού τὸν ἀνάγκαζαν νὰ φοράει χειμῶνα - καλοκαίρι δυὸ ζευγάρια μάλλινες κάλτσες τ' ὅνα πάνω στ' ἄλλο), τὰ χέρια τοῦ κ. ντὲ Κοαντρέ ἦταν γεμάτα κάλους, καὶ μάλιστα στὴν ἄκρη τῶν δαχτυλιδῶν, σκισμένα σὲ μικρὲς ζαρωματιὲς πού ἡ κολημένη σκόνη τὶς ἔκανε σταχτιές: χέρια δουλευτῆ.

Ὅσο βάσταξε τὸ δειπνο, οἱ δυὸ κύριοι ξετύλιξαν μὲ λόγια τὴν πιὸ πλοῦσια συλλογὴ ἀνοησιῶν πού μπορεῖ νὰ συλλάβει ἀνθρώπινος νοῦς. Ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν παπαγάλιζε τὴν ἐφημερίδα του κι' ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ τὴ μόρφωσή του. Ἡ ἀνοησία δὲ βρισκόταν τόσο στὰ ὅσα ἔλεγαν, ὅπου ἀπαντώντανε κάποιες ἀλήθειες, ὅσο στὸ ὅτι μιλοῦσαν χωρὶς νὰ ξέρουν. Κι' οἱ δυὸ μιλοῦσαν μὲ πάθος. Τὸ ὄνομα τοῦ Μπριάν, πού ἦρθε στὴν κουβέντα, ἔκανε ν' ἀστράφουν τὰ μάτια τους. Τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα εἶχαν κι' οἱ οὐγενότοι πού παλούκωσε ὁ Μονλύκ. Τίποτα στὶς ἐκφράσεις τους πού νὰ μὴν ἦταν καταπελτικό· ἀνθρώποι, γεγονότα, γνώμες, κρινόντανε μὲ μιά φράση, καταδικάζοντανε περίπου πάντοτε, δίχως ἔνδικα μέσα. Ὅπως δὴποτε, σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα φάνηκαν δυὸ φωτεινὰ σημεῖα. Τὸ ἕνα, ὅταν ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν περιέγραφε τὰ κουμπιά τῆς στολῆς τῶν Γάλλων Σωματοφυλάκων, καὶ ὅτι εἶπε ἦταν ἀκριβέστατο. Τὸ ἄλλο, ὅταν ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ ἐξηγήσε ἕνα μηχανήμα πού ἐφεύρηκε ὁ Ἰδιος, ἱκανὸ νὰ ἐμποδίσει τοὺς ποντικούς νὰ τρῶν τὸ φαί τῶν δυὸ πουλαδῶν, στὸ κοτέτσι, στὸ βάθος τοῦ κήπου. Ὅσο βάσταξαν αὐτὰ τὰ φωτεινὰ σημεῖα, οἱ δυὸ κύριοι, καθέναν στὴν εἰδικότητά του, φάνηκαν ἐνδιαφέροντες.

Ἐπιτέλους, οἱ κύριοι σηκώθηκαν ἀπ' τὸ τραπέζι. Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ ἄναψε μιά λάμπα τοῦ πετρελαίου (τὴ μοναδική ἴσως σ' ὅλη τὴ λεωφόρο Ἀραγκό, γιατί, στὰ 1924, τὸ σπίτι δὲν εἶχε ἠλεκτρικὸ, ἀπὸ φόβο τῆς δαπάνης καὶ τοῦ νεωτερισμοῦ), καὶ λέγοντας στὸ θεῖο του: «Σὰς ζητῶ συγγνώμη, περνᾶω πρῶτος ἐπειδὴ κρατῶ τὴ λάμπα», βῆκε ἀπὸ τὴν κουζίνα. Τὸ σπίτι ἦταν κατασκότεινο, κι' ἡ λάμπα φώτισε ἀδύνατα μιά στενὴ σκάλα σκεπασμένη μὲ τριμένο χαλί. Μιά μεγάλη σόμπα θέρμαινε ὅλο τὸ σπίτι ἀνάμεσ' ἀπ' τὸ λαγοῦμι τῆς σκάλας. Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ ἀνέβηκε πρῶτος κρατώντας τὴ λάμπα. Στὸ κεφαλόσκαλο κατάλαβε πῶς ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν δὲν τὸν ἀκολουθοῦσε, καὶ σταμάτησε.

— Δὲ θ' ἀνεβῆτε, θεῖε;

— Ὅσκει, ζεσταίνομαι, εἶπε ὁ γέρος, πού εἶχε ἀπομείνει κάτω, πλάι στὴ σόμπα.

Καὶ καθὼς ὁ ἄλλος κοντοστεκόταν, πρόσθεσε μὲ ὕφος προστατευτικό:

— Πήγαινε στὴν καμαρὰ μου. Θ' ἀνέβω σὲ δυὸ λεπτά.

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ ἀνέβηκε στὸ ἀπάνω πάτωμα καὶ μπῆκε στὴν κάμαρα τοῦ θεῖου του. Ἐκεῖ βασίλευε μιά μυρουδιά δυνατὴ κι' ἀναγουλιάρικη, σὰν αὐτὴ πού σκορπίζουν τὰ κακοπεριποιημένα βυζανιάρικα, καὶ πού ἡ βάση τῆς ἦταν ἕνα εἶδος πρόστυχης μπριγιαντίνας πού ὁ γέρος ἔβαζε στὰ μαλιά του. Πάνω στὸ τραπέζι, πού ἦταν γεμάτο βιβλία καὶ περιοδικὰ λεκιασμένα καὶ κιτρινισμένα, μόνο ἕνα μικρὸ μέρος ἀδόμμενε ἐλεύθερο. Κι' αὐτὸ ἦταν πιασμένο ἀπὸ ἑκεῖνα τὰ ἀντικείμενα τὰ ἰδιαίτερα τοῦ κ. Ἡλία, πού γιὰ μᾶς εἶναι κιάλας παλιὲς γνωριμίες: κομάτια ζάχαρη, ξεροκόματα ψωμιοῦ, ψίχουλα καπνοῦ καὶ τέλος, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τὸ ποῦμε, κομάτια σπάγγοι. Τὰ περισσότερα πράγματα αὐτοῦ τοῦ τραπέζιου, βιβλία, κουτιά τσιγάρων, κουτιά σπέρτων, κουτιά φαρμακευτικῶν σπασιαλιτέ, εἶχαν κολημέν' ἀπάνω τους παλιά σφραγισμένα γραμματόσημα· ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν δὲ μπορούσε νὰ ἰδεῖ γραμματόσημο πάνω σὲ φάκελο (πήγαινε κάθε βράδι νὰ ψαχουλέψει στοὺς τενεκέδες τῶν σκουπιδιῶν μήπως τυχὸν καὶ βρεῖ κανένα) δίχως νὰ τὸ ξεκολλήσει τεχνικά καὶ νὰ τὸ ξανακολλήσει μὲ μπόλικο σάλιο σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ πράγματα τῆς κάμαράς του.

Στὴ σκιά τῶν τοίχων ξεπρόβαλλαν ἀμυδρὰ ἕνα σωρὸ κάδρα, ἀγαλματάκια ἀπὸ μίμηση μπρούτζου, στρατιωτικὲς πανοπλίες μὲ σπαθιά κι' ἐξαρτήσεις· ἕνας Χριστὸς πάνω ἀπ' τὸ κρεβάτι· μιά βιβλιοθήκη. Βλέποντας αὐτὰ τὰ πράγματα, ὁ παρατηρητὴς δὲ θὰ δίσταζε: «Εἶναι ἀπόστρατος ταγματάρχης τῶν ζουάβων. Ἐξάλλου, τὸ μούσι εἶναι τυπικό.» Μὰ ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν δὲν εἶχε κάνει οὔτε ὀχτῶ μέρες στρατιώτης. «Τουλάχιστον, ποῖος θ' ἀρνηθεῖ πῶς εἶναι κυνηγός;» θὰ ἔλεγε ὁ παρατηρητὴς, βλέποντας στὴ γωνιά ἕνα δίκανο, ἕνα σάκο, καὶ πάνω στὸ τραπέζι τρία «Ἡμερολόγια τοῦ Γάλλου κυνηγοῦ» τυπωμένα διαδοχικὰ ἐδῶ καὶ τέσσερα, ἑπτὰ κι' ἔντεκα χρόνια. Μὰ ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν δὲν ἤξερε πῶς γεμίζουν ἕνα ντουφέκι, κι' ὁ σάκος μόνο πακέτα τσιγάρων εἶχε κρατήσει ἀνέκαθεν στὰ σπλάχνα του. Ἄν ὅμως, ὁ παρατηρητὴς, ἀνοίγοντας τὴ βιβλιοθήκη, ἔβλεπε στὸ κάτω ράφι (αὐτὸ πού τὸ θυρόφυλλο τὸ ἔκρυβε!) τὴ σειρά τῆς «Κλωντίν», τὰ λευκώματα τοῦ Βιλὲτ καὶ τοῦ Λεάντρ, κάρτ-ποστάλ «αἰσθητικοῦ γυμνοῦ», βιβλία τοῦ Μαιζερουὰ καὶ τοῦ Σανωρό, τότε θὰ θριάμβευε: «Ἐπιτέλους, βρήκα! Εἶν' ἕνας γέρο-παραλυμένος». Μόνο πού ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν, στὰ ἐξηνταπέντε του, ἦταν ἀκόμα παρθένος.

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ ἀκούμπησε τὴ λάμπα στὸ τραπέζι καὶ φάνηκε σὰ νὰ διστάζει. Τὸ ὅτι ὁ «θεῖος» ἀπόμενε κάτω νὰ ζεσταίνεται ἡσυχά-ἡσυχά, καὶ τὸν ἔκανε νὰ περιμένει, ἐνῶ αὐτὸς τὸν προειδοποίησε πὼς εἶχε νὰ τοῦ μιλήσει γιὰ σοβαρὰ πράγματα, βέβαια, τῷ ἔρριψε αὐτὸ σὰ δειγμα ξενιασιάς. Μὰ ἦταν τόσο συνηθισμένος στὸ σέβας, καὶ δὲν τοῦκανε ἐντύπωση. Θὰ μπορούσε, περιμένοντας, νὰ καθόταν στὴ μοναδικὴ πολυθρόνα τῆς κάμαρας, πού βρισκόταν μπροστὰ στὸ τραπέζι· μὰ οὔτε πού τοῦ ἦρθε ἡ σκέψη: ἦταν ἡ πολυθρόνα τοῦ θεῖου! Τὸ μοναδικὸ ἄλλο κάθισμα τῆς κάμαρας ἦταν μιὰ καρέκλα σκεπασμένη μὲ πολλὰς ὁκάδες τεύχη τῆς «Ξιφολόγης», σὰ νὰ θελε νὰ δείξει πὼς δὲν ἦταν φτιαγμένη γιὰ νὰ κάθονται, καὶ πὼς τὸ πρωτόκολλο, ἀναφορικά μὲ τοὺς ἐπισκέπτες τοῦ κ. ντὲ Κοετκιντάν, ἦταν νὰ στέκονται ὄρθιοι, ἀφοῦ φυσικά, ὁ κ. Κοετκιντάν κρατοῦσε τὴν πολυθρόνα γιὰ λόγου του. Ἐπειδὴ ἡ προσμονὴ τοῦ ἔδειχνε πὼς θὰ βαστοῦσε, ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ, ὅχι δίχως νὰ περάσει ἀπὸ ἀντικρουόμενα αἰσθήματα πού διαβαζόνταν στὸ πρόσωπό του, ἀποφασισέ στὸ τέλος νὰ μετακομίσει τὴς «Ξιφολόγης», στοιβάζοντάς τες ὅπως-ὅπως στὸ τραπέζι. Κατόπι, βγάζοντας ἀπὸ τὴν τσέπη του ἕνα χαρτί καὶ ἀκουμπώντας το κι' αὐτὸ στὸ τραπέζι, κάθισε στὴν καρέκλα καὶ περίμενε.

Ἀκούγε κάτω τὸ σαλιάρικο ψ... ψ... τοῦ τσιμπουκιοῦ τοῦ κ. ντὲ Κοετκιντάν. Πραγματικά, ὁ γέρος εἶχε τὴ συνήθεια νὰ σαλιαρίζει πάντοτε στὸ τσιμπουκι τοῦ, πού στὸ τέλος γέμιζε μὲ τέτοια ποσότητα ὕρου, ὥστε συχνὰ τὸν ἔβλεπαν ν' ἀναποδογυρίζε τὸ φούρνο τοῦ τσιμπουκιοῦ τοῦ καὶ νὰ χύνει στὰ χαλίκια τοῦ κήπου ἕνα καταράχη ἀπὸ μαυριδερὸ ζουμί. Κατόπι ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ ἄκουσ' ἐν' ἄλλο χαρακτηριστικὸ θόρυβο καὶ τὰ μούτρα του ἔπαθαν σπασμὸ ἀπὸ ἀπελπισία.

Ὁ θόρυβος ἦταν αὐτὸς πού ἔκανε ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν γυρνώντας τὸ κλειδί τῆς σόμπας, γιὰ νὰ τὴν κάνει νὰ τραβάει δυνατώτερα καὶ νὰ ζεσταίνει καλύτερα. Λοιπόν, αὐτὴ ἡ χειρονομία τοῦ κ. ντὲ Κοετκιντάν, χειρονομία τελετουργικὴ, ὅπως τόσες λέξεις καὶ χειρονομίες ἦταν τελετουργικὲς σ' αὐτὸ τὸ σπίτι, ἦταν ἀπὸ πάντοτε ἡ αἰτία τραγωδιῶν — τελετουργικῶν κι' αὐτῶν, φυσικῶν. Τὸν καιρὸ πού τὸ νοικοκυριὸ τὸ κουμάνταρε ἡ κόμησσα ντὲ Κοαντρέ, μῆτέρα τοῦ κ. ντὲ Κοαντρέ κι' ἀδερφή τοῦ κ. ντὲ Κοετκιντάν (ὁ καιρὸς ἐκεῖνος δὲν ἦταν μακρινός: οὐτ' ἕξ μῆνης δὲν ἦταν πού εἶχε πεθάνει ἡ κόμησα), ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν πλήρωνε στὴν ἀδερφή του πεντακόσια φράγκα μηνιατικὰ, τὸ ἴδιο πού πλήρωνε σήμερα στὸ γιό της. Λοιπόν, τὰ κρυφὰ σπρωξίδια πού ἔδινε ὁ γέρος στὸ κλειδί τῆς σόμπας αὐγάτιζαν τὸ ἔξοδο τοῦ

κάρβουνου: *inde irae*. Δὲν ἦταν σπάνιο, ἀπὸ τὸ κεφαλόσκαλο, ἡ κ. ντὲ Κοαντρέ νὰ κατασιδιάσει τὸ μικρότερα ἀδερφό της σὰ νὰ ἦταν παιδί:

— Ἥλια, ἄγγιξες τὴ σόμπα!

— Ὅσκει!

— Μὴ λὲς ψέμματα! Σ' ἄκουσα!

— Μὰ ἀφοῦ σοῦ λέω ὅσκει! Ὁρῶ!

[Περνώντας, ἄς χαιρετήσουμε τὸ σα πολὺ ἰδέα-πού-ἔχουμε-γιὰ-τὸ-δέκατο-ἑβδομα-αἰῶνα. Ἐξόν κι' ἂν εἶναι, πιὸ ἀπλά, πολὺ γέρος-ταγματάρχης-ἐν-ἀποστρατεία.]

Τώρα, τὸ κλειδί τῆς σόμπας ἦταν ἐν' ἀντικείμενο πού κρατοῦσε σὲ παντοτινὴν ἀνησυχία τὸ φτωχὸ μυαλοῦδάκι τοῦ καμμένου τοῦ κόμη. Ζοῦσε μὲ τὸ φόβο πὼς θ' ἀκούσει τὸ μοιραῖο θόρυβο, καὶ θὰ ἦταν τότε ἀναγκασμένος ἢ νὰ παραδεχτεῖ τὸ σπατάλεμα τοῦ ἀνθρακίτη, ἢ νὰ κάνει παρατήρηση στὸ μπάρμπα του, πιθανότης πού ἔπερνε στὸ μυαλὸ τοῦ τραγικῆς διαστάσεις. Μετὰ τὸ φαῖ, παραμόνευε πότε θὰ φύγει ὁ γέρος, καὶ μόλις ἀκούγε τὴν ἔξορτα νὰ ξανακλείνει, κατέβαινε τὰ δυὸ πατώματα κι' ἔκλεινε τὸ κλειδί τῆς σόμπας. Τὸ βράδυ, καθὼς τὸν ἔπαιρνε ὁ ὕπνος, ξυπνοῦσε τρομαγμένος: θάροῦσε πὼς ἀκούσε ν' ἀνοίγουν τὸ κλειδί τῆς σόμπας.

Ἐπιτέλους, ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν ἀνέβαινε τὴ σκάλα καὶ, ὅχι πιά σβέλτος, κρεμόταν τόσο πολὺ στὸ κάγκελο, πού λὲς κι' ἤθελε νὰ τὸ ξεριζώσει! ἔτρεμε τὸ κάγκελο ἀπὸ πάνω ὡς κάτω. Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ βγήκε στὸ κεφαλόσκαλο νὰ τοῦ φωτίσει. Ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν μῆκε στὴν κάμαρά του.

— Θεῖε, γιὰ πρώτη φορὰ εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ σὰς μιλήσω γιὰ ὑποθέσεις...

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ ἔκοψε τὴν ὁμιλία του. Τὰ μάτια τοῦ θεῖου ἔπεσαν στὴν καρέκλα. Οἱ «Ξιφολόγες» δὲν ἦταν πιά στὴ θέση τους! Κι' ἀμέσως ἡ ματιὰ τοῦ γεροντάκου περιτριγύρισε γυρεύοντάς τες σ' ὅλη τὴν κάμαρα, μὲ τὴν ἴδια ἔκφραση σαστισμάρας πού εἶχε ἐδῶ καὶ λίγο ὅταν, κυττώντας ὀλόγυρα στὴν κουζίνα, ρώτησε: «Ποῦ εἶναι ἡ Μινίνα;»

— Ἐδῶ εἶναι, εἶπε ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ δείχνοντας τὸ τραπέζι.

Ὁ κ. Ἥλιος ἀνακάτεψε τὰ περιοδικὰ μὲ δάχτυλα νευρικά. Κι' ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ, ὅσο κι' ἂν ἦταν συνηθισμένος μὲ τὸ θεῖο του, ἀπόμεινε, δίχως νὰ τὸ θέλει, ξαφνιασμένος βλέποντας τὴ χειρονομία: Ὁ γέρος μετροῦσε τὰ περιοδικὰ σὰ νὰ φοβόταν μήπως ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἔκλεψε κανένα. Κατόπι κάθισε κι' ἔκανε: «Χρρρ...». Αὐτὰ τὰ «χρρρ...», σὰν ἐκεῖνα τὰ γρυλίσματα πού συνοδεύουν κάθε πράξη μερικῶν πιθήκων, ἦταν γι' αὐτὸν πάντοτε γεμάτα νοήματα, καὶ συνήθως ἀπειλητικά.

Ἐνα σύνεφο ταραχῆς πέρασε στὸ πρό-

σωπο τοῦ κ. ντὲ Κοαντρέ, τὰ βλέφαρά του ἔπαιξαν γοργὰ καὶ εἶπε :

— Θεῖε, ἀπὸ τότε ποὺ πέθανε ἡ μαμά, δὲ θέλησα ποτὲ νὰ σὰς μιλήσω γιὰ ὑποθέσεις. Ἀκολουθώντας πάντοτε αὐτὸ ποὺ ἡ μαμά θὰ ἔκανε, προσπάθησα νὰ μὴ ταραξῶ ποτὲ τὴν ἡσυχίαν σου.

— Ἐκανες πολὺ καλά, ἀγόρι μου, εἶπε ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν μ' ἕναν κυνισμό ποὺ οὐτε αὐτὸς οὐτε ὁ ἀνεψιὸς του τὸν ἔνιωσαν.

— Ἀλλά, εἶναι ἀνάγκη, σὲ μιὰ κάποια στιγμή, νὰ σταθοῦμε καταπρόσωπο μὲ τὴν πραγματικότητα. Στὴ ζωὴ πρέπει νὰ εἶναι καλὲς ρεαλιστής, εἶπε ὁ κόμης μὲ τόνο δογματικὸ (αὐτὴ ἡ λέξη «ρεαλιστής» ἦταν τότε τῆς μόδας στὶς ἐφημερίδες· ὅταν γνωρίσουμε καλύτερα τὸν κ. ντὲ Κοαντρέ, θὰ νιώσουμε πῶς εἶχε στὸ στόμα του μιὰ ξεχωριστὴ γευστικότητα). Εἶδα πάλι σήμερα τὸν Μπουρτιγιὸν (ἦταν ὁ πρῶτος βοηθὸς τοῦ συμβολαιογραφείου Λεμπῶ) κι' ἦρθε ἡ στιγμή νὰ σὰς κατατοπίσω στὴν κατάστασιν.

»Ὅταν πέθανε ἡ μαμά, τὸ ἐνεργητικὸ, σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Λεμπῶ, ἔδινε, χῶρια τὰ ἐπιπλα, ἑβδομήντα χιλιάδες φράγκα (ἔριξε μιὰ ματιά στὸ χαρτί ποὺ εἶχε ἀκουπῆσει στὸ τραπέζι). Ἄς προσθέσουμε σ' αὐτὰ τὶς δυὸ χιλιάδες φράγκα ποὺ βρήκαμε στὸ σκερταίρ τῆς κάμαράς της, ἴσον ἑβδομηταδυὸ χιλιάδες φράγκα. Ἡ μικρὴ (ἦταν ἡ ἀνεψία τοῦ Σιμόν ντὲ Μπωρέ) κι' ἐγὼ μείναμε σύμφωνα νὰ ἀποδεχοῦμε τὴν κληρονομία μὲ τὸν ὅρο τῆς ἀπογραφῆς. Μόλις δὴμος ἔγινε ἡ ἐπαγωγὴ, ὁ Ἄντονέ παρουσίασε στὸν Λεμπῶ μιὰ κυρίαν ἀπαίτηση τριάντα χιλιάδων φράγκων καὶ μὲ τοὺς τόκους σαρὰντα χιλιάδων φράγκων.

— Ἡ μητέρα σου δανείστηκε τριάντα χιλιάδες ἀπὸ τὸν Ἄντονέ; ρώτησε ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν μὲ γουρλωμένα μάτια, ποὺ ἔδειχναν δλόκληρες τὶς ἀνοιχτογάλανες κόρες τους.

— Ναι, ἀνάμεσα 1909 καὶ 1914, τρεῖς χιλιάδες μιὰ φορά, πέντε χιλιάδες ἄλλη μιὰ φορά...

— Τί τὰ ἔκανε αὐτὰ τὰ χρήματα; ρώτησε ὁ κ. Ἡλίας κυττώντας μὲ ὕφος παράξενο τὸν ἀνεψιὸ του.

— Ἐ, θεῖε Ἡλίας! Τὸ ξέρετε καλά. Γιὰ νὰ βάλει τάξη στὰ περασμένα.

Πραγματικά, ὁ κ. Κοετκιντάν τῷ ἔφερε καλά, ἢ καλύτερα, τὸ ὑποψιζόμενον: αὐτὰ τὰ δάνεια τὰκανε ἡ κ. ντὲ Κοαντρέ γιὰ νὰ πληρώσει τὰ ὑπόλοιπα τῶν χρεῶν τοῦ μακαρίτη συζύγου της. Μὰ ἡ εὐκαιρία τοῦ φάνηκε μοναδικὴ νὰ θυμίσει στὸν κ. ντὲ Κοαντρέ τὶς δυσάρεστες ἱστορίες τοῦ πατέρα του.

— Τότε, ἐξακολούθησε ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ, παρουσιάστηκε ἕνα καινούργιο χρέος. Ἡ κ. ντὲ Σαιντ-Οὐμπερτὺ ἀπαίτησε δεκάξη χιλιάδες φράγκα ποὺ ὁ πατέρας της, ὁ κ.

ντ' Ὠμάνι, εἶχε δανείσει στὴ μαμά τὸ 1912, καὶ τέσσερις χιλιάδες φράγκα γιὰ τόκους. Βρῆκα στὰ χαρτιά τῆς μαμᾶς ἕνα γράμμα ποὺ ὁ κ. ντ' Ὠμάνι τῆς ἔγραψε τὸ 1916 καὶ τῆς ἔλεγε : « Ἄς μὴ ξαναμιλήσουμε γι' αὐτό ». Μὰ φαίνεται πῶς δὲν ἔχει νομικὴν ἀξία. Πληρώσαμε, λοιπόν, τὸν Ἄντονέ στὸ ἀκέραιο πουλώντας τίτλους. Μὲ τὴν κυρία ντὲ Σαιντ-Οὐμπερτὺ συμβιβαστήκαμε καὶ παραιτήθηκε ἀπὸ τοὺς τόκους· πουλήσαμε κι' ἄλλους τίτλους καὶ τὴν πληρώσαμε. Δηλαδή πενήνταξί χιλιάδες ἐπὶ ἑβδομηταδυὸ χιλιάδων. Ὑπόλοιπο: δεκάξη χιλιάδες. Μὲ παρακολουθεῖτε;

— Χρρρ... εἶπε ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν, ποὺ ἔβρισκε μπερδεμένα τὰ πιδὶ ἀπλὰ πράματα.

— Ἀπ' αὐτὲς τὶς δεκάξη χιλιάδες, ἔδωσα μετὰ τὸ θάνατο τῆς μαμᾶς, γιὰ τὸ σπίτι, γιὰ τὴν κηδεῖα κτλ., ὀχτὼ χιλιάδες, στρογγυλὸς ἀριθμὸς. Εἶναι καὶ τὰ ἑξοδα κι' ἡ ἀμοιβὴ τοῦ Λεμπῶ: τὰ ὑπολογίζω σὲ δυὸ χιλιάδες φράγκα. Ἀπομένουν ἔξι χιλιάδες φράγκα, ἂν δὲν παρουσιαστοῦν καινούργιοι δανειστὲς. Ὅλη ἡ περιουσία τοῦ ἀνεψιοῦ σου εἶναι ἔξι χιλιάδες φράγκα, δίχως νὰ ὑπολογίσουμε τὰ πεντακόσια φράγκα τὸ μῆνα ποὺ δίνετε γιὰ λογαριασμὸ σου. Καὶ τὰ δυὸ-τρία ἐπιπλέον τῆς κάμαράς μου. Τὸ μερίδιό μου ἀπὸ τὰ ἐπιπλα τῆς μαμᾶς τὸ χάρισα στὴ μικρῇ. Γεμίζουν τὸν τόπο, μὰ ξέρετε τί πᾶει νὰ πει πράματα, ξεπερασμένης μόδας καὶ ξεχαρβαλωμένα. Ἡ μικρὴ ἂς τὰ κάνει, ὅτι θέλει· θὰ φυλάξει ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν νὰ τῆς χρειαστοῦν σάν παντρευτεῖ καὶ θὰ πουλήσει τὰ ρέστα.

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ σταμάτησε καὶ γίνηκε σιωπῇ. Ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν ἔκανε :

— Χρρρ...

Ἐνας ἀφελὴς ἴσως νὰ ξαφνιαζόταν ἀπὸ τοὺς τεχνικοὺς ὅρους τοῦ ὁ κόμης εἶχε σπεῖρει στὴν ἀπλοϊκὴν ἐκθεσὴ ποὺ ἔκανε, μὲ τὰ μάτια πάντα κολημένα στὸ χαρτί: « Παρουσίασε ἀπαίτηση... κυρίως... παρεπομένως... ἐπιστροφή... » δίχως νὰ ξεχάσει τὸ « ὑπολογίζω », ποὺ δείχνει τὸ σίγουρο γιὰ τὸν ἑαυτὸ τοῦ ἀνθρώπου. Κάποιος πιδὶ φίνος θὰ διακρίνει τὴ μάσκα ποὺ κάτωθι τῆς ἔκρυβε ὁ κ. ντὲ Κοαντρέ τὴν ἀγνοία, τὴ βαθειὰν ἀκατανοησίαν ἀπὸ κάθε τί ποὺ ἀφοροῦσε τὰ νούμερα καὶ τὶς ὑποθέσεις.

Ἐξακολούθησε :

— Καταλαβαίνετε, θεῖε, πῶς ὅταν ἔχει κανεὶς ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἔξι χιλιάδες φράγκα γιὰ περιουσία, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄλλες ἔξι χιλιάδες φράγκα ποὺ μοῦ δίνετε τὸ χρόνο γιὰ τὴ συντήρησή σου, δὲ μπορεῖ νὰ πληρώνει νοίκι πέντε χιλιάδων τὸ χρόνο! Πρέπει, λοιπόν, ν' ἀντιμετωπίσουμε τὴν ἀνάγκη νὰ φύγουμε ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς λεωφόρου Ἀραγκὸ ὅταν λήξει τὸ μισθωτήριο συμβόλαιο, δηλαδή στὶς 15 Ὀκτωβρίου, καὶ κατόπι καθέννας νὰ τραβήξει τὸ δρό-

μο του. Σὲ ὀκτῶ μῆνες ποὺ θὰ γίνουν αὐτά, ἔχουμε μπροστά μας ὅλο τὸν καιρὸ νὰ πάρουμε ἀποφάσεις.

Ξανάγινε σιωπή. Κατόπι ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν εἶπε μὲ χαμηλὴ φωνή:

— Δὲ μοῦ ἀπομένει παρὰ νὰ ψοφῶσω.

— Ἐμπρός, θεῖε! *Sursum corda!* Δὲν ξέρω ποῖα εἶναι ἡ περιουσία σας, οὔτε μ' ἐνδιαφέρει. Μὰ ἐπιτέλους σεῖς κάτι ἔχετε... Δὲν εἴσατε κάποιος ποὺ ἔχει συνολικὰ ἕξη χιλιάδες φράγκα καὶ ποὺ ὅταν τὰ φάει δὲ θὰ ἔχει πιά τίποτα. Κι' ὕστερα, ξέρετε καλὰ πῶς ὁ θεῖος Ὁκτάβ δὲ θὰ σᾶς ἀφίσω ποτέ.

— Ὁ ἀδερφός μου! Θὰ προτιμοῦσε νὰ μ' ἔκλινε στὸ γηροκομεῖο παρὰ νὰ μὲ κρατήσῃ σπῖτι του.

— Θὰ σᾶς βρεῖ μιὰ καλὴν οἰκογενειακὴ πανσιόν. Ἔχετε χρήματα... Μπορεῖτε, ἴσως, ἂν τὰ τοποθετήσετε σὲ ράντες...

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρε σταμάτησε. Ὁ θεῖος ἔκανε «Χρρρ...», κι' αὐτὸ ἤθελε νὰ πεῖ: «Ἐως ἐδῶ, ἀγόρι μου. Ἀρχίζεις νὰ φυτρώνεις ἐκεῖ ποὺ δὲ σὲ σπέρνουν».

— Οἱ ἕξη χιλιάδες ποὺ ἔχω κι' οἱ τρεῖς χιλιάδες πεντακόσιες ποὺ θὰ μοῦ δώσετε γιὰ τροφή ἀπὸ σήμερα ὡς τὶς 15 Ὁκτωβρίου, νὰ τὸ ἐνεργητικὸ μου ὡς ὅτου χωρίσουμε. Πρέπει νὰ ξεπέσουμε τὶς δυὸ χιλιάδες τοῦ Λεμπὼ κι' ἄλλες δυόμισι χιλιάδες γιὰ τὸ νοῖκι. Ἀπομένουν πέντε χιλιάδες νὰ τὰ φέρουμε βόλτα γιὰ ὀκτῶ μῆνες.

— Καὶ στὶς 15 Ὁκτωβρίου τί θὰ κάνεις;

— Φυσικὰ, πρέπει νὰ βρῶ δουλειά. Θ' ἀρχίσω ἀπὸ αὐριο νὰ ψάχνω. Δὲν ξέρω... ἴσως νοσοκόμος...

— Χρρρ, ἔκανε ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν μὲ τὸ δάχτυλό στὴ μύτη.

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρε δὲν κατάλαβε τὸ νόημα αὐτοῦ μουγκρητοῦ, ποὺ ἦταν: «Ἐσὺ νὰ δουλέψεις! Δὲ θὰ βρεῖς τίποτα, γιατί εἶσαι ἀνίκανος. Καὶ θὰ πέσεις βάρος τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Ὁκτάβ, κι' ὅτι θ' ἀναγκαστεῖ νὰ κἀνῃ γιὰ σένα, πρέπει νὰ τὸ ἀφαίρουμε ἀπ' ὅτι θάκανε γιὰ μένα».

— Ἐγώ, εἶπε ὁ γέρος μὲ ξυνίλα, θὰ ζητήσω ἀπὸ τὸν Ὁκτάβ νὰ μὲ πάρει νυχτοφύλακα στὴν Τράπεζα του.

Κι' ὕστερ' ἀπὸ λίγο:

— ... Καὶ θὰ μὲ στείλει στὸ διάολο.

Τ' ἀκίνητα μάτια του πλάτυναν καὶ ὑγράθηκαν μὲ κάτι ποῦμοιαζε μὲ δάκρυα. Δάκρυα γεροντοπαλλήκαρου. Δάκρυα αὐτοκτιριμοῦ.

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρε εἶδε αὐτὸ τὸ δάκρυνο πέπλο κι' ἀμέσως δάκρυσαν τὰ μάτια του μ' αὐτὰ δὲν ἦταν δάκρυα γεροντοπαλλήκαρου. Εἶχε συγκινηθεῖ γιὰ τὸ θεῖο του κι' ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτὸν. Σηκώθηκε ὀρθίος, μὲ τὶς μικρὲς του γάμπες.

— Κουράγιο, μπάρμπα! Δὲν ξέρω σὲ τί μπορῶ νὰ σᾶς εἶμαι χρήσιμος, μὰ εἴσατε πιά γιὰ μένα ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς μαμάς

πάνω στὴ γῆ. Ὅ,τι κι' ἂν τύχει δὲ θὰ σᾶς ἀφίσω ποτέ.

— Καλὰ θὰ κάνεις, ἀγόρι μου, εἶπε ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν.

— Θεῖε, ἀφήστε με νὰ σᾶς φιλήσω, εἶπε ὁ κ. ντὲ Κοαντρε.

Πλησίασε τὸ πρόσωπό του στὰ μοῦτρα τοῦ γέρου κι' ἀκούμπησε μὲ πεποίθησιν τὰ χεῖλια του στὸ σύνορο τῆς τρωγλοδυτικῆς γενιάδας. Τὸ στόμα τοῦ κ. Κοετκιντάν ἔκανε στὸ κενὸ ἕνα ἀσαφὲς κι' ἀθόρυβο φίλημα.

Ἀξαφνὰ ἡ συγκίνηση ἔφερε τοῦ κ. ντὲ Κοαντρε ἕνα σκαστὸ γελάκι, καὶ μὲ καλοκάγαθο τόνο εἶπε:

— Λοιπὸν, ἡ λεωφόρος Ἀραγκό, τέλος! Καίρὸς ἦταν! Θὰ ἴδῃτε, θεῖε, πῶς θὰ μᾶς πάει γοῦρι νὰ φύγουμε ἀπ' αὐτὴ τὴ διαολομπαράκα. Σᾶς τὸ λέω: Ἡ 15 Ὁκτωβρίου 1924 θὰ εἶναι γιὰ μᾶς ἀρχὴ καινούργιας ζωῆς!

Ἀποχαιρετίστηκαν, κι' ὁ κ. ντὲ Κοαντρε, ἀνάβοντας μιὰ λαμπίτσα ποὺ βρισκόταν στὸ τραπέζι τοῦ κεφαλόσκαλου, ἀρχισε ν' ἀνεβαίνει στὸ ἀπάνω πάτωμα, ὅπου βρισκόταν ἡ κάμαρά του. «Δὲ βλέπεις διόλου, θέλεις νὰ σοῦ φωτίσω;» τοῦ φώναξε ὁ γέρος κι' ἀκούμπησε τὴ λάμπα του στὸ τραπέζι τοῦ κεφαλόσκαλου. Ἐνα κύμα χαρᾶς πλημμύρισε τὸν κ. ντὲ Κοαντρε. Ἡ συνομιλία αὐτὴ τὸν εἶχε κιόλας πολὺ ἀνακουφίσει. Εἶχε φοβηθεῖ. Θάρρεψε πῶς ὁ γέρος θὰ τοῦκανε παρατηρήσεις, ποιὸς ξέρει, ἴσως νὰ θύμωνε καὶ νὰ δῆλωνε: «Ἐγὼ δὲ φεύγω, ça! » Κι' ὅλα γίνθηκαν τόσο ὁμορφα, ὥστε ὁ γεροντάκος ἦρθε νὰ τοῦ φωτίσει τὴ σκάλα. Τὸν εὐγνώμονοῦσε ἀπεράντα.

Στὴν κάμαρά του ἡ λαμπίτσα φώτισε ἄδρῳσα σεντόνια, τὸ κρεβάτι, ὅπου ξαπλώνονταν μιὰ ταξιδιωτικὴ κουβέρτα. Δὲν πέρασαν πέντε λεπτά, κι' ὁ κ. ντὲ Κοαντρε ἔσβυσε κιόλας τὸ φῶς.

Μόλις ἔφυγε ὁ ἀνεσιός του, ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν πλησίασε στὸ τζάκι ὅπου σιγόσβυε ἡ φωτιά. Προσεχτικὰ, ἔκοψε μὲ τὸ ψαλίδι δυὸ τρίχες ἀπ' τὰ γένεια του, τὶς ἀπόθεσε στὸ φτιάρι, καὶ τὸ κράτησε πάνω ἀπ' τὴ θρακιά. Οἱ τρίχες ἀρχισαν νὰ τσιτσιρίζουν. Τότε μιὰ ἔκφραση διασκεδαστικῆς εὐδαιμονίας παιδιάστικης χύθηκε στὴ γενάτη μάσκα τοῦ γέρου, ἕνα σαρκαστικὸ γέλιο *gargouille* (!) ποὺ βάσταξε ὅσο οἱ τρίχες ἔξακολουθούσαν νὰ τσιτσιρίζουν. Ἡ, οὔτε σκέψη πιά γιὰ φοβολόγημα ἢ γιὰ νὰ γίνῃ νυχτοφύλακας στὴν Τράπεζα τοῦ ἀδερφοῦ του! Ἡ ζωὴ εἶναι ὁμορφὴ, ὅσο μπορεῖ κανεὶς νὰ παίξει ἐστὶ! Κατόπι ὁ γέρος ἔμεινε γιὰ λίγο μὲ τὸ μάτι καρφωμένο στὴ φωτιά. Ἡ ὥρα ἦταν δέκα. Ἡ μαγεύρισα, ποὺ κοιμόταν σπῖτι της, ἔφευγε κατὰ τὶς ἐννιά. Ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν πῆρε

(1) Ὑδρορροές τῶν γοτθικῶν οἰκοδομῶν, ποὺ εἶχαν σαρκαστικὲς μορφὲς τεράτων (Σημ. τ. μεταφρ.).

τὴ λάμπα του καὶ προχώρησε προσεχτικὰ κατὰ τὸ κεφαλόσκαλο. Τὸ σπῖτι ἦταν σιωπηλό· μόνο ὁ θόρυβος κανενὸς κάρβουνου, ποὺ γκρεμιζόταν μέσ' τῇ σόμπα, ἀντηχοῦσε. Προσπαθώντας νὰ μὴν κάνει θόρυβο (καὶ ὅμως, ὅπως ὅταν ἀνέβηκε, τὸ κάγκελο τῆς σκόλας τρεμούλιαζε ὁλόκληρο), ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν κατέβηκε καὶ πῆγε στὴν κουζίνα.

Πῆρε τρία σβώλια ζάχαρη ἀπὸ τὴ ζαχαριέρα, τρία καρύδια ἀπὸ τὴ φρουτιέρα, καὶ τὰ κρυσπῆ στὴν τσέπη του. Ἕνα μπουκάλι κρασιοῦ ἦταν ἀρχινισμένο. Τὸ βάλε στὸ στόμα του, ἤπιε ὡς ἓνα ποτήρι, κι' ὕστερα σκούπισε τὰ χεῖλη του μετὰ τὴν ἀνάποδη τοῦ σακακιοῦ του. Βούτηξε ἓνα κουτάλι στὸ βάζο τοῦ γλυκοῦ, κι' ἔφαγε τόσο, ὥσπου γλυκάθηκαν τὰ σωθικά του. Καθὼς ἔπλενε τὸ κουτάλι, — ὄλ' αὐτὰ γίνηκαν μέσ' τὴν πιὸ ἀπόλυτη σιωπῇ, — μιὰ τρεμουλιαστὴ φωνὴ ἀντήχησε πίσω ἀπ' τὴν πόρτα.

— Ποιὸς εἶναι αὐτοῦ;

— Χρρρ...

Ὁ κ. ντὲ Κοαντρε παρουσιάστηκε μετὰ ταραγμένα μοῦτρα. Ὁ κ. ντὲ Κοετκιντάν ἔκρυσπῆ τὸ λερωμένο κουτάλι.

— Ἀ! σεῖς εἴσατε, θεῖε! Μὲ τρομάξατε!

Ὅλες αὐτὲς οἱ χρηματικὲς ὑποθέσεις μ' ἔχουν σαστίσει. Ξύπνησα ἀπότομα ἀκούγοντας θόρυβο. Θάρεψα πὼς ἦταν ὅπως τὴν ἄλλη φορὰ... (Ἐννοοῦσε τὴν ἱστορίαν κάποιου διαρρήκτη, ποὺ γι' αὐτὴν θὰ μιλήσουμε παρακάτω.)

— Ἦρθα νὰ κλείσω τὸ φεγγίτη ποὺ χτυποῦσε. Αὐτὴ ξεχνάει πάντοτε νὰ τὸν κλείσει, εἶπε ὁ γέρος μετὰ ὑπουλο βλέμμα, σὰν ἄταχτο παιδί ποὺ ἔδωκε στὰ πράσα.

Καὶ πρόσθεσε μετὰ ὑποκριτικὴν ἔκφραση, εὐχαριστημένως ποὺ ἐξευτέλιζε τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν ἔπιασε ἐπ' αὐτοφώρῳ.

— Δὲν πρέπει νὰ σκιάζεσαι ἔτσι εὐκολὰ, ἀγόρι μου!

Οἱ δυὸ ἄντρες, καθένας μετὰ τὴ λάμπα του στὸ χέρι, βγῆκαν ἀπ' τὴν κουζίνα.

— Νά, ἀνέβα πρῶτος, εἶπε ὁ κ. Κοετκιντάν.

Ὅταν ὁ ἀνιψιὸς του διασκέλισε μερικὰ σκαλοπάτια, ἀνέβηκε πίσωθὲ του. Εἶχε πάρει τὴν πρώτη του ἐκδίκηση μ' αὐτὸν τὸν προσβλητικὸ λόγον. Πῆρε καὶ τὴ δεύτερην. Περνώντας, μετὰ χαμηλωμένα μάτια, δίχως νὰ κάνει διόλου θόρυβο, ἀνοιξε ἀκόμα πιὸ πολὺ τὸ κλειδί τῆς σόμπας.

Μεταφρ. Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΛΛΗ ΒΑΡΤΟΛΟΜΜΕΙ

ΤΟ ΔΕΙΛΙ ΚΙ' Η ΝΥΧΤΑ

Ἡ μέρα σβήνει, τὸ θλιβερὸ τὸ φῶς
σὲ πέπλο σκοτεινὸ τὰ πάντα κλείνει,
θλιμμένην ὄψιν πέρνει τὸ βουνό,
ποὺ πρῶτα ἀχτινοβόλα χρώματα ξεχύνει.

Μὲ γέλια ἀκολουθεῖ τ' ἀγαπητὸ κοπάδι
ὁ τσοπάνης, ποὺ γοργοκατεβαίνει ἀπ' τὸ βουνό.
Ὅμοια στίς μέρες ποὺ χουν στὴν ὄψιν σκοτάδι
οἱ ψεύτικοί μας φίλοι μᾶς φέρνουν στὸν γκρεμνόν.

Τ' ἄλικο κόκκινο χρῶμα ἀλλάζει
φτιάνοντας στεφάνι γαλάζιο τ' οὐρανοῦ,
τοῦ φλογεροῦ πλανήτη ὁμορφος πέπλος,
ὅταν στὴ θάλασσα ζυγώνει, τὴν ἄκρη τοῦ γιालοῦ.

Τὸ ψιλὸ τὸ συννεφάκι, παιχνίδι μιᾶς πνοῆς,
π' ἀλλάζει σχήματα καὶ χρῶμα κάθε μιὰ στιγμή,
παρόμοια καὶ τὴν ὄψιν τῶν καρδιῶν ξανοίγει,
καθὼς καὶ τῶν ψυχῶν ποὺ καταχτάει ἀλλάζει τὴν ψυχὴ.

Τὰ λιβάδια ἢ πρόσφορη δροσιὰ ἀλαφραίνει,
ποὺ ἀπ' τὶς ἀχτίνες τοῦ ἡλίου ξεραθῆκαν.

Λές πῶς αὐτός ὁ κρίνος νά σηκωθῇ πηγαίνει,
π' ἀγκαλιασμένος μὲ τὴ χλόη φυτρωθήκαν.

Βλέπω τ' ὠχρὸ λουλοῦδι πῶς ἀνοίγει,
ποῦ τοῦ ἥλιου τὴ φλόγα τρέμει κι' ἀποφεύγει,
ὁμοια καὶ τῆς χαρᾶς ἡ ὄψη φεύγει,
σὰν ἀπὸ τύχη ἐχθρικιά τῆς τρέλλας γίνεται τὸ θῦμα !

* Ἀβέβαιη τῆς νύχτας εἶναι ἡ ἐξουσία,
ἀβέβαιη εἶναι κι' ἡ μέρα ἡ ἔτοιμη νά δύση.
Κι' οἱ δυὸ στ' ἀμφίβολο ἡμισφαίριο βασιλεύουν
καὶ τῶν δυονῶν ἡ εἰκόν' ἀπὸ μπροστά μου δὲ θά σβῇ.

Ψυχὴ στὸν οὐρανὸ τὴν πᾶνε τὰ φτερά τους
κι' ἀπ' τὴ θανάσιμην εἰρκτὴ νά διαλυθῇ κοντεύει
κι' ἔτσι δυὸ κόσμων μελετάει τὴν ὄψη,
γιατ' εἶν' ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἀκόμα καὶ παλεύει.

* Ἐσβησε τώρα ὁλότελα τὸ φῶς ἀπὸ μπροστά μου...
Μάταια νά ξεχωρίσω προσπαθῶ σκιές ἀλαργινές,
νά μὴ τίς χῶσω σκιάζομαι στὸ πένθος ἄθελά μου...
Οἱ σκέψεις μου ὅλο γίνονται πιὸ μαῦρες... Σκοτεινές.

Τοῦ φεγγαριοῦ ὅμως τὸ φῶς τὸ θλιβερὸ σὰν ξεπροβάλλει,
τοῦ σκότους κάπως τὴ φρίκη πολεμάει.
* Ἐτσι, μιὰν ἀχτίδα ἐλπίδας, ὅπου μεμιάς σκορπᾷ στὴν ὄψη,
λίγο ἀλαφρώνει τὸ δύστυχον ὁ πόνος καὶ κρυφογελάει.

* Ἀστὲρι εὐγενικό, μὲ τὴ θαμπὴ σου ἀχτίδα
οἱ ἑραστές τὸ βαρὺ μαρτύριό τους σοῦ ὁμολογοῦνε.
Εὐτυχισμένη ἡ γῆ ποῦ σοῦ προσφέρει σέβας
ἄθελα ἐδῶ τὴν κάνεις νά κοκκινίσῃ, εἶδα...

* Ὅταν ἀστράφτῃ ὁ ἥλιος ἀπὸ ψηλά,
ἄτονη φαίνεται ἀπὸ τὴν τόση λάμψη,
τοῦ μεγαλείου τῆς ἡ ὄψη
μαραίνει τῶν δυστυχισμένων τὴν καρδιά !

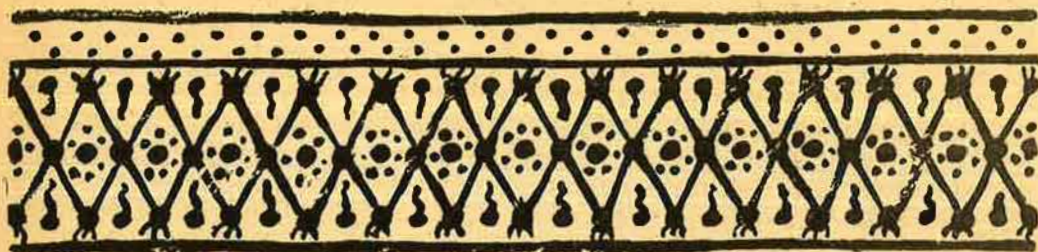
Βλέπει στὸ χῶμα ποῦ κοιμοῦνται οἱ πεθαμένοι
ἐκεῖνον τὸ φωσφορισμὸ ποῦ λάμπει
κι' ἀπατᾷ τὸν ὁδοιπόρο κι' ἄσκοπα νά πλανιέται
κοντὰ στὸν τάφο σὰν τὸ μεθυσμένο τότε σέρνει.

Μὰ ἄξαφνα βλέπει τῆς ἀλήθειας τῆς πικρῆς τὰ χάδια
κι' εὐθὺς στὸν ἴσιο δρόμο στρέφει.
* ὦ, μόνο τοῦ τάφου ἡ ὄψη ἀναγκάζει
τὸν ἄνθρωπο νά φύγῃ ἀπ' τοῦ κακοῦ δρόμου τὰ μάγια...

(* Ἀπὸ τὰ Ἱταλικά)

Μεταφρ. ΒΑΡΒ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ ΛΙΒΑΔΑ

JOHN GALSWORTHY

Ο ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ (*)

Μετάφραση ΣΟΦΙΑΣ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ - ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Χαρακτηρισμός των Φορσάιτ

Είναι μέσα στη φύση ενός Φορσάιτ ν' άγνοεί πώς είναι Φορσάιτ. Μά ο νέος Τζόλυον τξέρε καλά πώς άνήκε στο είδος τους. Δέν τόχε νιώσει παρά ύστερ' από το άποφασιστικό βήμα που τον έκαμε παρία από την οίκογένεια. Μ' από τότε τξέρε πιά για πάντα. Το αισθανόταν κάθε στιγμή στο σύνδεσμό του, σ' όλες τις σχέσεις του με τη δεύτερή του γυναίκα, που δέν ήταν καθόλου Φορσάιτ εκείνη.

Τξέρε καλά πώς αν δέν είχε σέ μεγάλο βαθμό την έπίγνωση του τί χρειαζόταν, αν δέν επέμενε νά προσκολλάται σ' αυτό, αν δέν είχε την αίσθηση πώς ήταν τρέλλα ν' άφήσει νά του ξεφύγει εκείνο που τόσο άκριβά τουχε κοστίσει, — μ' άλλα λόγια, αν δέν είχε το «ένστικτο της ιδιοκτησίας», — δέ θά μπορούσε ποτέ νά συγκρατήσει τη γυναίκα του κοντά του (κι' ούτε θάθελε ίσως νά τη συγκρατήσει) ανάμεσα από τις τόσες οικονομικές στενοχώριες, τους έξευτελισμούς και τις παρεξηγήσεις των δεκαπέντε αυτών χρόνων. Ποτέ δέ θά την έπειθε νά τον παντρευτεί, μετά το θάνατο της πρώτης γυναίκας του. Ποτέ δέ θάχε κατορθώσει νά έπιζήσει ύστερα από όλ' αυτά και νά έπιπλεύσει κάπως, έξαντλημένος, μά με το χαμόγελο στα χείλη.

Ήταν από τους ανθρώπους εκείνους, που σάν τά μικροσκοπικά κινέζικα είδωλα, καθισμένοι σταυροπόδι στο κλουβί της

ίδιας τους της καρδιάς, χαμογελούν πάντα στον έαυτό τους, μ' ένα αμφίβολο χαμόγελο. Κι' όχι πώς το χαμόγελο εκείνο, τό τόσο έσωτερικό κι' αιώνιο, είχε καμιά σχέση με τις πράξεις του, που σάν το πηγούνι του και την ιδιοσυγκρασία του μαρτυρούσαν κι' εκείνες μιάν ιδιαίτερη απάλότητα κι' άποφασιστικότητα μαζί.

Είχε ακόμη τη συνείδηση πώς ήταν Φορσάιτ και στη δουλειά του, στις άκουαρέλες που ζωγράφιζε, και που τους χάριζε τόση ένεργητικότητα, μά και πρόσχε πάντα τον έαυτό του μ'ήν τύχει και πάρει όλότελα στα σοβαρά μιá τόσο λίγο πρακτική προσπάθεια κι' ένιωθε μιá περίεργη άγωνία πάντα μήπως δέν κερδίζει αρκετά χρήματα άπ' αυτή.

Αυτή ή έπίγνωση του τί σημαίνει νά είσαι Φορσάιτ τον έκαμε νά δεχτεί με συμπάθεια μά και στενοχώρια μαζί το παρακάτω γράμμα του γέρο - Τζόλυον.

«ΣΕΛΝΤΕΓΚ ΧΑΟΥΖ
ΜΠΡΟΝΤΣΤΕΑΡΣ

1η Ιουλίου

Άγαπητέ μου Τζό,

[Ό γραφικός χαρακτήρας του πατέρα του είχε τόσο λίγο αλλάξει τά τελευταία τριάντα χρόνια, που τον άναγνώριζε.]

Είμαστε δεκαπέντε μέρες τώρα έδω κι' είχαμε γενικά καλόν καιρό. Ό άέρας είναι

(*) Συνέχεια από το προηγούμενο.

τωνωτικός, μὰ τὸ σηκότι μου δὲν εἶναι ἐν τάξει, καὶ μὲ πολλή μου εὐχαρίστηση θὰ γυρίσω πίσω στὴν πόλη. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ πολλά γιὰ τὴ Τζούν. Ἡ ὕγεια τῆς κι' ἡ διάθεσή της δὲν εἶναι καὶ τόσο περίφημες, καὶ δὲν ξέρω τί θ' ἀπογίνει. Δὲ λέει τίποτα, μὰ εἶναι φανερὸ πὼς ὑποφέρει γιὰ τὸν ἐπιτρέψω νὰ γυρίσει στὸ Λονδὶνο ὅπως εἶναι τώρα τὰ πράγματα, μὰ ἔχει τόση ἰσχυρογνωμοσύνη, πὺ μπορεῖ ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ τ' ἀποφασίσει. Τὸ ζήτημα εἶναι πὼς κάποιος πρέπει νὰ μιλήσει τοῦ Μποσίνεϋ καὶ νὰ ἐξακριβώσει τί σκέπτεται. Φοβοῦμαι νὰ τὸ κάμω ὁ ἴδιος, γιατί σίγουρα θὰ τοῦ τὰ πῶ ἀπὸ τὴν καλή. Σκέφτηκα πὼς ἐσύ, ἀφοῦ τὸν ξέρεις ἀπὸ τὴ Λέσχη, μπορεῖς νὰ τοῦ πεῖς δυὸ λόγια καὶ νὰ δεῖς τί ἔχει στὸ νοῦ του ὁ φίλος. Φυσικά, μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει νὰ ἐκτεθεῖ ἡ Τζούν. Θὰ χαρῶ νάχω νέα σου σὲ λίγες μέρες, ἂν καταφέρεις νὰ πάρεις καμὶ πληροφορία. Ἡ κατάσταση αὐτὴ εἶναι πολὺ ἐνοχλητικὴ γιὰ μένα. Ὅλη τὴ νύχτα μὲ βασανίζει. Τὴν ἀγάπη μου στὸν Τζόλ-λνυ καὶ στὴ Χόλλνυ.

Ὁ ἀφοσιωμένος πατέρας σου

Τζόλνυν Φορσάιτ.»

Ὁ νέος Τζόλνυν σκέφτηκε τόσο πολὺ σοβαρὰ τὸ περιεχόμενο αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς, πὺ ἡ γυναίκα του πρόσεξε πὼς κατὶ τὸν ἀπασχολοῦσε καὶ τὸν ρώτησε τί συμβαίνει. Ἀπάντησε :

— Τίποτα.

Τὸ εἶχε θέσει αὐστηρὴ ἀρχὴ στὸν ἑαυτὸ του, νὰ μὴν κάμει ποτὲ μπροστὰ τῆς ὑπαίνυμὸ γιὰ τὴ Τζούν. Θὰ τρομοκρατιόταν, δὲν ἤξερε τί θὰ μπορούσε νὰ βάλει μὲ τὸ νοῦ τῆς. Γι' αὐτὸ ἔσπευσε νὰ διώξει κάθε ἴχνος ἀφηρημάδας ἀπὸ τὴ στάση του. Μὰ δὲν τὸ πέτυχε, ὅπως δὲν τὸ πετύχαινε ποτὲ κι' ὁ πατέρας του, γιατί εἶχε κληρονομήσει τὴ διαφάνεια του γέρο-Τζόλνυν στὰ ζητήματα τῆς οἰκογενειακῆς διπλωματίας.

Ἔτσι ἡ νεαρὰ κ. Τζόλνυν κοίταξε τὶς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ κεῖνη τὴν ἡμέρα, πηγαινοερχόταν μὲ σφιγμένα χεῖλη κι' ἔριχνε κρυφὲς ἀπροσμέτρητες ματιές πότε πότε στὸν ἄντρα τῆς.

Ἐφυγε γιὰ τὴ Λέσχη τὸ ἀπόγεμα, μὲ τὸ γράμμα στὴν τσέπη, χωρὶς νάχει πάρει καμὶ ἀπόφαση.

Νὰ βολιδοσκοπήσει κάποιον γιὰ νὰ δεῖ «τὶς προθέσεις του». Νὰ κατὶ πὺ ἰδιαίτερα τὸ ἀντιπαθοῦσε. Κι' ἡ ἀνώμαλη κοινωνικὴ θέση του μεγάλωνε τὴ στενοχώρια του πὺ πολὺ. Γιὰ τὴν οἰκογένειά του, γιὰ ὅλο τὸν κόσμον πὺ γνώριζε καὶ συναναστρεφόταν, ἦταν τόσο φυσι-

κὸ νὰ διεκδικοῦν ἐκεῖνο πὺ λέμε δικαίω-μά μας πάνω σ' ἕναν ἄλλον, νὰ τὸν φέρουν σὲ δύσκολη θέση. Ἦταν τόσο φυσικὸ γιὰ ὅλους αὐτοὺς νὰ μεταφέρουν τὶς ἐπαγγελματικὲς ἀρχές τους στὶς ἰδιωτικὲς σχέσεις τους.

Καὶ πόσο ἐκεῖνη ἡ φράση: «Μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει νὰ ἐκτεθεῖ ἡ Τζούν», περιόριζε κάθε ἐνέργεια.

Κι' ὅμως τὸ γράμμα τοῦ πατέρα του, μὲ τὴν προσωπικὴ λύπη του, τὴν ἀνησυχία του γιὰ τὴ Τζούν, τὴ σκέψη του «νὰ τοῦ τὰ πῆ ἀπὸ τὴν καλή», ἦταν ὅλο τόσο φυσικὸ. Δὲν ἦταν περιέργο πὺ ὁ πατέρας του ἐπιθυμοῦσε νὰ μάθει τὶς σκέψεις τοῦ Μποσίνεϋ, δὲν ἦταν περιέργο πὺ ἦταν θυμωμένος μαζί του.

Ἦταν δύσκολο ν' ἀρνηθεῖ. Μὰ γιατί ν' ἀναθέσει σ' αὐτὸν αὐτὴ τὴ ὑπόθεση; Δὲν ἦταν σωστὸ βέβαια, μὰ ὅταν ἕνας Φορσάιτ θέλει νὰ φτάσει τὸ σκοπὸ του, δὲν πολυεξετάζει τὰ μέσα. Ἀρκεῖ νὰ τηρηθοῦν τὰ προσήματα.

Πὼς νὰ ἐνεργήσει ἢ πὼς ν' ἀρνηθεῖ; Καὶ τὰ δυὸ τὰβρισκε ἀδύνατα. Ἐτσι σκεφτόταν ὁ νέος Τζόλνυν.

Ἐφτάσε στὴ Λέσχη στὶς τρεῖς καὶ τὸ πρῶτο πρόσωπο πὺ εἶδε μπροστὰ του ἦταν ὁ Μποσίνεϋ. Καθισμένος σὲ μιὰ γωνιά, κοίταξε ἔξω ἀπ' τὸ παράθυρο.

Ὁ νέος Τζόλνυν κάθισε ὄχι πολὺ μακριὰ του, κι' ἄρχισε πάλι ν' ἀναμετρᾷ γεμάτος νεῦρα τὴ δύσκολη θέση του. Κοίταξε τὸ Μποσίνεϋ, πὺ καθόταν ἐκεῖ χωρὶς νάχει ἰδέα. Δὲν τὸν ἤξερε πολὺ καλὰ κι' ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ τὸν ἐξέταξε προσεχτικά. Ἐνας ἄνθρωπος μὲ περίεργη ἐμφάνιση, διαφορετικὸς ἀπὸ τὰ περισσότερα μέλη τῆς Λέσχης καὶ στὸ ντύσιμο καὶ στὴν ὄψη καὶ στοὺς τρόπους. Ὁ ἴδιος ὁ νέος Τζόλνυν, ἂν καὶ εἶχε τόσο ἀλλάξει καὶ στὴ διάθεση καὶ στὸ χαραχτήρα, εἶχε διατηρήσει πάντα στὴν ἐμφάνισή του τὴ συντηρητικὴ εὐπρέπεια ἐνός Φορσάιτ. Μόνος αὐτὸς ἀπὸ τοὺς Φορσάιτ ἀγνοοῦσε τὸ παρατσούκλι τοῦ Μποσίνεϋ. Ἀσυνήθιστος τύπος, ὄχι ἐκκεντρικὸς, μὰ ἀσυνήθιστος. Φαινόταν κουρασμένος, βλοσυρὸς, μὲ τὰ βαθουλωμένα μάγουλά του κάτω ἀπὸ τὰ φαρδιά ἐξογκωμένα ἐκείνη μῆλα, χωρὶς ὅμως διόλου ἀσθενικὴ ἐμφάνιση, γιατί ἦταν καλοδεμένος, μὲ μαλλιά κατσαρὰ πὺ μαρτυροῦσαν ὅλη τὴ ζωτικότητα μιᾶς ὥρας κατασκευῆς.

Κατὶ στὴν ὄψη του καὶ στὴ στάση του συγκινοῦσε τὸ νέο Τζόλνυν. Ἦξερε τί θὰ πῆ ὁ νέος, κι' αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος φαινόταν σὰ νὰ πονοῦσε. Σηκώθηκε καὶ τὸν ἀγγίξε σὸ χέρι.

Ὁ Μποσίνεϋ ξαφνιάστηκε, μὰ δὲν ἔδειξε νὰ δυσανεχθῆται σὰν εἶδε ποῖος ἦταν.

Ὁ νέος Τζόλνυν κάθισε κοντὰ του :

— Εἶναι πολὺς καιρὸς πὺ δὲ σὰς εἶδα. Πὼς τὰ πάτε μὲ τὸ σπῆτι τοῦ ξαδέρφου μου;

— Σὲ μιὰ βδομάδα, πάνω-κάτω, τελειώνει.

— Σὰς συγχαίρω.

— Εὐχαριστῶ. Δὲν ξέρω ἂν ὑπάρχει λόγος γιὰ συγχαρητήρια.

— Ἀλήθεια; ρώτησε ὁ νέος Τζόλυον. Σκέφτηκα πὼς θάσαστε εὐχαριστημένος νὰ βγάλετε ἀπὸ πάνω σας μιὰ τόσο μεγάλη δουλειά. Μὰ ὑποθέτω πὼς αἰσθάνεστε κάποια λύπη κι' ἐσεῖς, σὰν καὶ μένα, ὅταν πρόκειται νὰ χωριστῶ ἔναντι πίνακα μου. Μοιάζει λίγο παιδιαστικό.

Κοίταξε μὲ καλωσύνη τὸν Μποσίνεϋ.

— Ναί, εἶπε αὐτός, πιὸ ἐγκάρδια τώρα. Φεύγει ἀπὸ τὰ χέρια σου καὶ τελειώνει γιὰ σένα... Δὲν τῶξερα πὼς ζωγραφίζετε.

— Μόνο ἀκουαρέλλες. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ πὼς πιστεύω στὴ δουλειά μου.

— Δὲν πιστεύετε; Τότε πὼς μπορεῖτε καὶ δουλεύετε; Ἡ δουλειά δὲν ὠφελεῖ, ἂν δὲν ἔχει κανένα πίστη σ' αὐτή.

— Σωστά, εἶπε ὁ νέος Τζόλυον, αὐτὸ ἀκριβῶς ἔλεγα πάντα. Ἀλήθεια, ἔχετε προσέξει; Σὰ λέει κανεὶς «σωστά», ἀμέσως θὰ προσθέσει «αὐτὸ ἀκριβῶς ἔλεγα πάντα». Μ' ἂν μὲ ρωτᾶτε πὼς τὰ καταφέρνω, σὰς ἀπαντῶ: Ἐπειδὴ εἶμαι ἕνας Φορσάιτ.

— Ἕνας Φορσάιτ; Ποτὲ δὲν τῶχα σκεφτεῖ πὼς εἰστε ἕνας Φορσάιτ ἐσεῖς.

— Ἕνας Φορσάιτ, ἀποκρίθηκε ὁ νέος Τζόλυον, δὲν εἶναι ἕνα ἀσυνήθιστο ζῶο. Ὑπάρχουν ἑκατοντάδες ἀνάμεσα στὰ μέλη αὐτῆς τῆς Λέσχης. Ἐκατοντάδες ἔξω στοὺς δρόμους. Ὅπου κι' ἂν πᾶτε ἀπαντᾶτε τέτοιους.

— Καὶ πὼς τοὺς ἀναγνωρίζει κανεὶς. Μπορῶ νὰ ρωτήσω; εἶπε ὁ Μποσίνεϋ.

— Ἀπὸ τὸ ἔνστικτο τῆς ἰδιοκτησίας. Ἕνας Φορσάιτ τὰ βλέπει ὅλα ἀπὸ τὴν πρακτικὴ — τὴ λογικὴ μπορεῖ νὰ πεῖ κανένα — ἀποψη, κι' ἡ πρακτικὴ ἀποψη ἔχει τὰ θεμέλια τῆς πάντα στὸ ἔνστικτο τῆς ἰδιοκτησίας. Ἕνας Φορσάιτ, θὰ παρατηρήσετε, δὲν παραδίδει ποτὲ τὰ ὅπλα.

— Ἀστειεύεστε;

Μιὰ λάμψη εὐθυμίας πέρασε ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ νέου Τζόλυον. Ἀφοῦ κι' ἐγὼ εἶμαι ἕνας Φορσάιτ δὲ μοῦ πέφτει λόγος. Μὰ εἶμαι ἕνας εἶδος ἐξευγενισμένου μιγάδος. Ἐσεῖς δὲ μπορεῖτε νὰ γελαστείτε. Εἰστε τόσο διαφορετικὸς ἀπὸ μένα, ὅσο κι' ἐγὼ ἀπὸ τὸ θεῖο Τζαίημς, πού εἶναι τὸ τέλει εἶδος τοῦ Φορσάιτ. Τὸ ἔνστικτό του γιὰ τὴν ἰδιοκτησία εἶναι ἐξαιρετικό, ἐνῶ σεῖς

Ζάνν 29

δὲν ἔχετε στὴν πραγματικότητα κανένα. Χωρὶς ἐμένα, ἀνάμεσα στοὺς δυὸ σας θὰ φαινόσαστε πὼς ἀνήκετε σὲ διαφορετικὰ εἶδη. Εἶμαι ὁ ἐνδιάμεσος κρίκος. Εἶμαστε φυσικὰ ὅλοι μας σκλάβοι τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ παραδέχομαι πὼς δὲν ὑπάρχει παρὰ «διαφορὰ βαθμοῦ», μὰ ἕνας Φορσάιτ, μὲ τὴ σημασία πού δίνω ἐγὼ στὴ λέξη, πᾶει, τέλειωσε, εἶναι ὀριστικὰ σκλάβος τῆς. Ξέρει τί εἶναι καλὸ, τί εἶναι σίγουρο, κι' ἡ προσήλωσή του στὴν ἰδιοκτησία — δὲν ἔχει σημασία ἂν εἶναι γυναίκα, σπῆτι, χρῆμα ἢ φήμη — εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμά του.

— Ἀ, μурμουρίσε ὁ Μποσίνεϋ. Θὰ μπορούσατε νὰ βραβευθῆτε γι' αὐτὸ σας τὸ χαρακτηρισμό.

— Θάθελα, εἶπε ὁ νέος Τζόλυον, νάκανα μιὰ διάλεξη μ' αὐτὸ τὸ θέμα: Ἰδιοκτησία καὶ ἰδιότητες ἐνὸς Φορσάιτ. Τὸ μικρὸ αὐτὸ ζῶο, πού τρέμει μὴ γίνῃ γελοῖο στὰ μά-

τια τῶν ἀνθρώπων τοῦ εἵδους του, δὲν ἐπηρεάζεται διόλου στίς πράξεις του ἀπὸ τὸ γέλιο ξένων πλασμάτων (ἐσᾶς ἢ ἐμένα). Ρέπει κληρονομικὰ πρὸς τὴ μυωπία κι' ἀναγνωρίζει μόνο τὰ πρόσωπα καὶ τίς κατόψεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ εἵδους του, πού ἀνάμεσά τους περνᾷ μιὰ ζωὴ συναγωνισμού κι' ἡσυχίας.

— Μιλᾶτε γι' αὐτούς, εἶπε ὁ Μποσίνεϋ, σὰ νᾶτανε ἡ μισὴ Ἀγγλία.

— Καὶ εἶναι, ἀπάντησε ὁ νέος Τζόλουν, καὶ μάλιστα τὸ καλύτερο μέρος της, τὸ γερό. Καὶ κάτι περισσότερο ἀκόμη ἀπὸ τὸ μισό... Ἐκεῖνο πού λογαριάζεται. Ὁ πλοῦτος κι' ἡ ἀσφάλεια τῶν Φορσάιτ κάνει δυνατό κάθε τι στὴ ζωὴ. Κάνει δυνατὴ τὴν τέχνη, τὴ λογοτεχνία, τὴν ἐπιστὴμὴ καὶ τὴ θρησκεία ἀκόμη. Χωρὶς τοὺς Φορσάιτ, πού σὲ τίποτα ἀπ' αὐτὰ δὲν πιστεύουν, παρὰ κοιτάζουν πῶς νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν, τί θὰ γινόμαστε μεῖς; Ἀγαπητέ μου κύριε, οἱ Φορσάιτ εἶναι ἡ μέση τάξη, οἱ ἔμποροι, οἱ στύλοι τῆς κοινωνίας, οἱ ἀκρογωνιαῖοι λίθοι τοῦ καθεστώτος. Κάθε τι τὸ ἀξιοθαύμαστο.

— Δὲν ξέρω ἂν καταλαβαίνω πού θέλετε νὰ καταλήξετε, εἶπε ὁ Μποσίνεϋ, μὰ φαντάζομαι πῶς ὑπάρχουν πλῆθος Φορσάιτ, ὅπως τοὺς λέτε, καὶ στὸ δικό μου ἐπάγγελμα.

— Βεβαίωτατα, ἀποκρίθηκε ὁ νέος Τζόλουν. Τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀνάμεσα στοὺς ἀρχιτέκτονες, τοὺς ζωγράφους ἢ τοὺς συγγραφεῖς δὲν ἔχουν ἀρχές, ὅπως καὶ κάθε ἄλλος Φορσάιτ. Ἡ τέχνη, ἡ λογοτεχνία, ἡ θρησκεία, ζοῦν ἀπὸ τοὺς λίγους τρελλοὺς πού πραγματικὰ πιστεύουν σ' αὐτὰ τὰ πράγματα, κι' ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν Φορσάιτ πού τὰ ἐμπορεύονται. Μ' ἕνα πρόχειρο ὑπολογισμό, τὰ τρία τέταρτα τῶν ἀκαδημαϊκῶν μας, τὰ ἑπτὰ ὄγδοα τῶν διηγηματογράφων μας καὶ μὲγα μέρος τοῦ Τύπου εἶναι Φορσάιτ. Γιὰ τὴν ἐπιστὴμὴ δὲ μπορῶ νὰ μιλήσω. Ἀντιπροσωπεύεται μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ τὴ θρησκεία. Στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ὑπάρχουν ἴσως περισσότεροι παρὰ ὅπουδὴ ποτε ἄλλου. Ἡ ἀριστοκρατία, τὸ λέει ἡ λέξη. Μὰ δὲν κοροϊδεύω. Εἶναι ἐπικίνδυνο νὰ πᾶς ἐνάντια στὴν πλειονότητα — καὶ τί πλειονότητα!

Στήλωσε τὸ βλέμμα του στὸ Μποσίνεϋ.

— Εἶναι ἐπικίνδυνο, πρόσθεσε, ν' ἀφήσεις κάτι νὰ σὲ παρασύρει — ἕνα σπῆτι, ἕναν πῖνακα, μιὰ... γυναίκα.

Κοίταξε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Καὶ καθὼς εἶχε κάνει κάτι πού κανένας Φορσάιτ δὲν τόκανε ποτέ, — νὰ προδώσει τὴ σκέψη του, — ὁ νέος Τζόλουν μαζεύτηκε στὸ καβούκι του πάλι. Ὁ Μποσίνεϋ ἔσπασε τὴ σιωπὴ.

— Γιατί παίρνετε τὴν οἰκογένειά σας ὡς πρότυπο; εἶπε.

— Ἡ οἰκογένειά μου, ἀπάντησε ὁ νέος Τζόλουν, δὲν εἶναι τῶν ἀκρῶν. Ἐχει, σὰν κάθε ἄλλη οἰκογένεια, τίς ἰδιαίτερες ἰδιο-

τροπίες της, μὰ ἔχει σὲ μεγάλο βαθμὸ τίς δυὸ ἐκείνες ἰδιότητες πού εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ ἐνὸς Φορσάιτ — τὴ δύναμη νὰ μὴ δίνεται ποτέ μ' ὅλη της τὴν ψυχὴ σὲ κάτι, καὶ τὸ ἐνστικτο τῆς ἰδιοκτησίας.

Ὁ Μποσίνεϋ χαμογέλασε.

— Τί λέτε γιὰ τὸν χοντρὸ, ἄς ποῦμε;

— Ἐννοεῖτε τὸν Σουίθιν; ρώτησε ὁ νέος Τζόλουν. Ἀ! Στὸν Σουίθιν ὑπάρχει κάτι τὸ πρωτόγονο. Ἡ πολιτεία κι' ἡ μεγαλοαστικὴ ζωὴ δὲν τὸν ἀφομοίωσαν ἀκόμα. Ὁλοι οἱ περασμένοι αἰῶνες τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς καὶ ἡ πρωτόγονη δύναμη μαζεύτηκαν μέσα του κι' ἔμειναν ἐκεῖ, μ' ὅλο πού φαίνεται πολιτισμένος.

Ὁ Μποσίνεϋ σκέφτηκε λίγο.

— Καλὰ, εἶπε ἄξαφνα. Δίνετε ἀκριβῶς τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ ξαδέφρου σας τοῦ Σόμς, καὶ πολὺ ζωντανὰ μάλιστα. Νὰ καίποιος πού δὲ θὰ τινάξει ποτέ τὰ μυαλά του στὸν ἀέρα.

Ὁ νέος Τζόλουν τοῦρριξε ἕνα διαπεραστικό βλέμμα.

— Ὅχι, εἶπε, ποτέ δὲ θὰ κάμει τέτοιο πρᾶμα. Νὰ γιατί ὑπολογίζεται. Πρέπει νὰ προσπαθεῖ κανένας νὰ τᾶχει καλὰ μαζί τους. Μπορεῖ νὰ γελάτε. Μὰ προσέξτε καλὰ τί σᾶς λέω. Δὲν εἶναι σκόπιμο νὰ περιφρονεῖ κανένας ἕνα Φορσάιτ. Νὰ τοὺς παραμελεῖ.

— Ὅμως, τὸ κάματε σεῖς ὁ ἴδιος αὐτό;

Ὁ νέος Τζόλουν κατάλαβε τὸν ὑπαινιγμὸ καὶ τὸ χαμόγελο σβύστηκε ἀπὸ τὰ χεῖλη του.

— Ξεχνᾶτε, εἶπε μὲ μιὰ περίεργη περηφάνεια, πῶς ἐγὼ μπορῶ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσω — γιατί εἶμαι ἕνας Φορσάιτ κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος. Ὅλους μᾶς κυβερνοῦν μεγάλες δυνάμεις. Ὁ ἀνθρώπος πού ἀφίνει τὸ καταφύγιό του — ἄς εἶναι, ἐξέρετε τί θέλω νὰ πῶ. Δὲ συμβουλευῶ, πρόσθεσε μὲ πολὺ χαμηλὴ φωνή, σὰ ν' ἀπειλοῦσε, δὲ συμβουλευῶ τὸν καθένα ν' ἀκολουθήσει τὸ παράδειγμά μου. Ἐξαρτᾶται.

Τὸ αἷμα ἀνέβηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Μποσίνεϋ, μὰ ὑποχώρησε ἀμέσως καὶ ξαναπῆρε τὸ μελαχρινὸ χλωμὸ χρῶμα του. Ξέσπασε σ' ἕνα σύντομο γέλιο, πού τέλειωσε μ' ἕνα παράξενο, ἄγριο χαμόγελο. Τὰ μάτια του κοίταζαν εἰρωνικά τὸ νέο Τζόλουν.

— Εὐχαριστῶ, εἶπε. Εἶστε διαβολικὰ καλός. Μὰ δὲν εἶστε ὁ μόνος πού μπορεῖ νὰ τὰ βγάλετε πέρα.

Σηκώθηκε.

Ὁ νέος Τζόλουν τὸν κοίταξε καθὼς ἀπομακρυνόταν, ὕστερα ἀκούμπησε τὸ κεφάλι στὸ χέρι του κι' ἀναστένανε.

Στὸ νυσταλέο, σχεδὸν ἄδειο δωμάτιο, δὲν ἀκουγόταν παρὰ τὸ σάλεμα τῶν ἐφημερίδων, τὸ τρίξιμο τῶν σπῆρτων πού ἀναβαν. Ἐμεινε πολλὴ ὥρα ἀκίνητος, ξαναζώντας τίς μέρες ἐκείνες πού κι' αὐτὸς καθόταν ὥρες ἀτέλειωτες κοιτάζοντας τὸ

ρολόι, περιμένοντας τὰ λεπτά νὰ περάσουν — ὄρες ἀτέλειωτες, γεμάτες ἀπὸ τὸ βάσανο τῆς ἀβεβαιότητος, ἀπὸ ἕναν ἄγριο, γλυκὸ πόνο. Κι' ἐνίωσε τὴν ἀργίη, θελκτική ἀγωνία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σ' ὅλη τὴν παλιά της δριμύτητα. Ἡ θεὰ τοῦ Μποσίνεϋ, μὲ τὴ χαμένη ὄψη καὶ τ' ἀνήσυχα μάτια ποὺ κοίταξαν διαρκῶς τὸ ρολόι, ξύπνησε μέσα του ἕναν οἶκτο ἀνάμικτο μ' ἕναν περίεργο ἀκατανίκητο φθόνο.

Ἦξερε τόσο καλὰ τὰ συμπτώματα. Ποὺ πήγαινε; Τί λογῆς μοῖρα ἀκολουθοῦσε; Τί γυναίκα ἦταν αὐτὴ ποὺ τὸν ἔφερνε πίσω της μ' ἐκείνη τὴ μαγνητικὴ δύναμη ποὺ μὴτέ ὑπόληψη, μὴτέ ἀρχαί, μὴτέ συμφέρον μποροῦσαν νὰ τῆς ἀνισταθοῦν; Ποὺ ὁ μόνος τρόπος νὰ τῆς γλυτώσεις ἦταν ἡ φυγὴ;

Ἡ φυγὴ! Μὰ γιατί νὰ φύγει ὁ Μποσίνεϋ; Φεύγει κανένας σὰν κινδυνεύει νὰ καταστρέψει οἰκογένεια, σπίτι' ὅταν ὑπάρχουν παιδιά, ὅταν αἰσθάνεται πὼς εἶναι ἔτοιμος νὰ ποδοπατήσῃ ἰδανικά, νὰ γκρεμίσει κάτι. Μὰ ἐδῶ, ἔτσι εἶχε ἀκούσει, ἦταν ὅλα ἀπὸ πρὶν γκρεμισμένα.

Κι' ὁ ἴδιος δὲν εἶχε φύγει, κι' οὔτε θάφενγε ἂν ξαναγύριζαν πίσω πάλι τὰ περασμένα. Κι' ὅμως προχώρησε πρὶν πολὺ ἀπὸ τὸν Μποσίνεϋ. Γκρέμισε τὸ δικό του δυστυχισμένο σπίτι, ὅχι κανενὸς ἄλλου. Καὶ θυμῆθηκε τὴν παλιά παροιμία: «Ἡ τύχη τοῦ καθενὸς βρίσκεται στὰ ἴδια τὰ χέρια του».

Στὰ ἴδια τὰ χέρια του! Τὸ πάθημα γίνεται μάθημα. Ὁ Μποσίνεϋ θάπαιρνε κι' ἐκεῖνος τὸ μάθημα του.

Οἱ σκέψεις του πήγαν ὕστερα στὴ γυναίκα — στὴ γυναίκα ἐκείνη ποὺ τοῦ ἦταν ἄγνωστη, μὰ ποὺ ἄκρες-μέσες εἶχε ἀκούσει τὴν ἱστορία της.

Ἔνας ἄτυχος γάμος! Ὅχι κακοὶ τρόποι — μόνο ἐκείνη ἡ ἀπροσδιόριστη στενοχώρια, ὁ φριχτὸς μαρασμὸς, ποὺ σκοτῶνε κάθε γλῦκα πάνω στὴ γῆ. Κι' ὅλο τὸ ἴδιο, ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, ἀπὸ βδομάδα σὲ βδομάδα, ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον, ὡς ποὺ νᾶρθει ὁ θάνατος νὰ τὰ σβύσει ὅλα.

Μὰ ὁ νέος Τζόλουν, ποὺ τὰ δικὰ του πικρὰ αἰσθήματα τὰ εἶχε λίγο γλυκάνει ὁ χρόνος, μπόρεσε νὰ δεῖ καὶ τὴν ἀποψη τοῦ Σόμς. Ποῦ θάβρισκε τὴ δύναμη ἑνὸς ἀνθρώπου σὰν τὸν ξάδερφο του, ποτισμένος μ' ὅλων τῶν λογίων τίς προλήψεις καὶ τίς ἰδέες τῆς τάξης του, ποὺ θάβρισκε τὴ διαύγεια καὶ τὴν ἔμπνευση νὰ σπᾶσει μιά τέτοια ζωὴ; Ἦταν ζήτημα φαντασίας, ἔπρεπε νὰ μπορεῖ νὰ προβάλῃ τὸν ἑαυτὸ του στὸ μέλλον, νὰ ἐξαρθεῖ πάνω ἀπὸ τίς ἐνοχλητικές φλυαρίες, τὰ κουσουριά, τίς κοροϊδίες ποὺ ἀκολουθοῦν τέτοιους χωρισμούς, πάνω ἀπὸ τὴν ἐφήμερη ἀγωνία νὰ μὴν τὴν βλέπει, πάνω ἀπὸ τὴ σοβαρὴ ἐπίκριση τῶν ἐνῆρετων.

Μὰ πολὺ λίγοι στὸν κόσμον, κι' ἰδιαίτερα στὴν κοινωνικὴ τάξη τοῦ Σόμς, εἶχαν ἀρκετὴ φαντασία γι' αὐτό. Πάρα πολλοὶ ἄν-

θρώποι στὴ ζωὴ κι' ὦ, πόσο λίγη φαντασία! Καὶ τί διαφορὰ, Θέ μου, ἀνάμεσα στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη! Πολλοί, κι' ἴσως κι' ὁ Σόμς, ὑποστηρίζουν, συζητώντας, ἱποτικές γνώμες γιὰ τέτοιου εἶδους ζητήματα, μὰ σὰ φτάσει ὁ κόμπος στὸ χτένι, ἀνακαλύπτουν στὴν περίπτωσή τους κάτι τὸ ἰδιαίτερο, ποὺ τοὺς κάνει νὰ ἐξαιροῦνται ἀπ' τὸν κανόνα.

Ὑστερα, ὁ νέος Τζόλουν δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνη στὴν κρίση του. Εἶχε βρεθεῖ σ' αὐτὴ τὴ θέση ὁ ἴδιος, εἶχε ρουφήξει ὡς τὸν πάτο τὴν πικρία ἑνὸς ἄτυχου γάμου. Πὼς μποροῦσε νὰ νιώσει τὴν πλατεία, ἡρεμὴ ἀποψη τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ποὺ ποτὲ δὲ μπῆκαν στὸ χορὸ τοῦ πάθους; Ἡ μαρτυρία του ἦταν πάρα πολὺ ἄμεση — ὅπως εἶναι πάρα πολὺ ἄμεση, προκειμένου γιὰ στρατιωτικὰ ζητήματα, ἡ μαρτυρία ἑνὸς στρατιώτη ποὺ ὑπηρετεῖ χρόνια στὸ στρατό, ἀντίθετα μὲ τὴ γνώμη τῶν πολιτῶν ποὺ δὲν ἔχουν τὸ μειονέκτημα νὰ ξέρουν τὰ πράγματα ἀπὸ πολὺ κοντά. Πολὺς κόσμος θὰ θεωροῦσε ἕναν τέτοιο γάμον, σὰν τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ Σόμς, ἀρκετὰ ἐπιτυχημένο — αὐτὸς ἦταν πλούσιος, αὐτὴ ὁμορφὴ... Χρειάζεταν καὶ κάποια ἀβάρια. Δὲν ἔβλεπαν τὸ λόγο γιατί νὰ μὴ συμφωνοῦν, ἀκόμη κι' ἂν μισοῦσε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Τί πείραζε ἂν ἀκολουθοῦσε καθένας τὸ δρόμο του, φτάνει νὰ κρατοῦν τὰ προσχήματα — νὰ μείνῃ σεβαστὸς «ὁ ἱερὸς δεσμός τοῦ γάμου καὶ τῆς κοινῆς στέγης»! Οἱ μισοὶ γάμοι τοῦ καλοῦ κόσμου δὲ βᾶδίζουν σ' αὐτὲς τίς γραμμές; Νὰ μὴν προσβάλλεις τὴν εὐθιξία τῆς Κοινωνίας, νὰ μὴν προσβάλλεις τὴν εὐθιξία τῆς Ἐκκλησίας! Ἀξίζει νὰ θυσιάσεις κάθε προσωπικὸ αἰσθημά σου γιὰ ν' ἀποφύγεις τὴ διπλὴ αὐτὴ σύγκρουση! Εἶναι καταφανέστατα χειροπιαστὰ τὰ πλεονεκτήματα ἑνὸς σταθεροῦ σπιτικοῦ! Καθένα καὶ μιά δυνατὴ ἰδιοκτησία! Κανένας κίνδυνος στὴν καθιερωμένη κατάστασι! Νὰ γκρεμίσεις μιά οἰκογένεια εἶναι τουλάχιστον ἕνα ἐπικίνδυνον πείραμα, κι' ἐγώϊσμός ἀπὸ πάνων.

Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀποψη τῆς ὑπεράσπισης, κι' ὁ νέος Τζόλουν ἀναστένανε.

«Ἡ βάση ὅλων αὐτῶν, σκέφτηκε, εἶναι ἡ ἰδιοκτησία! Μὰ εἶναι πάρα πολλοὶ ποὺ δὲ θὰ τοὺς ἄρесе νὰ παρουσιάσουν ἔτσι τὸ ζήτημα. Αὐτοὶ μιλοῦν γιὰ «τὸν ἱερὸ δεσμό τοῦ γάμου». Μὰ ὁ ἱερὸς αὐτὸς δεσμός ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἱερότητα τῆς οἰκογένειας, κι' ἐκείνη ἀπὸ τὴν ἱερότητα τῆς ἰδιοκτησίας. Καὶ ὅμως ὅλοι αὐτοί, φαντάζομαι, εἶναι ὁπαδοὶ τοῦ ἑνὸς Ἐκείνου ποὺ ποτὲ δὲν εἶχε τίποτα δικό του! Εἶναι περίεργο!»

Καὶ πάλι ὁ νέος Τζόλουν ἀναστένανε.

Μήπως, πηγαίνοντας τώρα σπίτι μου, θὰ καλέσω μερικοὺς ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς ποὺ θὰ συναντήσω στοὺς δρόμους νὰ μοιραστοῦν μαζί μου τὸ δειλνὸ, ποὺ τότε θάταν

πολύ λίγο για μένα και για τη γυναίκα που τελοσπάντων είναι απαραίτητη στην υγεία και στην ευτυχία μου; Ίσως το κάτω-κάτω νάχει δικίο ο Σόμς, που υποστηρίζει με κάθε πράξη του το ιερό αξίωμα της ιδιοκτησίας που μάς! έξυπηρετεί όλους — εκτός από κείνους που έξ αιτίας της υποφέρουν.»

Μ' αυτές τις σκέψεις σηκώθηκε, πέρασε ανάμεσ' απ' το λαβύρινθο τών καθισμάτων, πήρε το καπέλο του και, χωρίς κέφι, ανάμεσ' απ' τόν πυκνό και πνιγμένο από όσμη και σκόνη αέρα, γύρισε σπίτι του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

Ο Σόμς δείχνει έμπιστοσύνη στόν Μποσίνεϋ

Τὴν ἄλλη μέρα, ὕστερ' ἀπὸ τὸ βράδυ ἐκείνο στὸ Ρίτμοντ, ὁ Σόμς γύρισε ἀπὸ τὸ Χένλεϋ μ' ἕνα πρωϊνὸ τραίνο. Δὲν ἦταν ἀπὸ ἰδιουγκρασία φίλος τῶν θαλασσινῶν σπόρ, κι' εἶχε πάει ἐκεῖ περισσότερο γιὰ ἐπαγγελματικούς λόγους παρά γιὰ διασκέδαση. Ἕνας κάπως σπουδαῖος πελάτης τὸν εἶχε καλέσει.

Πῆγε κατ' εὐθείαν στὸ Σίτυ, μὰ σὰ δὲ βρῆκε ἐκεῖ βιαστικές δουλειές, ἔφυγε στίς τρεῖς εὐχαριστημένος ἀπ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία νὰ γυρίσει κατ' εὐθείαν σπίτι του. Ἡ Εἰρήνη δὲν τὸν περίμενε. Ὅχι πὼς εἶχε ἐπιθυμία νὰ τὴν κατασκοπεύσει, μὰ δὲ θάβλαφε νὰ ρίξει μιά ματιά στὴ σκηνή χωρίς νὰ τὸν περιμένουν.

Ἀφοῦ ντύθηκε γιὰ περίπατο, μπῆκε στὸ σαλόνι. Ἡ Εἰρήνη καθόταν μὲ σταυρωμένα χέρια στὴ γωνιά τοῦ σοφᾶ, στὴν ἀγαπημένη της θέση. Τὰ μάτια της ἦταν τριγυρισμένα ἀπὸ μαύρους κύκλους σὰ νὰ μὴν εἶχε κοιμηθεῖ τὴ νύχτα.

Ρώτησε:

— Πὼς βρίσκεσαι σπίτι; Περιμένεις κανένα;

— Ναί, — ὄχι ὅμως καὶ σίγουρα.

— Ποιόν;

— Ὁ κ. Μποσίνεϋ εἶπε πὼς ἴσως ἐρχόταν.

— Ὁ Μποσίνεϋ; Θάπρεπε νάναί στὴ δουλειά του.

Σ' αὐτὸ δὲν ἀπάντησε.

— Καλά, εἶπε ὁ Σόμς. Θάθελα νάρθεις μαζί μου στὰ μαγαζιά. Ὑστερα θὰ πᾶμε στὸ πάρκο.

— Δὲ θάθελα νὰ βγῶ. Ἐχω πονοκέφαλο.

Ὁ Σόμς εἶπε:

— Κάθε φορὰ πού σοῦ ζητῶ κάτι, ἔχεις πονοκέφαλο πάντα. Θὰ σοῦ κάμει καλὸ νὰ καθήσεις κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα.

Δὲν ἀπάντησε.

Ὁ Σόμς ἔμεινε σιωπηλὸς λίγα λεπτὰ. Τέλος εἶπε:

— Δὲν ξέρω τί ἰδέα ἔχεις γιὰ τὰ κα-

πρὶν φτάσει στὴ λεωφόρο Βιστάρια, πῆρε ἀπὸ τὴν τσέπη του τὸ γράμμα τοῦ γέρο - Τζόλουν, καὶ σκίζοντάς το προσεχτικὰ σὲ μικρὰ μικρὰ κομματάκια, τὸ πέταξε στὴ σκόνη τοῦ δρόμου.

Ἄνοιξε τὴν πόρτα μὲ τὸ κλειδί πού κρατοῦσε, καὶ φώναξε τὴ γυναίκα του. Μὰ κείνη εἶχε βγεῖ ἔξω μαζί μὲ τὸν Τζόλλυ καὶ τὴ Χόλλυ, κι' ἦταν ἄδειο τὸ σπίτι. Μόνος στὸν κῆπο ὁ σκύλος Βαλτάσαρ ἦταν ξαπλωμένος στὸν ἴσκιο κι' ἔχαφτε μύγες.

Ὁ νέος Τζόλουν κάθισε κι' αὐτὸς δίπλα του κάτω ἀπὸ τὴν ἄκαρπη ἀχλαδιά.

θήκοντά σου ὡς συζύγου. Ποτὲ δὲν κατάλαβα.

Δὲν περίμενε πὼς θὰ τοῦ ἀπαντοῦσε, κι' ὅμως εἶπε:

— Προσπάθησα νὰ κάμω κάθε τι πού ἐπιθυμοῦσες. Δὲ φταίω ἐγὼ ἂν δὲ μπόρεσα νὰ βάλω καὶ τὴν καρδιά μου...

— Ποιὸς φταίει λοιπόν; εἶπε καὶ τὴν κοίταξε λοζά.

— Πρὶν παντρευτοῦμε, μοῦ εἶχες ὑποσχεθεῖ πὼς θὰ μ' ἀφῆνες νὰ φύγω ἂν δὲν ἦταν εὐτυχὴς ὁ γάμος μας. Ἐχεις τὴν ἰδέα πὼς ἦταν εὐτυχής;

Ὁ Σόμς σούφρωσε τὰ φρύδια του.

— Εὐτυχής; μουρμούρισε. Θάταν, ἂν φερνόσουν καλά.

— Ἐκαμὰ ὅτι μποροῦσα, εἶπε ἡ Εἰρήνη. Θὰ μ' ἀφήσεις νὰ φύγω;

Ὁ Σόμς γύρισε ἄλλοῦ τὸ κεφάλι, μυστικά τρομαγμένος. Τόριξε στὸ θυμὸ.

— Νὰ σ' ἀφήσω νὰ φύγεις; Δὲν ξέρεις τί λές. Νὰ σ' ἀφήσω νὰ φύγεις; Εἴμαστε ἢ δὲν εἴμαστε παντρεμένοι; Τί εἶναι λοιπόν αὐτὰ πού κάθεσαι καὶ μοῦ λές; Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἂς μὴ μιλοῦμε γιὰ τέτοιες ἀνοησίες. Φόρεσε τὸ καπέλο σου κι' ἔλα νὰ πᾶμε στὸ πάρκο.

— Λοιπόν δὲ θέλεις νὰ μ' ἀφήσεις νὰ φύγω;

Ἐνῶσε τὸ βλέμμα της καρφωμένο ἀπάνω του μὲ μιά περίεργη συγκινητικὴ ἔκφραση.

— Νὰ σ' ἀφήσω νὰ φύγεις; εἶπε. Καὶ τί, πρὸς Θεοῦ, θὰ γινόσουν ἂν σ' ἀφήνα; Χρήματα δὲν ἔχεις.

— Θὰ βολευτῶ κάπως.

Ἐκανε ἕνα γρήγορο γύρο στὸ δωμάτιο κι' ὕστερα ἦρθε καὶ στάθηκε μπρὸς της. — Κατάλαβε με, εἶπε, μιά γιὰ πάντα. Δὲ θέλω νὰ λές τέτοια λόγια. Πήγαινε καὶ φόρεσε τὸ καπέλο σου.

Δὲν κουνήθηκε.

— Ὑποθέτω πὼς δὲ θὰ θέλεις νὰ χάσεις τὴν ἐπίσκεψή τοῦ Μποσίνεϋ.

Ἡ Εἰρήνη σηκώθηκε ἀργὰ καὶ βγῆκε ἀπὸ

τὸ δωμάτιο. Σὲ λίγο κατέβηκε μὲ τὸ καπέλο στὸ κεφάλι.

Βγήκαν.

Σὰν ἔφτασαν στὸ πάρκο, τὸ ἀπόγευμα βάνιζε πιά πρὸς τὸ τέλος του. Ἡ ὥρα ποὺ τὸ πολὺ πλήθος, οἱ ξένοι κι’ ὁ ἄλλος χαζὸς κόσμος ἔρχονται μὲ ἀμάξια, νομίζοντας πὼς γίνονται ἔτσι τῆς μόδας, εἶχε περάσει. Ἦταν ἡ κατάλληλη ὥρα, σχεδὸν περασμένη, ἡ ὥρα τοῦ καλοῦ κόσμου, ὅταν ὁ Σὸμς κι’ ἡ Εἰρήνη κάθισαν κάτω ἀπὸ τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἀχιλλέως.

Εἶχε περάσει πολὺς καιρὸς ἀπὸ τότε ποὺ χαιρόταν τῇ συντροφίᾳ τῆς στὸ πάρκο. Ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς περασμένες χαρές του, τῶν δυὸ πρώτων χρόνων τοῦ γάμου του, τὸ μεγαλύτερο ἂν καὶ κρυφὸ του καμάρι, νὰ νιώθει, μπροστὰ σ’ ὄλο τὸ Λονδίνο, πὼς εἶχε στὴν κατοχὴ του τὸ χαριτωμένο αὐτὸ πλάσμα. Πόσα ἀπογεύματα δὲν εἶχε καθίσει πλάι τῆς, ἐξαιρετικὰ κομψὸς, μὲ ἀνοιχτὰ γκρίζα γάντια καὶ μ’ ἓνα λεπτὸ ὑπεροπτικὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη, χαιρετώντας τοὺς γνωστοὺς γύρω, τότε-πότε βγάζοντας τὸ καπέλο του.

Τ’ ἀνοιχτὰ γκρίζα γάντια ἦταν καὶ τώρα στὰ χέρια του καὶ τὸ σαρδωνικὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη, μὰ ἡ καρδιά ἔνιωθε τὰ ἴδια αἰσθήματα.

Τὰ καθίσματα ἄδειαζαν ὁλοένα, κι’ αὐτὸς τὴν κρατοῦσε ἐκεῖ, χλωμὴ καὶ σιωπηλὴ, σὰ νὰ θελε νὰ τῆς ἐπιβάλλει ὥς τὸ τέλος μιὰ μουσικὴ τιμωρία. Μιὰ δυὸ φορές ἔκαμε κάποια παρατήρηση κι’ ἐκεῖνη ἔσκυβε τὸ κεφάλι ἢ ἔλεγε «ναί» μ’ ἓνα κουρασμένο χαμόγελο.

Κάποιος περπατοῦσε δίπλα στὰ κάγκελα τόσο γρήγορα, ποὺ ὁ κόσμος γύριζε παραξενεμένος καὶ τὸν κοίταζε καθὼς περνοῦσε.

— Κοίταξε αὐτὸν τὸν ἡλίθιο, εἶπε ὁ Σὸμς. Θάναι τρελλὸς γιὰ νὰ περπατεῖ ἔτσι μ’ αὐτὴ τὴ ζέστη.

Γύρισε. Ἡ Εἰρήνη εἶχε κάμει μιὰ γοργὴ κίνηση.

— Ἀλλό, εἶπε ὁ Σὸμς. Εἶναι ὁ φίλος μας ὁ Κουρσάρος.

Καὶ κάθισε, ἥρεμος πάντα, μὲ τὸ εἰρωνικὸ χαμόγελό του στὰ χεῖλη καὶ μὲ τὴ συναίσθηση πὼς κι’ ἡ Εἰρήνη καθόταν ἥρεμη κι’ ἐκεῖνη καὶ χαμογελαστή.

— Νὰ δῶ, θὰ τὸν χαιρετήσῃ; σκέφτηκε. Μὰ ἡ Εἰρήνη δὲν ἔκαμε κανένα κίνημα.

Ὁ Μποσίνεϋ ἔφτασε ὥς τὴν ἄκρην κι’ ὕστερα γύρισε ἀνάμεσ’ ἀπὸ τὰ παγκάκια.

Σὰν τοὺς εἶδε, στάθηκε σὰν ἀπολιθωμένος κι’ ἔβγαλε τὸ καπέλο του. Τὸ χαμόγελο δὲν ἔφυγε οὔτε στιγμὴ ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Σὸμς. Ἐβγαλε κι’ αὐτὸς τὸ καπέλο του.

Ὁ Μποσίνεϋ πλησίασε, μὲ τὴν ὄψη ἐξαντλημένην σὰ νὰ χεῖ κάμει κάποιο κουραστικὸ γύμνασμα. Ὁ Ἰδρώτας στεκόταν σταγόνες, σταγόνες στὸ μέτωπό του καὶ τὸ χαμόγε-

λο τοῦ Σὸμς ἔμοιαζε νὰ λέει: «Πολὺ σκοῦρα τὰ βρῆκες, φίλε μου».

— Πῶς; Κι’ ἐσεῖς στὸ πάρκο; ρώτησε. Εἶχαμε τὴν ἰδέα πὼς δὲ νιαζόσατε γιὰ τέτοια μάτια πράματα!

Ὁ Μποσίνεϋ δὲ φάνηκε νὰ τὸν ἄκουσε. Ἀπάντησε στὴν Εἰρήνη:

— Πέρασα ἀπὸ τὸ σπίτι σας. Ἐλπίζα ὅτι θὰ σὰς εὑρίσκα ἐκεῖ.

Κάποιος χτύπησε στὴν πλάτη τὸν Σὸμς καὶ τοῦ μίλησε. Ἀνταλλάσσοντας λίγα κοινοτοπικὰ λόγια πάνω ἀπὸ τὸν ὄμο του, ἔχασε τὴν ἀπάντησή της καὶ πῆρε κάποια ἀπόφαση.

— Εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ γυρῶμε, εἶπε στὸν Μποσίνεϋ. Θὰ κάνετε καλὰ νὰ ρητὴ νὰ δειπνήσετε μαζί μας.

Ἐκανε τὴν πρόσκληση μ’ ἓναν περιέργο κομπασμὸ καὶ μ’ ἓνα ἀκόμα πιὸ περιέργο πάθος. «Δὲ μπορεῖς νὰ μὲ γελάσεις, ἔμοιαζε νὰ λέει τὸ βλέμμα του κι’ ἡ φωνή του. Μὰ σ’ ἐμπιστεύομαι—δὲ σὲ φοβοῦμαι.»

Ἐκίνησαν γιὰ τὴν πλατεῖα Μοντελιέ μὲ τὴν Εἰρήνη στὴ μέση. Στους δρόμους ποὺ κυκλοφοροῦσε πολὺς κόσμος, ὁ Σὸμς πήγαινε μπρὸς. Δὲν ἄκουγε τὴν κουβέντα τους. Ἡ περιέργη ἀπόφαση ποῦχε πάρει, νὰ δείξει ἐμπιστοσύνη, φαίνονταν νὰ κανονίζει καὶ τὴν πρὶ ἐνδόμυχη κίνησή του. Σὰν ἓνας παίχτης, εἶπε στὸν ἑαυτό του: «Τὸ χαρτί αὐτὸ δὲν τολμῶ νὰ τὸ ρίξω. Θὰ τὸ παίξω μ’ ὅλη τὴν τέχνη. Εἶναι ἡ τελευταία μου τύχη».

Ντύθηκε ἀργά, ἄκουσε τὴν Εἰρήνη ποὺ βγήκε ἀπὸ τὴν κάμαρά της καὶ κατέβηκε κάτω, καὶ χάξεψε ἀκόμη πέντε ὀλάκαιρα λεπτὰ στὸ δωμάτιό του. Ὑστερα κατέβηκε, κλείνοντας ἐπίτηδες δυνατὰ τὴν πόρτα γιὰ ν’ ἀναγγεῖλει τὴν ἀφίξή του. Τοὺς βρῆκε ὄρθιους μπρὸς στὸ τζάκι. Δὲν ἤξερε νὰ πεῖ ἂν μιλοῦσαν ἢ ὄχι.

Ἐπαῖξε ὥς τὸ τέλος ὄλο ἐκεῖνο τὸ βράδυ τὸ ρολό του σ’ αὐτὴ τὴ φάρσα. Οἱ τρόποι του στὸν φιλοξενοῦμενό του ἦταν φιλικώτεροι ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, κι’ ὅταν τέλος ἔφυγε ὁ Μποσίνεϋ, τοῦ εἶπε:

— Πρέπει νὰ μὰς ξανάρθετε γρήγορα. Τῆς Εἰρήνης τῆς ἀρέσει νὰ μιλᾷ μαζί σας γιὰ τὸ σπίτι.

Ἡ φωνὴ του εἶχε καὶ πάλι ἐκεῖνον τὸν περιέργο κομπασμὸ καὶ τὸ ἀκόμη πιὸ περιέργο πάθος. Μὰ τὸ χέρι του ἦταν κρύο σὰν πάγος.

Πιστὸς στὴν ἀπόφασή του, ἀπομακρύνθηκε στὸν ἀποχαιρετισμὸ τους. Πῆγε μακριὰ ἀπὸ τὴ γυναῖκα του τὴν ὥρα ποὺ ὄρθῃ κάτω ἀπὸ τὴ λάμπα τοῦλεγε καλὴ νύχτα—μακριὰ ἀπὸ τὸ χρυσὸ κεφαλάκι τῆς ποῦλαμπε κάτω ἀπὸ τὸ φῶς, τὰ χεῖλη τῆς μὲ τὸ μελαγχολικὸ χαμόγελο, καὶ τὰ μάτια τοῦ Μποσίνεϋ ποὺ τὴν κοίταζαν σὰν ἓνα σκυλὶ τὸν ἀφέντη του.

Καὶ πῆγε στὸ κρεβάτι του μὲ τὴ βε-

βαιότητα πώς ο Μποσίνεϋ ήταν έρωτευμένος με τη γυναίκα του.

Η καλοκαιριάτικη νύχτα ήταν ζεστή. Τόσο ζεστή κι' ησυχη, πού από κάθε άνοιχτό παράθυρο έμπαινε όλο και πιό ζεστός άέρας. Ξαπλωμένος ώρες πολλές, άκουγε την άναπνοή της.

Έκείνη μπορούσε και κοιμόταν, εκείνος όμως έμενε ξύπνιος. Και στην άγρύπνια του πίεζε τόν έαυτό του νά παίξει τó ρόλο τού ήσυχου και γεμάτου έμπιστοσύνη συζύγου.

Τίς μικρές ώρες γλύστρησε από τó κρεβάτι, πέρασε στην κάμαρα της τουαλέτας του κι' ακούμπησε στο παράθυρο.

Μόλις μπορούσε νά παίρνει ανάσα.

Ξανάρθε στο νοϋ του μιά νύχτα, πρίν τέσσερα χρόνια, — ή νύχτα της παραμονής τού γάμου του. Τό ίδιο ζεστή κι' άποπνικτική σάν και τούτη.

Θυμόταν πώς ήταν ξαπλωμένη σέ μιά σαίζ-λόγκ μπροστά στο παράθυρο τού μικρού σαλονιού του κοντά στη Βικτώρια Στρήτ. Κάτω, σ' έναν πλαϊνό δρόμο, κάποιος έκλεισε μιά πόρτα, μιά γυναίκα έβαλε μιά φωνή. Θυμόταν, σά νάταν τώρα, τó θόρυβο πούκαναν φιλονεικώντας, τó χτύπο της πόρτας, τή νεκρική σιωπή πού τά διαδέχτηκε όλα. "Ύστερα; κάτω από τó αλλόκοτο κι' άχρηστο φώς τών φαναριών, φάνηκε ή πρωινή ύδροφόρα πού ξεπλένει τούς δρόμους από τίς άπόπνοιές τους. Είχε τήν εντύπωση πώς άκουγε πάλι τó κύλισμά της, όλο και πιό κοντά, όλο και πιό κοντά, ως πού πέρασε, κι' ό κρότος άργότερα έσβυσε κάπου μακριά.

Έσκυψε περισσότερο στο παράθυρο, πάνω από τή μικρή αύλη, κι' είδε τó πρώτο φώς νά γλυκοχαράζει. Οί σκοτεινοί τοίχοι

κι' οί στέγες έχασαν γιά μιά στιγμή τó διάγραμμά τους κι' ύστερα φάνηκαν μονομιάς πάλι, πιό έντονα από πρίν.

Θυμήθηκε κείνη τήν άλλη νύχτα πώς κοίταζε τά φανάρια πού χλώμιαζαν άράδα στη Βικτώρια Στρήτ. Θυμήθηκε πώς ντύθηκε γρήγορα-γρήγορα, κατέβηκε κάτω στο δρόμο, πέρασε σπίτια και πλατείες κι' έφτασε στη γειτονιά της. Έκεί στάθηκε κοιτάζοντας τήν πρόσοψη τού μικρού σπιτιού της, τόσο γκρίζα και τόσο ήσυχη σάν τó πρόσωπο πεθαμένου,

Αξάφνα, σά φαντασία άγνώστου, μιά ιδέα ήρθε στο νοϋ του: Τί νά κάνει τώρα ό άνθρώπος πού μου βασανίζει τή σκέψη, πού ήταν άπόψε σπίτι μου, πού είναι έρωτευμένος με τή γυναίκα μου; Σίγουρα, θά τριγυρνά έδώ γύρω, ψάχνοντας γιά κείνη με τó ίδιο εκείνο βλέμμα πού τήν κοίταζε τó άπόγεμα, παρακολουθώντας τó σπίτι μου, ίσως.

Πέρασε σιγά σ' ένα διαμέρισμα στην πρόσοψη τού σπιτιού, τράβηξε μιά κουρτίνα με τρόπο, άνοιξε κάποιο παράθυρο.

Τό γκρίζο φώς χάιδευε τά δέντρα της πλατείας σά μιά βελούδινη πεταλούδα νά τάγγιζε ανάλαφρα μέσα στη νύχτα με τά φτερά της.

Τά φανάρια άναβαν ακόμα κατάχλωμα. Μά ψυχή δέν είχε σαλέψει. Ούτ' ένα ζωντανό πλάσμα στους δρόμους.

Κι' αξάφνα, πολύ αδύνατη, πέρα, στη νεκρική ήσυχία, ό Σόμς άκουσε μιά κραυγή άγωνίας, σάν κάποια ψυχή παραπλανημένη, διωγμένη από τόν ούρανό, νά ζητούσε μ' άπόγνωση τήν εύτυχία της.

Η κραυγή άκούστηκε πάλι — και πάλι. Ό Σόμς ριγώντας έκλεισε τó παράθυρο. Τότε σκέφτηκε: «Είναι τά παγώνια πού φωνάζουν πέρα απ' τó ποτάμι».

(Ακολουθεί)

ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ

Στοχάστηκες ποτέ, μικρούλα μου, αυτό πού περιμένει στο ακρότατο όριο τών φιλοδοξιών; Αναλογίστηκες αυτό πού θά διαδεχτεί τά φωτεινά όνειρα; Άνησύχησες πού θά κοπάσει ό σάλαγος τών επιθυμιών, πού θά κατασταλάξει ή δύναμη τών αίσθημάτων, πού θά προσκόψει τά χάος τών ένστίκτων κι' ό στρόβιλος της χαράς;

"Ω! Είναι εύκολόνόητο, απλό και ώραίο, μικρή γυναίκα.

Κάποτε θ' άρκεστείς σ' αυτό τó λίγο και τó πολύ συνάμα, νά γίνεις ό ήλιος πού θά συγκρατεί και θά ίσορροπεί τίς βαρύμοχθες ζωές τών γύρω σου. Ναί. Κάποτε ή ίκανοποίηση θά συγκεντρωθεί στη λαχτάρα ν' άφανίσεις τόν έαυτό σου στην έξυπνότησή του, ή περισκόπη θά λειτουργεί στην άγωνία νά βρει ιδέες διαφωτιστικές τού θολωμένου νοϋ τους, ή υποχρέωση θά περιοριστεί στο καθήκον νά δημιουργεί, από ένα δοσμένο τίποτα, μία πραγματική τους Εύτυχία.

Καθόλου μήν ξαφνιάζεσαι.

Τότε πιά θά είσαι τιμημένη κι' εύτυχισμένη.

P. ΒΑΡΕΛΛΑ - ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τόδεκαενθήμερον

ΠΕΡΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Ἡ μεγάλη ἀγωνία.

Διαβάζω τις τελευταίες ἐκδόσεις τῶν ἐφημερίδων, βλέπω τις ἀπειλητικές εἰδήσεις ἀπὸ τὸ Λονδίνο, ἀπὸ τὸ Βερολίνο, ἀπὸ τὴν Παρίσι, ἀπὸ τὴν Βαρσοβία, ἀπὸ τὴν Ρώμη, ἀπὸ τὴν Μόσχα, ἀπὸ τὸ Τόκιο, μὲ τὰ πελώρια στοιχεῖα τους καὶ τοὺς ἐντυπωσιακοὺς τίτλους σὰ συνθήματα συναγεμίου, δέχομαι τὴν ἐπίδραση τοῦ «πολέμου τῶν νευρῶν», — ὁ νέος ὅρος πού ἔδωσε στὰ λεξικά ὅλων τῶν λαῶν ἡ ταραγμένη ἐποχὴ μας, — καὶ περισσότερο ἀπὸ τὰ νιάτα ὅλου τοῦ κόσμου, περισσότερο ἀπὸ τις μητέρες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς μακρινῆς Ἀνατολῆς, περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀμαχοὺς πληθυσμούς, περισσότερο ἀπὸ τὰ ζῶα πού θὰ βρεθοῦν στὸν ὀλεθρὸ ἐκπληκτὰ, ἀνεύθυνον, ἀδύναμον καὶ ἀνυπεράσπιστον, σκέπτομαι τὸν πνευματικὸ ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀγωνία του, πού πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἴδια, μεγάλη, καὶ καταθλιπτική, σὲ ὅλες τις γῶρες, σὲ ὅλα τὰ στρατόπεδα, κάτω ἀπ' ὅλες τις ἰδεολογίες καὶ κάτω ἀπ' ὅλα τὰ παραγγέλματα. Σὲ ὅποιο σπουδαστήριον καὶ ἂν κἀνῃ αὐτὴ τὴ στιγμή τὴν περισυλλογὴ του, ἀπ' ὅποιαδήποτε σκοπιὰ καὶ ἂν παρακολουθῇ τὴν τροχὴν προετοιμασίας τῶν μεγάλων λαῶν, μὲ ὅποιαδήποτε διάθεσιν καὶ μὲ ὅποιονδήποτε πόθον, ἀτομικοὺς καὶ ἐθνικοὺς, καὶ ἂν πέρασε τὴ μεταπολεμικὴ περίοδον, σὲ ὅποια παράταξιν καὶ ἂν ἀνήκῃ, στοὺς νικητὰς ἢ στοὺς νικημένους, στοὺς χορτάτους ἢ στοὺς πεινασμένους, στοὺς ἥρεμους καὶ τοὺς συμβιβαστικοὺς ἢ στοὺς πλεονέχτες καὶ τοὺς ἀρπαγες, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βρίσκεται σὲ κόλασιν, πού τὰ μαρτύριά της προχωροῦν ἀπὸ τὸ σῶμα στὴν ψυχὴ καὶ βασανίζουν σκληρότερα, βαθύτερα, μονιμώτερα.

Δὲν εἶναι τὸ μέλλον, δὲν εἶναι οἱ φοβερὲς συνέπειες ἐνὸς νέου μεγάλου πολέμου πού τὸν κρατοῦν σὲ ἀγωνία. Οὔτε ἡ ἐνδεχόμενη ἐπαλήθευσιν τῶν φοβερῶν καὶ τρομερῶν προβλέψεων γιὰ τὴν καταστρεπτικὴν δυνάμιν τῶν σημερινῶν πολεμικῶν ἐφευρέσεων. Στὰ ἐρείπια θὰ σκύρουν καὶ θὰ σκεφθοῦν ἄλλοι, ὅσοι ἐπιζήσουν, ἡ γενεὰ πού θάρσῃ νὰ παραλάβῃ τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀσίαν, ἴσως καὶ τὴν Ἀμερικήν, ἀπὸ τοὺς σημερινούς ὑπευθύνους, καὶ θὰ ἐλέγξῃ μὲ ἀυστηρότητα καὶ ἀδιαλλαξίαν. Ὁ σημερινὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος ἔχει ἄλλες τύψεις καὶ ἄλλη ἀγωνία. Ρίχνει τὴ ματιά του στὶς χτεσινές, στὶς προχτεσινές, στὶς παλαιότερες ἀκόμα προσπάθειές του, τὶς παρακολουθεῖ στὴν πορεία τους, σὶ ἀποτελέ-

σματά τους, φτάνει στὴ σημερινὴ θέσιν τῆς ἀνθρωπότητος πού ἰσοδυναμεῖ μὲ καθαρὴ χρεωκοπία τους, σὲ μιὰ δευτέρῃ χρεωκοπία μέσα σὲ εἴκοσι πέντε χρόνια, καὶ βυθίζεται σὲ ἀπόγνωσιν. Ὁ ἀπολογισμὸς τῶν πράξεων του μπορεῖ νὰ εἶναι ἱκανοποιητικὸς. Ἐγγράψῃ βιβλία, χάρισε τέχνες στὸν ἄνθρωπον, ἔκαμε ποικιλώτερον τὴ ζωὴ. Ἡ ἀπολογία ὅμως τῆς ψυχῆς του δὲν τοῦ δίνει ἐπιχειρήματα νὰ παρουσιαστῇ στὸν Κύριον. Ἐκαμε «πολιτισμὸν», ἐντυσε τὸ γυμνὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν κατάφερε παρὰ νὰ τὸν κλείσῃ σὲ κλουβιά, σὲ σύννορα καὶ σὲ συνθήκες, γιὰ νὰ τὸν κρατᾷ ἀκίνδυνον γιὰ μικρὰ μόνο χρονικὰ διαστήματα. Ὁ ἄνθρωπος, μέσα στὰ πρωτόγονα ἢ στὰ κομψὰ κοστούμια του καὶ πίσω ἀπὸ τις ὀροθετικὰς γραμμές, ἔμεινε ὁ ἴδιος, ἔσπασε φορές τὰ κάγκελα τῶν κλουβιῶν καὶ πάει τώρα, ἀκόμα μιὰ φορὰ, νὰ τὰ σπάσῃ.

* *

Ἐπιμένει ὁ σημερινὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος στὰ «πεπραγμένα» του, στέκεται σὲ κάθε σελίδα τους, θυμᾷται ὅλους τοὺς θεοὺς πού λάτρεψε, ὅλους τοὺς πρωτοπόρους πού πίστεψε καὶ ἀκολούθησε, ὅλες τις ἰδέες πού δέχτηκε καὶ προπαγάνδισε, καταφεύγει στὴν ἱστορίαν καὶ στέκεται στὴν ἀναντίρρηση ἀλήθειαν ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι νόμος φυσικὸς καὶ ἔρχεται καὶ φεύγει ὑπακούοντας σὲ βαθύτερας καὶ ἀνεξήγηστες ἰσας ἀνάγκας. Μὰ καὶ ἐκεῖ δὲ μένει γιὰ πολὺ, δὲ βρίσκει ὅ,τι θὰ τὸν πείσῃ πὺς εἶναι ἀνεύθυνος καὶ θὰ δώσῃ γαλήνην στὴν ψυχὴν του. Εἶναι νόμος φυσικὸς ὁ πόλεμος, πού δὲ δαμάζεται καὶ δὲν ἀλλάζει. Μὰ λίγες φορές δάμασε ὁ ἄνθρωπος τὴ φύσιν, λίγα εἶναι τὰ ποτάμια πού ἄλλαξε τὸ δρόμον καὶ τὴν ὁρμὴν τους, λίγες εἶναι οἱ στέγες πού προφύλαξε, μὲ μιὰν ἀπλὴν κεραίαν, ἀπὸ τὸν κεραυνόν, ἀπὸ νόμον φυσικόν καὶ ἀδάμαστον;

Καὶ γυρίζει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος στὴν ἀγωνία του, μὲ λιγότερες δυνάμεις καὶ περισσότερες ἀμφιβολίες. Τί ἔκαμε, τί κάνει, τί χρειάζεται, ὅταν ὁ πολιτισμὸς πού διαμόρφωσε, τὸ ἔργο του καὶ τὸ κατόρθωμά του, ὅταν ἡ μεγάλῃ καὶ ὑψηλῇ προσπάθειά του, πού στέκεται ἀπάνω ἀπὸ τις μηχανικὰς τελειοποιήσεις καὶ τις ὑλικὰς ἀπολαύσεις, ἀπάνω ἀπὸ τὰ «αγαθὰ» πού μὲ περιφρόνησιν ὀνομάζει μηχανικὸν πολιτισμόν, παρουσιάζεται χωρὶς ἀποτελέσματα, χωρὶς βαθύτερες ρίζες στὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπλὴ πολυτέλεια, μιὰ ἐπιφάνεια πού εὐκόλως ὑποχωρεῖ καὶ δὲν κρύβει τίποτα τὸ ἀξιόλογον καὶ τὸ οὐσιαστικόν, κάτι πού νὰ μορῇ νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ μιὰ πλάνην ἢ ἀπὸ μιὰ τρέλλα

της; Οἱ ἐκδόσεις τῶν ἐφημερίδων μὲ τις ἀπειλητικὴς εἰδήσεις ἀπὸ τὸ Λονδίνο ἢ ἀπὸ τὸ Τόκιο πολλαπλασιάζονται. Πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ ἐρωτήματα στὸν αὐτὸν του. Μὲς' τὸ σπουδασιό του, εἶναι ἕνας τραγικὸς ἔνοχος, ὁ τραγικώτερος ἴσως ἔνοχος τῆς στιγμῆς...

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Γεώργιος Σερούϊος.

Ἐξαφνικά, ἀπότομα, χωρὶς νὰ τὸ φαντάζεται ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον κανεὶς, ἀπὸ μιὰ κρίση στηθάγχης ἔφυγε ὁ Γεώργιος Σερούϊος, καὶ ἀπὸ τὴν στενὴν οἰκογένειά μας τῆς «Πρωΐας», καὶ ἀπὸ τὴν εὐρύτερην δημοσιογραφικὴν οἰκογένεια, καὶ ἀπὸ τὴν εὐρύτατην οἰκογένειαν τῶν διανουμένων, τῶν ἀνθρώπων ποὺ δὲν διαβάζουν ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐγκολποῦνται καὶ διαμορφώνουν καὶ ἀναδημιουργοῦν μὲ τὰς ἰδικὰς τὸν δυνατότητας τὴν ἐν γένει σκέψιν. Γιὰ τὸν Γεώργιον Σερούϊο μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ: «ἕνας ἄνθρωπος ἔφυγε», καὶ αὐτὸ τὰ λέει ὅλα. Εὐγενικὸς τὸ ἦθος, μὲ τὴν ἰσορροπημένην ἀταραξίαν του, τὴν ἀνεπίδεκτον καὶ στερεάν καὶ βαθεῖαν εὐρυμάθειάν του, τὴν καλαισθησίαν του, τὴν ἀσφαλῆ του κρίσιν, τὴν εὐθύτητα καὶ τὴν ἀνοικτόκαρδον φιλικότητά του, ἔδιδε τὸ ὑπόδειγμα τοῦ πραγματικῆς πολιτισμένου καὶ μορφωμένου ἀνθρώπου.

Ἀπὸ ἐπιφανὴ οἰκογένειαν τῆς Κέας καταγόμενος πατρόθεν, πολλὰ μέλη τῆς ὁποίας διεκρίθησαν ὡς ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων καὶ ὡς ἀγωνιστὰ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, ὅπως ὁ πάππος του Γεώργιος Σερούϊος, καὶ ὁ πατήρ του, διαπρεπὴς νομικός, καὶ μὲ μητέρα τὴν Ἄνναν Σερούϊου, θυγατέρα τοῦ ἱερολοχίτου Ἀνδρέου Σοφριανοῦ, μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας γραφούσας Ἑλληνίδας, εἰδικὴν περὶ τὰ παιδαγωγικά, εὐρύτατης μορφώσεως καὶ ἀγωνισθεῖσαν ἐκ τῶν πρώτων διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς θέσεως τῆς Ἑλληνίδος, ὁ Γεώργιος Σερούϊος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων ἐκείνων νέων, οἱ ὅποιοι πρὸ τριακονταετίας ἀνεξήτουν νέας ἐμπνεύσεις καὶ νέας πνευματικὰς κατευθύνσεις. Καίτοι ἐσπουδάσε νομικά, οὐδέποτε ἤσκησε τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα, ἀλλὰ νεώτατος ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Χάρις δὲ εἰς τὴν γλωσσομάθειάν του, καὶ τὴν βαθεῖαν γνώσιν καὶ μελέτην τῶν ξένων φιλολογικῶν, πλὴν τῆς ἑλληνικῆς, τὴν ὅποιαν ἐξ ἴσου καλῶς ἐμελέτησε, παρουσίασε εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν χαρακτηριστικὰ καὶ ἐνδιαφέροντα ἔργα τῶν ξένων λογοτεχνικῶν.

Εἰς τὴν δημοσιογραφίαν ἐπίσης κατέκτησε ἀμέσως ἐξέχουσαν θέσιν. Ἐταξίδευσεν εἰς ὅλοκληρον τὴν Εὐρώπην, καὶ ἔζησε κατὰ καιροὺς ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ ἑξωτερικόν, συμπληρώνων τὴν εὐρυμάθειάν του διὰ τῆς ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνώσεως. Πολύτιμος συνεργάτης εἰς μίαν ἐφημερίδα, διηύθυνε τὴν ἐφημερίδα «Νέαν Ἡμέραν» κατὰ τὰς δύο περιόδους τῆς ἐκδόσεώς της, ἀπὸ τοῦ 1916 μέχρι τοῦ 1918 καὶ ἀπὸ τοῦ 1920 μέχρι τοῦ 1923, συνευρίσθη κατὰ καιροὺς καὶ εἰς ἄλλας ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας, εἰς δὲ τὸ περιοδικὸν «Πειθαρχία» ἔδωκε σειρὰν ἀρίστων

μεταφράσεων εἰς τὴν δημοτικὴν, ἀπὸ ἔργα τῶν μετεπαναστατικῶν Ρώσων λογοτεχνῶν. Ἀπὸ τοῦ 1933 μέχρι τοῦ 1935 διηύθυνε τὸ γραφεῖον τύπου τῆς ἐν Παρισίοις Ἑλληνικῆς Πρεσβείας, ἀπὸ δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1935 συνευρίσθη εἰς τὴν «Πρωΐαν» καὶ εἰς τὴν τακτικὴν του στήλην «Τέχνη καὶ Ζωή» ἔδιδε αἰσθητικὴν καὶ κριτικὴν παρακολούθησιν τῶν διεθνῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων, κατὰ δευτέραν δὲ ἐδημοσίευσεν ἀνασκόπησιν τῆς διεθνούς πολιτικῆς καταστάσεως. Τὸ 1936 ἐξέδωκε σειρὰν πρωτοτύπων διηγημάτων ὑπὸ τὸν τίτλον «Θυμητικό», ἐτοίμαζε δὲ πρὸς ἐκδοσιν καὶ ἄλλην.

Ὁ θάνατος διέκοψε τὴν εὐρείαν αὐτοῦ πνευματικὴν σταδιοδρομίαν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν οὐδέποτε ἔλειπε ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ συναίσθησις τῆς τιμῆς

Γ. ΑΝΝΙΝΟΣ

Λουκία Φωτοπούλου.

Χαράζω τὸ ὄνομα τῆς πραγματικὰ ἐξαιρετικῆς αὐτῆς γυναίκας καὶ ἀκόμα, δυὸ μέρους μετὰ τὴ φοβερὴ εἰδηση τοῦ θανάτου της, δὲν κατορθῶν νὰ πιστέψω ὅτι μὰς ἄφησε γιὰ πάντα! Τόσα νέα, τόσο γεμάτη ζωὴ, μὲ τέτοια ζέση δοσμένη στὴ δράσιν! Καὶ ὅλ' αὐτὰ νὰ σταματήσουν ἔτσι, νὰ χαθοῦν μονομιᾶς! Νομίζω πὺς τώρα-δὰ τὴν ἀκουσα νὰ μοῦ ἀναγγέλλῃ μὲ τὸ τηλέφωνο ὅτι γύρισε ἀπὸ τὴ Μόσκον, νὰ μοῦ λῇ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ τῆς ἔδωκε ἡ λιγοῆς μερὴν διαιωνίαν τῆς στὸ δροσάτο νησί, καὶ νὰ μὲ προτρέπῃ νὰ πάω καὶ ἐγὼ ἐκεῖ, παρέχοντάς μου ὅλες τὶς ἀναγκαῖες ὁδηγίαις γιὰ νὰ βολευτῶ ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερα. Τὸ αἰώνιον ἐνδιαφέρον της γιὰ τοὺς φίλους της! Ἀληθινόν, αὐθόρμητο, ἀνεπιτήδευτο, ὅπως ὅλα ἦταν γνήσια καὶ ἀνεπιτήδευτα στὴ σπάνια αὐτῆς φύση.

Τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ εἶχε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ εἶχε γιὰ κάθε τι ποὺ ἄξιζε τὸν κόπο, ἡ Λουκία. Μὲ τὴ ξηλο ἀπὸ μικρούλα εἶχε ἐπιδοθῇ στὴ μουσικὴ, χωρὶς μ' αὐτὸ νὰ πᾶν νὰ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιο καλὰς μαθήτριες τοῦ Ἀρσακείου. Γιὰ χρόνια ἐξακολούθησε τὶς σπουδὰς της στὸ πιάνο, μὰ στὶς παραμονὲς ἀκριβῶς τῶν ἐξετάσεών της μιὰ πάθησις τοῦ χειριοῦ δὲν τῆς ἐπέτρεψε νὰ πάρῃ τὸ πτυχίον της, καὶ, ἀκόμα χειρότερο, τὴν ἀνάγκασε νὰ παραιτηθῇ γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ πιάνο. Μεγάλῃ πικρίᾳ, ποὺ τὴ βοήθησε, ὅμως, νὰ τὴ νίκησῃ ἡ δυνατὴ καρτερικὴ τῆς ψυχῆς.

Ἄλλωστε, τῆς ἔμενε ἡ ἀγάπη της γιὰ τὴ μουσικὴ, τόσο ζωερὴ, τόσο μεγάλη! Στὸ Παρίσι, ὅπου ἔζησε κάμποσα χρόνια, μετὰ τὸν Πόλεμον, μὲ τὴ μητέρα της καὶ μὲ τὴ θεία της, καὶ ὅπου παντρεύθηκε τὸ ζωγράφον Λουκίδην, εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσῃ μαθήματα μουσικολογίας στὴ Σορβόνη. Μὰ σύγχρονα, προετοιμασμένη ἀπὸ τὶς πιο μουσικὰς φωνὰς τοῦ αἵματός της, ἀφομοίωσε καὶ ὅτι ἐκλεκτότερο ἔχει ὁ γαλλικὸς πολιτισμός. Καὶ τί βαθεῖς, τί ὄργανικὰς συγγένειες ποὺ εἶχε ἡ γυναῖκα αὐτὴ μὲ τὸ γαλλικὸ πνεῦμα! Εἶχε ἀγαπήσει τοὺς συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας, τοὺς μουσικοὺς,

τοὺς ζωγράφους της, τὴν ἱστορίαν της, ὅτι ἀποτυπώνει ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα ἐνὸς λαοῦ στὴ ζωὴ του.

Λίγο μετὰ τὴν ἐπιστροφή της ἀπὸ τὸ Παρίσι, τὴν ἀκουσα νὰ μιλᾷ στὸν «Παρνασσό» γιὰ τὸν Debussy. Μιλοῦσε μὲ τέλεια γνώση τοῦ θέματος της, χωρὶς, ὅμως, καμιά ἐπίδειξη, χωρὶς τίποτε τὸ σχολαστικὸ, μὲ χάρη, μὲ ἀνέση καὶ μὲ τέτοια αὐτοκυριαρχία. Καὶ μέσα ἀπὸ τὸν Debussy, μέσα ἀπὸ τὸν τόσο εὐαίσθητο καὶ τόσο συγκρατημένο αὐτὸν μουσικὸ, γιὰ ὅποιον τὴ γνώριζε, πόσο φανέρωνε λεπτά, διακριτικά, καὶ ἡ Λουζία Φωτοπούλου τὸν ἑαυτὴ της!

Στὴν «Πολιτεία» τοῦ κ. Νικολοῦδη, ὅπου συνεργαστήκαμε καὶ οἱ δύο, εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὴ γνωρίσω καλύτερα. Ἐκεῖ ἐνώσω πόσο βαθεῖα πολιτισμένη ἦταν ἡ γυναίκα αὐτή, πόσο ἀληθινὰ καλλιεργημένη, πόσο ἐνταία κάτω ἀπὸ τίς τόσες μορφές της. Στὸ γράψιμό της, εἴτε χρονογραφηματικά ἦταν, εἴτε συνέντευξη, εἴτε καμπάνια, εἴτε καὶ μιὰ διασκευὴ, καὶ ἕνα τίποτε, πέντε-ἕξι φρασοῦλες, ἔβαζε ὅλη τὴ φυσικὴ της κομψότητα, ὅλο τὸ αἰσθηματικὸ τῆς λιτότητας ποὺ εἶχε καὶ τὴν ἀποστροφή τοῦ στόμφου, ὅλο τὸ λεπτότατο, μὲ πάντα βγαλμένο ἀπὸ τρυφερὴ πηγὴ, χιούμορ της. Κι αὐτὴ ἡ ἐργαζόμενη «Ἐλληνίδα», μὲ τί ἀσφαλτο ἐνστίχον, μὲ τί πευθαρχίαν τοῦ ἑαυτοῦ της ἤξερε ἀνετα, ἀβίαστα, νὰ εἶναι συνάδελφος, φίλη, εὐγενική, καλομίλητη, μὰ καὶ κυρία συγχρόνως.

Ἡ βιοποριστικὴ ἐργασία, ποὺ τὴ συνέχισε κι ἀργότερα ὡς τὸ τέλος, δὲν τὴν ἐμπόδιζε νὰ κρατᾷ μέσα της ἄγρυπνα τὰ πῶς ὑψηλὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα. Ἡ μουσικὴ, ἡ λογοτεχνία, ἡ κοινωνικὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ πολιτικὴ, τίποτε δὲν τὴν ἀφῆνε ἀδιάφορη. Διὰβαζε ἐφημερίδες, περιοδικὰ, βιβλία, μὲ τὴν ἰδίαν ἀκόρεστη δίψα, καὶ πάντα ζητοῦσε τὴν οὐσίαν, τὴ σημασίαν τοῦ κάθε πράγματος γιὰ τὴν τύχην τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ δύσκολο θαυμασμὸς της τὸν ἔδινε γιὰ ὅτι τὸν ἀξίζει πραγματικά. Μὲ τί πόνο μοῦ μίλησε γιὰ τὸν Albert Thibaudet ὅταν πέθανε! Καὶ μὲ τί ἀέκραντη συμπάθεια γιὰ συγγραφεῖς ὅπου τὸ δρῆμα τοῦ πνεύματος παίρνει μιὰν ἀληθινὴν ἐκφράση ἡρωϊκὴν, γιὰ τὸν André Gide, γιὰ τὸν Valéry, γιὰ τὸν Alain!

Ἡ ἀνησυχία κατοικοῦσε τὸ εὐθραυστο σῶμα της. Θὰ τῆς φαινόταν σωστὴ ἀνατηρία ἂν ἔλειπε ἀπὸ τὴ ζωὴ της ὅτι συμπληρῶνει καὶ τελειώνει τὴν ἐσωτερικὴν καλλιέργειαν, ἡ δράση. Ὁ «Γυναικεῖος Σύλλογος Γραμματικῶν καὶ Τεχνῶν» εἶναι ἔργο της. Ὅσοι παρακολούθησαν ἀπὸ κάπως κοντὰ τὴν ἐκεῖ ἐργασίαν της, εἶδαν πόσο, καὶ στὴν περίστασιν αὐτὴν, δὲ δίσταζε νὰ ἐξοδεύεται ἀλογόριαστὰ ἡ Λουζία Φωτοπούλου, προκειμένου νὰ ἐξυτηρήσῃ τοὺς ἄλλους. Καὶ παράλληλα μὲ τὴ δράση της αὐτῆς, τὴ θέρημ ἔβαλε τὰ δύο τελευταῖα χρόνια ποὺ συνεργάστηκε μὲ τὸ ζεύγος Μερλιέ στὴν καταγραφὴ ἐνὸς πολιτισμοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου, ποὺ κινδυνεύει γιὰ πάντα νὰ χαθῇ, ἂν δὲ μαζεῖται τώρα.

Δὲν ξέρω ἂν δοκίμασε τίς δυνάμεις της σὲ ἀνώτερη λογοτεχνικὴ σύνθεσιν. Οἱ ἱκανότητές της τῆς ἐπέτρεπαν κάθε πειραματισμὸ καὶ δὲν ἀπό-

κλειαν καὶ τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα. Ὅταν προσπαθοῦσαμε νὰ τῆς ἀποσπάσουμε καμιά σχετικὴ ὁμολογία, ξεσποῦσε σ' ἕνα ἡγερό γέλιο καὶ δὲν ἔλεγε τίποτε. Νὰ εὑρίσκει ἱκανοποίησιν στὴν ἰδίᾳ τῇ ζωικῇ ἀνοδῇ της καὶ στὴ δράσει καὶ νὰ μὴν αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη τῆς δημιουργίας; Εἶχε συχνὰ στιγμὲς πικρίας, ἀλλ' ὄχι γι' αὐτό. Πικρίες, ὅμως, περαστικές, γιατί τὸ νεῦρο τῆς ζωῆς ἔμενε μέσα τῆς ἀδιάκοπα τεταμένο. Αὐτὸ τῆς ἔδινε ὅλη τὴν εὐφυχίαν της, ὅλο ἐκεῖνο τὸ θάρρος ποὺ τὴν ἔκανε ν' ἀντικρύξῃ τόσο ἀφοβὰ, τόσο καρτερικὰ, μὲ τέτοιο χιούμορ, καὶ τὰ πῶς σκληρὰ χτυπήματα τῆς ζωῆς. Τὸ ντελικάτο κορμὶ της ἦταν γεμάτο ψυχὴ. Μία ψυχὴ περήφανης, ἀριστοκρατικῆς, γενναίας Ὑδραίας.

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

Βηλαρᾶς ἢ Βιλλαρᾶς;

Ἀγαπητὴ μου «Νέα Ἑστία»,

Ἀπὸ καιρὸ βλέπω νὰ γράφεται ὁ Γιαννιώτης ποιητής, ἀντὶ Βηλαρᾶς (μὲ η καὶ ἕνα λ), ὅπως ἦταν ὡς τώρα γνωστός, Βιλλαρᾶς (μὲ ι δηλ. καὶ δύο λ). Καὶ τελευταῖα ὁ κ. Ν. Τομαδάκης, μὲ μιὰ ἐπιστολὴν του, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος σου τῆς 15ης Ἰουλίου, ἐπαναλαμβάνει τὴν ἰδίαν γραφὴν καὶ δίνει ἀφορμὴν στὸ σημείωμά μου τοῦτο.

Δὲν ξέρω ἂν ἡ γραφὴ αὐτὴ ἀνήκει στὸν κ. Τομαδάκη ἢ εἶναι παλαιότερη κι' οὔτε ἔτυχε νὰ ἰδῶ πούθενά τὴν ἐτυμολογίαν της. Νομίζω ὅμως πὺς ἡ γραφὴ Βηλαρᾶς, ποὺ ἔχει παραδοθῇ, εἶναι ἡ σωστότερη. Τὸ ὄνομα Βηλαρᾶς εἶναι ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ ἐπαγγελματικὰ ὀνόματα (προβλ. Σαμαρᾶς, Τσαρουγᾶς, Δερματᾶς, Πεταλᾶς κ.τ.λ.) καὶ σημαίνει ἐκεῖνον ποὺ ὑφαίνει ἢ πουλάει βηλάρια. Ἡ λέξις βηλάρι καὶ βελάρι (προφ. βηλάρι, ὡς διςύλλαβο) εἶναι γνωστότατη στὰ Γιάννενα, στὸ Ζαγόρι καὶ στὴν Ἠπειρὸν ὀλόκληρη. Τὸ λατινικὸ *velarium* ἦρθε στὸ Βυζάντιον ὡς βηλάριον (τὸ παράγωγο βηλαρικός ἦδη στὸν Πτωχοπρόδρομον, Α 202) καὶ διασώθηκε στὸ στόμα τοῦ λαοῦ ὡς βηλάρι (καὶ βελάρι). Καὶ σημαίνει, στὰ μέρη μας τουλάχιστον, τὸ ὕφασμα, καθὼς βγαίνει ὀλόκληρο ἀπ' τὸν ἀργαλειό, προτοῦ κοπῇ καὶ διαμορφωθῇ σὲ ροῦχα, στρώματα, σκεπάσματα κ.τ.λ., τὸ τόπι, ὅπως λέγεται παντοῦ. Π.χ. «ἕνα βηλάρι σκουτὶ γιὰ φοῦστες», «ἕνα βηλάρι σαμαροσκουτὶ» κ. ἄ.

Βηλαρᾶς λοιπὸν (ἢ Βελαρᾶς, γιατί καὶ τέτοιο ὄνομα εἶδα τυχαῖα στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τοῦ βιβλίου «Βερναρδίνου Σαιμπιέρρου Διηγήματα», ... ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μεταφρασθέντα ὑπὸ Ν. Σ. Πικκόλου, ... ἐκδ. Β', ἐν Παρισίοις Ἰωμά', σελ. 378α) λέγεται ἐκεῖνος ποὺ ὑφαίνει ἢ πουλάει βηλάρια (ἢ βελάρια), πρῶτα συννηθέστατο στὴν Ἠπειρὸν, ὅπου εὐδοκίμοι οἱ οἰκτικὴ βιομηχανία μαλλίνων ὕφασμάτων, κεντημάτων κλπ. καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τοῦ Βηλαρά καὶ πρὶν καὶ μετὰ, ὡς τὰ σημερινὰ σαμαροσκουτὶα τῆς μόδας.

Ἡ ἄλλη γραφὴ, Βιλλαρᾶς, θὰ δικαιολογεῖται,

φαντάζομαι, με τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος ἀπ' τὶς λέξεις *βίλλι* (τὸ) ἢ *βίλλος* (ὁ), ποὺ σημαίνουν ἀπόκρυφο μέλος τοῦ ἀνδρικοῦ σώματος, λέξεις ἰδιωματικές καὶ ἀγνωστές στὴν Ἑπειρὸ, τὴν πατρίδα τοῦ Βηλαρά. Κι' εἶναι φανερό πὺς ἡ σημασία μᾶς ἐμποδίζει νὰ παραδεχτοῦμε αὐτὴ τὴ ρίζα ἐνὸς ὀνόματος, ποὺ ὁ κάτοχός του, καθὼς καὶ οἱ ἀπόγονοί του, τὸ κράτησαν χωρὶς καμμιὰ ὑποψία γιὰ τὴν τέτοια σημασία του. Κι' ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, ποὺ ἤξερε πολὺ καλά τὴ γλώσσα τῆς πατρίδας του, ἔγραφε τ' ὄνομά του *Βηλαράς* καὶ ὄχι *Βιλλαράς*, ἃς κρατήσουμε κι' ἐμεῖς αὐτὴ τὴ γραφή.

Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ

Τὰ « Λαογραφικὰ Κοτυώρων ».

Κύριε Διευθυντά,

Διάβασα στὴ « Νέα Ἑστία » τῆς 15ης Αὐγούστου τὴν κριτικὴ τοῦ κ. Κώστα Μαρίνη γιὰ τὸ βιβλίο μου « Ἀπ' τὴ ζωὴ τοῦ Πόντου — Λαογραφικὰ Κοτυώρων », καὶ θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω τοῦτο μόνο :

Στὴ σελ. 526 τοῦ βιβλίου μου ἀναφέρονται οἱ συνθέσεις καὶ οἱ ὅροι μὲ τοὺς ὁποίους τυπώθηκε. Κι' εὐκόλα μπορεῖ νὰ καταλάβει ὁ καθένας, πὺς ἡ ἐκδοσις ἔγινε μ' ἐγγύηση τῇ γλίσσῃ μου σύνταξη. Θὰ μπορούσε ἐπομένως ν' ἀποφύγει ὁ κ. Μαρίνης τοὺς ἀκροβατικούς ὑπαινιγμούς σὲ δύο σημεία τῆς κριτικῆς του, ὅπου δὲν παράλειψε οὔτε τ' ἀποσιωπητικά, γιὰ

νὰ σχηματιστεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ἔγινε καὶ πλούσιος!... Αὐτὴ τοῦ τὴν παρέκκλιση ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς ἐνὸς βιβλίου δὲ μπορῶ ἀλήθεια νὰ ἐξηγήσω.

Μ' ἐξαιρετικὴ τιμὴ
ΞΕΝΟΦΩΝ Κ. ΑΚΟΓΛΟΥ

Ἡ εἰκονογράφησις τοῦ τεύχους.

Ἡ « Ἐλισάβετ ἡ Αὐστριακὴ », ποὺ δημοσιεύεται ἐκτὸς κειμένου στὸ τεύχος τοῦτο, εἶναι ἔργο τοῦ μεγάλου Γάλλου Clouet (1510-1572) καὶ βρίσκεται στὸ Λοῦβρο. Οἱ εἰκόνες τοῦ διηγήματος « Ἐπιστροφὴ », τοῦ κεφαλαίου ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα « Τὰ γεροντοπαλλήκαρα » καὶ τοῦ μυθιστορήματος « Ὁ Ἰδιοκτῆτης » εἶναι ἔργα τοῦ κ. Τάσσου.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟΝ

Δυὸ ἔργα τοῦ γαλλικοῦ ρεπερτορίου.

Θέατρο, θίασος Ἀνδρεάδης, Ἀλφρέντ ντὲ Μυσσέ, « Τὰ καπρίτσια τῆς Μαριάννας », μονόπρακτον κομεντί. — Μολιέρου, « Γιώργης Νταντέν », μονόπρακτον κωμωδία.

Ἡ κ. Ἀνδρεάδης, ἄσχετα ἂν ἀντιλαμβάνεται ὅτι μὲ τὸ θίασο ποὺ ἔχει σχηματίσει εἶναι ἀδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὶς προθέσεις της, ἐπιθυμεῖ εἰλικρινὰ καὶ θερμὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν

ΑΠΟ ΤΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Μία σκηνὴ ἀπὸ τὸν « Γιώργη Νταντέν » τοῦ Μολιέρου.

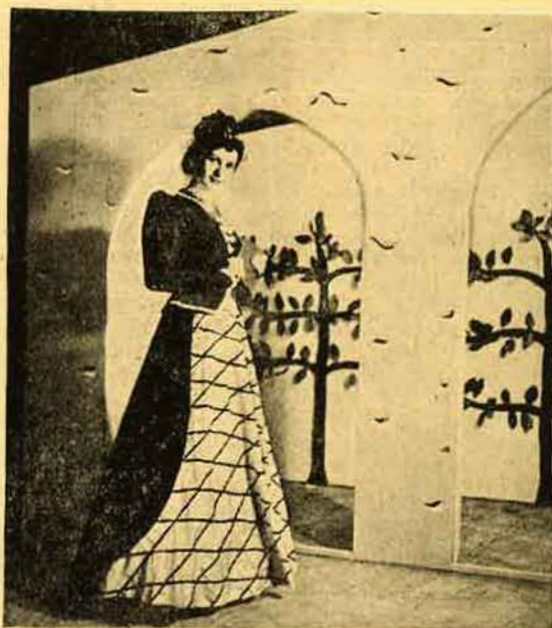
Τέχνη. Αὐτὸς ὁ ζῆλος τῆς, τὸ ἀνέβασμα πάντα ἔργων ἐκλεκτῶν, κάνουν τὸ θέατρό τῆς συμπαθητικὸν, ἔστω κι' ἂν οἱ παραστάσεις, οἱ ἐκτελέσεις, ὅπως ἄπειρες φορές τὸ ἐξήγησα, συνήθως ἀπογοητεύουν. Καὶ τώρα πάλι φιλοδόξησε εὐγενικὰ μιὰ ζωντὴ ἀνάταση. Συνειδητοποιήσε ἐπιτέλους ὅτι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τῆς συνεργασίας ἐνὸς σκηνοθέτη, καὶ μιὰ πού ὁ κ. Κουν εἶναι τώρα ἀπασχολημένος στὸ θέατρο Κοτοπούλη, προσέλαβε τὸν κ. Σαραντίδη, πού παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ θέατρο Κοτοπούλη.

Ἡ κ. Ἀνδρεάδῃ κι' ὁ κ. Σαραντίδης ἀποφάσισαν, γιὰ νὰ δώσουν πανηγυρικὸ τόνο στὴν ἐναρξὴ τῆς συνεργασίας τους, νὰ ἐμφανίσουν μιὰ παράσταση ἐντελῶς ἐξαιρετικὴ, μὲ δυὸ γαλλικὰ ἔργα πούμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν κλασικὰ καὶ πού δὲν εἶχαν ἀκόμα ποτὲ παρουσιαστῇ στὴν ἑλληνικὴ σκηνή. Ἡ πρόθεσή τους, νὰ προσφέρουν ὄχι μόνον τέρψη, ἀλλὰ καὶ διαπαιδαγώγησιν στὸ κοινόν, νὰ τὸ καλλιεργήσουν διασκεδάζοντάς το, εἶναι ἀξία βαθειᾶς ἐκτίμησιν, ἀλλὰ καὶ πάλι, ὅπως ἦταν μοιραῖο, ἡ ἐκτέλεση πρόδωκε τὸν εὐγενικὸ σκοπὸ τους.

Ἐνα ἔργο σύγχρονον, πού συγκινεῖ ἄμεσα, πού προβάλλει ἐπικάαιρα προβλήματα, μπορεῖ, ἂν ὁ θεατὴς εἶναι ἀνεκτικός, κι' ἔχει καὶ φαντασία καὶ τὴ δυνατότητα νὰ διακρίνει τὴν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέα πέρα ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν πού παραπλανᾷ, — νὰ κακοπαιχτεῖ, καὶ πάλι νὰ προκαλέσῃ ἐνδιαφέρον. Σ' ἕνα ἔργο ἄλλης ἐποχῆς, κλασικόν, μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι πιὰ ἀδύνατο νὰ θοῦμε σὲ συναισθηματικὴ ἐπαφή, ἀπὸ τὸ ὁποῖο περιμένουμε μόνον μιὰ καθαρά πνευματικὴ χαρὰ, δὲν εἶναι ὑποφερτὸ οὔτε κἀν ἡ μετριότητι, πού εἶναι ἀλλωστε κι' αὐτὴ δύσκολα προσιτὴ, γιὰ τοὺς οἱ ἡθοποιοὶ δὲν αἰσθάνονται τὸ ἔργο. Σ' ἕνα ἔργο κλασικὸ εἶναι ἀπαραίτητο ν' ἀποδοθεῖ τέλεια καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς τοῦ καὶ ἡ διάθεσιν τοῦ συγγραφέα του, ὥστε ὁ θεατὴς νὰ μεταφερθεῖ ὁλοκληρωτικὰ σ' ἕναν κόσμον πού ἀναγκαστικὰ τοῦ εἶναι πιὰ ξένος, καὶ νὰ μπορέσῃ, μὲ στιγμιαία ἀλλαγμένη τὴν ψυχικότητά του, νὰ συλλάβῃ καὶ ν' ἀπολαύσῃ τὸ χυμὸ ἐνὸς ξεπερασμένου μηνύματος. Ἐνα ἔργο κλασικὸ δὲ μπορεῖ νὰ παιχτεῖ παρὰ ἀπὸ ἡθοποιούς πού εἶναι τέλεια κάτοχοι τῆς τεχνικῆς τους, κι' ἔχουν καὶ γερωτάτη μόρφωσιν. Τέτοιους ἡθοποιούς δὲ διαθέτει δυστυχῶς ὁ θίασος τῆς κ. Ἀνδρεάδῃ.

Στὸ «Γιώργη Νταντέν» οἱ ἑλλείψεις εἶναι βέβαια λιγώτερον αἰσθητὲς παρὰ στὰ «Καπρίτσια τῆς Μαριάννας». Ὁ «Γιώργη Νταντέν» δὲν εἶναι παρὰ μιὰ φάρσα, ἕνα ἔργο χωρὶς ἀξιώσεις, γραμμένο γιὰ νὰ διασκεδάσῃ ὁ Λονδοβίτικος ἸΔ' καὶ ἡ αὐτὴ του, καὶ ἴσως κι' ὁ ἴδιος ὁ Μολιέρος, πού εἶχε ἀνάγκη κάποιου, ἀνέμεσα στὰ σοβαρότερα καὶ πιὸ ψυχολογικὰ καὶ τεχνικὰ του ἔργα, νὰ ἐκδηλώνῃ μόνον τὸ σατιρικὸ του κέφι. Σατιρῶν ἀρετὰ χοντρά καὶ πολλὰ μονότονα — τὸ κεντρικὸ θέμα δὲν ἀνανεώνεται καθόλου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἴσαμε τὸ τέλος οὔτε μ' ἕνα λεπτομερειοκὲς εὑρημα — τὸ χωριὰτὴ πού φαντάζεται ὅτι κάνει

ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ

*Ἡ κ. Ἀνδρεάδῃ ὡς Μαριάννα.

ἕνα λαμπρὸ γάμο ὅταν παντρεύεται μιὰν ἀρχοντοπούλα, καὶ τὴν πονηριὰ τῆς γυναίκας πού κατορθώνει πάντα νὰ κοροϊδεύῃ τὸν ἀπλοϊκὸ ἄντρα. Ἡ φάρσα εἶναι, ἀπὸ τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἐκεῖνο πού ἔχει τὸ λιγώτερον ἐξελιχθεῖ. Βέβαια, ἡ φάρσα γράφεται μ' ἕνα γρηγορότερον ρυθμὸ ἀπὸ ἄλλοτε, ποικίλλεται μὲ ἀφρόνες ἀπρόοπτες σκηνές, ἀλλ' οὐσιαστικὰ δὲν ἔχει μεταβληθεῖ καὶ σήμερον, ὅπως ἄλλοτε, στηρίζεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στὴν ἀνθαίρετη ἐξόγκωσιν. Ὁ «Γιώργη Νταντέν» ἦταν σχετικὰ εὐκόλος νὰ παιχτεῖ καὶ δυὸ ἡθοποιοί, ἡ κ. Λεκοῦ καὶ ὁ κ. Δαμασιώτης, κρῆτησαν εὐπρόσωπα τὸ ρόλο τους. Ἡ πρώτη μάλιστα εἶχε ἀξιοθαύμαστα εἰσδύσει στὸ πνεῦμα τῆς μοιερικῆς συμπεριφοράς, κι' ἡ ἔρμηνεία τῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ δημιουργικὴ. Ὁ δεύτερος δὲν εἶχε πολλὴ ὕψος, ἀλλὰ δὲν ἔπεσε καὶ σὲ χτυπητὴς παρατονίες, καὶ εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ζωντανότατο μπριό. Πλαῖ τους οἱ ἄλλοι ἡθοποιοὶ ἦταν ἢ ἐντελῶς νοῦτροι καὶ ἄτονοι, ἢ ἐμοιαζαν ἐντελῶς ἄπειροι τῆς σκηνῆς, ἢ ἦταν κι' ἐντελῶς ἀνυπόφοροι, ὅπως ἡ κ. Τατρίδῃ, πού φαντάστηκε ὅτι μποροῦσε νὰ ἐμφανίσῃ μιὰ γελοία ἴσως, ἀλλὰ πάντα μ' εὐγενικοὺς τρόπους ἀριστοκρατίδα, σὰν κυράτσα ἐπιθεώρησης, — ἀπόρησα πῶς ὁ κ. Σαραντίδης ἐπέτρεψε μιὰ τόσο χτυπητὴ κι' ἀποκρουστικὴ παραφροσύνη! — Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, ὅταν δυὸ ἡθοποιοὶ εἶναι καλοὶ, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἡ ὅλη παράσταση δὲν ἀπέτυχε ἐντελῶς.

Αὐτὴ τὴν ἀποτυχία σημείωσαν τὰ «Καπρί-

τσια τῆς Μαριάννας». Τὸ ἔργο τοῦ Musset εἶναι μιὰ fantaisie δονούμενη ἀπὸ μελαγχολία καὶ κέφι μαζί, καὶ προπάντων ἀπὸ ποίηση. Πρέπει νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση μιᾶς ἀραχνούφαντης δαντέλλας, σχεδὸν ἐνὸς ὄνειροδοράματος, πρέπει νὰ παιχτεῖ ἐλαφρότητα, μὲ ἀπειρὴ χάρη. Παίχτηκε βαρεὶα σὰ δράμα, γιὰ νὰ μὴν πῶ σὰν τραγωδία. Κανένας ἀπὸ τοὺς ἡθοποιούς, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸν κ. Μοριδὴ, ποὺ εἶχε κάποια ρωμαντικὴ ἐκσταση, δὲν ἐμοιαζε νὰ ἔχει οὐτε ὑποπτευθεῖ ὅτι ἐνσάρκωνε ὑπερπραγματικά, ἀέρινα πρόσωπα. Ὁ κ. Δαμασιώτης ἔκανε μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς τραγωδίας μιὰν ἐμφάνιση κατὰλληλὴ μόνον γιὰ φάρσα, κι' ὁ κ. Ἀποστολίδης δὲ φαινόταν νὰ ἔχει τίποτ' ἄλλο στὸ νοῦ παρὰ πῶς νὰ μᾶς πείσει ὅτι εἶνε ἀληθινὸ πρόσωπο μὲ γερότατους μύς καὶ στεντόρεια φωνή. Ἀκούσαμε τὸ κείμενο τοῦ Musset καλλιτεχνικά μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν κ. Κουνούλα, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ εἶχε διαλυθεῖ, ἐξαφανιστεῖ.

Πολὺ μὲ ἀπογοήτευσε καὶ ἡ ἴδια ἡ κ. Ἀνδρεάδη. Ἐπαίξε βέβαια καὶ τοὺς δυὸ τοὺς ρόλους εὐσυνειδήτητα καὶ εὐπρόσωπα, ἀλλ' ἀπὸ μιὰ πρωταγωνίστρια ἔχει κανεὶς πολὺ μεγαλύτερες ἀξιώσεις. Δὲν εἶχε κανένα ὕψος, style. Ἐπαίξε μὲ πολλὴ χάρη καὶ τσαχινιά, ἀλλ' ἀπαράλλαχτα τὸ ἴδιο ὅπως ἔχει παίξει ἀνάλογους ρόλους σὲ σύγχρονες κομεντί. Θύμιζε ἐνοχλητικὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς. Ἀς προσέξει! Παίξει ἴσως πάρα πολὺ. Δὲν ἔχει τὸν καιρὸ νὰ μελετήσει γιὰ ν' ἀνανεωθεῖ, καὶ γίνεται πολὺ μονότονη.

Μὲ ἀπογοήτευσε ἐπίσης κι' ὁ κ. Βαχαλόπουλος. Εἶχε ἀκούσει πολλοὺς ἐπαίνους γιὰ τὴν ἐργασία του στὸ Παρίσι, καὶ περιμένα νὰ ἰδῶ σκηνογραφίες ποὺ θὰ μοῦ ἔκαναν τουλάχιστον κάποια ἐντύπωση. Ἰσως νὰ μὴν πρόφτασε νὰ ἐξοικειωθεῖ ἀκόμα μὲ τὶς μικροσκοπικὲς διαστάσεις τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου Ἀνδρεάδῃ ὅπως δὴποτε, στὰ «Καρτίτια τῆς Μαριάννας» δὲ μοῦ ἔκανε τίποτ' ἄλλο ἐντύπωση, ἀπὸ τὸ δυσανάλογο βάρος τῆς σκηνογραφίας. Τὸ ἔργο τοῦ Ἀλφρέντ ντε Μυσὲ — γιὰτὶ ἀναγράφηκε συστηματικὰ στὸ πρόγραμμα Ἀλφρέ ἀντὶ Ἀλφρέντ; ὁ κ. Σαραντιδὴς ἔχει παραμείνει χρόνια στὸ Παρίσι καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ξέρεي ὅτι τὸ d προσφέρεται — εἶναι, τὸ ἐπαναλαμβάνω, μιὰ ἀνάλαφρη νταντέλλα ἡ σκηνὴ ὑπερφορτώθηκε ἀπὸ σπῖτια, μπαλκόνια, ταβέρνες, ἀκόμα καὶ προθήκες μαγαζιών. Στὸ «Γιῶργη Νταντέν» δὲν παρατήρησα τίποτ' ἄλλο, παρὰ τὸ εὐρημα τῶν πολυέλαιων στὸ βυθισθρὸ γιὰ νὰ δοθεῖ ἡ ἐντύπωση τοῦ ὑπερπραγματικοῦ περιβάλλοντος (τὸ εὐρημα ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι τοῦ Βαχαλόπουλου, ἀλλὰ τοῦ Jouve, ποὺ τὸ πρωτοπαρουσίασε στὸ θέατρό του στὸ Παρίσι) κι' ἔναν πελώριο ἐντελὸς πίνακα ποὺ ἀναπαράσταине τὴ φύση στὸ βάθος καὶ ποὺ ἦταν ἐντελὸς ξένος κι' ἀνταρμονικὸς μὲ τὸν κλασικὸ ρυθμὸ τῶν σπιτιῶν ποὺ ὑψώνονταν στὸ πρῶτο ἐπίπεδο. Ἀπὸ τὸν πίνακα αὐτὸν ἀνασηδούσαν σὲ κάθε τέλος πράξεις ὁ κ. Γριμάνης καὶ ἡ δ. Καλουτὰ καὶ Χόρσταν. Χόρσταν μὲ ἀρετὴν χάρη, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐντελὸς μοντέρνους μιμικὸς χοροὺς δὲν εἶμαι καθόλου ἀπὸ κείνους ποὺ θεωροῦν ἱερὴ τὴν ἱστορικὴ

πραγματικότητα πιστεύω ἀπεναντίας ὅτι ἡ ἱστορικὴ πραγματικότης πρέπει νὰ θυσιάζεται στὶς αἰσθητικὲς ἀπαιτήσεις ἀλλὰ βρίζω ἀκριβῶς ὅτι αἰσθητικὰ τὰ divertissements πρέπει νὰ εἶναι ἐντελὸς ἄσχετα μὲ τὸ κείμενο, νὰ προσφέρουν μιὰν ὁλοκληρωτικὴ ποικιλία. Ὅταν ὁ χορὸς προσπαθεῖ νὰ συνεχίσει μὲ τοὺς δικούς του ἐκφραστικὸς τρόπους τὸ λόγο, γίνεται ἀρκετὰ γελοῖος. Σ' ἓνα ἔργο τοῦ Μολιέρου, γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ καὶ τὸ ἔργο στὴν ἐποχὴ ὅπου ἀδιάσπαστα ἀνήκει, δὲν ἀρμόζουν, γιὰ τὴν ἀντίληψή μου, παρὰ μόνον κλασικοί, ἀνέκφραστοι χοροὶ, μενουέττα καὶ γκαβόττες.

Ἡ κ. Ἀνδρεάδῃ ἔδωσε πάλι μιὰ παράσταση ποὺ ἱκανοποιεῖ μόνον δαυτοὺς εἶχαν τὴ δύναμη νὰ φανταστοῦν τί εἶχε τὴν πρόθεση νὰ προσφέρει καὶ νὰ μὴ δοῦν τὴν ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὴ σύλληψή της ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση, κι' ὅλους ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ Τέχνη εἶναι ἓνας κόσμος ἐντελὸς ἄγνωστος καὶ δέχονται τὴν κάθε παράσταση σὰν ἀριστουργηματικὴ.

ΛΑΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

Σοβαροὶ στοχασμοὶ γιὰ ἐλαφριά μουσική.

Ἐγινε πάλι μιὰ νέα ἀπόπειρα νὰ φυτευτεῖ στὸν τόπο μας τὸ ξενωτικὸ μουσικὸ λουλούδι ποὺ ὀνομάζεται ὀπερέττα. Θάπρεπε νὰ πῶ «νὰ μεταφυτευτεῖ». Ἡ βοτανικὴ ὅμως μᾶς πληροφορεῖ πὺς γιὰ νὰ φυτρώσει καὶ νὰ ριζοβολήσει κάθε ξενωτικὸ φυτὸ, χρειάζεται νὰ προϋπάρχουν οἱ κατάλληλες συνθήκες στὸ ἔδαφος καὶ στὸ κλίμα. Πολλὲς φορὲς ἔγιναν προσπάθειες νὰ μεταφυτευτεῖ στὸν τόπο μας τὸ λεπτέπλετο αὐτὸ ἄνθος, κι' ὅμως ἀπέτυχαν. Θὰ πεῖ πὺς οἱ συνθήκες αὐτὲς δὲν ὑπάρχουν. Δὲ θυμίζω καλὰ πόσα χρόνια ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴν τελευταία δοκιμὴ ποὺ ἔκανε ὁ κ. Ἀποστολίδης, ποὺ κατέληξε σὲ οἰκονομικὸ ναυάγιο. Μὰ κι' ἂν ἀπὸ τότε ἐξακολουθοῦσε νὰ φυτῶσῃ κάπου ἡ ὀπερέττα, γιὰ νὰ ἱκανοποιεῖ ἓνα μέρος τοῦ κοινοῦ ποὺ θέλει νὰ διασκεδάσει καὶ νὰ περάσει τίς βαρεῖες καλοκαιρινὲς βραδυνές, ἦταν ἀνυπαρκτὴ γιὰ ὅσους ἔχουν κάπως περισσότερες ἀπαιτήσεις γιὰ μιὰν αἰσθητικὴν ἀπόλαυση.

Ποιὲς νάναί οἱ ἀφορμὲς αὐτῆς τῆς ἀποτυχίας; Πολλὲς καὶ διάφορες. Γιὰ μερικοὺς ποὺ ζητοῦν ἀπὸ τὴ μουσικὴ μόνον ἀνώτερες καὶ βαθύτερες συγκινήσεις, τὸ εἶδος αὐτὸ εἶναι κατώτερο, τὸ ἀντικρύζουν μὲ κάποια περιφρόνηση καὶ δὲν ἐννοοῦν νὰ χάσουν τὴ βραδυὰ τους μ' ἓνα μουσικὸ θέατρο ποὺ δὲν εἶναι οὐτε μουσικὴ, οὐτε πρόζα, ὅπου ἀνακατεύονται τὰ δυὸ μαζί μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ γεμίσει ἡ ὥρα καὶ νὰ μὴ ἀποκοιμηθεῖ στὸ κἀθισμὰ του ὁ ἀκροατής. Γι' ἄλλους ὀφείλεται στὴν πρόχειρη κι' ἀμελέτητη ἐκτέλεση, στὰ φτωχικὰ μέσα ποὺ ἀφίουν νὰ φανεῖ ὅλη ἡ γυμνότητα τοῦ εἶδους, στὸ ἀνόητο, τίς περισσότερες φορὲς, λιμνέττο, στὸ ἀμφίβολο πνεῦμα, στὴν κοινοτοπικὴ μουσικὴ. Ὅσο γιὰ τοὺς πρώτους, δικαίωμά τους βέβαια νὰ ἔ-

χουν τις ατομικές τους προτιμήσεις και να βρίσκουν απόλαυση μόνο στην Ιταλική όπερα ή το γερμανικό μουσικό δράμα· δε μπορούν όμως να σβήσουν με μιὰ μονοζωντιλιά ένα είδος, στο οποίο έχουν γραφεί αληθινά αριστουργήματα από έναν "Οφφενπαχ, ένα Γιόχαν Στράους, ένα Φράντς Λέχαρ. Η όπερέττα, αν δεν αντιπροσωπεύει τη μεγάλη Τέχνη, με κεφαλαίο Τ, είναι όμως μιὰ μουσική που εξυπηρετεί μιὰ ψυχολογική ανάγκη. Δε μπορεί να βοήσεται κανένας πάντα στα μουσικά ύψη ενός Μπάχ, ενός Μπετόβεν, ούτε αντίχει στην αδιάπτωτη ένταση του πάθους ενός Βάγνερ. Αποζητούμε τη γη έπειτ' από τα μεγάλα πετάγματα. Όμως τώρα δε μ'ας ικανοποιεί πιά η χοντρή φάρσα, ή πρόστυχη σάτυρα, τὰ ύποκριτα άστεία. Πρέπει να τὰ ντύσουμε με τὰ αϊθήρια πέπλα της κομψότητας, της εξυπνάδας, της χάρις. Τότε θά έχουμε μιὰ «Νυχτερίδα» του Στράους, έναν «Ορφέα στον Άδη» του Όφφενπαχ.

Όστόσο αυτή τη χάρη και την κομψότητα δε θά τη βρούμε σε πολλές χώρες, που μπορεί νάγαι και πολύ προηγμένες μουσικά. Η όπερέττα βρήκε το κατάλληλο κλίμα της στην ατμοσφαίρα του Παρισιού και της Βιέννης, εκεί όπου το γούστο είναι εξαιρετικά εκλεπτυσμένο. Μέσα σ' αυτή διαμορφώθηκε το αϊθέριο αυτό είδος, ανάλαφρο σαν πεταλούδα, μιὰ γοητευτική λιριδόχρωμη σαπουνόφουσκα. Οι άνουσιες υποθέσεις με τους ήλιθιους βαρύνους ξεχνιούνται μέσα στην αϊγλή των σαλονιών, στις κομψές τουαλέτες, στο αϊθέριο κι' άηγογο μπαλέτο. Η μουσική, ανάλαφρη, έξυπνη, συνεπαίρνει με το λιχνιστικό ρυθμό του χορού, με το στρόβιλο του βιεννέζικου βάλς. Έτσι, όλα μαζί τὰ στοιχία αυτά, με τέχνη συνταιριασμένα, αποτελούν ένα καλλιτεχνικό σύνολο γοητευτικό, που ικανοποιεί, έστω και γιά μιὰ βραδυά, και τόν αυστηρότερο άκροατή. Πού νά βρεθούν όμως όλ' αυτά στον τόπο μας; Οι κουτμαράρες των βαρώνων δε μ'ας κάνουν να γελάσουμε, γιατί δε μ'ας θυμίζουν κανένα γνωστό μας τύπο. Όσο γιά την άπαραίτητη πολυτέλεια στα σκηινικά και τὰ κοστούμια, ούτε λόγος να γίνεται. Έπειτα, τὰ τέλεια πειθαρχημένα μπαλέτα μ'ας είναι άγνωστα. Ίσως με τόν καιρό, μέσ' από τις διάφορες σχολές χορού και ρυθμικής που πληθύναν στον τόπο μας, να βγει στο φως κάποτε ένα καλό ελληνικό μπαλέτο. Γιά την ώρα όμως είναι άνύπαρξτο.

Πρέπει λοιπόν να παραιτηθούμε όριστικά από την ιδέα της όπερέτας; Νομίζω ναί, προκειμένου γιά γαλλική και βιεννέζικη. Όσο γιά να δημιουργήσουμε δική μας, μπορούμε βέβαια, πρέπει όμως ν' ακολουθήσουμε όλωσδιόλου άλλο δρόμο απ' αυτόν που πήραμε ως τώρα. Δε θέλω ν' αναφέρω όνόματα, όλοι μας όμως ξέρουμε τι είναι, χρόνια τώρα, ή ελληνική όπερέττα. Μιὰ προσαρμολή από διάφορους χορούς, γνωστούς κι' άγνωστους, βάλς, φός, ταγκό, γύρνο από μιάν άπίθανη υπόθεση, ένα κακοταριασμένο μωσαϊκό χωρίς καμιά καλλιτεχνική δικαιολογία. Όυτε το γέλιο καν δε μ'ας προκαλεί. Χασιμουριάστε από την άρχή ως το τέλος, αν

δε φύγουμε από την πρώτη πράξη.

Και όμως ή περασμένη μας γενεά χάρηκε την άβίαστη εὐθυμία που σκορποδσε ένα καθαντό ντόπιο είδος έλαφρής μουσικής. Τὰ κοιμειδύλλια του Κορομηλά, του Κόκκου, του Παντοπούλου, του Νατ. Λαμπελέτ, ξετελλαιναν όχι μόνο το λαϊκό κοινό, μ'α και τις μορφωμένες τάξεις. Έπειτα έσβησε ή βασιλεία τους. Οι λαϊκοί τύποι με τὰ χοντροκομμένα άστεία τους δεν ικανοποιούσαν πιά τις αισθητικές απαιτήσεις του κόσμου. Η σάτυρα, επίκαιρη στην εποχή της, δεν έσήμαινε άργότερα τίποτα. Η μουσική, όλοτετα πρωτόγονη, μ'ας άφίνει σήμερα αδιάφορους. Όστόσο, νομίζω πώς δε θά ήταν άσχημο ν' ανεβαστούν σήμερα μερικά από τὰ καλύτερα κοιμειδύλλια, να εκτελεστούν μ' επιμέλεια, με μπρίο. Μπορούσε κάτι να βγει, να ξανοίξουμε ίσως το δρόμο που θά πρέπει ν' ακολουθήσουμε στο μέλλον γιά να δημιουργήσουμε μιάν ελληνική όπερέττα. Γιατί αν ή βιεννέζικη και ή παριζιάνικη όπερέττα έχουν κατακτήσει τόν κόσμο όλο, δε θά πει πώς κι' άλλες χώρες δεν έχουν το δικό τους έλαφρό μουσικό θέατρο, που ικανοποιεί το κοινό τους, κι' άς μην έχει άπήχηση πέρα από τὰ τοπικά τους σύνορα.

Αυτός τους στοχασμούς μου προκάλεσε ή παράσταση της «Εὐθυμης Χήρας» του Λέχαρ από την «Όπερέττα Πρωτευούσης» στο θέατρο Μακεδόν. Ήταν, βέβαια, όσο γίνεται επιμελημένη με τὰ μέσα που διαθέτει. Η δ. Ξένη Δράμαλη έχει πολλά προσόντα φωνητικά και σκηινικά και θά είναι ένα πολύτιμο στοιχείο γιά το έλαφρό λυρικό θέατρο. Γενικά, ή εκτέλεση ήταν σε σημαντική απόσταση από τις παλαιότερες προχειρότατες παραστάσεις όπερέτας. Αυτό όμως δεν άρκει. Και νομίζω πώς είναι καιρός να γίνει σοβαρή σκέψη γιά τη μορφή που θά πρέπει να πάρει στον τόπο μας ή όπερέττα, που χωρίς ν'άποτελει σοβαρή μουσική, μπορεί να γίνει ένας σοβαρός συντελεστής γιά την εξύψωση του γούστου στο ελληνικό κοινό.

ΑΥΡΑ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΓΑΛΛΙΑ

Maurice Larrouy. — Ambroise Vollard. — Charles Du Bos. — Robert de Traz : « La Famille Brontë ».

Ό Maurice Larrouy, που πέθανε τελευταία, είν' άγνωστος στην Ελλάδα. Και όμως κάποτε γνώρισε κι' αυτός την εφήμερη «δόξα» με το βιβλίο του «L'odyssée d'un transport torpillé», που στά 1917 πήρε το βραβείο Fémina. Ναυτικός κι' αυτός, όπως τόσοι Γάλλοι μυθιστοριογράφοι, μεγάλος ταξιδευτής, βρήκε τις έμπνεύσεις του στη θάλασσα και την περιέγραψε στα ρομάντισα του, στις εντυπώσεις του, με αγάπη και πάθος. Στον Παγκόσμιο Πόλεμο διακρίθηκε και τραυματίστηκε· αυτός του υπαγόρευσε το τρίτομο βιβλίο του «Vagabonds

de la gloire» όπου ο αναγνώστης συναντά σελίδες συγκινημένες κι' όπου η παρατήρηση του συγγραφέα για τα γεγονότα και τους ανθρώπους που γνώρισε στο στάδιό του, βρίσκει έδαφος πρόσφορο ν' αναπτυχθῇ. Τὸ στοιχείο του είναι ἡ θάλασσα, με τοὺς καμηοὺς της καὶ τὴς χάρες της, με τὴς «μυστηριώδεις φωνές» της, τὸ πέλαγος πὺν τραβᾷ κάθε ἀνθρώπο πρὸς μιὰ φυγὴ φανταστικὴ. Ναυτικὸς κι' ἀεροπόρος, ὁ Lagouy ἀφίνει σελίδες πραγματικὰ λογοτεχνικὲς καὶ τὴν ἀνάμνηση ἑνὸς ἀνθρώπου πὺν ἔζησε κι' ἐνίωσε βαθειὰ τ' ἀνώτερα ἰδανικά. «Ἀγαποῦσε τὴ ζωὴ, — γράφει ἕνας συνάδελφός του, — ἀγαποῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συγγραφέα, εἶχε ἀγαπήσει καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σάν ἀξιωματικὸς. Ὁ θάνατός του στερεῖ τὰ γαλλικὰ γράμματα ἀπὸ ἕναν ἐξαίρετο μυθιστοριογράφου γεμάτο ὀρμὴ καὶ φωτεινὸ πνεῦμα.»

Περίεργη ἀλήθεια φυσιογνωμία ὁ Ambroise Vollard, ὁ ἔμπορος αὐτὸς τῶν ζωγράφων, πὺν ἀνακάλυψε τὸν Cézanne καὶ τὸν Van Gogh καὶ τοὺς ἐπέβαλε στὴν ἐκτίμησή του κοινὸν σὲ μιὰν ἐποχὴ πὺν ὁ ἀκαδημαϊσμός ἦταν ἀκόμα στὴς δόξες του. Προσωπικότης στὸ εἶδος του, μέσα στὸν καλλιτεχνικὸ καὶ τὸ λογοτεχνικὸ κόσμον τοῦ Παρισιῦ, ὁ «Monsieur Vollard», ὅπως τὸν φώναζαν οἱ γνῶριμοί του, ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς του στάθηκε δύσκολη, μὰ με τὴν ἐπιμονή του, τὸ θάρρος του καὶ προπάντων τὴν ἐξυπνάδα του γρήγορα ἀναδείχθηκε ἔμπορος πινάκων ζωγραφικῆς ἀπὸ τοὺς πῶς φημιζομένους, καὶ με γνῶσεις σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο ἀσυναγώνιστες. Με τὸν καιρὸ εἶχε πλουτίσει χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει, καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσε τὴν ἡρεμὴ ζωὴ του, ἂν ἕνα ἀνόητο δυστύχημα δὲν τὸν ἐστῆλεν σὲ ἡλικία ἐβδομητὰ χρόνων στὸν ἄλλον κόσμον. Ἐτοί κόπηκε μιὰ σταδιοδρομία ἀπὸ τὴς πῶς περιέργες καὶ τὴς πῶς συμπαθητικῆς. Τὸν περιγράφουν «ψηλὸ, πλατὺ, ὀκνηρό, με τὰ μάτια συχνὰ μισόκλειστα, σὰ νὰ κοιμᾶται». Τὸ πνεῦμα του ὅμως ἦταν ἀγρυπνο. Κι' αὐτὴ ἡ νοχέλεια, κι' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, τὸν ὡδήγησαν στὴν ἐπιτυχία. Ἐπιτυχία ἔμπορου, ἐκδότῃ καὶ συγγραφέα. Μόρφωση στὸ εἶδος του, μὰ καὶ γενικώτερα, ἀπὸ τὴς λίγες. Ἀγαποῦσε με πάθος τὴ ζωγραφικὴ. Κι' οἱ ἐκδόσεις, τόσο λίγες, μὰ τόσο δυσσεύρετες σήμερα, τοῦ ἔργου τῶν ἀγαπημένων «θεῶν» τῆς ζωγραφικῆς, εἶναι κάτι πὺν τιμὰ τὴ σύγχρονη γαλλικὴ ἐκδοτικὴ προσπάθεια. Δὲν ἀρκέστηκε ὅμως νὰ ἐκδώσει τοὺς ζωγράφους. Ἀπλώθηκε ὡς τὴν ποίησι. Ἐτοί εἶδαν τὸ φῶς ἔργα τοῦ Verlaine, τοῦ La Fontaine, τοῦ Bérililou, εἰκονογραφημένα με ἀνώτερο γούστο. Ὡς συγγραφέας, ὁ Vollard ἀφιέρωσε τρία μικρὰ βιβλία στὸν Cézanne, στὸν Renoir, καὶ στὸν Degas, κι' ἔγραψε ἀναμνήσεις παρὰ τὰς μετὰ τὸν τίτλο: «Souvenirs d'un marchand de tableaux» (1), ὅπου ἀναζει μιὰ ὁλόκληρη γραφικὴ ἐποχὴ.

(1) Albin Michel édit., Paris.

Με τὸν ξαφνικὸ θάνατον τοῦ Charles Du Bos ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία χάνει μιὰ προσωπικότητα στὸν τομέα τῆς κριτικῆς. Δὲν ἔγραψε πολλὰ, ἀλλ' ὅ,τι ἔδωσε ἔχει τὴ σφραγίδα ἑνὸς πνεύματος ἐκλεκτικοῦ, ἑνὸς ἀνθρώπου ποτισμένου με τὰ ἔργα καὶ τὴ σκέψη τῶν μεγάλων ὁμοτέχνων του. Ἡ λογοτεχνία ὑπῆρξε γι' αὐτὸν πηγὴ γνώσεως καὶ πηγὴ ζωῆς: «Χωρὶς τὴ ζωὴ — γράφει κάπου — ἡ λογοτεχνία θὰ ἦταν χωρὶς περιεχόμενο» ἀλλὰ χωρὶς τὴ λογοτεχνία, ἡ ζωὴ δὲ θὰ ἦταν παρὰ ἕνας καταρράχτης, ὁ ἀδιάκοπος αὐτὸς καταρράχτης πὺν πνίγει τόσους ἀπὸ μᾶς, ἕνας καταρράχτης χωρὶς νόημα, πὺν τὸν δέχεται, πὺν εἶσαι ἀνίκανος νὰ τὸν ἐρμηνεύσεις, καί, πρὸς τὸν καταρράχτη τοῦτο, ἡ λογοτεχνία λειτουργεῖ σάν ὑδαυλικὴ μηχανή, αἰχμαλωτίζει, συλλέγει, ὡδηγεῖ καὶ ἀνυψώνει τὰ νερά». Ἡ λογοτεχνία, γιὰ μᾶς, εἶναι ἀκόμα κάτι περισσότερο: Εἶναι αὐτὴ ἡ γνώση τῆς ζωῆς, κι' ἄξιος λογοτέχνης δὲ μπορεῖ νὰ νῆαι ἐκεῖνος πὺν δὲν ἀπόκτησε τὴ γνώση. Ἡ λογοτεχνία ἀκόμα ἀκονίζει τὸ πνεῦμα, τοῦ προσφέρει κάθε δοκιμασία, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ λυτρωθῇ. Τὴ λύτρωση αὐτὴ, τὴν τόσο ποθητὴ, ὁ Du Bos τὴ βοήθηε στὰ ἔργα κάθε φιλολογίας, κι' ἂν συχνὰ ὑπόφερε ἐπώδυνα στὸ κορμὶ του καὶ στὴν ψυχὴ του, ἔφτασε, με τὴ λύτρωσή του, στὴ χριστιανικὴ εὐδαιμονία. Πνευματικὸτητα κι' αἰσθητικὴ, νὰ τὰ δυὸ χαρακτηριστικά τοῦ κριτικοῦ πὺν θρηνεῖ ἡ Γαλλία. Καὶ ἡ πνευματικὸτητα αὐτὴ τοῦ ἀνοίξε τοὺς ὁρίζοντες τῆς λογοτεχνίας, τῆς μουσικῆς, τῆς ζωγραφικῆς, τοῦ ὅραίου στὴν εὐρύτατη ἐννοία. Ἰδεαλιστὴς ἀπὸ ἀνατολή κι' ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία, ὁ Du Bos ἔζησε ἐντονα μιὰ ζωὴ ἐσωτερικὴ μ' ὅλες τὸν τὴς αἰσθήσεις, κι' ἀφοῦ τὴ γνώρισε ὡς τὸ βάθος της, ἡ πίστη του τὸν ὡδήγησε στὸ Θεό. Ἡ τέχνη γι' αὐτὸν ὑπῆρξε ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀλήθειας, καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ τὸν ἔφερε κοντὰ στὴ χριστιανικὴ ἰδέα. Τὸ αἰώνιο πρόβλημα πὺν ἀπασχολεῖ κάθε σκεπτόμενον ἄνθρωπον, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Μαμμωνᾶ, ἀπασχόλησε καὶ τὸ Γάλλο κριτικὸ, μὰ τὸ πνεῦμα του, ποτισμένο ἀπὸ μιὰν ἡθικὴ ἀνώτερη, πὺν πηγάζει ἀπὸ τὴν ὁμορφίαν κι' ἀπὸ τὸ ἐξαυλωμένο ἀνθρώπινο περὶ βιβλίο, πραγματοποιεῖ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐσωτερικοῦ με τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἐνότητα πὺν δίνει τὴ μεγάλῃ ἀξία σ' ὅ,τι ἔγραψε. Λίγα ἔργα μοῦδωσαν τὴ συγκίνηση πὺν μοῦ χάρισε ἡ ἀνάγνωση τοῦ «Ἡμερολογίου» (1) τοῦ Du Bos, πὺν εἶναι μιὰ ἐξομολόγησις διανοουμένου καὶ χριστιανοῦ. Καὶ οἱ μελέτες του γιὰ τὸν Γκαίτε καὶ τοὺς Γερμανοὺς ρομαντικούς παραμένουν πρότυπα ψυχολογικῆς καὶ κριτικῆς ἀναλύσεως. Ἐφ'τα τόμοι με τὸν ταπεινὸν τίτλο «Προσεγγίσεις» (2), ἀλλὰ τόμοι πλούσιοι σὲ περιεχόμενο, σὲ ἰδέες, σὲ προβλήματα πὺν βρίσκουν ἡ ἀναμνήσεων τὴ λύση τους με μόνη φροντίδα τὴν ἀναζήτησις τῆς ἀλήθειας ἐκείνης πὺν θὰ μᾶς ἀποκαλύψει τὴς γύρω μᾶς ἀλήθειες καὶ θὰ μᾶς

(1) «Extraits, d'un Journal, 1908 - 1928».

(2) «Approximations». Corrêa édit., Paris.

οδηγήσει στο πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, πλησιάζοντάς μας ἔτσι στο Θεό. Μ' ἄλλα λόγια, ὁ Du Bos ἀναζητεῖ τὴ στιγμὴ πού ἡ πρόσκαιρη ζωὴ μας (*vie temporelle*) θὰ συναντήσῃ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ πού θὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὸ πνεῦμα. Ἔτσι παρουσιάζεται ὁ Charles Du Bos τὴν ἐπομένη τοῦ ξαφνικοῦ θανάτου του, κι' ὅσοι σκύβουν πάνω στο λυγισμὸ, μὰ ἐκλεκτὸ ἔργο του, γραμμένο μὲ ὕφος πού θυμίζει συχνὰ τὸ κλασσικό, θὰ συναντήσουν τὴν καρδιά ἐνὸς ἀνθρώπου πού ἀγάπησε κι' ὑπέφερε πολὺ, γιατί ἔφτασε, ὅστερ' ἀπὸ κόπο, στὴν ἀληθινὴ γνώση τῆς ζωῆς.

* *

Σπάνια οἰκογένεια παρουσίασε τόσο ἀνεξάντλητο ἐνδιαφέρον ὅσο οἱ Brontë, μὰ καὶ σπάνια ἡ μοῖρα κατάρρεξε ἀνθρώπους ὅσο αὐτοὺς. Ἡ ζωὴ τους ὑπῆρξε ἕνα ζωντανὸ μυθιστόρημα, γεμάτο περιπέτειες ὁδυνηρές, χωρὶς ἥλιο, χωρὶς χαρὰ, ὅπου ἡ ἀπογοήτευση κι' ὁ θάνατος ἔπαιξαν τὸν κύριο ρόλο. Ποτὲ ἡ μοῖρα δὲν προκίσει μὲ τόσα ψυχικά καὶ πνευματικά χαρίσματα ἀνθρώπινα πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲ φάνηκε τόσο ἀδυσώπητη ὅσο σ' αὐτά. Διαβάζοντας τὴ ζωὴ τους, πού πέρασε ὀλάνερη στὴν πύκα καταθλιπτικὴ κι' ἐφιαλτικὴ ἀτμόσφαιρα, νιώθεις τὴν ψυχὴ σου ν' ἀναστατώνεται καὶ τὴν καρδιά σου νὰ γεμίξῃ συμπόνια κι' ἀγάπη γιὰ τὴν Ἄννα, τὴν Ἐμιλν καὶ τὴ Σαρλότ Μπρόντε, τρεῖς ἀδελφές πού λάμπουν σήμερα στὸ παγκόσμιο λογοτεχνικὸ στερέωμα μὲ τὴ μεγαλοφυΐα τους. Τέτοια ἀναστάτωση αἰσθάνηκα ὅταν ἄρχισα καὶ τέλειωσα, χωρὶς διακοπὴ, τὰ ἀληθινὰ ὁραιότατα βιβλίον πού ἀφιερώνει στοὺς Μπρόντε ὁ Rober de Traz (1).

Οἱ Μπρόντε παρουσιάζουν γιὰ τὸ μελετητὴ καὶ τὸν ψυχολόγο ἐνδιαφέρον τεράστιο. Σήμερα ὑπάρχουν οἱ φαντασμοὶ τῶν Μπρόντε, ὅπως οἱ φαντασμοὶ τοῦ Ντοστογιέφσκυ ἢ τοῦ Μωνταίερ. Οἱ ἐκδόσεις τῶν ἔργων τους γίνονται ἀνάρπαστες. Μὲ μιὰ λέξη, ἡ ζωὴ τῆς οἰκογένειας αὐτῆς εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πῶς *passionnants* καὶ πῶς ἐπίκαιρα φιλολογικά θέματα τοῦ καιροῦ μας.

Τί παράξενα ὅμως πλάσματα! Τί ἐφιαλτικὴ ἀτμόσφαιρα, σ' αὐτὸ τὸ Haworth, ὅπου βρισκόταν τὸ πρεσβυτέριο πού θὰ γίνῃ ὁ αἰώνιος σχεδὸν τόπος τῆς διαμονῆς τους καὶ πού τριγυρίζεται ἀπὸ τοὺς τάφους τοῦ γειτονικοῦ νεκροταφείου! Ὁ πατέρας, φτωχὸς καὶ σιωπηλός, χάρισε στὴ νεαρὴ γυναῖκα του ἕξη παιδιὰ. Ἦταν ἐπόμενο νὰ πεθάνει νέα. Τὴν ἀντικατάστησε ἡ ἀδελφὴ της, πού θυσιάσε τὰ νιάτα της καὶ στερήθηκε τὸ γάμο. Ὑπαρξὴ μελαγχολικὴ, μὰ καλὴ καρδιά, πού ἀνάθρεψε μὲ στοργὴ τὰ ὄρφανὰ. Πέντε κόρες κι' ἕν' ἀγόρι. Ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ἡ Μαρία κι' ἡ Ἐλισάβετ θὰ πεθάνουν πάνω στὴν ἀνθηρὴ τῶν δεκατέντε χρόνων, φθισικές. Οἱ ἄλλες ἀργότερα. Μπρὸς τὸ θάνατο συσπειρώνονται, καὶ γιὰ νὰ περνοῦν τὴν ὥρα τους, ἀφι-

νουν τὴ φλογερὴ φαντασίαν τους νὰ τρέχει σὲ ἱστορίες ἱπποτικές, ὅπου τὰ φαντάσματα παίξουν συχνὰ σπουδαῖο ρόλο. Ὁ γιός, ὁ Branwell, ὁ καλύτερα προικισμένος ἀπ' ὅλους, παύεται γρήγορα ἀπὸ μιὰν ἐρωτικὴ περιπέτεια πού τὸν οδηγεῖ στὸν ἀλκολισμὸ, καὶ πεθαίνει φριχτὰ σὲ ἡλικία τριανταδύο χρόνων. Ἡ Ἄννα, ἡ Ἐμιλν, καὶ ἡ Σαρλότ μένουν μόνες. Χαρακτήρες περιεργοί, πολυσύνθετοι, αἰνιγματικοί. Ἀλλὰ χαρακτήρες πού συγκινοῦν βαθειὰ ἐκείνον πού θὰ τοὺς πλησιάσει. Ἡ Ἄννα, ἡ πῶς ἀδύνατη, ἡ πῶς γλυκεῖα, πεθαίνει πρῶτῃ τριάντα μόλις χρόνων. Τὸ ρομάντισο της, ἡ « Agnès Grey », παρουσιάζει περισσότερο ἱστορικὸ παρά λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον. Τὸ μοναδικὸ ὅμως μυθιστόρημα τῆς Ἐμιλν : « Wuthering Heights » εἶναι πραγματικὸ ἀριστούργημα καὶ οἱ τύποι του παραμένουν ἀλησιάζοντα. Ὁ κύριος ἦρωας, ὁ Heathcliff, θυμίζει Ντοστογιέφσκυ. Καὶ ποτὲ τὸ πάθος σ' ὅλη του τὴν ἔνταση δὲ βρῆκε τὴν ἐκφρασὴ του ὅπως στὸ βιβλίο αὐτό. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ προκαλεῖ ἀναστάτωση. Καὶ νὰ σκέπτεται κανεὶς ὅτι στὴν ἐποχὴ του πέρασε σχεδὸν ἀπαράτηρητο (!).

Τὰ μυθιστορήματα τῆς Σαρλότ εἶναι κάπως κατώτερα, καὶ ὅμως γνώρισαν, ὅταν γράφηκαν, μιὰν ἐπιτυχία ἀράνταστη. Ἡ « Jane Eyre », ἡ « Shirley » καὶ τὸ « Villetta » εἶναι αὐτὰ πού ἐξῆσαν καὶ πού δείχνουν τὴ μεγαλοφυΐα της. Ἔργα ρεαλιστικά καὶ romanesques μαζί, γραμμένα σὲ μιὰ γλώσσα πού μοιάζει μὲ καλπασμὸ ἀλόγου, προξενοῦν καὶ σήμερα ἐντύπωση μὲ τὴν περιγραφή τοῦ ἔρωτος, ἐνὸς ἔρωτος πού δὲ βρῖσκει ἱκανοποίηση. « Créatures dévorantes autant que dévorées » τὶς χαρακτηρίζει ὁ De Traz. Πλάσματα ἀνίσχυα καὶ ἀνύχα. Ἡ Ἐμιλν, πού γνώρισε τὴ ζωὴ μόνο μὲ τὴ φλογερὴ φαντασίαν της, πεθαίνει εἰκοσιεννέα χρόνων, καὶ ἡ Σαρλότ, ἀπὸ ἐξῆσε λίγο στὶς Βρυξέλλες καὶ στὸ Λονδίνο, ξαναγύρισε στὸ πρεσβυτέριο, μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ θανάτου καὶ τῆς μοναξιάς. Ἦταν τριανταεφτά χρόνων ὅταν παντρεύτηκε καὶ τριανταοχτὼ ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ...

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ν. Καζαντζάκη : « Οδύσεια ».

Κανένα νεοελληνικὸ λογοτεχνικὸ ἔργο μὰ καὶ κανένα ἔργο στὴν παγκόσμια λογοτεχνία τῶν ἐκατὸν πενήντα τελευταίων χρόνων δὲ μὰς ἔφερε τόσο βίαια σὲ μορφῆς πού πιστεύαμε ὅτι ἀπὸ καιρὸ εἶχαν τελειώσει τὴν ἱστορικὴ τους πορεία, ὅσο ἡ « Οδύσεια », τὸ πρωτοφανὲς σὲ

(1) Ὑπάρχουν τέσσερις μεταφράσεις στὰ γαλλικά. Τῶν Wyzewa, Drover, Jacques de Lacretelle καὶ F. Delebecque. Ἡ ἀριώτερη, πού πλησιάζει τὸ πρωτότυπο καὶ εἶναι καὶ πλήρης, εἶναι τοῦ Delebecque, μὲ τὸν τίτλο : « Les Hauts de Hurle-Vent », Payot édit. Paris.

(1) Robert de Traz : « La famille Brontë » Albin Michel. édit. Paris, Πρβλ. ἄρθρο μας γιὰ τὸ συγγραφέα στὴ « Νέα Ἑστία », τεύχος 292 σελ. 286.

μάκρος ἐπικό ποίημα πού ἐξέδωσε, ἐδῶ κι ὁ χιτὸ μῆνες, ὁ Καζαντζάκης. Τέτοια ἀπόσπαση ἀπὸ μακρὰ συνήθεια δὲ μπορούσε νὰ μὴν προξενήσῃ ἓνα πολὺ δυνατό ξάφνισμα, καὶ ἂν τὸ ποίημα τοῦ Καζαντζάκη προκάλεσε στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους μας, ἀνώτερους καὶ κατώτερους, σὲ διαφορετικὸ εἶδος καὶ ποσοστό, τέτοιο ἐνδιαφέρον, τοῦτο ὀφείλεται πρῶτα-πρῶτα, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, στὴ μορφή τοῦ ποιήματος, τὴν ἐπική, καὶ στὴν ἐκτασή του, πού μεγαλύτερη δὲν παρουσιάζεται, εἰμαι βέβαιος, σὲ καμιά, καμιάς ἐποχῆς λογοτεχνία τοῦ κόσμου. Ἄκουσα (κ' ἐξακολουθῶ ν' ἀκούω) ἓνα πληθὺς σχολία γιὰ τὴν «Ὀδύσεια» τοῦ Καζαντζάκη. Σὲ ὅλα περιέχεται καὶ μιὰ δόση ξαφνισματος ἢ ὅλα ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ ξάφνισμα, μὰ οἱ περισσότεροι πού τὸ ἀρνιοῦνται, τὸ ἀρνιοῦνται κατ' ἀρχήν, ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, σάν εἶδος ἄλλου καιροῦ πού δὲ μπορεί πιά σήμερα νὰ ζήσει φυσιολογικά, μὰ ξαναγυρίζει στὴ ζωὴ μὲ τεχνιτὸ τρόπο.

Ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἄρνηση αὐτὴ ὑψώθηκε καὶ μέσα μου, ὅμως γιὰ μιὰ στιγμή μόνο. Ὑστερα, προσπάθησα ν' ἀντικρύσω τὸ ζήτημα σάν πρόβλημα, ἀπαλλασσόμενος, ὅσο μοῦ ἦταν δυνατό, ἀπ' ὅλες τὶς ἰδέες τοῦ καιροῦ μας τὶς σχετικὲς μετὴν ποίησης, καὶ πού πιθανόν, στὸ κάτω τῆς γραφῆς, νὰ κατέστησαν καὶ προκαταλήψεις, ἢ κατὰ χειρότερο, καὶ ἔμμενες ἰδέες. Εἶπα, δηλαδή: εἶναι ἄραγε γεγονός ἀναμφισβήτητο ὅτι ὁ μέγας νόμος τῆς ἐξέλιξης ἐφαρμόζεται καὶ στὴ λογοτεχνία καὶ ὅτι καὶ τὰ λογοτεχνικά εἶδη μεταμορφώνονται, σύμφωνα μὲ τὶς ἰδιαίτερες συνθήκες κάθε καιροῦ, ὅπως πίστευε ὁ Brunetiere; Καὶ προκειμένου γιὰ τὸ ἔπος, εἶδος πού τὸ γεννᾷ καὶ τὸ θρέφει ὁ μῦθος, πρέπει τάχα, νὰ δεχτοῦμε, ὅτι ἀφοῦ τὸ μυθιστόρημα, μὲ τὴν τεράστια ἀνάπτυξή του, προσφέρει τέτοιο ἔδαφος γιὰ κάθε λογῆς μῦθο, τότε τὸ ἔπος πέφτει ἀπὸ μόνο του σ' ἀχρηστία, μιὰ καὶ δὲν ἀποκρίνεται πιά σὲ καμιά ζωντικὴ καλλιτεχνικὴ ἀνάγκη τοῦ καιροῦ μας; Ἀπὸ τὰ ἔπη τῶν νεότερων χρόνων (καὶ ἀπὸ τὰ παλιότερα, ὅταν ἐξαιρέσουμε τὰ δημορικά), ποιά ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν σήμερα σάν ἔπη, σάν ὁργανωμένα γύρω ἀπὸ ἓνα μῦθο ποιητικὰ συστήματα; Κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ «Θεία Κωμωδία», ἂν θέλουμε νὰ μιλήσουμε μὲ τὸ χέρι στὴν καρδιά κι ὄχι ὑπακούοντας σὲ μιὰ συμβατικὴ κρίσι, δὲν ξυπνᾷ τὸ βαθύτερο καλλιτεχνικὸ ἐνδιαφέρον μας μόνον ἐκεῖ ὅπου τὸ ὑφάδι τοῦ λόγου γίνεται πῶ μαγικό, καὶ ὅπου πῶ ἄμεσα, γυμνωμένη ἀπὸ ἰδέες, θρησκευτικὰ δόγματα, γεγονότα τοῦ μύθου, παρομοιώσεις τυποποιημένες, περιγραφές τόπων καὶ προσώπων, μᾶς μιλά, πρόσωπο μὲ πρόσωπο, ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητῆ; «Ἄν ἐξετάσουμε τώρα (ὑστερ' ἀπὸ τὸ «Χαμένο Παράδεισο» τοῦ Μίλτωνος), τὴν «Ἰλιάδα», λέει ὁ Πόε στὸ «The Poetic Principle», ἔλλειψαι θετικῶν ἀποδείξεων, ἔχουμε, τουλάχιστον, πολὺ σοβαροὺς λόγους νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ πρόθεση τοῦ ποιητῆ τῆς ἦταν νὰ συνθέσῃ μιὰ σειρά λυρικὰ κομμάτια ἂν θέλουμε νὰ δοῦμε στὴν «Ἰλιάδα» μιὰ ἐπική πρόθεση, τὸ μόνο πού μπορῶ νὰ πῶ τότε

εἶναι ὅτι ἡ «Ἰλιάδα» στηρίζεται σ' ἓνα ἀτελὲς αἰσθημα τῆς τέχνης.»

Ἀπὸ τὴν κεντρικὴ τοῦ θεωρία — θεωρία καθαρά πλατωνικὴ — γιὰ τὴ φύση τοῦ «ποιητικοῦ» πού δίνει στὴν ψυχὴ τὴ μεθυστικὴ ἐκείνη συγκίνηση πού τὴν κάνει νὰ προαισθάνεται, μέσα σὲ δάκρυα ἐκστασης καὶ νοσταλγίας, τὴν αἰώνια ὁμορφιά, πού ἐδῶ κάτω δὲ συλλαβαίνουμε παρὰ κομμάτια τῆς μόνο, ὁ Πόε βγάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ποίημα, γιὰ νὰ εἶναι ποίημα, γιὰ ν' ἀναταράξῃ τὴν ψυχὴ ἐξυψώνοντάς τὴν, δὲ μπορεί νὰ ξεπερνᾷ ὁρισμένο μᾶκρος, ἀφοῦ, σύμφωνα μ' ἓνα νόμο τῆς ψυχῆς, οἱ συγκινήσεις δὲ βαστοῦν πολλὴ ὥρα. Ἔτσι, ποίηση ἐπική ὄχι μόνο δὲν εἶναι δυνατό νὰ βοηθῇ, μὰ καταντᾷ καθ'αυτὸ ἀντινομία. Ποίηση ὅταν λέμε, ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας ἀποκλειστικά τὴ λυρικὴ ποίηση, ἢ τὴν ἐπική, ἐφ' ὅσον τὴν ἀνάγουμε (καὶ εἶδαμε τί σχετικὸ λείει γιὰ τὴν «Ἰλιάδα» ὁ Πόε) σὲ λυρικὴ ποίηση.

Καμιά ποιητικὴ θεωρία τοῦ 19ου αἰῶνα, ἰδίως στὴ Γαλλία, μετὰ τὸν Μπωντλαίρ, δὲν εἶχε τὴν ἀπήχηση πού εἶχε ἡ θεωρία αὐτὴ τοῦ Πόε. Οἱ συμβολιστὲς καὶ οἱ συνεχιστὲς τῆς διδασκαλίας τους τὴν ἐπλάτυναν ἢ, μάλλον, τὴν στενέψαν ἀκόμα περισσότερο, ἀφοῦ τὸ ποιητικὸ, ἐκεῖνο πού μπορεί νὰ προκαλέσῃ τὴν ποιητικὴν συγκίνηση, νὰ γεννήσῃ τὸ αἰσθημα τὸ ὁραῖο μὲ τὸ ρυθμικὸ λόγο, τὸ περιόρισαν στὸ ἴδιο τὸ ὑφάδι τοῦ λόγου, σὲ λόγο ἀπαλλαγμένο ἀπ' ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκφράσῃ ἡ μουσικὴ. Μὰ κ' οἱ ἴδιοι εἶδαν ὅτι περιορίζοντας, «καθαρίζοντας» τόσο τὴν ποίηση, τὴν ὠθοῦσαν στὸ ἀπόλυτο, σὲ κατὰ πού δὲ μπορεί νὰ πραγματοποιηθῇ παρὰ χάση σὲ «ἐξαιρετικὰ θαύματα». Τὰ ποιητικὰ ἔργα, λέει ὁ Βαλερύ, δὲ συνθεμένα πέρα ὡς πέρα ἀπὸ καθαρὴ ποίηση, ἀποτελοῦν, στοὺς ἀσάθμητους θησαυροὺς μιᾶς λογοτεχνίας, ὅ,τι πῶ σπάνιο καὶ πῶ ἀτίθιμο μπορεί κανένας νὰ δῇ σ' αὐτοὺς.

Οἱ ποιητικὲς αὐτὲς θεωρίες — πού προσπάθησα νὰ δεῖξω μερικὲς οὐσιαστικὲς τους πλευρὲς — ἐξητοῦν αὐτόματα μέσα μας ὅταν πρωταντικρῶς ἔχουμε τὴν «Ὀδύσεια» τοῦ Καζαντζάκη. Ἄν τις δεχτοῦμε, δὲ δεχόμαστε ὅτι ἡ «Ὀδύσεια», σὰ σύνολο, πραγματώνει καθαρὸ ποιητικὸ ἔργο. Τὴν τεμαχίζουμε λέμε ὅτι μερικὰ μέρη, μερικοὶ στίχοι, μερικὰ κομμάτια τοῦ μύθου, ἢ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ πορεία τοῦ Ὀδυσῆα σὲ ὁρισμένα σημεία, μερικὲς σκηνές, μερικὲς περιγραφές, μερικὰ γεγονότα, μᾶς δίνουν συγκίνηση ποιητικὴ. Μὰ ἡ συγκίνηση αὐτὴ παρουσιάζει κενὰ, δὲν ἔχει συνοχή, δὲ μπορεί ἄρα νὰ μᾶς προσφέρει τὴν ποιικιλία, τὶς αἰσθηματικὲς, τὸ συνεχὲς ἐνδιαφέρον πού δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ παρὰ μόνο σὲ κατὰ ἀδιάσπαστο κ' ἐνιαῖο. Ἄν, πάλι, δὲ δεχτοῦμε τὶς θεωρίες γιὰ τίς ὁποῖες μίλησα, καὶ πιστέψουμε, μαζὶ μὲ τὸν Βαλερύ, ὅτι οὔτε τὸ καθ'αυτὸ ἀντικείμενο τῆς ποίησης, οὔτε ἡ μέθοδος γιὰ νὰ τὸ πιτῶχ κανεῖς, ἔχουν ξεκαθαριστῇ, τότε θ' ἀντικρύσουμε τὴν «Ὀδύσεια» σάν ἓνα μεγάλο συνθετικὸ ἔμμετρο ἔργο, ὅπου τὸ «ποιητικὸ», ἢ ποιητικὴ ἐντύπωση, πηγάζει ἀπὸ ἓνα γενικὸ δυναμισμό, ἀπὸ τὶς θέσεις καὶ τίς

ἀντιθέσεις, ἀπὸ τῆ διαλεκτικῆ πορείας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος ἐνὸς ἥρωα, πού εἶναι ὁλοφάνερα ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, σὲ ὅλες του τὶς μορφές, σὲ ὅλες τὶς δυνατότητες, σὲ ὅλες του τὶς ἐφεσεις, καὶ σὲ ὅ,τι, ἴσως, δὲ θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἦταν, καὶ σὲ ὅ,τι, ἴσως, θάθελε νὰ κρύψῃ καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Ἡ «Ὀδύσεια», μ' ἄλλα λόγια, εἶναι ἔργο ἀκραϊφῶς λυρικό, σχεδὸν ὅσο καὶ ὁ «Μάνφρεντ» ἢ ὁ «Φάουστ» ἢ ὁ Γούφτος τοῦ Παλαμά.

Φυσικὸ νὰ γεννηθῇ τὸ ἐρώτημα γιατί πρῶτο κίνητρο λυρικό τόσο ἀναμφισβήτητο πῆρε ξεδιπλώμα τόσο ἐπικό; Ὁ ἴδιος ὁ Καζαντζάκης, μιλώντας μου γιὰ τὸν τρόπο πού γράφτηκε ἡ «Ὀδύσεια», μοῦ ἔλεγε ὅτι δὲν ἀκολούθησε κανένα προδιαγραφμένον σχέδιο, ἀλλ' ὅτι ὑπᾶκουε κάθε φορὰ σὲ μουσικὲς καταστάσεις, στὶς ὁποῖες ἔδινε μορφὴ ἐπική. Μπορεῖ, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, νὰ «οἰκονομηθῇ» ἕνας τόσο πολυδαίδαλος μῦθος, μὲ τόσα πρόσωπα, μὲ τόσα ἐπεισόδια σφιχτὰ δεμένα ἀνάμεσά τους, μὲ ιδέες, ὅπου μ' ὅλες τὶς ἐναλλαγές καὶ τὶς ἀντιθέσεις, ξανοίγεις μιὰ δεσπόζουσα γραμμὴ, ὅχι συναισθηματικὴ, ἀλλὰ ἰδεολογική; Καὶ ὁποῖος δὲ μπορεῖ νὰ ὑπακούσῃ παρὰ σὲ μουσικὲς διαθέσεις, ὁποῖος εἶναι, δηλαδή, ὁ τύπος τοῦ λυρικοῦ ποιητῆ, γιὰ ποῖο λόγο νὰ γράψῃ ἐπικό ποίημα;

Στὴν ἀπορία αὐτὴ δίνω, ἐγὼ τουλάχιστον, τὶς ἀκόλουθες ἀπαντήσεις.

Ὁ Καζαντζάκης ἔχει προθέσεις, ἀλλὰ δὲν ἔχει μεγάλες ἱκανότητες λυρικές, ὁ ψυχικός του βίος εἶναι κατωμένος περισσότερο ἀπὸ ιδέες παρὰ ἀπὸ αἰσθήματα ἢ ἀπὸ αἰσθήματα πού παῖρνουν αὐτόματα τὴ μορφὴ ἰδεῶν, εἶχε τὴ φιλοδοξία νὰ γράψῃ ἕνα συνθετικό ἔργο πού πίστευε ὅτι μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθῇ μόνο μὲ ἔπος καὶ ὄχι (ἢ ὄχι τόσο) μὲ λυρικά ποιήματα, γνῶμη σφαλερὴ, γιατί δὲ γνωρίζω ἔργο πού «συνθετικό» τοῦ καιροῦ μας ἀπὸ τὸ «Λουλούδια τοῦ Κακοῦ» τοῦ Μπωντλαίρ, τέλος, τὸ μεταφυσικὸ δρᾶμα του, πυρῆνα καὶ ἄξονα τῆς ζωῆς του, πού χρωματίζει ὅσο τίποτε ἄλλο ἐντόνα τὸν ψυχικὸ βίον του, ὅλη του τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία, ὅλη τὴν κίνησή του μέσ' στὴ ζωὴ, δὲ μποροῦσε νὰ τὸ δεῖξῃ, νὰ τὸ ξεδιπλώσῃ, νὰ τὸ ψαύσῃ καὶ νὰ τὸ ξαναψαύσῃ, νὰ τὸ δῇ τόσο καθαρὰ ὅσο σ' ἕνα ἐπικό ποίημα. Ἀς σημειωθῇ, ἄλλωστε, ὅτι ὁ μεταφυσικός αὐτός πυρῆνας τῆς «Ὀδύσειας» εἶναι τὸ ζωντανώτερο συγκαιρινὸ (καὶ ὑπερκαίρινό) στοιχεῖο πού ἔχει τὸ ἔργο, ἀφοῦ τίποτε δὲ φλέγει καὶ δὲ ματώνει τόσο τὴν ἐποχὴ μας ὅσο τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα, ὅτι τὸν τόσο μακρυσμένο ἀπὸ μᾶς Οδυσσεά τὸν ξαναφέρνει ἀνάμεσά μας μὲ ὅλο τὸ βάρος τοῦ σημερινοῦ, ὅτι ὁ πυρῆνας αὐτός δίνει στὴν «Ὀδύσεια» τὸ καλύτερο μέρος τῆς οὐσίας τῆς καὶ τὸν πῶ ἐντόνο παλμό της. Στὴν «Ὀδύσεια» ὅλα βρῖσκονται σὲ συν-ἀρτησὴ μὲ τὸ μεταφυσικὸ, δουλεύουν γιὰ τὸ μεταφυσικὸ, γιὰ τὴν ὑστατὴ ἀξιολόγησιν τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν καθαρὴ μεταφυσικὴ ἀποψη, πού θὰ κἀνῃ ὁ ποιητής. Μά, ἀκριβῶς, καὶ ὅλες οἱ ἀδυναμίες τοῦ ποιήματος γεννιοῦνται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δίνει ὁ ποιητὴς βάρος στὴ μετα-

φυσικὴ πού δύσκολα μπορεῖ νὰ τὸ βαστάξῃ ἕνα ποίημα.

Νὰ ἐκφράσῃ ποιητικά, μὲ τὸ λαμπρότερο πού μπορεῖ νὰ γίνῃ τρόπο, τὸ μεταφυσικὸ δρᾶμα του, αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο καὶ μοναδικὸ κίνητρο γιὰ τὴ δημιουργία τῆς «Ὀδύσειας». Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη, ποθοῦσε νὰ ἱστορήσῃ τὴ μεταφυσικὴ του ἀγωνία. Ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια τὴν ἱστορήσει στὴν «Ἀσκητική» του. Ἦταν ἐκεῖνη μιὰ προσπάθεια γιὰ μιὰ πρώτη σύνθεση. Ὑστερα, κάθε τόσο, σὲ ὅ,τι ἔγραψε, καὶ σὲ ἅπλὰ γράμματα τὸν ἀκόμα, ἄφησε νὰ τοῦ ξεφύγῃ μιὰ κραυγὴ, ἡρωϊκὴ, τετνωμένη, μὰ ἀπελπισμένη, στὸ βάθος. Ἡ «Ἀσκητική» ἦταν μιὰ «Ὀδύσεια» χωρὶς Οδυσσεά καὶ ἐπικό μῦθο, χωρὶς ἐξωτερικὲς περιπέτειες, μαζεμένη στὴν καθεαυτὴ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ της οὐσία. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὅταν ἔγραψε τὴν «Ἀσκητική», τότε περίπου ἄρχισε νὰ γράφῃ καὶ τὴν «Ὀδύσεια» ὁ Καζαντζάκης. Τὶς ὁμοιότητες τὶς βλέπει κανεὶς ἁμέσως, τουλάχιστον στὶς γεννητὲς ιδέες. Μὴν ξεχνοῦμε ὅτι καὶ τὰ δύο ἔργα γράφτηκαν σὲ περίοδο ὀριμότητας, περίοδο ὅπου πλουτίζει κανεὶς, σκάβει, βαθαίνει, δύσκολα, ὅμως, ἀλλάζει στὴ βάση τους τὶς κεντρικὲς του ιδέες. Γιὰ νὰ ἐκφράσῃ πλατεῖα, ὅσο γίνεται πῶς ποιητικά (γιατί καὶ ἡ «Ἀσκητική» ἔχει ποιητικὸ χαρακτῆρα), τὶς κεντρικὲς του αὐτὲς ιδέες, διάλεξε γιὰ ἥρωα ὁ Καζαντζάκης τὸν Οδυσσεά. Καὶ μᾶς ἐξηγεῖ γιατί δὲ θὰ μπορούσε νὰ διαλέξῃ τὸν Ἀμλέτο ἢ τὸν Δὸν Κιχῶτο, ὄχι, ὅμως, καὶ γιατί δὲ θὰ μπορούσε νὰ διαλέξῃ τὸν Φάουστ.

Τί εἶναι ὁ Οδυσσεύς τοῦ Καζαντζάκη; Γιατί, μὲ τις μείνῃ στὸ νῆσι του λίγο, τὸ βαριέται κιόλας καὶ φεύγει, δίνοντας ξανά τὸν ἑαυτὸ του, μὲ τόση δίψα, στὸ πῶ ἀπεράντο, στὸ πῶ ἀπεριόριστο, στὸ στοιχεῖο πού κλείνει τὴν περισσότερη κίνησιν καὶ ἀλλαγὴν, στὴ θάλασσα; Γιατί εἶναι, χωρὶς τὴν πίστη τοῦ Φάουστ, μὰ μὲ τὴν αἰώνια ἀνησυχία του, τύπος φανταστικός, ἢ, γιὰ νὰ ἐρ-θούμε πῶς κοντὰ μας ἀκόμα, ὁ τύπος πού μὲ τόση φανερὴ προτίμησιν, μὲ τόση ἰδιαίτερη στοργή, μᾶς εἰδεξε σὲ πολλὰ τὸν βιβλία ὁ Gide. Σὲ τίποτε δὲ σταματᾷ, ἀφοῦ, σταματώντας σὲ μιὰ μορφὴ τῆς ζωῆς, ἀποκλείεις ὅλες τὶς ἄλλες, ὅλες τὶς ἐξαισίες δυνατότητες πού μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν στὶς ἄλλες, ἀφοῦ, ὅπως λέει ὁ Gundolf στὸ βιβλίον του γιὰ τὸν Goethe (!), —παράφραζοντας, θὰ νόμιζες, τὴν ἐννοία τῆς «διαθεσιμότητας» ὅπως παρουσιάζεται στὸν Gide, — «ἡ στιγμή ἢ σωματωμένη, ἢ σταματημένη, ἢ καρφωμένη, εἶναι γιὰ τὸν φανταστικὸ ἄνθρωπο ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ μέλλοντος τοῦ ὄχι ἀκόμα σωματωμένου, μὰ τοῦ ἱκανοῦ γιὰ ὅλες τὶς ἐνσαρκοώσεις». Αὐτὸ τὸ σταμάτημα — μὰ πού γίνεται τότε ἀνάπαυσιν καὶ εὐδαιμονία — μπορεῖ νὰ τὸ δώσῃ μόνο ὁ Θεός. Γιὰ τὸν ἄπιστο δὲν ὑπάρχει. Ὁ ἄπιστος ζεῖτὰ πάντα κάτι ἄλλο ἀπ' ἐκεῖνο πού ἔχει, καί νῦν, ἐξαντλώντας τὴ ζωὴ του σ' ἐντυπώσεις πού σβήνουν πρὶν γεννηθῶν,

(!) Α' τόμος, σ. 212 (γαλλικὴ μετάφραση).

γιατί δὲν ἔχουν πουθενά ρίζα, προσμένοντας νὰ ζήσῃ, μὴ ζώντας, ὅμως, στ' ἀλήθεια, ποτέ.

«Θέλω — ἔγραψε στὴν «*Ασκητική*» του ὁ Καζαντζάκης — νὰ βρῶ μιὰ δικαιολογία γιὰ νὰ ζήσω καὶ νὰ βαστάξω τὸ φοβερό καθημερινὸ θέαμα τῆς ἀρρώστιας, τῆς ἀσκήμιας, τῆς ἀδικίας καὶ τοῦ θανάτου.» Στὴν κραυγὴ αὐτὴ τὴ σπαραχτικὴ, ποὺ θὰ τὴ βγάξῃ αἰώνια ὁ ἄνθρωπος, μιὰ μόνη ἀπάντηση μπορεῖ νὰ δώσῃ ὁ ἄθεος, ἐκεῖνὴ ποὺ ἔδωκε ὁ Νίτσε καὶ ποὺ εἶναι ἡ τραγικὴ προσδοχὴ τῆς ζωῆς. Τὴ νίτσειζή ἀπάντηση, ἐλαφρὰ ἀλλαγμένη, ἔδινε καὶ ὁ Καζαντζάκης στὴν «*Ασκητική*» του: «*Χρέος σου ἦσαν, ἀπελπισμένα (ἀπελπισμένα γιὰτὶ «ὅλα τοῦτα τὰ κορμιά ποὺ θωρεῖς, θὰ σαπίσουν. Σωτηρία δὲν ὑπάρχει»*), μὲ γενναϊότητα, νὰ βιάξῃς πλῶρη κατὰ τὴν ἄβυσσο. Καὶ νὰ λές: Τίποτα δὲν ὑπάρχει. Μῆτε ζωῇ, μῆτε θανάτου. Θωρῶ τὴν ὕλη καὶ τὸ νοῦ σὰ δυὸ ἀνύπαρχτα ἐρωτικά φαντάσματα νὰ κυνηγιούνται, νὰ σμίγουν, νὰ ξεφρανίζονται, καὶ λέω: Αὐτὸ θέλω!» Μὰ ἐνῶ στὴν «*Ασκητική*» ὄριζε ὁ Καζαντζάκης ὅτι οὐσία τοῦ Θεοῦ τὸν εἶναι ὁ ἀγῶνας καὶ ὅτι «μέσα στὸν ἀγῶνα τοῦτον ξετυλίγονται καὶ δουλεύουν ὁ πόνος, ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἐλπίδα», στὴν «*Οδύσεια*», τραβώντας ἀκόμα πιὸ πέρα, λυτρώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, τὴν οὐσία τῆς λευτεριάς τὴ βρῖσκει στὴν ἀπώλγη ἀπὸ τὸ φόβο καὶ τὴν ἐλπίδα, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ ἐνστικτοὶ ὅπου θεμελιώνουν οἱ ὕλιστές ὅλη τὴ μεταφυσική. «*Χαρα στὸν ἄντρα αὐτὸν ποὺ πολεμᾷ στὴ γῆς ἀπελπισμένα, — σα νάταν ἐρμος ὁ γιῶλος καὶ οὐ νοὺς χωρὶς Θεοῦ καὶ ἐλπίδα*». «*Ἔτσι λεπτωμένος «μπορεῖ ὁ θνητός καὶ τὸ Θεο νὰ σου τὸν ξεπεράσει»*. Φτάνει νὰ μὴν ἡσυχάζῃ ποτέ, νὰ μὴ σταματᾷ, νὰ μὴ κατακάθεται, παρὰ ν' ἀγωνίζεται ὁλοένα. Μὲ τὰ ἴδια ἀκριβῶς λόγια τῆς «*Ασκητικῆς*» θὰ ξαναπῇ ὁ Καζαντζάκης στὴν «*Οδύσεια*»: «*Ποὺ πάμε; Θα νικήσουμε ποτε; Να μὴ ρωτᾷς πολέμα!*» Καὶ ἀκόμα πιὸ ἐντονα θὰ βεβαιώσῃ, ὅτι τόσο πιὸ ἄξιος εἶναι ὁ ἀγῶνας, πὺ ὁρατός, πὺ ἡρωϊκός, ὅσο γίνεται χωρὶς καμιά ἐλπίδα γιὰ πλεωρόμη. Κάθε μεγαλοσύνη εἶναι ἀσκητική. Τὸ νὰ μὴ μπόρῃς, λέει ὁ Νίτσε, ν' ἀντλήσῃς ἀπ' αὐτὴν κανένα ὄφελος, εἶναι τὸ γνῶρισμα ἀκριβῶς τῆς μεγαλοσύνης.

Αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς «*gratuité*», παντοῦ, καὶ στὸν Νίτσε, καὶ στὸν André Gide, καὶ στὸν Ἰωάνη Δραγούμη, καὶ στὸν Καζαντζάκη, ξεπηδᾷ σὰν ἀνάγκη. Ἀφοῦ ρίξαμε ὅλες τὶς ἡθικές, ἀφοῦ γρεμισάμε τὰ ἴδια τὰ θεμέλια τῆς θρησκείας καὶ τῆς μεταφυσικῆς, καὶ ἀφοῦ, ὥστόσο, ἡ ἀπογύμνωσή μας αὐτὴ ἀπὸ κάθε ἡθικὸ καὶ μεταφυσικὸ ἔρεισμα δὲ μᾶς σπρώχνει στὸ σκότωμα κάθε ἐνέργειας, ὅπως τοὺς ἀσιάτες, ἀλλ' ἴσα-ἴσα ξανάβει μέσα μας τὴν ὁρμὴ τῆς ζωῆς, μιὰ καὶ πεσσιμισμὸ καὶ δραστικὸ ἐνστικτο τὰ συμβιβάζει θαυμάσια ὁ εὐρωπαϊκός, κάνουμε τὴν ἀνάγκη φιλοτιμία καὶ λέμε: ὁ πὺ ὁρατός ἀγῶνας εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν προσμένει καμιά πληρωμή. Πολεμοῦμε ξέροντας ὅτι ὅλα εἶναι ἀσκητικά, μὰ κάνοντας σὰ νὰ μὴν τὸ ξέραμε, γιὰτὶ ἔτσι μόνο μποροῦμε, ὅπως λέει ὁ André Sua-

rès γιὰ τὸν Stendhal, τὴν ἀμφισβόλια γιὰ τὴ ζωὴ νὰ τὴν πνίζουμε μὲς στὴν ὁρμὴ τῆς ζωῆς.

Μέσ' ἀπὸ τὴν κατάλυση κάθε ἐνέργειας, καὶ τῆς πὺ ἀδύνατης, καὶ ἐκεῖνης ποὺ δηλώνει τὴν παρουσία τῆς μ' ἓνα ἀνοιγόκλεισμα τῶν βλεφάρων, ὁ βουδιστὴς τείνει στὴν ἐκμηδένιση, κατορθωτὴ καὶ ἀπὸ τούτῃ ἀκόμα τῆ ζωῆς. Ὁ εὐρωπαϊκὸς πεσσιμιστὴς, ἀντίθετα, δίνεται ὅσο γίνεται πὺ ἐντονα στὸ παιγνίδι τῶν αἰσθήσεων, γιὰτὶ θέλει τὸ ξόδεμά του, τὸ κάπνιμό του νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πὺ ὁλοκληρωτικὸ. Αὐτὸ κάνει καὶ ὁ Οδυσσεύς. Στὸ βάθος, ἡ γνώση τοῦ ἀσχοποῦ τῆς ζωῆς, τῆς τελικῆς ἀνυπαρξίας, τοῦ χρησιμεύει σὰν ἓνα διεγερτικὸ, τὸ δριμύτερο ἀπ' ὅλα, πράμα ποὺ μᾶς δείχνει (μαζὶ μὲ ἄλλα) πόσο, ἔπειτ' ἀπὸ τόσα πνευματικὰ ταξίδια καὶ ἀράγματα, ὁ Καζαντζάκης ἐξακολουθεῖ νὰ μὴν ἀρκετὰ βαθειὰ δαγκωμένος ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Μπαρρές. Σὲ μιὰ ταξιδιωτικὴ σελίδα του γράφει: «*Μὰ ὅσο περισσότερο ἔχει μιὰ δυνατὴ ψυχὴ τὸ συναίσθημα τοῦ τίποτα, τόσο ἐντονότερη ζῇ τὴν κάθε πρόσκαιρη, μάταιη στιγμὴ*». Φράση ποὺ θυμίζει μιὰν ἀπὸ τὶς πὺ βασιστικὲς ἰδέες τοῦ Μπαρρές, ποὺ τὴ βλέπουμε σὰ μοτίβο μουσικὸ νὰ ξανἀρκεται κάθε τόσο, στὰ πρῶτα βιβλία του, σύντομα καὶ χτυπητὰ, καὶ ποὺ μιὰ σύνοψή τῆς εἶναι καὶ ὁ περιφραστικὸς ἀφορισμός: «*Il n'est point d'intensité suffisante où ne se mêle pas l'idée de la mort*»⁽¹⁾. Φράση ποὺ ἀπαιτῇ ὅλο τὸν ἐπικουρισμὸ καὶ ποὺ μὲ τὰ ἴδια σχεδὸν λόγια τὸν Μπαρρές θὰ μπορούσαν νὰ τὴν ἐπαναλάβουν ὁ Ἀλκαίος καὶ ὁ Ἀνακρέων, ὁ Ἐκκλησιαστής, ὁ Ὁράτιος, ὁ Ὁμάρ Καγιάμ.

Μὰ ἐνῶ, σὲ ὅλους αὐτοὺς, ἡ γνώση ὅτι ἡ ζωὴ βαστᾷ ὅσο καὶ μιὰ ἀστρατὴ, εἶναι ἓνα κεντρὶ ποὺ τοὺς σπρώχνει στὴν ὕλικὴ ἀπόλαυση, στὸ χορτασιμὸ τῶν αἰσθήσεων, τὸν Οδυσσεὺ τὸν σπρώχνει στὴν ἀνησυχία κάθε ὕλικου ἀγαθοῦ. «*Ν' ἀρνιέσαι, τὸν προστάζει ὁ Θεὸς του, «τις χαρὲς, τὰ πλοῦτή σου, τις νύκτες πᾶσα μέρα!*» «*Οχι γιὰ νὰ καταχτήσῃ μιὰ γιὰ πάντα τὴν ἐλευθερίαν, μιὰ γιὰ ν' ἀγωνίζεται νὰ τὴν καταχτήσῃ. Αὐτὴ εἶναι ἡ πὺ τραγὴ ἀρετὴ*»⁽²⁾. Ἀρετὴ ποὺ ἐξυπακούει, βέβαια, μιὰ πνευματικὴ ἀποτίμηση τῆς ζωῆς, καὶ ποὺ γίνεται κίνητρο γιὰ πράξη, ἀφοῦ μονάχα δρώντας μποροῦμε νὰ ξεπερνῶμε τὸν ἑαυτὸ μας ἀδιάκοπα, νὰ ὁρμῶμε πρὸς τὰ πὺ πάντα, ἀφοῦ ἡ πράξη ἰδίως ὁρθώνει μὲ πρὸς τὰ μᾶς τὶς δυσκολίες, μᾶς κάνει σκληροὺς καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ μας καὶ μὲ τοὺς ἄλλους, οἰσυχίνδυνους, ἀντρείους, μᾶς ἀνεβάζει σὲ ὅλο πὺ

(1) «*Ἀλάτι ὁ θάνατος καὶ τὴ ζωὴ πολὺ τὴ νοστιμίζει*», λέει καὶ ὁ Καζαντζάκης (Σ, σελίδα 614).

(2) Στὴν «*Οδύσεια*» ξανἀρκεται κάθε τόσο στὴν ἰδέα αὐτὴ ὁ Καζαντζάκης. «*Μὰ Ελένη, γέρο μου, θα πει, νὰ πολεμᾷς γιὰ τὴν Ελένη*» (Ω, σελ. 825). Μιὰ καὶ αὐτὴ ἀπ' τὶς πὺ ἀγαπητῆς ἰδέας τοῦ Μπαρρές. «*Νὰ ζητοῦμε ἀδίκκοπα, λέει στὸ «Ἐνας Ἐλεῦθερος ἄνθρωπος», τὴ γαλήνη καὶ τὴν εὐτυχίαν, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲ θὰ τὴς βροῦμε ποτέ, εἶναι ὅλη ἡ λύση ποὺ προτείνω. Πρέπει νὰ βάλῃ κανεὶς τὴν εὐτυχίαν του στὰ περᾶματα ποὺ κάνει καὶ δχι στ' ἀποτελέσματα ποὺ φαίνονται αὐτά. «*Ἄς διασκεδάσουμε μὲ τὰ μέσα χωρὶς νὰ ἐνδιαφερόμαστε γιὰ τὸ σκοπὸ*». Καὶ ὁ Καβάφης στὴν «*Ἰθάκη*» τὴν ἴδια ἰδέαν ἐκφράζει.*

ἀψηλές μορφές τῆς ζωῆς, μᾶς δίνει, προπάντων, ὁλοένα πῶς ἔντονα τὴ γεύση τῆς ζωῆς, τὴν αἰσθησιμότητα τῆς πραγματικότητος. Μὲ τὴν πράξιν ὁ ἄνθρωπος ζῇ πῶς ὁλοκληρωτικὰ τὴ γῆνιν περιπέτεια του, δὲν ἀφήνει τίποτε ἀκατανάλωτο μέσα του, καμμιά λαχτήρα ἀνεκπληρώτου, πεινασμένη, πού νὰ τὴν ἀδράξῃ σὰ λάφυρο ὁ Χάρος. Εἶναι, στ' ἀλήθεια, ἕνας νεκρὸς ὅταν ἔρθῃ ὁ θάνατος.

Ἄν δὲν ἔχῃ, λοιπόν, σκοπὸ ἢ δρᾶση μας, ἂν δὲν προσμένῃ καμμιά ἀμοιβή, ἔχει, ὅμως, κίνητρο, καὶ τὸ κίνητρο αὐτὸ εἶναι ἡ ἔφεση γιὰ τὸ ἀνώτερο, γιὰ κεῖνο πού μένει νὰ καταχτήσουμε, καὶ πού μόλις τὸ καταχτήσουμε, θὰ γίνῃ μονομιάς ἀφετηρία γιὰ νέα ἐξόρμηση, ἀφοῦ οὐσία τῆς ζωῆς εἶναι ὁ ἀγῶνας, ἀφοῦ «δὲν εἶναι α-ρώστιας στροματσάδα ἡ γῆς παρα πολέμου α-λών» (Ν, σελ. 439) καὶ ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς «δὲν κάθεται στα νέφαλα μήτε στο μάρβρον ἀδῆ» «μα δρασκελάει καὶ αὐτοὶ τὴ χέρσα γῆς καὶ πολεμιάει μαζίμας» (Ο, σελ. 499). Στὴν «Ἀσκητική» ἔγραφε ὁ Καζαντζάκης: «Ὁ Θεός, μέσα στὴν περιουσίᾳ τῆς ἐφήμερης σάρκας μας, κινε-νεύει ὅλος. Δὲν μπορεῖ νὰ σωθῇ, ἂν ἐμεῖς μὲ τὸν ἀγῶνα μας δὲν τόνε σώσουμε. Δὲν μπορούμε νὰ σωθοῦμε, ἂν αὐτὸς δὲ σωθῇ». Στὴν «Ὀδύσεια» ὁ Θεὸς τοῦ ἥρωα, τοῦ Ὀδυσῆα, δὲν εἶναι ἡ ὑστάτη καὶ μόνη πραγματικότητα, — πρᾶμα ἀδύνατο, βέβαια, γιὰ ἕναν ἄθεο, ἔστω καὶ ὄχι ὑλιστῇ, — μιὰ ὑπόσταση ὑπερπραγματικῇ, ξεχωριστὴ ἀπὸ τὸν κόσμον, οὔτε κἀν, ὅπως γιὰ τοὺς πανθεῖστες τοῦ εἰδους τοῦ Σπινόζα, μιὰ ὄντοτητα περικλειόμενη στὸν κόσμον (immanente), ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ἥρωας, στὴ διαλεκτικῇ του πορεία, στὸν ἀγῶνα του γιὰ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ καταχτημένο, καὶ πού δὲν ἔξρω ἂν μορῇ νὰ ὀνομαστῇ ἀνοδος, ἡ ἴδια του ἡ ὑπαρξίς, ἡ ἴδια του ἡ ἀτομικότης, μὰ σύγκαιρα καὶ σὰ μιὰν ὄντοτητα αὐτότελη, χωριστῇ, πού βρίσκεται σ' ἕνα ἀδιάκοπο γίνεσθαι. Κάθε τόσο ὁ Ὀδυσσεὺς βλέπει τὸ Θεὸ του, κουβεντιάει μαζί του, χωρατεύει, τὸν ἀποπαιρνεῖ, τὸν ἀρνιέται, τὸν βρίζει (Δ, σελ. 141, Ε, σελ. 154). Μιὰ ὁ Θεὸς του εἶναι «ὁ μέγας φοβερός Θεός, ὁ στρατηγὸς στὴ μάχη» (Ο, σελ. 507), ὁ καμωμένος ἀπὸ «αἷμα, φωτιά καὶ χῶμα καὶ νερό κ' ἰδρώτα» (Ο, σελ. 509), μιὰ μᾶς λέει ὅτι «Θεὸς θὰ πει νὰ κινῇς θεο στὸν ἀδιανον ἀγέρα» (Σ, σελ. 616), γιὰτὶ τότε «ὅλο ἀντριγιά στὴν ἀκρα ἀπελπισία ἀκρίτες πολεμοῦμε», μιὰ εἶναι τὸ Πνέμα, πού κρέμεται στὴν ἄβυσσος, «ὅλο φαλὸς καὶ μήτρα», πού μόνῃ του σωτηρία εἰμαστε ἐμεῖς καὶ πού γιὰ νὰ σωθῇ ἀδράχεται ἀπὸ μᾶς ἀπελπισμένα. Θεός, μ' ἄλλα λόγια, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ὀδυσσεύς, τὸ ἡρωϊκὸ ἄτομον, πού βρίσκεται μέσα του καὶ πού δημιουργεῖ ὅλες τὶς ἱεραρχίες, πού ἔξρει ποιεῖς εἶναι οἱ ἀνώτερες καὶ ποιεῖς οἱ κατώτερες μορφές τῆς ζωῆς, πού νιώθει πότε ὑψώνεται καὶ πότε κατεβαίνει, πού στὸν ἑαυτὸ του ἀρχίζει καὶ στὸν ἑαυτὸ του τερματίζει τὸν κόσμον, πού θέλει νὰ θεοποιηθῇ. «Θέμον καὶ κάρμε θεο! κρουφτα στο πέλαγο φανάζει» (Ξ, σελ. 457).

Φτασμένοι σὲ τέτοιο κορυφωμα, σὲ τέτοια ἐν-

ταση ἡρωϊκῇ, ὁ ἀτομισμός ἔχει κατὰ τὸ ἐπιβλητικό. Εἶναι σίγουρα κατὰ τὸ μεγαλειώδικο ν' ἀγναντεύῃ ὁ ἄνθρωπος κατὰματα τὴ ζωὴ στήριγμένος μονάχα στὶς δικές του δυνάμεις. Μὰ πῶς ἀπ' αὐτὸ τὸ ἡρωϊκὸ τέντωμα, ἔξρουμε ὅλοι τί ἐνεδρεύει. Ὁ Καζαντζάκης ἔχει τὴν εἰλικρίνεια νὰ μὴν τὸ κρύβῃ οὔτε ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του οὔτε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἡ κραυγὴ τῆς ἀπελπισίας του εἶναι ἀληθινὰ παθητικώτατη. «Ἠλιε-μου, ἀς τάξω ὁ κακορίζικος, δε σε εἶδα γωὺ ποτέμου' ἕνα μικρὸ κεράκι αφτούμενο κρατούσα κ' ἐσθρῆσέμου» (Ψ, σελ. 784). «Μιαν ἀστρατὴ κοιμήθη ὁ Χάροντας καὶ τὴ ζωὴ νεϊρέφθη» (Ζ, σελ. 214).

Εἶναι πραγματικὰ μοναδικὸ σὲ ὄγκον τὸ μεταφυσικὸ ὑλικὸ πού θέλησε νὰ χρησιμοποίησῃ ὁ Καζαντζάκης στὴν «Ὀδύσεια»· τέτοιο ὑλικὸ μπορεῖ νὰ τὸ βαστάξῃ ἕνα ποίημα; Ἡ «Ὀδύσεια» μὲ κόπο τὸ βαστά. Μὲ ὅλες τὶς πλαστικές ἱκανότητες τοῦ Καζαντζάκη, καὶ μ' ὅλη τὴν ἀδιάκοπὴ προσπάθειά του, μὲ εἰκόνας, μὲ προσωποποιήσεις, μὲ περιγραφὰς τοῦ φυσικοῦ κόσμου, νὰ κἀνῃ τὸ ἀφηρημένο αἰσθητὸ, τὸ μεταφυσικὸ ὑλικὸ, κύριο, ὥστόσο, συστατικὸ στὴν «Ὀδύσεια», τὸ πῶς οὐσιαστικὸ καὶ πῶς ἐνδιαφέρον, δὲν ἀφήνει νὰ κινηθῇ τὸ ποίημα σὰν ἕνα πλαστικὸ σῶμα, ἀνυπαρχτο, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ μεταφυσικὸ ὑλικὸ τοῦ ὁποίου εἶναι φορέας, δὲν ἀφήνει τὸ μῦθον νὰ ἔξῃ τὴν πλαστικὴν αὐτάρκεια πού πρέπει νάχῃ ἕνας ἐπικός, ἀκριβὼς ὅπως κ' ἕνας μυθιστορηματικὸς μῦθος. Μολονότι εἶναι τόσο ἀφθονα τὰ ἐπεισόδια, μ' ὅλο πού κ' ἐκεῖνα πού παρεμβάλλονται, χωρὶς νὰ φαίνονται ἀπαραιτήτα, δένονται μὲ τ' ἄλλα τόσο σφιχτὰ ἢ ἐμπλιάζον τὸσο εὐχάριστα τὸ ποίημα, ἀπομακρύνοντας τὸν ἀναγνώστη γιὰ λίγο ἀπὸ τὸ κύριον θέμα καὶ ξεκουράζοντας τὸν, ὥστόσο, ἡ ὅλη οἰκονομία τοῦ καθαροῦ ἀφηγηματικοῦ ὑλικοῦ, ἡ ὁργάνωσις τοῦ ἐπικοῦ στοιχείου, τὸ ξετύλιγμα τοῦ μῦθου, δὲ γίνονται ἔτσι ὥστε καὶ μόνον ὁ μῦθος, μὲ τὴν πορεία του, νὰ μᾶς κρατᾷ ἂν ὄχι μαγεμένους, τουλάχιστον, ὅμως, σὲ μιὰ ἐδιάκοπα τενωμένη προσοχή. Ἀκόμα ἀπὸ τὸ ἔκτο στοιχεῖον, ἐκεῖνο ὅπου ἀρχίζουν οἱ περιπέτειες τοῦ Ὀδυσῆα στὴν Κρήτη, ἡ προσοχή μας χαλαρῶνεται, γιὰτὶ ἡ κύρια γραμμὴ τοῦ μῦθου χάνεται, ἀνοίγονται δρόμοι καὶ μονοπάτια πού δύσκολα τ' ἀκολουθοῦμε, καὶ γιὰτὶ, ἐπὶ τοῦ ἀπὸ τὸ μεταφυσικὸ καὶ τὸ φιλοσοφικὸ, μπάζει ὁ Καζαντζάκης στὸ ποίημά του καὶ ἄλλο ὑλικὸ, ὁμοῖα βαρὺ, ἱστορικὸ, ἀρχαιολογικὸ, ὑλικὸ σχετικὸ μὲ τὶς ἀρχαῖες λατρεῖες, τὰ μυστήρια, τὶς ἱεροτελεστίες, πού δὲν κατορθώνει πάντα νὰ σωματωθῇ στὸ μῦθον. Μήπως σωματώνονται ὅλα τὰ δογματικά, θεολογικά, ἱστορικά, μυθολογικά στοιχεῖα στὴ «Θεῖα Κομωδία»; «Ὁχι, βέβαια. Στὴν ὁμηρικῇ, ὅμως, Ὀδύσεια ὅλα μετουσιώνονται σὲ μῦθον, ὅλα δουλεύουν στὸ μῦθον, καὶ γιὰ τοῦτο ἀκριβὼς (καὶ ὄχι γι' ἄλλο λόγο) ἡ Ὀδύσεια καὶ σήμερὰ ἀκόμα διαβάζεται ὁλόκληρῃ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πῶς γοητευτικὰ βιβλία τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁχι μόνο ἡ προσοχή μας, μὰ καὶ ἡ ὁμαλὴ ἀνάπτυξη τῆς αἰσθητικῆς μας ἐντύπωσης σκον

τάφτει και στο ίδιο το πρώτο ύλικό που μεταχειρίζεται ο Καζαντζάκης: τις λέξεις. Καμιά χιλιάδα λέξεις, ίσως και περισσότερες, ολότελα έξω από την πανελλήνια χρήση, συναντά ο αναγνώστης διαβάζοντας την «Οδύσεια». Και είναι αλήθεια ότι στην αρχή μόνο δυσκολεύεται και ότι, στο κάτω της γραφής, σε 33 χιλιάδες στίχους χιλίες όχι γνωστές λέξεις δεν είναι και πάρα πολλές. Ωστόσο, ένα δυσάρεστο ξάφνισμα, που το δυναμώνουν τα αντικαλλιτεχνικά, βαλμένα για την οικονομία του μέτρου, παραγεμίσματα (είπε και μπίχε ομπρος η φιλαντρον περιδοκοπατοῦσα), οι κακοφωνίες (τυλιγαδίζοντας τα ποδια του και τσερδοβαταλάε), οι τραχύτητες (του άντρου) και οι υπερβολικές (μά και ούτε πάντα δικαιολογημένες) αρενοποιήσεις των ουδετέρων (ο μύλιγγος, ο σήλιος, ο δέντρος, ο μυαλός), τα σύνθετα, μακροσκελέστατα κάποτε (αφροδρροσολογάται, αστρογυαλοχορεῖν, μακρολαφροπόδα, διπλοτετρακάγκελος, χρουσοδαχτυλιδοστόμος), που δε θα πή ότι έχουν πάντα αισθητική αξία επειδή συναντιούνται στη δημοτική μας ποίηση (όχι την καλύτερη), τέλος, το ίδιο το μέτρο.

Όμολογώ ότι δεν κατάφερα να πειστώ, και μ' όλες τις εξηγήσεις που είχε την καλωσύνη να μου δώσει, σε σχετική όμιλία, ο ίδιος ο ποιητής, γιατί ο δεκαεπτασύλλαβος που διάλεξε ήταν προτιμότερος από το δεκαπεντασύλλαβο, και ποιά βαθύτατη οργανική ανάγκη τον έσπρωξε σ' αυτό. Γιατί ο δεκαεπτασύλλαβος, στίχος στον όποιον είμαστε ολότελα άσυνήθιστοι, που κι άλλοι αξιοποιητές δοκίμασαν να τον εγκλιματίσουν στη στιχουργία μας και δεν πέτυχαν, που δε μπορούμε να ξέρουμε τί αναλογίες ρυθμικές παρουσιάζει, με τον ήρωικό εξάμετρο, που τόσο μακρής που είναι, και τον πιο ικανό ποιητή τον αναγκάζει να καταφεύγει σε παραγεμίσματα και που δε νομίζω να επιδέχεται μεγάλη τονική ποικιλία. Και γιατί όχι ο δεκαπεντασύλλαβος, που για να είναι ο εθνικός μας στίχος θα πή ότι ταιριάζει περισσότερο στην ποιητική μας έκφραση, στο ρυθμικό μας αίσθημα, στίχος τόσο εύπλαστος, τόσο κατάλληλος για επικό ποίημα, που οι αρετές του τόσο λίγο ακόμα χρησιμοποιήθηκαν, και που αν έπεσε, επιτέλους, σε κάποια ρυθμική στερεοτυπία, δουλειά του αξιού ποιητή είναι ακριβώς να σπάσει τα καλούπια αυτά και να τον ανανεώσει. Ο Σολωμός δεν τον ανανέωσε, και ο Βαλαωρίτης στο «Φωτεινό», και ο Παλαμάς, και ο Σικελιανός στον «Αλαφροέσκιο» και σ' άλλα ποιήματά του; Μα και ο ίδιος ο Καζαντζάκης, τί ωραίους δεκαπεντασύλλαβους δε μάς αφήνει να χαϊρόμαστε στην «Οδύσεια», όταν τους λαφρώσουμε από τις δυο έντελως παραπλανιστές και που τόσο εύκολα αφαιρούνται, συλλαβές. «Η νύφη πάτησε [αλαφρία] τη γης κ' έλαμψε ο κόσμος όλος». «[Κι όλη] σα γλάστρα η γης καμάρωνε τον πιο ακριβον ανθοτης». Δε λέω ότι και με το δεκαεπτασύλλαβο ο Καζαντζάκης δεν πιτυχαίνει πλαστικά και μουσικά αποτελέσματα, που δε θα πιτύχαινε, βέβαια, τα ακριβώς όμοιά τους με το δεκαπεντασύλλαβο· λέω μόνο ότι, κατά τη γνώμη μου, ο πολυδοκιμασμένος μας

εθνικός στίχος θα του έδινε στοιχεία πλαστικά και μουσικά πιο άφθονα και ανώτερου ποιού παρ' όσα ένας άδοκιμαστος τεχνικός στίχος.

Πάντως, και με το μέτρο που χρησιμοποίησε ο Καζαντζάκης στην «Οδύσεια», κατόρθωσε να εκμεταλλευτεί γόνιμα, ίσως και με το μάζι-μουτι της απόδοσής τους, γνήσιες και όχι συνηθισμένες ποιητικές αρετές. Πρώτη απ' όλες τις αρετές του είναι ότι κινεί τις λέξεις, τις κάνει να δονούνται από τη δόνησή του, ψυχική και πνευματική, διοχετεύει στα λόγια του το τέντωμα, τη δραματική ανάταση, την εσωτερική σύγκρουση, που είναι το πιο χαρακτηριστικό του στοιχείο. Οι λέξεις του ξεχωρίζουν πάντα μιὰ-μιὰ, αδρές, κρουστές, αληθινά πλαστικά σώματα, καμωμένες και για το αυτί και για το μάτι. Και με τις λέξεις αυτές παρασταίνει ο Καζαντζάκης με ακρίβεια, με ζωντανία, με λαγαράδα, κάθε τι του φυσικού κόσμου, ότι κι αν θέλη. Οι εικόνες στην «Οδύσεια» είναι άφθονες, και μερικές αληθινά θαυμαστές. Άλλωστε, εικόνες, παράσταση ύψωνει εμπρός μας ο Καζαντζάκης, κάθε στιγμή, και χωρίς παραμοίωση, χάρη στις συγχόρτες βραχυλογίες του, με «raccourcis» του, γνώριμα απ' τα πιο ουσιαστικά του ύφους του και σαν ποιητή και σαν πεζογράφου, και χάρη στις ωραιότερες προσωποποιήσεις του, («Η μέρα, Α, σελ. 25, «Η Νύχτα, Δ, σελ. 116, «Ο Ήλιος, Ε, σελ. 150, «Ο Αδγερινός, Ζ, σελ. 183, κ.τ.λ.).

Και, ακριβώς, όπου οι αρετές αυτές χρησιμοποιούνται με τον καλύτερο τρόπο και ο μύθος διατηρεί την πλαστική του ενέργεια, παρουσιάζει η «Οδύσεια» κομμάτια (όπως λ.χ. ο γάμος της Νανυσκάς, η αναχώρηση του Οδυσέα από την Ίθάκη, ο θάνατος του Λαέρτη) άρτια πραγματικά, δίχως ψεγάδι, τέλεια συνθεμένα κ' ενσκηπτομενά, με χρώμα, με κίνηση έπιση και παλμό λυρικό, με αφηγηματική γοητεία, που θα μπορούσαν να έχουν τη θέση τους στην πιο αυστηρά συγκροτημένη νεοελληνική ανθολογία. Πρέπει να πω μάλιστα, ότι τέτοια κομμάτια θ' αρχίσουν να ξεχωρίζονται πολύ γρήγορα από τους μελετητές του Καζαντζάκη, για όσους δεν είναι σε θέση (δε διαθέτουν το χρειαζόμενο χρόνο, δεν έχουν την απαιτούμενη καλλιέργεια) να διαβάσουν ολόκερο το έπος. Τέτοια κομμάτια μάς κάνουν να καταλαβαίνουμε τον Καζαντζάκη γιατί λέει στον πρόλογο της «Οδύσειας» ότι η λιγότερη φαντασία που είναι η ζωή, μόνο ποιητικά μπορεί να δικαιωθεί, ότι «ξερο δέντρο ναι η γης χωρίς ανθους όσο κι αν πολεμάτε» εγω μωρε με το τραγούδι μου θα την ανθοβολήσω! Και μάς συγκινούν ξεχωριστά, στο τραγούδι του, όπου, μάλιστα ιστορεί ο ποιητής το πιο άλγεινο δράμα του ανθρώπου, το δράμα της απιστίας.

Όμολογώ, όμως, ότι δυσκολεύομαι να τον παρακολουθήσω όταν δείχνει πώς πιστεύει — και για την ελλεικρινεία του δεν έχω την ελάχιστη αμφιβολία — ότι ο άνθρωπος μπορεί να τείνει προς ανώτερες καταστάσεις έντελως ανυστερόβουλα, χωρίς σκοπό, ότι είναι σε θέση να κρίνει μόνοι του ποιές είναι οι ανώτερες καταστάσεις, και ότι ταιριάζει να θεωρηθούν σά μιὰ πληρω-

μή ή χαρά και ή γαλήνη πού προσμένει νά βρῇ στο τέμα της πορείας του πρὸς τὴν τελειότητα, τὸ Θεό. Αὐτὴ εἶναι καὶ ή πιδ οὐσιαστική μου αντίρρηση στὴν «Οδύσεια» τοῦ Καζαντζάκη.

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΩΣ

Κωστή Μπαστιά: «Οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ζῶα».

Ἔπειτ' ἀπὸ τὸν θαλασσινό, ἀπὸ τὸν θαλασσογράφου, ἀκριβέστερα, τοῦ «Μηνῶ τοῦ Ρέμπελου» καὶ τῶν «Λιμανιῶν», ὁ στεριανὸς μὲ τὸ ὅλοζώντανον ὁδοιπορικό του, ὅπου ἐξιστορεῖ κινήγια του μὲ παλιούς καὶ φανταστικούς Νεμρώδ, δίνει τίς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴ στενότερη γνωριμία του μὲ τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα ἀγρίμια τοῦ ἑλληνικοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δάσους, καὶ πέρνει μαζί του τὸν ἀναγνώστη σὲ περιπέτειες πού κινεῖν τὸν ἐνδιαφερόν του καὶ πλουτίζουν τὴν πείρα του. Γιατὶ ὁ κ. Κωστής Μπαστιάς, στο ὁδοιπορικό του, εἶναι ὁ καλεσμένος μιᾶς ἐντυπωσιᾶς γνωστῶν κινήγων, πού τοὺς ἀκολουθεῖ μὲ ὅλη τὴν περιέργεια τοῦ ἀνθρώπου πού δὲν ξέρει τίποτα σχεδὸν ἀπὸ τὴν τέχνη τους, πού πηγαίνει ἀπὸ ἐκπληξὴ σὲ ἐκπληξὴ καὶ θέλει νά δῇ, νά μελετήσῃ, νά ἐξηγήσῃ καὶ νά κρατήσῃ στὴ μνήμη του ὅσα μπορεῖ περισσότερα καὶ ὅσα δὲ θὰ μπορέσῃ νά δῇ πούθενά ἄλλου, μακριὰ ἀπὸ τὰ βουνὰ κι' ἀπὸ τοὺς λόγγους, ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἐκεῖνη ὅπου ἡ φύση, τραχειὰ κι' ἀδέσμευτη, ἀπλώνεται καὶ κυριαρχεῖ, μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τὰ ζῶα της, μὲ τίς ὁμορφιὲς καὶ μὲ τοὺς κινδύνους της, μὲ ὅτι, δείχνει τὴ ζωὴ στὴν πρωτόγονη καὶ στερεώτερη μορφὴ της.

Δὲν εἶναι ἔργο φαντασίας οἱ «Ἀνθρωποι καὶ τὰ ζῶα». Μὰ γι' αὐτὸ ἰσα-ἰσα ἡ ζωντανὴ ἀφήγηση, πού κρατᾷ τὸν ἀναγνώστη σὲ ἀδιάκοπη περιέργεια, κι' ἀναμονή, ἀξίζει περισσότερο. Κι' ἐδῶ, νομίζω, ἔχει τὴ θέση του ὁ παλιὸς ὅσο καὶ ἀληθινὸς λόγος, ὅτι εὐκολώτερα διαμορφώνεται σὲ λογοτεχνικὴ σελίδα τὸ φανταστικὸ ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ μὲ τὰ πραγματικὰ γεγονότα, πού δύσκολα πετοῦν ἀπὸ πάνω τους τὸ καθαρὰ χαραγμένο σῆμα τους, τὴν πεζότητά τους, γιὰ νά μπορέσουν νά περάσουν καὶ νά σταθοῦν στὴ λογοτεχνικὴ ἀφήγηση, πού πάντα στηρίζεται σὲ μιὰ ψευδαίσθηση καὶ πάντα μένει σὲ μιὰ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἀπὸ πρόσωπα πού γνωρίζουμε πολὺ κι' ἀπὸ γεγονότα πού τὰ ζήσαμε καὶ τὰ ἐξαντήσαμε. Ὅταν μάλιστα ἀναφέρονται γνωστότατα πρόσωπα καὶ περιστάσεις, οἱ δυσκολίες εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερες. Καὶ τίς δυσκολίες τίς ἀντιμετώπισε ὅλες ὁ κ. Μπαστιάς καὶ τίς παρμέρισε μὲ τίς ἱκανότητες τοῦ καλοῦ ἀφηγητῆ. Κράτησε ἀπ' ὅσα εἶδε τὴ ζωντανία καὶ τὴ δραματικότητά τους, — τὸ κυνήγι δὲν ἔχει λίγη δραματικότητα, προπάντων ὅταν εἶναι κυνήγι ἀγριμῶν, — αἰστάνθηκε καὶ τὴ χαρὰ τῆς προेतμομασίας τοῦ μεγάλου κυνήγιου, καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ἀναμονῆς, καὶ τὸν κίνδυνον πού ἔχει κάποτε τὸ συναπάντημα μὲ μεγάλα ἀγρίμια, τὰ εἶδε ὅλ', αὐτὰ σάν μιὰ ὥραία περιπέτεια πού ξυπνάει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν φέρνει πιδ κοντὰ

στὶς πρώτες πηγές τῆς ζωῆς, ἄφησε ἔπειτα νά κατασταλάξουν καὶ ν' ἀλαφρωθοῦν ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκπληξή, καὶ τ' ἀρηγήθηκε σὲ τόνο αὐστηρὰ λογοτεχνικό, μὲ τὴν ἀπλότητα ἐκείνη πού ἐξασφαλίζει μόνον τὴν τέχνη πού ἐμπειροὺ πεζογράφου.

Πέρασα ὥρατες ὥρες μὲ τοὺς «Ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῶα». Μὲ ἐκάρωσαν ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν πόλεων, μὲ πῆγαν στὸ βουνὸ καὶ στὸ δάσος καὶ μού παρουσίασαν τὸν ἄνθρωπον σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πανάρχαια παιχνίδια του — στὸ κυνήγι.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Νικολάου Ι. Λάσκαρη: «Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου». Τόμος Β': Ἐκδοτ. οἶκος Μ. Βασιλείου καὶ Σία

Σεραφεῖμ Ἀρκομάνη: «Ἐπιτάφια γέλια». Σατυρικά ποιήματα.

Νοῦαῖς: «Ποιήματα». Μετάφραση Γ. Ν. Πολίτη. «Ἔνα τραγοῦδιον ταινιμένα ἀπὸ μεγάλους μουσουργούς». Μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν Κ. Σπετσίερη.

Σαῖξπηρ: «Ὁ Βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Γ'». Μετάφραση κ. Καρθαίου. Γραφεῖα Πνευματικῶν Ὑπηρεσιῶν. Λαογραφία. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας ἐκδιδόμενον ἐπιμελεῖα Στίλπωνος Π. Κυριακίδου. Τόμος ΙΒ', τεῦχος Β'. Δρ. 60.

Βασ. Γ. Βαλαώρα: «Περὶ τῆς Ναυπηγείας». Ἐκδοσις «Λαογραφίας».

Χρ. Β. Παπασταύρου: «Τοσμίκοι γάμοι στὰ παλὰ τὰ χρόνια». Ἑπρωτικὴ ἡθογραφία εἰς πράξεις 4 καὶ εἰκόνες 8. Δρ. 50.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΙ' ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Εἰς τὸ «Ἐλευθερον Βῆμα» (13 Ἀυγ.) σκέψεις τοῦ κ. Ζαχ. Παπαντωνίου περὶ τοιοπογραφίας καὶ παρατηρήσεις του περὶ τῶν ἐμποδίων καὶ τῶν ἐνοχλήσεων πού συναντᾷ τὸ ζωγράφος εἰς τὸ ὑπαίθριον. Κατὰ τὴν ἀπαρίθμηση αὐτῶν, ὁ κ. Ζαχ. Παπαντωνίου ἐπιμένει εἰς τὸν «ἀδίκριτον», δηλ. εἰς τὸν ἀπρόσκοπον πού παρακολουθεῖ τὸν τοιοπογράφον εἰς τὴν ἐργασίαν του, καὶ, ἀναφέρον τὴν σειράν τῶν ἀποριῶν καὶ τῶν ἐρωτήσεων του, πολὺ ὀρθῶς χαρακτηρίζει τὰ «βάσανα αὐτὰ ὡς ἀπολογίαν τοῦ ἀτελεί», ἥτοι ὡς δικαιολογίαν τῶν καλλιτεχνῶν πού ἐξωγράφισαν τὴν φύσιν μέσα εἰς τὰ ἐργαστήριά του.

— Εἰς τὴν ἰδίαν ἐφημερίδα (14 καὶ 21 Ἀυγ.) ὁ κ. Κ. Δημαρὰς σχολιάζει τὴν γνωστὴν συζήτησιν τῶν κ.κ. Κ. Γασάτου καὶ Γ. Σεφέρη περὶ ποιησεως καὶ, ἄλλοτε συμφωνῶν μὲ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἐνός καὶ ἄλλοτε μὲ τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἄλλου, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «κι' ἂν κάποιοι φιλόσοφοι στὴ Δύσι, κινημένοι ἀπὸ τίς λογικῆς ἀκαταστάσεις καὶ ἀδυναμίες τῶν αἰώνων πού ζοῦμε, ἀπερᾶσαν νά στήσουν εἰδωλὰ τοὺς ἑἴαν Λόγους πού μάταια θὰ πᾶν νά καλοῦν τὰ πάθη καὶ τίς μικρότητες τους, ὅμως ἑμᾶς αὐτοὶ πού εἶναι ἡ ἑλληνικότης μας θὰ πρέπη ἀπὸ τέτοιες ἀκρότητες νά μὲς φυλάξῃ, καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλογη τὴ σκέψη πού θρομβάζει χωρὶς νά μπορῇ νά δημιουργήσῃ, ν' ἀκούσουμε τὴν ἄλογον ἀγάπην πού ἐνώνει καὶ πού ποιεῖ καὶ πού εἶναι ὑπέρτατος τῆς ἁρμονίας».

— Ἐπίσης εἰς τὴν ἰδίαν ἐφημερίδα, ἐπ' ἐκκαιρία τῆς ἐτήσιας Διεθνούς Ἐκθέσεως τῆς Σμύρνης, εἰς ἐν περίπτερον τῆς ὁποίας θὰ δοθῇ μιὰ εἰκὼν τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, σειράν ἄρθρων τοῦ κ. Μιχ. Ἀργυροπούλου (22, 23 καὶ 24 Ἀυγ.) περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου Σμύρνης, ὁ ὁποῖος, μολοντὶ προηγήθη τοῦ τοῦρκικοῦ, τοῦ γαλλικοῦ, τοῦ ἀρμενικοῦ καὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ, δὲν ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν του οὔτε εἰς τὴν πρό δύο ἐτῶν ὀργανωθεῖσαν ἐν Ἀθήναις ἑκθεσίαν τοῦ τοῦρκικοῦ ἐντύπου. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ τοῦ κ. Μιχ. Ἀργυροπούλου δίδουν ἐνδιαφερούσας πληροφορίες δι' ἐφημερίδας καὶ δημοσιογράφους, οἱ ὁποῖοι καὶ πολ.

λους άγώνας διεξήγαγαν και σημαντικόν ρόλον εις την κοινωνικήν ζωήν της Σμύρνης έπαιξαν.

— Από ανταπόκρισιν εκ Ν. Υόρκης προς την αὐτὴν εφημερίδα (22 Αὐγ.), πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ κ. Εἰσα Σικελινού, συνεχίζουσα τὰς προσπάθειάς της διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ἔκαμε εἰς τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου τὴν πρώτην ἐπίδειξιν διὰ τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ χοροῦ, χρησιμοποιοῦσα τὸν χορευτικὸν ὄμιλον Τέντ Σὼν, ὁ ὁποῖος ἀπαρτίζεται μόνον ἀπὸ ἀνδρῶν. Τὸ πείραμα τῆς κ. Σικελινού ἐπρόκალσε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον καὶ ἐκρίθη ἐμνεστέρα ἀπὸ τοὺς εἰδικούς.

— Εἰς τὴν «Καθημερινήν» (14 Αὐγ.) ὁ κ. Αἰμ. Χαρμοῦζιος, ἐξ ἀφορμῆς τῶν παρατηρήσεων ἐνὸς νέου ἐπὶ τῆς παρατηρουμένης ἐλλείψεως μερικῶν κλασικῶν ἔργων, εἰς τὰς νέας λογοτεχνίας μας, ὁποδεύοντι τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπανεκδοσὶν αὐτῶν, προσθέτων ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη δὴ ἦτο ἐπιφανεστέρᾳ ἀν' ἐκάστου ἔργου προηγεῖτο κριτικὴ ἐισαγωγή πού να διαφωτίζῃ τὸν ἀναγνώστην περὶ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγράφη, καὶ νὰ τὸν κατατοπίζῃ ἀμέσως εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν καθέ ἐποχῆς. Ἐπίσης, ἐμνεστέρα ἐκρίσεις τοῦ κ. Φάνη Μιχαλοπούλου διὰ τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους» τοῦ κ. Κ. Ἀμάντου, ἡ ὁποία «οἶδε τὸ μέτρο τῆς ἀξιοπρέπειας στὴν ἐπιστήμην, τὸ μέτρο τῆς εὐσεμειότητος καὶ προπάντων τῆς ἀρετῆς ἐκείνου πού τόλμασε», σειρὰ ἀρθρῶν τῆς κ. Ἑλλης Λαμπρίδου, εἰς τὰ ὁποία ἐξετάζει ἀν' τὸ φιλοσοφικόν σύστημα εἶναι προσωπικόν ἔργον, τὸ «Νόημα τοῦ Κεαλισμοῦ» τοῦ κ. Ἀβρ. Παπαδόπουλου, τὸ ἀνέκδοτον ποίημα τοῦ κ. Τ. Κ. Παπαδόπουλου «Εὐκώμιον μνημοσύνης», ἡ συνέχεια τῆς τραγωδίας τοῦ κ. Μανώλη Σκουλοῦδη «Λάμπρος καὶ Μαρία», ὡς καὶ τῆς «ἐκστρατείας πρὸς ἐξελληνισμόν καὶ ἐξευρωπαϊσμόν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης» τοῦ κ. Ν. Μοσχόπουλου, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει κάποιαν βελτίωσιν εἰς τὰ κείμενα τοῦ τελευταίου καιροῦ καὶ σημειώνει ὅτι «ἐκεῖ οὗτοι εἰς ὀλίγας γραμμάς εὐρίσκοντο πέντε καὶ δέκα λέξεις ἀραβικαί, περσικαί, ὁβωμανικαὶ καὶ λεβαντικαί, τώρα μολὺς διαφεύγουν μίᾳ ἢ δύο εἰς ὁλόκληρον στίλν».

— Εἰς τὴν ἴδιαν εφημερίδα (19 Αὐγ.) ὁ κ. Σπ. Μελάς, γράφων περὶ κριτικῆς καὶ κριτικῶν, ὑποστηρίζει ὅτι οἱ καλύτεροι ἐκτιμᾶται ἐνὸς θεατρικοῦ ἢ λογοτεχνικοῦ ἔργου εἶναι οἱ συγγραφεῖς, καὶ δὲν τοὺς θεωρεῖ καθόλου ἐξαιρετέους ἐπειδὴ κρίνουν τὴν ἐργασίαν ὑποτέγων τῶν. Εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ λόγου τοῦ κ. Σπ. Μελάς φέρει διδφορα παραδείγματα, ἀλλὰ κυρίως βελτίζει ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι «ὁ ποιητὴς καὶ καθὲ δημιουργικὸς συγγραφεὺς εἶναι κατ' ἀνάγκην κριτικὸς» καὶ ὅτι «χωρὶς κριτικὸν πνεῦμα, δημιούργημα ἀξίον τοῦ παραμικροῦ λόγου δὲν μὲν ποτε νὰ ὑπάρξῃ».

— Εἰς τὴν φιλολογικὴν σελίδα τῆς αὐτῆς εφημερίδος (21 Αὐγ.) ποίηματα τῶν κ. κ. Γ. Σαραντάρη καὶ Κ. Γράμψα, κρίσεις τοῦ κ. Φάνη Μιχαλοπούλου διὰ τὴν ἐκδοσὶν τῶν «Ἀπάντων» τοῦ Γ. Ζαλοκώστα, μελέτη τοῦ κ. Θεοδ. Μακρῆ περὶ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἀρθρὸν τοῦ κ. Ζήση Οἰκονόμου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποῦ μυστικὸ ὁπισθηρίζουσι», Ἐπίσης, ἐνυπόμνησις τοῦ κ. Τ. Κ. Παπαδόπουλου ἀπὸ τὴν Ρουμανίαν, τῆς κ. Ἑλένης Γ. Βλάχου ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν (21 Αὐγ.) καὶ τοῦ κ. Γ. Χατζῆν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (30 Ἰουλ.).

— Εἰς τὴν «Πρωτὴν» (21 Αὐγ.) ὁ κ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, σκιαγραφῶν τὸν Γ. Καμπύσην, παρατηρεῖ ὅτι, ἀν' ἡ ζωὴ του δὲν ἦτο σχετικῶς σύντομη, πιθανόν τὰ «κατορθώματα» του νὰ ἦσαν πολὺ ταπεινότερα ἀπὸ τίς προβέσεις του, ἀλλὰ συγχρόνως πιστεύει ὅτι «σημασία περισσότερὴν ἔχει ἡ πλοῦσια πάντα, ὅσα καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἀκαταστάλαχτη, δραστηριότης του, οἱ μεγαλοφάνταστοι δραματισμοὶ του, ἡ διάθεσις του νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴ «ρουτίνα», ἀπὸ ὅτι γίνεται καθημερινὴ πεζότης καὶ μαζεῦεται σάν τὴν αὐριχὰ γύρω ἀπὸ τὸ σίδηρον τῆς φλογισμένης καὶ ὀρηκτικῆς νεότητος».

— Εἰς τὴν αὐτὴν εφημερίδα (14 Αὐγ.) ἐνδιαφέρουσαι σκέψεις τοῦ ἴδιου περὶ πνευματικῶν ὁδηγῶν καὶ «Δεκαπενταύγουστο καὶ πανηγύρια» τοῦ κ. Κώστα Μαρίνη (15 Αὐγ.).

— Εἰς τὴν «Ἐστῖν» (22 Αὐγ.) ὁ κ. Γ. Στρατηγός, γράφων διὰ τὸν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Πιννακοθήκῃ εὐρισκόμενον ἔργον τοῦ Κορράτζιο «Ἀνατορῆ τοῦ Ἐρωτός», δίδει τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ καὶ καθορίζει τὴν ἀξίαν του μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ ἴδιου ἀνεργηθέντα καθαρισμόν του.

— Εἰς τὴν «Πνευματικὴν Ζωὴν» (φύλλον 10 Αὐγ.)

ἀξιοσημείωτον ἀρθρὸν τοῦ κ. Ἀχιλλ. Τζαρτζάνου περὶ τῆς κοινῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, κρίσεις τοῦ κ. Γ. Χατζῆν διὰ τὸν νέον βιβλίον τοῦ κ. Γ. Σεφέρη «Διάλογος πᾶν στὴν πόλιν», ἡ συνέχεια τῆς διαλέξεως μελέτης τῆς κ. Αἰλῆς Πατρικοῦ Ἰακωβίδη διὰ τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ κ. Κ. Καρβαλοῦ καὶ σημειώματα τῆς διευθύνσεως διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ζωὴν.

— Εἰς τὸν «Τύπον» (ἀπὸ 19 Αὐγ.) ἐξιστορήσεις τῆς ζωῆς τοῦ Θεοφίλου Καίρη ἀπὸ τὸν κ. Στέφ. Δάφνην καὶ τῆς περιπετειώσεως δράσεως τοῦ Ἰδιορρύθμου φιλοσόφου τῆς Ἀνδρού.

— Εἰς τὸ «Νέον Κράτος» (τεύχος Αὐγούστου), πλὴν τοῦ διαγγέλλεσθαι τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως κ. Ἰωάννου Μεταξᾶ πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ἐπὶ τῷ ἔορτασμῷ τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ τῶν ἀρθρῶν τοῦ Ὑ. Φουπουργὸ τοῦ κ. Καὶ Τουρισμοῦ κ. Θ. Νικολοῦδη, τοῦ Ὑ. Φουπουργὸ Δημοσίας Ἀσφαλείας κ. Κ. Μανιανδάκη, τοῦ Ὑ. Φουπουργὸ Γεωργίας κ. Γ. Κυριακοῦ, τοῦ Ὑ. Φουπουργὸ Ἀιοικητοῦ Πρωτεύουσος κ. Κ. Κοτζιά καὶ τοῦ Ὑ. Φουπουργὸ Ἐργασίας κ. Ἀρ. Δημητράτου διὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ νέου κράτους καὶ τῆς ἀποτελεσμάτης τῆς εἰς τοὺς μεγάλους τομεῖς τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, πλὴν τοῦ «Ἀπολογισμοῦ Τριετίας» τοῦ κ. Β. Π. Παπαδόκη καὶ τοῦ ἀρθροῦ «Αἱ βάσεις τῆς πολιτικῆς τοῦ Νέου Κράτους εἶναι ἐπιστημονικῶς ὀρθαί» τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Θ. Θ. Βλασιδῆ, τὰ «Γράμματα καὶ οἱ Τέχνες» τοῦ κ. Κωστῆ Μαστιοῦ, αἱ «Θερμοπύλαι» τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σπ. Μαρινάτου, ἐπιστολὴ τοῦ Προέδρου τῆς «Ἐταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» κ. Μ. Μαλακάση διὰ τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, τὸ ἐθνικὸν ἔργον τοῦ καὶ τὴν «ἐμπνευσμένη πίστις» τοῦ πού εἶναι «κατὰ κατανυκτικὸν, ἐνθουσιώδεις ἐντυπώσεις τῆς κ. Μαρίκας Κοτοπούδη ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς «Πενθεσίλειας» καὶ ἐμνεστέρα κρίσεις τοῦ κ. Πέτρου Χάρη, τὸ «Ἔθνος καὶ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος» τοῦ κ. Πέτρου Ὁρολογᾶ καὶ ἡ συνέχεια τῆς μεταφράσεως τοῦ «Ἰππολύτου Στεφανήφορου» τοῦ Εὐριπίδου ἀπὸ τὸν κ. Κ. Κόντον. Γενικῶς, τὸ τεύχος αὐτό, μὲ τὸν πανηγυρικὸν χαρακτῆρα τοῦ καὶ τὰς ἐκλεκτὰς συνεργασίας του, ἀποτὰ πλουσιώτερα καὶ περιεκτικώτερα τοῦ «Νέου Κράτους».

— Εἰς τὴν «Ἐκκλησίαν» (φύλλον 3 Αὐγ.), ἐξ ἀφορμῆς τῶν συζητήσεων πού ἐπρόκალεσεν ἡ τελευταία δόθεσις ἐν Ἀθῆναις διὰ τῆς τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Βρυξελλῶν κ. Η. Γρέγοιρ περὶ τὸ σχίσματος τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ δυτικοῦ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν, σχολιάζει ἐκτενῶς ἀρθρὸν τοῦ ἴδιου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζονται ἀλήθειαι τινες, σχετικαὶ μὲ τὴν διένεξιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν, δυσάρεστοι μὲν εἰς τοὺς καθολικούς, ἀλλὰ διαρκῶς κερδίζουσαι τὴν ἐπισκοπίασιν τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως.

Ἐλάβαμεν, ἀκόμη, «Σημειᾶν», εἰς τὴν χρονογραφικὴν στίλν τῆς ὁποίας ὁ κ. Νίκος Ι. Μαράκης συνχὰ σχολιάζει τὰ σημαντικώτερα φιλολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ γεγονότα, «Ἐλευθέρων Κόσμον», «Κερκυραϊκὸν Βῆμα», «Νέαν Κόρινθον», «Φωνὴν τῆς Γορτυνίας», «Ναζιανὸν Μέλλον», «Ἐβδομάδα», «Χαρὰν τῶν Παίδων», «Πάρον», «Κιπριακὰ Γράμματα», «Ἐπιθεώρησιν», «Δελτίον ἐλληνοϊταλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας», «Ἠχώ», «Καστοριανὴν Ζωὴν», «Κέρκυραν», «Δρῆρον» κ. κλπ. κλπ.

Ω.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Τὴν 20ην Αὐγούστου ἐτελέσθησαν εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ Καζίνου Λουτρακίου τὰ ἐγκαίνια τῆς πρώτης ἐκθέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βιβλίου, τὴν ὁποίαν διωργάνωσε τὸ «Πρότυπον Γραφεῖον Διαδόσεως Ἑλληνικοῦ Βιβλίου». Ὡμίλησαν ὁ κ. Σκίπης, ἡ κ. Βαρβάρα Θεοδωροπούλου Λιβὰδᾶ καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ Γραφείου κ. Χ. Χριστόπουλος. Ἡ ἐκθεσις ἐσημείωσεν ἀξιόλογον ἐπιτυχίαν.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

*Ἐλλείπει χώρα, εἰς τὸ ἐρχόμενον.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ 1841

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕΤΟΧΙΚΟΝ & ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΟΝ ΔΡΧ. 1.205.000.000

ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ (ΤΗ 30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1939). . . . » 10.665.000.000

ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ: ΑΛΕΞ. Γ. ΚΟΡΙΖΗΣ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ:

Δέχεται καταθέσεις πάσης φύσεως εις δραχμάς. ♦ Αγοράζει και πωλεί μετοχάς και όμολογίας εις τὸ ἐν Ἀθήναις Χρηματιστήριον διὰ λογαριασμόν τρίτων. ♦ Παρέχει δάνεια ἐπὶ ἐνεχύρῳ δημοσίων χρεωγράφων, μετοχῶν καὶ όμολογιῶν εταιρειῶν. ♦ Δέχεται πρὸς φύλαξιν χρηματόγραφα παντὸς εἶδους. » Ἐκμισθοὶ χρηματοκιβώτια πρὸς φύλαξιν τίτλων καὶ τιμαλφῶν ἀντικειμένων.